

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν

Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Α΄ Τομέας Ιδιωτικού Δικαίου

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2013 - 2014

Διπλωματική εργασία

της Όλγας Γεωργίου Μαρίνου

ΑΜ 1257

**ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΤΥΧΗΡΑ ΠΑΙΓΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΑ
ΥΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

Επιβλέποντες

Κωνσταντίνος Ν. Χριστοδούλου

Γεώργιος Ν. Γεωργιάδης

Ελισάβετ Οικονομίδου – Πούλου

Αθήνα, Φεβρουάριος 2015

**ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΤΥΧΗΡΑ ΠΑΙΓΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΑ
ΥΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ**

*«... και τα ταυλιά και τα χαρτιά και ζάρια να τα καύσουν,
κ' εις όσα βλάπτουν την ψυχήν παιγνίδια να τα παύσουν...»*

στίχοι 312 - 313 από *Το Θανατικόν της Ρόδου**
του Εμμανουήλ Γεωργιλά, 1499

Carmina Graeca Medii Aevi,
edidit Guilelmus Wagner Lipsiae
in aedibus B.G. Teubneri, 1874, σελ. 42

^{**}Το πρώτο ελληνικό γραπτό κείμενο (πολύστιχο αφηγηματικό ποίημα) που μνημονεύει τα τυχερά παίγνια στην Ελλάδα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§1. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ	9
----------------------------------	---

Α΄

ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

§2.Η ΕΝΝΟΙΑ, Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΩΝ ΤΥΧΗΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΩΝ.....	13
--	----

I. Προκατανόηση του ζητήματος.....	13
------------------------------------	----

II. Τα τυχηρά παίγνια και στοιχήματα ως τυχηρές συμβάσεις - Η ειδοποιός τους διαφορά.....	13
---	----

III. Η έννοια και η νομική φύση των συμβάσεων του παιγνίου, του στοιχήματος και του λαχείου.....	17
--	----

1. Το παίγνιο	18
---------------------	----

α. Η έννοια.....	18
------------------	----

β. Η νομική φύση της σύμβασης	20
-------------------------------------	----

αα. Αμφοτεροβαρή και ετεροβαρή παίγνια	20
--	----

ββ. Διμερή και πολυμερή παίγνια.....	22
--------------------------------------	----

γγ. Τριγωνικά και μη τριγωνικά πολυμερή παίγνια	23
---	----

δδ. Ο ετεροβαρής χαρακτήρας της εκτέλεσης	24
---	----

2. Το στοίχημα	25
----------------------	----

α. Η έννοια.....	25
------------------	----

β. Η νομική φύση της σύμβασης	27
-------------------------------------	----

3. Το λαχείο.....	28
-------------------	----

α. Η έννοια.....	28
------------------	----

β. Η νομική φύση της σύμβασης	29
-------------------------------------	----

IV. Πηγές ρύθμισης των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων.....	30
1. Μια σύντομη αναδρομή στο καθεστώς προ του Αστικού Κώδικα.....	31
2. Οι ρυθμίσεις του Αστικού Κώδικα.....	33
3. Ειδικά νομοθετήματα μεταγενέστερα του Αστικού Κώδικα.....	33
4. Ειδικά ο ν. 3037/2002 και η ελληνική καταδίκη από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.....	35
5. Η πρόσφατη νομοθεσία: ο ν. 4002/2011	39
6.Ειδικά περί του νομικού καθεστώτος της ΟΠΑΠ ΑΕ.....	45
 §3. ΟΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΩΝ ΤΥΧΗΡΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΩΝ	51
I. Προκατανόηση του ζητήματος.....	51
II. Η ατελής ενοχή	53
1. Γενικά - Το πεδίο εφαρμογής των άρθρων ΑΚ 844-845.....	53
2. Ειδικότερα τα στοιχεία της ατελούς ενοχής στα παίγνια και τα στοιχήματα.....	55
α. Ως προς την απουσία του «νομικώς εξαναγκαστού» (άρθρο ΑΚ 844 εδ. α΄).....	55
β. Ως προς την αδυναμία αναζήτησης των καταβληθέντων (άρθρο ΑΚ 845).....	58
αα. Προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης.....	58
ββ. Ως προς τη νόμιμη αιτία πλουτισμού του νικητή.....	61
III. Η τέλεια ενοχή.....	63
1. Γενικά – Παίγνια και στοιχήματα παράγοντα τέλεια ενοχή.....	63
2. Ειδικότερα τα στοιχεία της τέλει ενοχής στα παίγνια και τα στοιχήματα και οι έννομες συνέπειές τους.....	66
3. Ειδικά η τέλεια ενοχή από το λαχείο.....	68
IV. Η ακυρότητα	69
1. Γενικά - Περιπτώσεις άκυρων παιγνίων και στοιχημάτων.....	69
2. Τα παράνομα παίγνια και στοιχήματα.....	70
α. Γενικά.....	70
β. Το άρθρο ΑΚ 905	73

3. Τα ανήθικα παίγνια και στοιχήματα.....	75
α. Γενικά.....	75
β. Το άρθρο ΑΚ 907	76
 §4. ΔΙΚΑΙΟΠΡΑΞΙΕΣ ΣΥΝΔΕΟΜΕΝΕΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΤΥΧΗΡΕΣ - Η ΝΟΜΙΚΗ ΤΟΥΣ ΤΥΧΗ.....	78
I. Προκατανόηση του ζητήματος.....	78
II. Διερεύνηση των επιμέρους περιπτώσεων	78
1. Η ενοχή από τις συναφείς αυτοτελείς δικαιοπραξίες	78
α. Επί ατελών ενοχών.....	79
αα. Εντολή προς εκτέλεση παιγνίου ή στοιχήματος.....	79
ββ. Εταιρεία συσταθείσα χάριν παιγνίου ή στοιχήματος.....	80
γγ. Δάνειο συναφθέν χάριν παιγνίου ή στοιχήματος.....	81
δδ. Λοιπές συναφείς αυτοτελείς δικαιοπραξίες.....	82
β. Επί τελείων ενοχών	83
γ. Επί ακύρων ενοχών	83
2. Η ενοχή από τις παρεπόμενες δικαιοπραξίες.....	84
α. Επί ατελών ενοχών.....	84
β. Επί τελείων ενοχών	85
γ. Επί ακύρων ενοχών	85
3. Η ενοχή από τις εκτελεστικές δικαιοπραξίες.....	85
α. Επί ατελών ενοχών.....	85
αα. Γενικά	85
ββ. Ειδικά η ενοχή από αξιόγραφα εκδοθέντα χάριν παιγνίου ή στοιχήματος.....	87
β. Επί τελείων ενοχών	89
γ. Επί ακύρων ενοχών	89

Β´

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

§5. ΟΙ ΤΥΧΗΡΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ.....	93
I. Προκατανόηση του ζητήματος.....	93
II. Γενικά περί περιορισμών στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών – Εννοιολογική προσέγγιση του μονοπωλίου.....	94
1. Το ανεφάρμοστο των στόχων του δικαίου του ανταγωνισμού στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών.....	94
2. Η αναγκαιότητα της θέσπισης περιορισμών στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών και η βάση της πολυμορφίας τους.....	96
3. Ειδικά ο περιορισμός του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων	99
III. Η νομιμότητα του μονοπωλίου ως περιορισμού θεμελιωδών ενωσιακών ελευθεριών στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών.....	101
1. Η παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων ως άσκηση θεμελιωδών ενωσιακών ελευθεριών και το καταρχήν απερίοριστο αυτής.....	102
2. Η νομιμότητα των σκοπών και των μέσων του περιορισμού του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων.....	104
α. Το περιοριστέο και το περιορίσιμο της παροχής τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων....	104
β. Η νομιμότητα των σκοπών του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων.....	106
αα. Το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο	106
ββ. Η νομολογία του Δικαστηρίου	107
i. Προστασία της κοινωνικής τάξης και προστασία των καταναλωτών - Μείωση της προσφοράς των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων	108
ii. Πρόληψη και καταστολή της εγκληματικής δραστηριότητας	111
iii. Δημοσιονομικοί και κοινωνικοί σκοποί	112

iv. Ζητήματα από την εφαρμογή των ανωτέρω σκοπών επί του μονοπωλίου, ιδίως επί του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ.....	113
γ. Η νομιμότητα των μέσων του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων.....	116
αα. Ο περιορισμός του περιορισμού: η αρχή της αναλογικότητας.....	116
ββ. Η καταλληλότητα των μέσων του μονοπωλίου.....	117
i. Ζητήματα από τη νομική μορφή και τις συνθήκες οργάνωσης και λειτουργίας του μονοπωλούντος.....	118
ii. Ζητήματα από την εμπορική πολιτική του μονοπωλούντος.....	121
γγ. Η αναγκαιότητα του μονοπωλίου	124
i. Γενικά.....	124
ii. Ειδικότερα επί της αναγκαιότητας του περιορισμού του μονοπωλίου.....	125
δ. Η αδιάκριτη εφαρμογή του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων.....	127
ε. Η δικαστική επιδιωξιμότητα του δικαιώματος τρίτων για διοργάνωση τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων υπό καθεστώς μονοπωλίου	127
στ. Τα πρόσφατα νομικά τεκταινόμενα επί της νομιμότητας της ΟΠΑΠ ΑΕ	129

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

§6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ.....	135
---	------------

ΠΗΓΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	139
ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ.....	141
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ.....	143

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§1. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Η παρούσα μελέτη είναι αφιερωμένη στον εις βάθος προβληματισμό επί συγκεκριμένων νομικών ζητημάτων, τα οποία περιστρέφονται γύρω από μία δραστηριότητα με μακραίωνη παρουσία στην κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα, με ρίζες εντοπιζόμενες ήδη στο 3.000 π.Χ. στις χώρες της Άπω Ανατολής και της Αιγύπτου, διαδεδομένη και προσφιλή στην ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα, η οποία διατηρεί παρουσία σθεναρή και συνεχώς αναπτυσσόμενη στο συναλλακτικό πεδίο έως και σήμερα.

Ο λόγος, περί των παιγνίων και των στοιχημάτων, δοσοληψιών με κυρίαρχο το στοιχείο της τύχης και συνεπώς της αβεβαιότητας, οι οποίες έχουν πλέον στις μέρες μας συγκαταλεγεί, υπό το δέλεαρ του άκοπου και ταχύτατου κέρδους, υπεσχημένου τόσο σε κάθε εύπιστο ερασιτέχνη, όσο και σε κάθε επιδέξιο επαγγελματία παίκτη, μεταξύ των μεγαλύτερων αγωγών μεταφοράς χρηματικών κεφαλαίων και άσκησης γόνιμης επιχειρηματικής δραστηριότητας. Δεδομένων δε των σύγχρονων τεχνολογικών επιτευγμάτων, τα τυχερά παίγνια και στοιχήματα ανελίσσονται αδίστακτα, έχοντας πλέον καταλάβει και τον ατέρμονο χώρο του διαδικτύου, όπως αποδεικνύουν και οι καθημερινά, με ένα απλό «κλικ» αναδυόμενες ιστοσελίδες παροχής «τυχηρών υπηρεσιών».

Υπό το πρίσμα λοιπόν του ως άνω φαινομένου, θα επιχειρηθεί εν πρώτοις η παρουσίαση της νομικής φύσης του παιγνίου και του στοιχήματος ως συμβάσεων και δη τυχηρών, με επίκεντρο την ιδιομορφία τους την οφειλόμενη στην ουσιαστική τους εξάρτηση από την τύχη. Ακολούθως θα πραγματοποιηθεί μία χρονολογικά διαρθρωμένη συνοπτική περιγραφή των νομοθετημάτων που αφορούν τις συγκεκριμένες τυχερές συμβάσεις, προγενέστερων και μεταγενέστερων της θέσης σε ισχύ του Αστικού μας Κώδικα, η οποία φυσικά θα καταλήγει στο παρόν νομικό καθεστώς.

Αντικείμενο της δεύτερης ενότητας του πρώτου κεφαλαίου θα αποτελέσει η μελέτη της μεταχείρισης που τυγχάνουν οι ενοχές οι παραγόμενες από τις συμβάσεις παιγνίων και στοιχημάτων υπό το πρίσμα του εθνικού και δη ιδιωτικού δικαίου, στη βάση των τριών εναλλακτικών μορφών που αυτή λαμβάνει: ατέλεια, τελειότητα και ακυρότητα. Στο σημείο αυτό θα παρουσιασθούν τα κάθε λογής συναντώμενα παίγνια και στοιχήματα, ήτοι τα απλώς ανεκτά, τα ειδικώς επιτρεπόμενα, τα απαγορευμένα και τα ανήθικα, αναφορικά με τον ενοχικό δεσμό που εκάστοτε γεννούν και τις σχέσεις, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που ειδικώς διαμορφώνουν.

Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται ένα επιμέρους, ειδικότερο ζήτημα των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, το οποίο έχει, επί σειρά ετών, απασχολήσει την ενωσιακή νομολογιακή πραγματικότητα και το οποίο εισέρχεται στο πεδίο του δικαίου του ανταγωνισμού. Πρόκειται για την αυστηρότερη, μετά φυσικά από την απαγόρευση, δικαιοπολιτική τεχνική περιορισμού της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών παιγνίου και στοιχήματος, ήτοι το ζήτημα του μονοπωλιακού δικαιώματος διεξαγωγής τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, και μάλιστα του κρατικού ή, έστω, του κρατικά ελεγχόμενου.

Στο ανωτέρω πλαίσιο θα σημειωθούν επιλεκτικές αναφορές στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία έχει συνδράμει σημαντικά στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων της νομιμότητας του εν λόγω μονοπωλιακού δικαιώματος, δεδομένης και της ραγδαίας ανάπτυξης των ηλεκτρονικών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων στον ενωσιακό χώρο. Περαιτέρω, ο λόγος θα στραφεί γύρω από συγκεκριμένες αποφάσεις ελληνικών δικαστηρίων που κρίνουν σχετικά με το ζήτημα ενός εκ των μεγαλύτερων μονοπωλίων που έχει γνωρίσει η χώρα μας: πρόκειται για το μονοπώλιο διοργάνωσης ποδοσφαιρικών (και όχι μόνο) στοιχημάτων, το οποίο έχει, κατ' αποκλειστικότητα και επί μακρόν χρόνο, επαφεθεί στα χέρια της εταιρείας με την επωνυμία «Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου Ανώνυμη Εταιρεία» και το οποίο σχετικά πρόσφατα απασχόλησε, επ' αφορμή προδικαστικού ερωτήματος, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Με τα ως άνω πραγματευόμενα, η γράφουσα ευελπιστεί να αποδώσει μία συστηματική παρουσίαση και μελέτη του θέματος των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, υπό το πρίσμα του προβληματισμού που επικρατεί στον σύγχρονο νομικό κόσμο σχετικά με τα ειδικότερα ζητήματα των εναλλακτικών μορφών μεταχείρισής τους και της μονοπωλιακής τους διοργάνωσης, τόσο στον εθνικό όσο και στον ευρωπαϊκό δικαιοκόσμο.

Α΄
ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

§2.Η ΕΝΝΟΙΑ, Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΩΝ ΤΥΧΗΡΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΩΝ

I. Προκατανόηση του ζητήματος

Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρηθεί, καταρχάς, η εννοιολογική προσέγγιση των τριών επίμαχων ειδών συμβάσεων, ήτοι του παιγνίου, του στοιχήματος και του λαχείου, εκκινούσα από την κατάταξή τους στην κατηγορία των τυχηρών συμβάσεων, όπως και η παρουσίαση της νομικής τους φύσης, αλλά και η σύντομη επισκόπηση των σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων ανά τα έτη· τούτο εν είδει εισαγωγής, στοιχειώδους και απαραίτητης για την κατανόηση και εις βάθος πραγμάτευση του κυρίως ζητήματος που εν συνεχεία, στην §3, θα μας απασχολήσει, ήτοι του ζητήματος των εναλλακτικών μορφών μεταχείρισης των τυχηρών συμβάσεων στο ελληνικό ιδιωτικό δίκαιο.

II. Τα τυχηρά παίγνια και στοιχήματα ως τυχηρές συμβάσεις - Η ειδοποιός τους διαφορά

Το παίγνιο, το στοίχημα και το λαχείο (ως είδος παιγνίου), αποτελούν, όπως γίνεται δεκτό, δικαιοπραξίες, περαιτέρω δε, κατά την κρατούσα άποψη¹, συμβάσεις, λόγω της εμπλοκής δύο ή και περισσότερων σ' αυτά μερών. Αν και η εντοπιζόμενη στον Αστικό Κώδικα αναφορά στα παίγνια και στα στοιχήματα δεν συνοδεύεται από το χαρακτηρισμό τους ως «τυχηρών»², κοινό γνώρισμα των εν λόγω συμβάσεων αποτελεί ο τυχηρός τους χαρακτήρας³. Αυτός, συνιστάμενος στην εξάρτησή τους κατά πολύ ή και αποκλειστικά από την τύχη⁴, δεν αποτελεί μόνο ένα αναμφισβήτητο, αντικειμενικώς διαπιστώσιμο γεγονός· πολύ περισσότερο, αποτελεί αυτόν καθεαυτόν τον πυρήνα της βούλησης των συμβαλλομένων, της ανεπιφύλακτα εκδηλωθείσας επιθυμίας τους να καταστούν, εξ ολοκλήρου ή εν μέρει, «έρμαια» του αυτοδύναμου, ανέλεγκτου και μη αναστρέψιμου εκείνου παράγοντα που ονομάζεται «τύχη» και που τους αποστερεί οποιαδήποτε δυνατότητα πρόγνωσης, ασφάλειας και βεβαιότητας και που,

¹ Για την άποψη που δέχεται ως τρόπο ίδρυσής τους και μονομερή δικαιοπραξία, ιδ. κατωτέρω, υπό III.1.

² Άρθρα ΑΚ 844-846, αλλά και σε άλλα νομοθετήματα, όπως λ.χ. στο άρ. 7 εδ. δ' της Οδηγίας 2000/31. Μάλλον λόγω της επίγνωσης «της επισφάλειας ενός τέτοιου ορισμού», όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Κ. Ν. Χριστοδούλου, Έπαθλο σε τηλεπαιγνίδι γνώσεων – Στοίχημα ή justum pretium; Σκέψεις με αφορμή την ΑΠ 1636/2008, ΔιΜΕΕ, σελ., 12.

³ Βέβαια, ο εν λόγω χαρακτηρισμός παρατηρείται στο πλαίσιο των ειδικότερων περί παιγνίων και στοιχημάτων νομοθετημάτων, για τα οποία λόγος θα γίνει κατωτέρω, στο πλαίσιο της συνοπτικής παρουσίασης των νομοθετικών ρυθμίσεων.

⁴ Για τον οποίο διεξοδικά λόγος θα γίνει κατωτέρω, υπό III.

δίχως τη σύναψη της σύμβασής τους, θα ήταν, ομολογουμένως, αδιάφορος, κυρίως οικονομικά, και για τα δύο μέρη⁵.

Η ως άνω κοινή ιδιαιτερότητα του παιγνίου, του στοιχήματος και του λαχείου τα κατατάσσει στην κατηγορία των «τυχηρών συμβάσεων», γνωστών και ως «συμβάσεων κινδύνου»⁶. Αν και η εν λόγω έννοια δεν συναντάται ούτε στον ελληνικό Αστικό Κώδικα ούτε στο ιδιωτικό μας εν γένει δίκαιο, εντούτοις γίνεται δεκτή από τη νομική επιστήμη· αυτή ορίζει ως τυχερές συμβάσεις εκείνες στις οποίες ο προσπορισμός ωφέλειας, όπως και το μέγεθος αυτής, εξαρτώνται από την επέλευση κάποιου τυχηρού γεγονότος, φυσικού ή συνιστάμενου σε πράξη τρίτου, εκτός σύμβασης, προσώπου.⁷

Κάποιο λοιπόν αβέβαιο περιστατικό, κατά μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό εξαρτώμενο από την τύχη, θα καθορίσει την τροπή που θα λάβει η εκάστοτε σύμβαση παιγνίου ή στοιχήματος και, εν τέλει, την τύχη της συνομολογηθείσας παροχής. Υπό αυτήν την έννοια κρίσιμη είναι λ.χ. η άγνωστης διάρκειας ζωή του δανειστή στην περίπτωση της σύμβασης ισόβιας προσόδου (άρθρα ΑΚ 840 επ.) ή η επέλευση του τελειώς αστάθμητου παράγοντα του θανάτου στην περίπτωση της σύμβασης ασφάλισης ζωής, οι οποίες αμφοτέρες αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα τυχηρών συμβάσεων. Συνεπώς, εν όψει των ανωτέρω καθίσταται σαφές, ότι ο νομικός χαρακτηρισμός του «τυχηρού» απονέμεται στις συμβάσεις, των οποίων τα μέρη αποσκοπούν ακριβώς στην αναδοχή μίας «τυχαίας συμβάσεως»⁸, εγγενώς ιδιαίτερα ριψοκίνδυνης, στην οποία ο αναλαμβανόμενος κίνδυνος συνυπολογίζεται στην αξία των ανταλλασσόμενων παροχών⁹.

Ωστόσο, παρά την ένταξή τους στην ως άνω κατηγορία, το παίγνιο, το στοίχημα και το λαχείο φέρουν το εξής ιδιάζον χαρακτηριστικό: στερούνται του στοιχείου της κοινωνικής αποστολής, ήτοι του στοιχείου της επιδίωξης ενός πραγματικού και σοβαρού ηθικοοικονομικού

⁵ Ίδ. σχετικά Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ., 12, ο οποίος αναφέρεται στον τυχερό χαρακτήρα των παιγνίων και των στοιχημάτων ως «συνομολογημένη απόβλεψη στην έλλειψη βεβαίας γνώσης».

⁶ Αντ. Αντωνιάδης στον ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, άρ. 844-845, αρ. 2, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 698, Β. Αντ. Βαθρακοκύλης, ΕρΝομΑΚ, άρ. 844 αρ. 9, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2006. Ίδ. και Δ.Φ. Χριστοδούλου, Εξωχρηματιστηριακά Παράγωγα, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σελ. 63, ο οποίος τις θεωρεί ως «τύπους επώνυμων τυχηρών συμβάσεων, ως προς τις οποίες ισχύει απλώς η ιδιομορφία που προβλέπεται στα άρθρα 844 και 845 ΑΚ», Δ. Αυγητίδη σε ΣΕΑΚ Α. Γεωργιάδη, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2010, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις στα άρθρα 844-846 ΑΚ, αρ.2, Αλ. Λιτζερόπουλο, Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος, 1976, Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 21.

⁷ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ.10 επ., Σ. Διαμαντάκος, Η εκ παιγνίου ή στοιχήματος ενοχή, Αρμενόπουλος, ΙΣΤ', σελ. 191, ο οποίος συμπληρώνει ότι στις εν λόγω συμβάσεις δεν νοείται η συνομολόγηση ρήτρας ανάληψης της ευθύνης για τυχερά.

⁸ Έτσι σε Σ. Διαμαντάκο, ό.π., σελ. 191.

⁹ Μ. Π. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σελ. 275 επ.

σκοπού¹⁰, ώστε να διαφέρουν κατά πολύ από τις λοιπές τυχερές συμβάσεις, οι οποίες στην πλειονότητά τους επιτελούν μια πολύτιμη κοινωνικοοικονομική λειτουργία και των οποίων τα μέρη έχουν σπουδαίο και πραγματικό συμφέρον στη σύναψή τους.

Ειδικότερα, αν και θα ήταν δυνατό να λεχθεί ότι το παίγνιο, λόγω της ψυχαγωγικής του διάστασης και της άσκησης μέσω αυτού στην πειθαρχία και τη συνεργασία, τάσσεται υπέρ ενός σημαντικού κοινωνικού σκοπού, εξίσου δε και το στοίχημα, καθώς αποτρέπει από την επιπόλαια εκφορά απόψεων¹¹, εν τούτοις, οι εν λόγω συμβάσεις, αντιμετωπίζονται, από το σύνολο σχεδόν των εννόμων τάξεων, απαξιωτικά, ως κοινωνικά άχρηστες· διότι, πλην των ως άνω σκοπών, ήτοι της ψυχαγωγίας ή της ενδυνάμωσης του ιδίου ισχυρισμού ή του ακόμη ευτελέστερου σκοπού της επίτευξης τυχερού και ακόπου κέρδους, ουδένα άλλο κοινωνικά, οικονομικά και ηθικά αξιόλογο σκοπό υπηρετούν¹².

Εξάλλου, πέραν της έλλειψης κοινωνικής ωφελιμότητας, τα τυχερά παίγνια και στοιχήματα στιγματίζουν οι κίνδυνοι που τα ίδια ενέχουν για την κοινωνική τάξη. Πρωτίστως ο οικονομικός κίνδυνος, καθώς τα παίγνια, καλλιεργώντας δελεαστικά την ελπίδα του εύκολου πλουτισμού, σύρουν τους παίκτες στον εθισμό και την υποτροπή και, ως εκ τούτου, στην οικονομική σπατάλη¹³. οι παίκτες, υπόδουλοι μιας διακαούς επιθυμίας ικανοποίησης του πάθους του παιχνιδιού, βυθίζονται, στο όνομα μεγάλων και, ως επί το πλείστον, ουτοπικών προσδοκιών νίκης και κερδοφορίας, στην οικονομική κατάρπτωση και εξαθλίωση, μη διστάζοντας να θυσιάσουν ακόμη και το υστέρημά τους. Ευθύνονται συνεπώς τα τυχερά παίγνια και τα στοιχήματα για μία κατάσταση εξάρτησης, νοσηρής και συγκρίσιμης με εκείνη της εξάρτησης από τα ναρκωτικά και το αλκοόλ· παγιδευμένος ο παίκτης σε έναν μανιώδη φαύλο κύκλο, καταλήγει εν τέλει να ποθεί όχι το «έπαθλο» του παιχνιδιού, αλλά αυτό καθεαυτό το παιχνίδι: παίζει για να ξαναπαίξει, για να κερδίσει και να ξανακερδίσει περισσότερα ή, αν ηττηθεί, να επαναγωνισθεί για να ανακτήσει τα απολεσθέντα¹⁴.

¹⁰ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ 12, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 8, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 24, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 192, Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 15, Μ. Παπαλουκάς, Ευρωπαϊκή Αθλητική Αγορά, Έκδοση του ιδίου, Αθήνα, 2012, σελ. 241-242.

¹¹ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 43.

¹² Μ. Παπαλουκάς, Τα τυχερά παίγνια στην ευρωπαϊκή αγορά, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών 2010, σελ. 25, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 24, όπου και ο χαρακτηρισμός τους, λόγω της έλλειψης σοβαρού σκοπού, ως «καθαρών τυχερών συμβάσεων», Αντ. Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 2, Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 2, Απ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό Μέρος, Τόμος II, Δίκαιο & Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας, 2007, σελ. 706, Σ. Διαμαντάκος, ό.π. σελ., 193, Τ.Ε. Συνοδινού, Το παίγνιο και ο καταναλωτής, Αρμενόπουλος, Επιστημονική Επετηρίδα Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, 28, 2007, σελ. 35.

¹³ Ειδικά τα τηλεοπτικά παίγνια, ιδιαίτερος εθιστικά, διότι προσφέρουν συνδυαστικά τη μίμηση (ταύτιση με το μύθο), την αγωνία του ανταγωνισμού, τον ίλιγγο και τον κίνδυνο, σύμφωνα με τον J.-J. Wunenburger, Jeux sur écran: apothéose ou simulacre du spectacle?, Cités 2001/3, no 7, σελ. 51-77.

¹⁴ Ίδ. Μ. Παπαλουκά, ό.π., σελ. 243, T.L. Moore, The Ethiology of Pathological Gambling, Oregon Gambling Addiction Treatment Foundation, 28.12.2002 (<http://www.gamblingaddiction.org/Ethiology/Etio02.pdf>), Martigoni-

Το πάθος δε αυτό, που απομακρύνει τους παίκτες, πολύ περισσότερο, από την ενασχόληση με κατ' ουσίαν κοινωνικά ωφέλιμες δραστηριότητες, προτρέποντάς τους στην οκνηρία, τη ραθυμία και τον παρασιτισμό¹⁵, εκμεταλλεύονται, όχι σπανίως, τρίτοι επιτήδριοι επαγγελματίες διοργανωτές, ήτοι οι επιχειρήσεις παροχής τυχηρών παιγνίων, με επιδιώξεις φυσικά κερδοσκοπικές¹⁶. Αυτές, δελεάζοντας τους ενδιαφερόμενους σε ένα παίγνιο ή στοίχημα, πλήρως, επισήμως και εντυπωσιακά οργανωμένο και απολύτως προσιτό στον καθένα, προσφερόμενο μέσω παιγνιομηχανημάτων σε πλήθος πολυσύχναστων μερών, και, ιδίως, τα τελευταία έτη, μέσω του προσπελάσιμου από όλους διαδικτυακού χώρου, και παρέχοντάς τους συγχρόνως τη δυνατότητα αέναης συμμετοχής μέσω αλληπάλληλων πιστώσεων, φαίνεται, εν πολλοίς, να εντείνουν την κρισιμότητα της κατάστασης και να μεγεθύνουν την απειλή εκ των εν λόγω τυχηρών συμβάσεων¹⁷.

Ούτε μπορεί φυσικά να παραγνωρισθεί ο κίνδυνος που περιβάλλει τη δημόσια τάξη, καθώς το παίγνιο και το στοίχημα δύνανται, υπό προϋποθέσεις, να εξωθήσουν στα άκρα όρια της διαφθοράς¹⁸. Δεν σπανίζουν εξάλλου τα περιστατικά παραβατικότητας, ιδίως δε διάπραξης εγκλημάτων απάτης και νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, που κλυδωνίζουν το πεδίο των τυχηρών παιγνίων στη σύγχρονη εποχή και τα οποία συνεχώς πληθαίνουν.

Όπως με σαφήνεια εκ των άνω προκύπτει, το αποτέλεσμα των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων δεν μπορεί παρά να συνοψισθεί, όπως επιτυχώς έχει διατυπωθεί, σε μια «οικονομικά και κοινωνικά άχρηστη, συχνά απερίσκεπτη και οδυνηρή για το χαμένο και ηθικά όχι άψογη για τον κερδισμένο περιουσιακή μετακίνηση»¹⁹. Αυτό είναι και το βαθύτερο αίτιο της ρύθμισης που τυγχάνουν στον ελληνικό Αστικό Κώδικα: λαμβάνοντας υπόψιν την ιδιαίτερη επικινδυνότητά τους, συγχρόνως όμως και την πραγματικότητα της κοινωνικής τους ανοχής ή, μάλλον, της αποδοχής τους, έστω και αν διεξάγονται για σκοπούς αποκλειστικά κερδοσκοπικούς, η ελληνική έννομη τάξη εντάσσει μεν στο σώμα της τα τυχηρά παίγνια και

Hutin, J.P. *Faites vos jeux*, L' Harmattan, Logiques sociales, Paris, 1993, σελ. 133, Lisa Taylor - Pamela Hillyard, *Gambling Awareness of Youth: An analysis of the "Don't Gamble Away your Future" Programme*. Int. Journal of Mental Health and Addiction (2009), 7:250-261 (<http://www.springerlink.com/content/b220651t4317p261/fulltext.pdf>).

¹⁵ Ακόμη και στην αυτοκτονία και την τέλεση εγκλημάτων, *ιδ. Αλ. Αιτζερόπουλο*, ό.π., αρ. 44.

¹⁶ *T.E. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 35

¹⁷ Christel Schaldemose, Report on the Integrity of Online Gambling, 17-10-2008 (http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/pr/748/748214.en.pdf).

¹⁸ Π.Χρ. Φίλιου, *Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό Μέρος*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 635, Aschroft J. Daniels, D., Hart S., "Gambling and Crime Among Arrestees: Exploring the Link. U.S. Department of Justice", July 2004 (<http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/njj/203197.PDF>), Howard Fenrich, "Ex-mobster warns of Gambling Dangers", 11-11-2007 (http://www.responsiblegambling.org/articles/Ex_mobster_warns_of_gambling_dangers.pdf).

¹⁹ Όπως χαρακτηριστικά ο Μ.Π. Σταθόπουλος, ό.π., σελ. 88.

στοιχήματα, διατηρεί ωστόσο στάση εμφανώς μετρημένη και επιφυλακτική²⁰. Γι' αυτό και απορρίπτει την πλήρη αναγνώρισή τους, προσδίδοντάς τους ελαττωμένη μόνο ενοχική δύναμη²¹, χωρίς φυσικά να ελλείπουν και οι εξαιρέσεις, όπως αναλυτικά κατωτέρω θα εκτεθεί.

III. Η έννοια και η νομική φύση των συμβάσεων του παιγνίου, του στοιχήματος και του λαχείου

Αν και το παίγνιο, το στοίχημα και το λαχείο εντάσσονται, ως ανωτέρω ανελύθη, στην κατηγορία των τυχηρών συμβάσεων λόγω του κοινού τους γνωρίσματος -της εξάρτησής τους από την τύχη-, εν τούτοις, ως επιμέρους έννοιες διακρίνονται εμφανώς μεταξύ τους. Θεωρούμενου δε του λαχείου ως είδους παιγνίου, φαίνεται να αποκτά σημασία μόνον η διάκριση παιγνίου και στοιχήματος²².

Ας σημειωθεί καταρχάς ότι εννοιολογικός ορισμός των εν λόγω τυχηρών συμβάσεων δεν παρέχεται από τον Αστικό μας Κώδικα²³. Αντίθετα, ο τελευταίος, κατά μίμηση ξένων δικαίων²⁴, περιορίζεται απλά σε ολιγάριθμα άρθρα, τα ΑΚ 844-846, τα οποία, αν και αφορούν ειδικώς τις εν λόγω συμβάσεις, δεν προβαίνουν σε πλήρη και συστηματική ρύθμισή τους²⁵. Φυσικά, ορισμοί συναντώνται στα επιμέρους ειδικότερα περί παιγνίων νομοθετήματα, για τα οποία εν συνεχεία θα γίνει λόγος, μάλιστα δε και στον πιο πρόσφατο και νυν ισχύοντα ν.4002/2011²⁶. Εντούτοις, οι ορισμοί αυτοί αφορούν, κατ' ουσίαν, τις ειδικότερες κατηγορίες παιγνίων, ήτοι τα τυχηρά, τα τεχνικά-ψυχαγωγικά και τις υποκατηγορίες αυτών, είναι δε δεσμευτικοί για την εφαρμογή των ιδίων των ειδικών νομοθετημάτων, δίχως να αποδίδουν στην πραγματικότητα τα πρωταρχικά, εννοιολογικά χαρακτηριστικά τους, για τα οποία κρίνεται απαραίτητη η προσφυγή στη θεωρία και τη νομολογία· ώστε, εν τέλει, η έννοια που υιοθετείται στο πλαίσιο του Αστικού Κώδικα να είναι κατά πολύ ευρύτερη εκείνης της ειδικής περί παιγνίων και στοιχημάτων νομοθεσίας.

²⁰ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 697. Η εν λόγω στάση καταλήγει ακόμη και στην εγκαθίδρυση κρατικού μονοπωλίου αναφορικά με τη διεξαγωγή συγκεκριμένων τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, ζήτημα που θα τύχει αναλυτικής διερεύνησης στο δεύτερο κεφάλαιο.

²¹ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ 3, Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 3.

²² Φυσικά και η εννοιολογική διάκριση ειδικά του λαχείου είναι απαραίτητη, εν όψει του άρθρου ΑΚ 846, η οποία προσδίδει στο λαχείο πλήρη ενοχική δύναμη.

²³ Ιδ. και ΑΠ 1636/2008, Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 2009, 139 με σχόλιο Χ. Παμπούκη.

²⁴ Του Γερμανικού, Ελβετικού και Γαλλικού Αστικού Κώδικα, ιδ. Κ. Α. Κανκά, Ενοχικό Δίκαιον, Ερμηνεία κατ' άρθρον, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1993, σελ.425.

²⁵ Παρά προσδιορίζει μόνο την παραγόμενη εξ αυτών ατελή, φυσική ενοχή, ιδ. αναλυτικά κατωτέρω.

²⁶ Άρθρο 25. Ειδικά το άρ. 22§2 β' του ν. 4141/2013, τροποποιητικό του άρ. 25 του ν.4002/2011, δίδει (ημιτελή) για το στοίχημα ορισμό: «Στοίχημα: το τυχερό παίγνιο που συνίσταται σε πρόβλεψη, από τους συμμετέχοντες, της εξέλιξης ή και της τελικής έκβασης κάθε είδους γεγονότων...».

Ως εκ τούτου, η θεωρία και η νομολογία, κληθείσες για μία ακόμη φορά να καλύψουν το νομοθετικό κενό, έχουν, εν πολλοίς, βάσει της υφιστάμενης κοινωνικής πραγματικότητας, συνεκτιμώντας και τη σχετική ειδική νομοθεσία²⁷, καταλήξει στα ακόλουθα:

1. Το παίγνιο

α. Η έννοια

Κατά την κρατούσα άποψη στη νομική επιστήμη και νομολογία, ως παίγνιο ορίζεται η σύμβαση στην οποία τα μέρη, μετέχοντας σε μία δραστηριότητα με σκοπό αποκλειστικά την ψυχαγωγία ή το κέρδος ή και αμφότερα, υπόσχονται το ένα στο άλλο ορισμένη παροχή· η καταβολή της τελευταίας, όπως και το μέγεθός της, καθορίζεται από δύο, περισσότερο ή λιγότερο εκ της τύχης εξαρτώμενες, αντίθετες και ούτως αλληλοαποκλειόμενες αιρέσεις, ώστε η πλήρωση της μιας να συνιστά ταυτόχρονα ματαίωση της άλλης²⁸.

Στο ως άνω λοιπόν περιεχόμενο, στην «εσκεμμένη απόβλεψη των μερών στο μη προβλέψιμο με βεβαιότητα»²⁹, αποδίδεται ο τυχηρός χαρακτήρας του παιγνίου³⁰. Αντικείμενο δε αυτού δύναται να αποτελέσει οποιαδήποτε δραστηριότητα φέρει τα γνωρίσματα ενός παιγνίου, υπό τη συνήθη καθημερινή έννοια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα παίγνια με τράπουλα ή με ζάρια ή και μία παρτίδα σκάκι ή ένας αγώνας οποιουδήποτε αθλήματος (π.χ. ποδοσφαίρου ή τέννις), στα οποία συνομολογείται από τους συμπαίκτες η υποχρέωση καταβολής από τον ηττημένο στον νικητή ενός ορισμένου χρηματικού ποσού.

Ευθέως από τον παραπάνω ορισμό γίνεται αντιληπτό το ιδιαίτερο εύρος της έννοιας του παιγνίου, δεδομένου ότι ο σκοπός αυτού δύναται να ποικίλλει (ψυχαγωγικός, κερδοσκοπικός ή και τα δύο). Ομοίως δύνανται να ποικίλλουν και τα μέσα τέλεσής του: ο τρόπος επέλευσης του περιστατικού, που αποτελεί αντικείμενο των αιρέσεων, κρίνεται άνευ σημασίας για τον χαρακτηρισμό της σύμβασης ως παιγνίου. Ειδικότερα, είναι αδιάφορο αν αυτό αποδίδεται εξ ολοκλήρου ή προεχόντως στην τύχη, ή αν έχει χωρήσει σχετικά και κάποια ανθρώπινη επιρροή, όπως, κυρίως, αν στην πρόκλησή του έχουν συνδράμει και οι παίκτες ή τρίτος με κάποια παράλληλη ενέργειά τους αναγόμενη στην επιδεξιότητα, την ευστροφία και την τεχνική τους

²⁷ Η οποία ρυθμίζει μόνον επιμέρους πτυχές της διεξαγωγής τυχηρών παιγνίων και για την οποία λόγος θα γίνει κατωτέρω.

²⁸ Ούτως *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ. 5, *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ. 5, *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 697, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σ. 197, *Π. Χρ. Φίλιος* (ο οποίος όμως δεν δέχεται τη διεξαγωγή παιγνίου για αμιγώς ψυχαγωγικό σκοπό), ό.π., σελ. 635 επ., *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 16, *Κ. Α. Καυκάς*, ό.π., σελ. 425, *Τ.Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ.36, *Αλ. Ηλ. Κατσαντώνης*, Γνωμοδότησις, Νομικό Βήμα 21, σελ. 874 επ. Ίδ. σχετικά: ΑΠ 1638/2008, ό.π.

²⁹ Όπως χαρακτηριστικά ο *Κ. Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 11.

³⁰ *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ 10, *Β. Αντ.Βαθρακοκοίλης*, ό.π., αρ. 8, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σ. 198, Σχετική νομολογία: ΒουλΠλημΑθ 1786/1972, Νομικό Βήμα, 21, σελ. 953 επ., ΓνμΕισ ΑΠ 25/1957, Νομικό Βήμα, 4, σελ 180 επ.

κατάρτιση³¹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά το χαρτοπαίγνιο ή τα παιχνίδια με ζάρια, στα οποία η ανάδειξη του νικητή δεν εξαρτάται αμέσως και αποκλειστικά εκ του τυχηρού παράγοντα, αλλά προσαπαιτεί και την επιτηδειότητα των παικτών, η οποία ωστόσο δεν τους αποστερεί τον χαρακτηρισμό των παιγνίων ως «τυχηρών». Εξάλλου, δεν δύναται να παραβλεφθεί το γεγονός ότι ακόμη και η δεινότητα των παικτών, παρότι τεχνική, διαθέτει μια πλευρά «μη προβλέψιμη». Διότι και αυτή καθεαυτή δεν αποκλείει τον αστάθμητο, παντοδύναμο παράγοντα του «τυχαίου»: παρά την «άκρα επιμέλειά του», ο παίκτης μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπος με «τυχηρές ζημιές», όπως σε κάθε άλλη συναλλακτική σχέση³². Πάντως, ανεξαρτήτως της ολικής ή της μερικής εξάρτησής τους από την τύχη, τα παίγνια διακρίνει πάντοτε η ενεργητική συμμετοχή των παικτών, λαμβάνουσα τη μορφή λ.χ. «του μοιράσματος» της τράπουλας ή της ρίψης των ζαριών, δίχως την οποία η έκβαση του παιγνίου δεν είναι νοητή³³.

Όσον αφορά την παροχή που υπόσχονται τα μέρη, αυτή συνιστά ουσιώδες στοιχείο του παιγνίου, καθώς, υποτεθείσης ελλείψεώς της, κατ' ουσίαν δηλαδή απουσίας περιουσιακού αντικειμένου συνιστάμενου σε κέρδος υπέρ του νικητή, η σύμβαση καταπίπτει, ως απλή σχέση φιλοφροσύνης, στο επίπεδο της απλής κοινωνικής εκδήλωσης χάριν ψυχαγωγίας, διόλου μεν ασυνήθους στην κοινωνική ζωή, ολότελα δε ασήμαντης νομικά· ούτως, στην εν λόγω περίπτωση δεν τυγχάνουν εφαρμογής τα άρθρα ΑΚ 844 επ.³⁴, καθώς παράγονται μόνο ηθικές και όχι νομικές υποχρεώσεις. Εξάλλου, το στοιχείο αυτό είναι διάφορο του σκοπού που εκάστοτε

³¹ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 5, 11, Β. Αντ.Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 6., Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 198, ο οποίος δέχεται το τυχαίο περιστατικό ως απότοκο ακόμη και προεχόντως της σωματικής ρώμης ή της επιδεξιότητας του παίζοντος, Α., Ηλ. Κατσαντώνης, ό.π., σελ. 874, Κ. Α. Καυκάς, ό.π., σελ. 425., Τ.Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ.37. Ίδ. ομοίως και Γ. Ψαρουδάκη, Ασφαλιστικό συμφέρον, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 77, όπου «ως παίγνιο νοείται ... η σύμβαση, στην οποία τα μέρη συμφωνούν ότι η παροχή θα περιέλθει σε εκείνο μεταξύ τους που είτε υπερσχύει ως προς τη δεξιότητα ή ευνοείται από την τύχη σε κάποια ορισθείσα δραστηριότητα». Εξάλλου, πλην ελαχίστων, σπανίων, εξαιρέσεων, είναι πάντα αβέβαιος ο νικητής ενός παιχνιδιού, λόγω της δεσπόζουσας θέσης της τύχης, ανεξάρτητα από την ποιότητα των χειρισμών του παίκτη. Ίδ. και Απ. Γεωργιάδη, ό.π., σελ. 697, ο οποίος διακρίνει σχετικώς τα παίγνια, σε τυχηρά (εξαρτώμενα ολικώς ή μερικώς εκ της τύχης) και τεχνικά (εξαρτώμενα ολικώς εκ της επιδεξιότητας ή ευστροφίας του παίκτη), βάσει του ν. 3037/2002 και σελ. 706 που φαίνεται μάλλον να απορρίπτει τη διεξαγωγή παιγνίου για αμιγώς ψυχαγωγικό σκοπό: «ενώ το δεύτερο (παίγνιο) αποβλέπει στο κέρδος ή στο κέρδος και την ψυχαγωγία» Με τρόπο παρεμφερή τα διακρίνει και ο Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σ. 198, που υπογραμμίζει την ιδιαίτερη επικινδυνότητα των τυχηρών λόγω του προεχόντως κερδοσκοπικού τους σκοπού που επισκιάζει οιαδήποτε ψυχαγωγική ή άλλη κοινωνικά αξιόλογη λειτουργία τους, ενώ προσθέτει την κατηγορία των λεγόμενων «μικτών παιγνίων» (βάσει του προΐσχύσαντος ν.258/1936, άρ.10). Ομοίως και ο Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 37, και ο Αλ. Ηλ. Κατσαντώνης, ό.π., βάσει του προΐσχύσαντος β.δ. 29/1971 (όπου και ορισμός της ποινικής επιστήμης για τα τυχηρά παίγνια: «ως τυχηρόν θεωρείται το παίγνιον, όταν η έκβασις τούτου εξαρτάται εκ της εκτυλίξεως μιας μη δυνάμενης να προβλεφθεί από τους παίκτες αιτώδους διαδρομής»). Για τα νομοθετήματα αυτά ίδ. κατωτέρω. Σχετική νομολογία: ΓνμΕισΑΠ 25/1957, ό.π., ΤρΠΛΑθ 6517/1971 Νομικό Βήμα, 21, σελ. 952 επ.

³² Ίδ. σχετικά Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 13.

³³ Τ.Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 37

³⁴ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 19, 20 και Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 16, ο οποίος επισημαίνει ότι στην περίπτωση αυτή δεν τίθεται καν θέμα κύρους της σύμβασης ή είσπραξης του επάθλου, πέραν, ίσως, του «κοτίνου» της νίκης, Τ. Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ 42. Κατά τον Π.Χρ. Φίλιο, ό.π., σελ. 636, η παροχή άνευ περιουσιακής αξίας καθιστά το παίγνιο «παιγνίδι στα ψέματα». Ωστε παίγνιο με αμιγώς ψυχαγωγικό σκοπό και συμμετοχή δίχως καμία περιουσιακή επιβάρυνση δεν νοείται εντός των πλαισίων εφαρμογής των άρθρων ΑΚ 844-846 (ιδ. σχετικά και Απ. Γεωργιάδη, ό.π., στην ακριβώς προηγούμενη υποσημείωση).

υπηρετεί το παίγνιο, ήτοι αμιγώς ψυχαγωγικού, κερδοσκοπικού ή και τα δύο. Περαιτέρω, αντικείμενο της παροχής δύναται να αποτελέσει οποιαδήποτε αποτιμητή σε χρήμα πράξη ή παράλειψη (άρθρο ΑΚ 287)· ως επί το πλείστον ωστόσο αυτή συνίσταται στη μεταβίβαση χρημάτων ή άλλων αντικειμένων³⁵.

Σημειωτέον ότι το περιουσιακό στοιχείο του παιγνίου, ήτοι η υπόσχεση παροχής, δεν είναι πάντοτε ευχερώς εντοπίσιμο, όπως κυρίως στα ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια, λ.χ. στα ψυχαγωγικά τεχνικά ηλεκτρονικά που διενεργούνται μέσω παιγνιομηχανημάτων κατά τον ν.4002/2011³⁶. σ' αυτά προβλέπεται μόνο η υποχρέωση προκαταβολής χρηματικού ποσού ως προαπαιτούμενο συμμετοχής στο παίγνιο και, ακολούθως, η καλή απόδοση ως προϋπόθεση της παραμονής σ' αυτό, και όχι η υποχρέωση καταβολής συνεπεία της ήττας ή, αντιστρόφως, το δικαίωμα απόλαυσης κέρδους σε περίπτωση νίκης. Ωστόσο, ο παιγνιώδης χαρακτήρας τους θα μπορούσε να αποδοθεί στην υποχρέωση επανακαταβολής του αντιτίμου για την εκ νέου συμμετοχή σε αυτά σε περίπτωση αποτυχημένης απόπειρας, ήτοι, κατ' ουσίαν, στο οικονομικό όφελος αποφυγής του κόστους συμμετοχής στο νέο παιχνίδι, το οποίο (το οικονομικό όφελος) εξαρτάται από την επιτυχή έκβαση του προηγούμενου³⁷.

β. Η νομική φύση της σύμβασης

αα. Αμφοτεροβαρή και ετεροβαρή παίγνια

Το παίγνιο συνιστά άτυπη (άρθρο ΑΚ 158) ενοχική³⁸, υποσχετική και, κατά το σύνηθες στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών, αμφοτεροβαρή κατά τη σύστασή της σύμβαση³⁹, ήτοι σύμβαση κατά την οποία γεννώνται δύο αμοιβαίες υποχρεώσεις προς παροχή⁴⁰. Στην περίπτωση αυτή συνομολογούνται, ως ανωτέρω ελέγχθη, δύο αλληλοαναιρούμενες αιρέσεις, ώστε η πλήρωση της αίρεσης της υπόσχεσης του ενός, συνεπαγόμενη την ήττα του, να

³⁵ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 8, Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845 ΑΚ, αρ. 3, Β. Αντ. Βαθρακοκόλης, ό.π., αρ. 6,8, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 19.

³⁶ Άρθρο 25.

³⁷ Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 16-17.

³⁸ Β. Αντ. Βαθρακοκόλης, ό.π., αρ.8, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 198, ο οποίος συμπληρώνει ότι για τη σύναψη της σύμβασης παιγνίου δεν αρκεί απλά η γνώση του σκοπού του παιγνίου από το ένα μέρος, αλλά απαιτείται η πραγματική βούληση σύναψης της σύμβασης ως παιγνίου.

³⁹ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 697-698, ο οποίος επισημαίνει ότι παίγνιο δύναται να εμφανισθεί και υπό τη μορφή πώλησης ελπίδας ανάμεσα στον διοργανωτή του παιχνιδιού και του, έναντι καταβολής ανταλλάγματος, διαγωνιζόμενου, π.χ. ΠΡΟΠΟ (οπότε όμως κατ' ουσίαν εμπίπτει στην έννοια του λαχείου, ιδ. κατωτέρω υπ' αριθμ. 3).

⁴⁰ Κ. Α.Καυκάς, ό.π., σελ. 426, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ 8-9, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 698, ο οποίος δεν θεωρεί την ισότητα των παροχών απαραίτητη, όπως και ο Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 198-199. Αντίθετος στον αμφοτεροβαρή χαρακτήρα ο Δ. Φ. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 64 επ., ο οποίος θεωρεί ότι το αμφοτεροβαρές πρέπει να διέπει τη σύμβαση από τη σύναψη μέχρι την εκτέλεσή της, κάτι που δεν συμβαίνει εν προκειμένω, ιδ. κατωτέρω.

ματαιώνει ταυτοχρόνως την πλήρωση της αίρεσης της υπόσχεσης του άλλου, σημαίνοντας τη νίκη του⁴¹.

Κατά μία δε άποψη, τρόπο ίδρυσης της σχέσης παιγνίου δεν αποτελεί μόνο ο συμβατικός· αντίθετα, κατά την άποψη αυτή, σχέση παιγνίου δύναται να δημιουργηθεί και με μονομερή δικαιοπραξία, όπως λ.χ. με προκήρυξη⁴², στην περίπτωση των λεγόμενων «τηλεπαιγνίων», στα οποία η ενοχική δέσμευση του προκηρύσσοντος χωρεί από μόνη τη μονομερή του δήλωση δημόσιας πρόσκλησης, ήτοι από τη δημόσια πρόσκληση του τηλεοπτικού καναλιού για συμμετοχή στο παίγνιο⁴³. Ωστε ο χαρακτηρισμός μιας σχέσης ως παιγνίου, αναγόμενος κατ' ουσίαν στο περιεχόμενό του, κατ' αυτήν την άποψη, να μην αποκλείει συγχρόνως τον χαρακτηρισμό της ως προκήρυξης, αναγόμενο εξ ολοκλήρου στον τρόπο σύστασής της.

Όσον αφορά την κρατούσα άποψη, ήτοι την άποψη που δέχεται τη συμβατική και δη την αμοτεροβαρή φύση του παιγνίου, εύλογα γίνεται αντιληπτό ότι το στοιχείο του αμοτεροβαρούς εντοπίζεται μόνο στην ανταλλακτική σχέση που διακρίνει τις δύο αντικρουόμενες αιρέσεις, ήτοι τις δύο αντίθετες προσδοκίες και όχι αυτές καθεαυτές τις συνομολογηθείσες παροχές, καθόσον εν τέλει μόνο η μία εξ αυτών, εκείνη του ηττημένου, καθίσταται εκπληρωτέα⁴⁴. Μάλιστα, ενώ τις καταρχήν εις άλληλον υποσχόμενες παροχές διακρίνει μάλλον, κατά το σύνηθες, ισοτιμία, εν τούτοις, στο στάδιο που ακολουθεί το πέρας του παιγνίου προκύπτει προφανής δυσαναλογία μεταξύ της παροχής και της τελικώς καταβαλλόμενης αντιπαροχής: μόνο ο κερδήςας απολαμβάνει το «έπαθλον» της νίκης, ακριβώς ισόποσο της ζημίας της πλήττουσας το έτερον μέρος· ώστε η παροχή που λαμβάνει ο ηττηθείς να είναι, προδήλως, ανύπαρκτη.

Βέβαια, η ως άνω οικονομική ανορθολογικότητα κρίνεται καθόλα εύλογη, λαμβανομένης υπόψιν της επιδιωκόμενης εξάρτησης των εκατέρωθεν αξιώσεων όχι από τις ίδιες δυνάμεις των μερών ή από τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης των συναλλασσόμενων αγαθών, αλλά από κάποιον τρίτο, εξωγενή και παντοδύναμο παράγοντα,

⁴¹ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 9, Δ.Ανγητίδης, ό.π., άρθρα 844 - 845 ΑΚ, αρ. 1, Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 636, Κ. Α. Καυκάς, ό.π., σελ. 425, Γ. Ιατράκη, Η ενοχή από παίγνιο, Εκδόσεις Αντ. Ν Σάκκουλα, 2008, σελ. 18.

⁴² Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 12.

⁴³ Ίδ. χαρακτηριστικά ΑΠ 1636/2008, ό.π., η οποία, παρότι χαρακτηρίζει τη δημόσια πρόσκληση για συμμετοχή ως προκήρυξη του άρθρου ΑΚ 709, (λανθασμένα) δεν αποδίδει τον χαρακτηρισμό του «παιγνίου» στο επίδικο τηλεπαιχνίδι, αδυνατώντας να διαχωρίσει, τοιουτοτρόπως, τον τρόπο ίδρυσης του παιγνίου από αυτό καθεαυτό το περιεχόμενό του. Ωστόσο, το τηλεπαιχνίδι αποτελεί μάλλον, ορθότερα, στοίχημα, ίδ. σχ. Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 14 και κατωτέρω, υπό 2.

⁴⁴ Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 14.

λιγότερο ή περισσότερο επηρεαζόμενο από την τύχη, ή και ταυτόσημο αυτής⁴⁵. ώστε η επιδεξιότητα στα χαρτιά ή στα ζάρια, η ικανότητα προβλέψεων και η καλοτυχία ή, αντιστρόφως, η τεχνική ανικανότητα και η κακοτυχία, να καθορίζουν εν τέλει όχι μόνο την έκβαση του παιγνίου, αλλά και το ίδιο το μέγεθος της οφειλής και, ως εκ τούτου, της τελικώς καταβληθείσας παροχής⁴⁶.

Ωστόσο στο παίγνιο, γίνεται δεκτό ότι την καταβολή της παροχής υπό την αίρεση της αποτυχίας δύναται να την υποσχεθεί και μόνον το ένα μέρος, οπότε θα πρόκειται για ετεροβαρή κατά τη σύστασή της σύμβαση⁴⁷. Βέβαια η ιδιαίτερη αυτή -και μάλλον ασυνήθης στην πράξη- περίπτωση παιγνίου θα μπορούσε να ιδωθεί και ως δωρεά υπαγόμενη στην αίρεση της έκβασης αυτού, οπότε και πάλι θα έτικτε ατελή ενοχή, υπό τον όρο φυσικά της μη τήρησης του εκ του άρθρου ΑΚ 498 απαιτούμενου συμβολαιογραφικού τύπου, ο οποίος θα της εξασφάλιζε πλήρη δεσμευτικότητα· εξάλλου, το ίδιο αποτέλεσμα, ήτοι η παραγωγή ατελούς ενοχής, θα προέκυπτε και μέσω του άρθρου ΑΚ 498§2, το οποίο σε περίπτωση έλλειψης συμβολαιογραφικού εγγράφου αποκλείει μεν την υποχρέωση δωρεάς κινητού πράγματος, δεν επιτρέπει όμως την αναζήτηση της καταβληθείσας δωρεάς σε περίπτωση εκπλήρωσης που θεραπεύει την εν λόγω έλλειψη (ακυρότητα)⁴⁸.

ββ. Διμερή και πολυμερή παίγνια

Περαιτέρω, κριτήριο διάκρισης παιγνίων δύναται να αποτελέσει ο αριθμός των συμμετεχόντων, στη βάση του οποίου αυτά διαχωρίζονται σε διμερή, περιοριζόμενα στη συμμετοχή δύο μόνο μερών, και σε πολυμερή, όπως λ.χ. τα χαρτοπαίγνια που διεξάγονται σε ιδιωτικές «χαρτοπαικτικές» λέσχες ή όσα λαμβάνουν χώρα εθιμοτυπικά λ.χ. την παραμονή

⁴⁵Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 13.

⁴⁶ Γι' αυτό και επιτρέπεται η αναζήτηση των συνεπεία τεχνάσματος καταβληθέντων σε εκπλήρωση παιγνίου ή στοιχήματος κατ' άρθρον ΑΚ 845, καθώς «η ανορθολογικότητα στην οποία στηρίζονται δεν είναι από κοινού γνωσμένη και εσκεμμένη». Ίδ. σχετικά Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 14.

⁴⁷ Όστε το αμφοτεροβαρές δεν συνιστά ουσιώδες στοιχείο της εν λόγω σύμβασης, γιατί και ως προς το μονομερές παίγνιο υφίσταται, αν και λιγότερο έντονη, η αποδοκιμασία του δικαίου, ούτως ο Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 28, αλλά και αρ. 33, όπου εκφράζει την σκέψη ότι τα ετεροβαρή παίγνια (και στοιχήματα) θα ήταν δυνατό να θεωρηθούν και ως δωρεά υπό αίρεση. Ίδ. περαιτέρω, Αντ. Αντωνιάδη, ό.π., αρ. 9, Π. Χρ. Φίλιο, ό.π., σελ. 636, Απ. Γεωργιάδη, ό.π., σελ. 696, Σ. Διαμαντάκο, ό.π., σελ. 198. Ίδ. και Δ. Αυγητίδη, ό.π., αρ. 1, ο οποίος, όντας μάλλον επιφυλακτικός ως προς την αποδοχή του ετεροβαρούς παιγνίου, κάνει λόγο περί ελλείψεως του ουσιώδους στοιχείου της αμοιβαίας αναλήψεως υποχρεώσεων παροχής, οι οποίες τελούν υπό αντίθετες μεταξύ τους αιρέσεις, Γ. Ψαρουδάκη, ό.π., σελ. 77. Τη διάκριση σε αμφοτεροβαρή και ετεροβαρή παίγνια γνωρίζει και η νομολογία, ιδ. λ.χ. ΕφΘεσ 1682/1991, Αρμενόπουλος 1992, σελ. 220 επ., ΕφΑθ 5737/2005, Ελληνική Δικαιοσύνη, 2007, σελ. 1494 επ..

⁴⁸Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 14, όπου και αναλυτικά για την ουσιαστική συνάφεια παιγνίου και δωρεάς, συμβάσεις ερχόμενες εξίσου αντιμέτωπες με την ιδιαίτερη επιφυλακτικότητα η οποία διακρίνει τον νομοθέτη έναντι των συναλλαγών που αποφέρουν κέρδη άνευ καταβολής ανταλλάγματος και η οποία απαιτεί την προσφυγή σε συμβολαιογραφική πράξη για τη «σωτηρία» της εγκυρότητάς της. Για το προτιμότερο της δογματικής θεώρησης του ετεροβαρούς παιγνίου ως τέτοιου και όχι ως δωρεάς, ένεκα της έλλειψης κοινωνικής ωφελιμότητας του παιγνίου, ιδ. Γ. Ψαρουδάκη, ό.π., σελ. 77, υποσημ. υπ' αριθμ. 199.

Πρωτοχρονιάς μεταξύ περισσότερων παικτών. Τα τελευταία μάλιστα αποκτούν τη μορφή οιονεί εταιρικού μορφώματος, ένεκα της συνήθους υποχρέωσης προκαταβολής της καλούμενης χρηματικής «εισφοράς» συμμετοχής, η οποία και δεν υπόκειται σε αίρεση. Το άθροισμα δε των εν λόγω εισφορών, οι οποίες κατ' ουσίαν αποτελούν το ποσό που έκαστος εκ των παικτών «ποντάρει», συνιστά, κατά το σύνηθες, το τελικώς αποδιδόμενο στον νικητή του παιγνίου «έπαθλο»⁴⁹.

γγ. Τριγωνικά και μη τριγωνικά πολυμερή παίγνια

Προχωρώντας ακόμη περισσότερο, τα τελευταία, τα πολυμερή παίγνια, θα μπορούσαν να διακριθούν, αναλόγως του τρόπου διοργάνωσής τους, στα καλούμενα «τριγωνικά» ή μη. Πιο συγκεκριμένα, αν τη διεξαγωγή των ως άνω παιγνίων αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου ένας τρίτος, εξωτερικός παράγοντας, εξειδικευμένος και κατ' επάγγελμα δραστηριοποιούμενος στη διοργάνωση τυχηρών παιγνίων, τότε θα πρόκειται για παίγνιο «τριγωνικό»⁵⁰. Όλως αντιθέτως, αν το παίγνιο πραγματοποιείται με πρωτοβουλία και υπό τη διεύθυνση των ιδίων των συμμετεχόντων, ως συγκροτούντων μια καλώς συνεστημένη, έμπειρη και αυτόνομη ομάδα, η οποία δεν χρήζει παρεμβολής ουδενός «επαγγελματία διοργανωτή», τότε αυτό είναι ανεπίδεκτο του χαρακτηρισμού του «τριγωνικού»⁵¹.

Παίγνιο λοιπόν δύναται να συνομολογηθεί είτε μεταξύ περισσότερων παικτών αυτών καθεαυτών είτε μεταξύ ενός επαγγελματία διοργανωτή και εκάστου εκ των παικτών, όπως λ.χ. τα παίγνια τα διεξαγόμενα στα νομίμως λειτουργούντα καζίνο ή τα ποδοσφαιρικά και ιπποδρομικά στοιχήματα, τα διεξαγόμενα από τους μονοπωλούντες ΟΠΑΠ ΑΕ και ΟΔΙΕ ΑΕ αντιστοιχώς⁵². Στην τελευταία περίπτωση οι παίκτες, αποδεχόμενοι τους εκ των προτέρων καθορισμένους από τον διοργανωτή όρους, συγκεκριμένα τους προτεθειμένους γενικούς όρους συναλλαγών⁵³, και καταβάλλοντας το ανάλογο αντίτιμο, αποκτούν δικαίωμα συμμετοχής, ο δε διοργανωτής υποχρεούται στην παροχή τόσο των μέσων της συμμετοχής αυτής καθεαυτής

⁴⁹ Η, εναλλακτικώς ποσοστό ή πολλαπλάσιο επί των εισφορών. Ίδ. *Κ.Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 14. Παράδειγμα εισφοράς η χρέωση στην οποία υπόκειται ο παίκτης για την υποβολή της συμμετοχής του μέσω πραγματοποίησης αντίστοιχης τηλεφωνικής κλήσης στο μεσάζον κανάλι που διενεργεί το τυχερό παίγνιο, όπως λ.χ. τηλεπαιγνίδι γνώσεων, η οποία βέβαια αποδίδεται πολλαπλάσια από τον διοργανωτή ως κέρδος, *Κ.Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 15.

⁵⁰ Ειδικά για την όλως ενδιαφέρουσα περίπτωση τριγωνικού παιγνίου που άγει στη σύναψη «μικτής σύμβασης ίσης μεταχείρισης» ιδ. *Κ.Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 15. Κατά τον ίδιο, στην περίπτωση τυχηρού παιγνίου διεξαγομένου από κανάλι, το τελευταίο συμβάλλεται τριτώς με έκαστον εκ των παικτών: πρώτον, ως πάροχος οργανωτικών υπηρεσιών, δεύτερον, ως κεντρικός συμβαλλόμενος (*banca*) και τρίτον, ως εργοδότης κατά την παροχή (φθηνών) ψυχαγωγικών υπηρεσιών προς το κοινό, με εργαζομένους, ως οιονεί ηθοποιούς, τους συμμετέχοντες στο τηλεοπτικώς προβαλλόμενο παίγνιο.

⁵¹ *Κ.Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 14-15.

⁵² Αν και ονομάζονται «στοιχήματα», πρόκειται κατ' ουσίαν για λαχεία και συνεπώς είδη παιγνίων, όπως κατωτέρω θα αναλυθεί.

⁵³ *Αλ. Ηλ. Κατσαντώνης*, ό.π., σελ. 875.

(υλικά και τεχνικά μέσα, όπως χώρος, μηχανήματα και παιγνιόχαρτα, προσωπικό), όσο και της απόδοσης του διανεμητέου κέρδους στους τελικούς νικητές.

Περαιτέρω, ειδικά στην περίπτωση του τριγωνικού πολυμερούς παιγνίου, υφίσταται δυνατότητα συμμετοχής και του ίδιου του διοργανωτή («banca»), με ή δίχως περιορισμό ως προς το ύψος του κέρδους ή της ζημίας αυτού⁵⁴. Υπό τη διττή του λοιπόν ιδιότητα, ο διοργανωτής και παίκτης, καρπώνεται, σε περίπτωση ματαίωσης της αίρεσης, το σύνολο των αντιπαροχών των αντισυμβαλλομένων, ενώ, αντιθέτως, σε περίπτωση πλήρωσής της, υποχρεούται στην καταβολή του κέρδους που τους υποσχέθηκε⁵⁵. Ωστε, εν τέλει, στην εν λόγω ιδιάζουσα μορφή παιγνίου, η δυσαναλογία κατά την ήττα των παικτών να παρίσταται έκδηλη, ένεκα της «πολλαπλούς», αθροιστικής κερδοφορίας του διοργανωτή.

Σημειωτέον ότι, λόγω του, εκ των πραγμάτων, διαπραγματευτικού προβαδίσματος του διοργανωτή, ο οποίος κατ' επάγγελμα και κατ' αποκλειστικότητα ασχολείται με την οργάνωση, τον συντονισμό και τη διεξαγωγή τυχηρών παιγνίων και ως εκ τούτου υπερέχει σε γνώσεις και πείρα σε σχέση με τους παίκτες, στην πολυμερή τριγωνική σύμβαση δύναται, ορθότερα, να γίνει λόγος περί σύμβασης «καταναλωτικής», αποτελούσα μάλλον σύμβαση παροχής υπηρεσιών παιγνίου⁵⁶ ή, περαιτέρω, σύμβαση παροχής υπηρεσιών ψυχαγωγίας. Αν λοιπόν ιδωθεί η σύμβαση παιγνίου υπό το ως άνω πρίσμα, οι παίκτες αποτελούν τους «τελικούς αποδέκτες», ο δε διοργανωτής τον «προμηθευτή», ώστε να καθίσταται όλως δυνατή, αλλά και αναγκαία, η εφαρμογή του δικαίου προστασίας του καταναλωτή (ν. 2251/1994), λαμβανομένης υπόψιν της μειονεκτικής και, ομολογούμενως, ευαίσθητης θέσης του παίκτη⁵⁷.

δδ. Ο ετεροβαρής χαρακτήρας της εκτέλεσης

Ανεξαρτήτως του αμοτεροβαρούς ή ετεροβαρούς χαρακτήρα κατά τη σύστασή της, η σύμβαση παιγνίου τρέπεται πάντοτε σε ετεροβαρή κατά την εκτέλεσή της, αφού δεν εκπληρώνεται με την εκατέρωθεν καταβολή των παροχών, αλλά με την καταβολή μόνο εκείνου του μέρους εις βάρος του οποίου πληρώθηκε η συνομολογηθείσα αίρεση, ήτοι του ηττηθέντα⁵⁸.

Ευθύς εξ αρχής πρέπει να επισημανθεί ότι το παίγνιο, παρότι σύμβαση, εφόσον δεν είναι ειδικώς εκ του νόμου οργανωμένο, δεν γεννά ουδεμία υποχρέωση εις βάρος ουδενός εκ

⁵⁴ Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 15.

⁵⁵ Αλ. Ηλ. Κατσαντώνης, ό.π., σελ. 875.

⁵⁶ Έτσι κατά το ενωσιακό δίκαιο, ίδ. κατωτέρω στο δεύτερο κεφάλαιο.

⁵⁷ Ίδ. σχετικά Τ.Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 39 επ.

⁵⁸ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 8, Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 2, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 698, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 198, 204 (και σελ. 205 για τη διάκριση στοιχήματος και προκήρυξης), Β. Αντ.Βαθρακοκύλης, ό.π., α ρ. 8, Αλ. Ηλ.Κατσαντώνης, ό.π., σελ. 875.

των μερών τόσο ως προς την καθεαυτή σύμπραξη για τη διεξαγωγή του όσο και ως προς την καταβολή της συμφωνηθείσας παροχής (λόγω του άρθρου ΑΚ 844)· η «υποχρέωση», υπό τη συνήθη έννοιά της, την ενέχουσα το στοιχείο της δεσμευτικότητας, νοείται μόνον στο πλαίσιο των ειδικώς νομοθετικώς προβλεπόμενων παιγνίων. Αυτό ωστόσο θα αποτελέσει αντικείμενο της επόμενης ενότητας, οπότε στο παρόν σημείο δεν θα γίνει περαιτέρω λόγος.

2. Το στοίχημα

α. Η έννοια

Διαφόρως προς τον γενικώς αποδεκτό ορισμό του παιγνίου, ως στοίχημα, κατά την κρατούσα άποψη στην ελληνική επιστήμη και νομολογία, νοείται η σύμβαση στην οποία τα μέρη, με σκοπό την ενίσχυση των αντίθετων ισχυρισμών τους, υπόσχονται εις άλληλον την καταβολή ορισμένης παροχής, για την περίπτωση της απόδειξης της αναλήθειας του υπό εκάστου υποστηριζόμενου ισχυρισμού⁵⁹. Με την πρώτη ανάγνωση του ορισμού ανακύπτει πρόδηλα μια βασική σημαντική διαφορά του στοιχήματος από το παίγνιο: ενώ το δεύτερο αποσκοπεί στην ψυχαγωγία ή το κέρδος ή και τα δύο, το πρώτο θέτει ως στόχο την ενδυνάμωση του ενός από τους αντίθετους ισχυρισμούς⁶⁰, η οποία συνεπάγεται την απώλεια εις βάρος του ενός στοιχηματίζοντος, το κέρδος δε υπέρ του άλλου, αντιστοίχως. Καμία δε σημασία δεν φέρει ο εκ πρωτοβουλίας των μερών δοθείς στη σύμβαση χαρακτηρισμός ως παιγνίου ή στοιχήματος⁶¹.

Και σ' αυτό λοιπόν το είδος σύμβασης συναντώνται δύο αντίθετες, αλληλοαποκλειόμενες αιρέσεις, συνιστώσες το τυχηρό της στοιχείο⁶², οι οποίες αφορούν την ορθότητα ή μη των εκατέρωθεν ισχυρισμών και από την έκβαση των οποίων εξαρτάται το κέρδος ή η ζημία που θα υποστούν αντιστοίχως τα μέρη⁶³. Κατά την εκτέλεση της σύμβασης, ομοιοτρόπως με το παίγνιο, η μία μόνο παροχή θα καταβληθεί σε εκείνον του οποίου ο

⁵⁹ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ.6, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 6, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 705, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 203, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 7, Κ.Α. Καυκάς, ό.π., σελ. 425, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 17, Φίλιος, ό.π., σελ. 639, Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 77, Τ.Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 37, Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 77. Σχετική νομολογία: ΕφΘεσ 1682/1991, ό.π., ΕφΑθ 5737/2005, ό.π., ΠΠρΣερ 149/1994, Αρμενόπουλος 1994, σελ. 1373 επ.

⁶⁰ Αυτό αποτελεί το κριτήριο διάκρισης των δύο τυχηρών συμβάσεων, σύμφωνα με την κρατούσα ψυχολογική - υποκειμενική θεωρία, ιδ.περαιτέρω σε Αλ. Λιτζερόπουλο, ό.π., αρ. 15. Ομοίως σε Π. Χρ. Φίλιο, ό.π., σελ. 639.

⁶¹ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 26, κατά τον οποίο το καλούμενο «ποδοσφαιρικό» ή «ιπποδρομιακό στοίχημα» αποτελεί κατ' ουσίαν είδος παιγνίου, και συγκεκριμένα λαχείο, Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 639.

⁶² Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 8.

⁶³ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ 10, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ 705, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ 203, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π. αρ. 17.

ισχυρισμός επιβεβαιώθηκε σε σχέση με το εριζόμενο γεγονός, ή αν ουδείς ισχυρισμός αποδειχθεί αληθής, ουδέν αποτέλεσμα παράγεται από τη σύμβαση⁶⁴.

Το γεγονός που αποτελεί αντικείμενο της διάστασης απόψεων δύναται να ανάγεται είτε στο παρελθόν είτε στο παρόν είτε στο μέλλον, ώστε να διαφέρει κατά πολύ του τυχαίου περιστατικού που αποτελεί αντικείμενο της αίρεσης του παιγνίου, το οποίο είναι πάντοτε μελλοντικό⁶⁵. Σημειωτέον ωστόσο ότι, αν η έριδα του στοιχήματος αφορά σε γεγονός του παρόντος ή του παρελθόντος, οι στοιχηματίζοντες δεν πρέπει να τελούν σε πλήρη βεβαιότητα ως προς την αλήθεια ή αναλήθειά του, διότι άλλως η σύμβαση πάσχει ακυρότητα⁶⁶. Βέβαια, και στην περίπτωση αυτή της πλήρους βεβαιότητας, όπως λ.χ. στην περίπτωση ενός τηλεπαιγνίου ιστορικών γνώσεων⁶⁷, στο οποίο οι συμμετέχοντες τελούν, ή έστω νομίζουν ότι τελούν, σε απόλυτη γνώση της ακρίβειας της απάντησής τους, θα μπορούσε να λεχθεί ότι το τυχερό στοιχείο εντοπίζεται σε άλλον παράγοντα, όπως λ.χ. στην παντελή άγνοια της ερώτησης που θα τους απευθυνθεί⁶⁸.

Ωστόσο, αν η έριδα αφορά σε γεγονός προκείμενο να συντελεσθεί, αυτό δεν πρέπει να φέρει ολική εξάρτηση από την τύχη, μα να είναι επιδεκτικό, έστω ενός minimum, ανθρώπινης πρόβλεψης, διότι τότε η συνομολογούμενη σύμβαση αποτελεί παίγνιο, και δη κεκαλυμμένο⁶⁹. Εν προκειμένω, ο τυχερός χαρακτήρας της σύμβασης συνίσταται στην παντελή αδυναμία άσκησης ανθρώπινης επίδρασης επί της επέλευσης ή μη του κρίσιμου περιστατικού, όπως λ.χ. της εκλογής συγκεκριμένου κόμματος σε εκλογικό στοίχημα ή της ανάδειξης της νικήτριας ομάδας σε ποδοσφαιρικό στοίχημα, που θα καθορίσει την ακρίβεια ή μη των

⁶⁴ *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 705. *Ιδ.* σχετικά ΕφΘεσ 1682/1991, ό.π.

⁶⁵ *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ 11, *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 706, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., αρ. 8, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 201, ο οποίος επισημαίνει την αναγωγή σε μελλοντικό γεγονός ως κοινό στοιχείο του παιγνίου και του στοιχήματος, σελ. 204.

⁶⁶ Οπότε ο τυχερός χαρακτήρας του γεγονότος συνίσταται στην επαλήθευση ή διάψυσή του με την επακολουθούσα έρευνα, *ιδ. Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ 11, *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ. 6, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., αρ. 8, *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π. σελ. 706, *Γ. Ψαρουδάκης*, ό.π., σελ. 78, *Κ. Α. Κανκά*, ό.π. σελ. 426, ο οποίος υποστηρίζει ότι η αμφισβήτηση από το ένα μέρος της γνώσης του άλλου για το παρελθοντικό γεγονός θεραπεύει την ακυρότητα της σύμβασης. *Ιδ.* και *Αλ. Λιτζερόπουλο*, ό.π. αρ. 21, ο οποίος επισημαίνει την έλλειψη σαφήνειας ως προς την εξάρτηση από την τύχη σε περίπτωση ισχυρισμού που ανάγεται σε γεγονός παρωχημένο (διότι η αλήθεια ή αναλήθεια των εκατέρωθεν ισχυρισμών είναι εκ των προτέρων αντικειμενικά βέβαιη). Σχετική νομολογία: ΕφΑθ 9267/1957, Νομικό Βήμα, 6, σελ. 158 επ.

⁶⁷ Και το οποίο, παρά την ονομασία του, αποτελεί στοίχημα λόγω της ύπαρξης ισχυρισμών αναφερόμενων στο παρόν ή στο παρελθόν, στην ακρίβεια των οποίων στοιχηματίζει ο παίκτης, *ιδ. Κ. Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 13.

⁶⁸ *Ιδ.* *Κ. Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 13, ο οποίος τάσσεται υπέρ της ύπαρξης του τυχερού ακόμη και στην περίπτωση της αδιαμφισβήτητης, πλήρους γνώσης.

⁶⁹ *Ιδ.* *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ 11 *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ 7, *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 706, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 204, *Αλ. Λιτζερόπουλο*, ό.π., αρ. 23, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π. αρ. 8, *Γ. Ψαρουδάκης*, ό.π., σελ. 78. Σχετική νομολογία: ΠΠρΣερ 149/1994 Αρμενόπουλος, 1994, σελ. 373 επ., ΕιρΜεσολ 47/1964, Νομικό Βήμα, 12, σελ. 427 επ. *Ιδ.* όμως και *Γ. Ιατράκης*, ό.π., σ. 43-44, που θεωρεί στοίχημα και όχι κεκαλυμμένο παίγνιο εκείνο που αφορά το αμφισβητούμενο από τον αντισυμβαλλόμενο αποτέλεσμα ήδη διεξαχθέντος παιγνίου (ισχυρισμός περί παρελθόντος γεγονότος).

αντιθέτων ισχυρισμών⁷⁰, και συνακόλουθα, στην απουσία οποιουδήποτε ίχνους ενεργητικής συμμετοχής των παικτών, σε αντίθεση φυσικά με το παίγνιο, στο οποίο, όπως προελέχθη, δύναται να νοηθεί και η συμβολή των ιδίων των παικτών στην επέλευση του καθοριστικού γεγονότος, υπό τη μορφή, ιδίως, της τεχνικής επιδεξιότητας⁷¹.

Συνηθέστερη λοιπόν στον συναλλακτικό χώρο των τυχηρών δοσοληψιών παρίσταται η σύναψη του λεγόμενου «εκλογικού στοιχήματος»⁷², αλλά και του «ποδοσφαιρικού» και «ιπποδρομιακού» στοιχήματος. Σημειωτέον ότι, τα τελευταία, αν και χαρακτηρίζονται ρητώς ως «στοιχήματα», αποτελούν κατ' ουσίαν λαχεία, καθώς διακρίνονται από όλα τα εννοιολογικά στοιχεία του λαχείου, ήτοι από την ύπαρξη ενός επαγγελματία διοργανωτή, τη συμμετοχή περισσότερων παικτών και, φυσικά, την έκδοση δελτίου συμμετοχής, όπως αυτά κατωτέρω θα αναλυθούν⁷³.

Όπως λοιπόν συνάγεται από τα ανωτέρω, το στοίχημα διακρίνουν γνωρίσματα, τα οποία συνεπάγονται τη διαφοροποίησή του από το παίγνιο. Ωστόσο, θα ήταν δυνατό να υποστηριχθεί, δεδομένου του ορισμού που ο ν. 4002/2011⁷⁴ προσφάτως απέδωσε στο στοίχημα, κατά τον οποίο «*Στοίχημα: το τυχερό παίγνιο που συνίσταται σε πρόβλεψη, από τους συμμετέχοντες, της εξέλιξης ή και της τελικής έκβασης κάθε είδους γεγονότων...*», ότι το τελευταίο εντάσσεται στην ευρύτερη έννοια του παιγνίου, η οποία, επομένως, αποτελεί έννοια γένους, περικλείουσα, πέραν του στοιχήματος, και το λαχείο, όπως κατωτέρω θα καταδειχθεί.⁷⁵

β. Η νομική φύση της σύμβασης

Όπως προκύπτει από τον εννοιολογικό του προσδιορισμό, το στοίχημα, όπως και το παίγνιο, συνιστά σύμβαση πάντοτε ετεροβαρή ως προς την εκτέλεσή της, ενώ ως προς το αμφοτεροβαρές ή ετεροβαρές κατά τη σύστασή της, ισχύουν και πάλι τα όσα ανωτέρω εκτέθηκαν αναφορικά με το παίγνιο, με τις ίδιες κατηγοριοποιήσεις⁷⁶. Τα αυτά ισχύουν και ως προς το αντικείμενο της υποσχόμενης παροχής⁷⁷.

⁷⁰ Αλ. Αιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 21, ο οποίος επισημαίνει ότι η έρευνα και η επαλήθευση θα καταδείξει το αληθές ή μη των εκατέρωθεν ισχυρισμών, Ομοίως, Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 7, Κ. Α. Καυκάς, ό.π., σελ. 426.

⁷¹ Τ.Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 37.

⁷² Με αντικείμενο αντίθετους ισχυρισμούς σχετικά με το αποτέλεσμα των κάθε είδους εκλογών, ιδ. Απ. Γεωργιάδη, ό.π., σελ. 705. Σχετική νομολογία: ΑΠ 557/1995, Ελληνική Δικαιοσύνη 37, σελ. 1076 επ.

⁷³ Β. Αντ. Βαθρακοκόλη, ό.π., αρ. 7, Αλ. Αιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 7.

⁷⁴ Όπως τροποποιήθηκε με το ν. 4141/2013.

⁷⁵ Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 78.

⁷⁶ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 706. Αντίθετα σε Σ. Διαμαντάκο, ό.π., σελ. 204, ο οποίος θεωρεί ότι η μονομερής υπόσχεση παροχής, δηλαδή το ετεροβαρές κατά τη σύστασή του στοίχημα, αποτελεί συμβατική ποινή ή δωρεά, εφαρμοζομένων των αντιστοίχων διατάξεων.

⁷⁷ Ιδ. μεταξύ άλλων, Σ. Διαμαντάκο, ό.π., σελ. 204.

3. Το λαχείο

α. Η έννοια

Η επιστήμη και η νομολογία, θεωρώντας το λαχείο ως ειδική μορφή παιγνίου⁷⁸, το ορίζουν ως σύμβαση με την οποία το ένα από τα μέρη (καλούμενο «εκδότης»⁷⁹) αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταβάλει στους αντισυμβαλλόμενους του, έναντι ανταλλάγματος που δίδεται για την αγορά των εκδοθέντων από αυτόν λαχνών (ή αριθμών ή γραμματίων ή κλήρων ή δελτίων), την προκαθορισθείσα χρηματική παροχή, εφόσον οι τελευταίοι αναδειχθούν νικητές της κλήρωσης, η οποία έχει προγραμματισθεί να διενεργηθεί σύμφωνα με τους προδιατυπωμένους όρους⁸⁰. Σημειωτέον ότι τη σύμβαση λαχείου χαρακτηρίζει πλήρης εξάρτηση από την τύχη, η οποία καθορίζει εξ ολοκλήρου την έκβαση της κλήρωσης⁸¹, οποιαδήποτε δε συντρέχουσα ανθρώπινη πράξη για την ανάδειξη των κερδοφόρων λαχνών, σε αντίθεση με το παίγνιο, δεν επιτρέπεται, ούτε φυσικά υφίσταται δυνατότητα πρόβλεψης του αποτελέσματος, όπως στο στοίχημα⁸².

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι αντικείμενο της σύμβασης λαχείου αποτελεί, κατά την επικρατούσα επιστημονική και νομολογιακή άποψη, η ελπίδα και η προσδοκία απόληψης κέρδους από την κλήρωση που μέλλεται να διενεργηθεί⁸³. Γι' αυτό και δεν είναι

⁷⁸ *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 41, *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., άρθρο 846 ΑΚ, αρ. 1, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 224, *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 2, *Τ. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 38.

⁷⁹ Ειδικά εξουσιοδοτημένο πρόσωπο, πράκτορας ή λαχειοπώλης, σύμφωνα με τον Κανονισμό ίδρυσης και λειτουργίας Πρακτορείων Κρατικών Λαχείων (ΥΑ 1053068/334/Α0013/1997), ο οποίος ωστόσο ανεστάλη λόγω της από 30.07.2013, δωδεκαετούς «Σύμβασης παραχώρησης του αποκλειστικού δικαιώματος παραγωγής, λειτουργίας, κυκλοφορίας, προβολής και διαχείρισης των Κρατικών Λαχείων» μεταξύ του ΤΑΙΠΕΔ και της εταιρείας με την επωνυμία «Ελληνικά Λαχεία - Ανώνυμη Εταιρεία Παραγωγής, Λειτουργίας, Κυκλοφορίας, Προβολής και Διαχείρισης Λαχείων» και μέχρι τη λήξη της (άρ. 2§1 περ.ε' του ν. 4183/2013).

⁸⁰ *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., Εισαγωγικές Παρατηρήσεις στα άρθρα 844 - 846, αρ. 8, *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., άρθρο 846, αρ. 1, *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 708, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 224, *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., άρθρο 846, αρ. 1, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., άρθρο 846, αρ. 1, *Π. Χρ. Φίλιος*, ό.π., σελ. 640. Σχετική νομολογία: ΑΠ 1255/1986, Νομικό Βήμα 1987, σελ. 910 επ., ΑΠ 1035/1991, Νομικό Βήμα 1992, σελ. 494, ΜΠρΑθ 1729/1997, Νομικό Βήμα 1998, σελ. 371 επ. Για τη διάκριση του λαχείου από την προκήρυξη (άρθρο ΑΚ 709§2) ιδ. *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 225, 226, *Τ. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 38. Οι όροι διενέργειας της κλήρωσης (χρόνος, τόπος), όπως και οι όροι συμμετοχής σε αυτήν, ο αριθμός των κερδοφόρων λαχνών και τα κέρδη που διανέμονται, καθορίζονται συνήθως από τον Κανονισμό του λαχείου, η ισχύς του οποίου έχει, εν προκειμένω, ως άνω προελέχθη, ανασταλεί. Ιδ. σχ. *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., άρθρο 846 ΑΚ, αρ. 7, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., άρθρο 846 ΑΚ, αρ. 2., *Κ. Α. Κανκά*, ό.π., σελ. 436.

⁸¹ *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ. 2, *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., άρθρο 846 ΑΚ, αρ. 1, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 224 (ο οποίος θεωρεί ως βάση του λαχείου το αβέβαιο του κέρδους του μετέχοντα, το βέβαιο της ζημίας της πλειονότητας των παικτών και το ασφαλές των κερδών των αναδειχθέντων λαχνών), *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 2, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., άρθρο 846, αρ. 3, *Τ. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 42.

⁸² Γι' αυτό και σε περίπτωση παράνομης διενέργειας της κλήρωσης, ήτοι μη τηρουμένων των όρων της διενέργειας του λαχείου, ο κομιστής δύναται να αιτηθεί την επανάληψη της κλήρωσης, αφού η ανάδειξη του νικητή πρέπει εξ ολοκλήρου να επαφίεται στην τύχη, ιδ. *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ. 6.

⁸³ *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 708, *Δ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ. 2, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 224, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., αρ. 3, *Τ. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 38.

σπάνιος ο χαρακτηρισμός της εν λόγω σύμβασης ως «μορφής πώλησης ελπίδας» ή, αντιστρόφως, ως «αγοράς ελπίδας»⁸⁴.

β. Η νομική φύση της σύμβασης

Η σύμβαση λαχείου αποτελεί ενοχική αμφοτεροβαρή σύμβαση: ο αγοραστής του λαχνού φέρει την υποχρέωση καταβολής ορισμένης εισφοράς για την απόκτηση αυτού⁸⁵, τον δε αντισυμβαλλόμενο επιχειρηματία (τον καλούμενο «εκδότη») βαρύνει αρχικά η υποχρέωση παροχής του δικαιώματος συμμετοχής στην κλήρωση, η οποία και εκπληρώνεται με την παράδοση του λαχνού⁸⁶, όπου ενσωματώνεται το δικαίωμα, και στη συνέχεια, σε περίπτωση ευνοϊκής έκβασης της κλήρωσης, η υποχρέωση παροχής δικαιώματος απόληψης του κέρδους⁸⁷.

Κατά την κρατούσα ωστόσο άποψη, η ως άνω αμφοτεροβαρής σύμβαση ενέχει μια ιδιοτροπία: διότι, αντιθέτως με τα λοιπά παίγνια και τα στοιχήματα, στα οποία συναντώνται δύο αντίθετες και αλληλοαποκλειόμενες αιρέσεις, στην αίρεση της ανάδειξης των νικητών της κλήρωσης υπάγεται μόνο η υποχρέωση διανομής του κέρδους που βαρύνει τον εκδότη, ενώ αντίθετα, οι αντισυμβαλλόμενοί του υποχρεούνται πλήρως, ολοσχερώς και εξ αρχής στην καταβολή του αντιτίμου για την αγορά των λαχνών⁸⁸.

Όπως φυσικά είναι ευνόητο, το λαχείο αποτελεί ένα είδος παιγνίου πολυμερούς και δη τριγωνικού, το οποίο συνάπτεται μεταξύ του επαγγελματία διοργανωτή και των αγοραστών των λαχνών· ως εκ τούτου, με την εξόφληση του αντιτίμου συμμετοχής, συμβατικός δεσμός γεννάται μόνο μεταξύ του παίκτη και του εκδότη του λαχείου και όχι και μεταξύ των παικτών της ίδιας σειράς λαχείου⁸⁹. Σημειωτέον επίσης ότι η σύμβαση λαχείου αποτελεί στην

⁸⁴ Ίδ. *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., άρθρο 846 ΑΚ, αρ. 1, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 225. Ως «μορφή πώλησης ελπίδας» θεωρεί το λαχείο ο *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 708 και ο *Δ. Φ. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 68. Ομοίως η ΑΠ 1035/1991, ό.π., η οποία το χαρακτηρίζει ως «αγορά ελπίδας». Παρομοίως ο *Γ. Ιατράκης*, ό.π., σελ. 47, κατά τον οποίο με τη σύμβαση λαχείου δημιουργείται μια ιδιότυπη κοινωνία ελπίδων μεταξύ των αντισυμβαλλομένων του εκδότη.

⁸⁵ Το οποίο αποτελεί ανώνυμο χρεόγραφο (άρθρα ΑΚ 888 επ.), *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ.5, φέρον κάποιον αριθμό, το οποίο ενσωματώνει, σε περίπτωση επιτυχίας, το προβλεπόμενο κέρδος με το οποίο εξισούται η αξία του κερδοφόρου λαχνού, εφαρμοζομένων, σε περίπτωση κλοπής, απώλειας ή καταστροφής του των άρθρων 843-860 ΚΠολΔ, ίδ. σχ. *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 708, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., αρ.3-4.

⁸⁶ Με την οποία ο παίκτης-αγοραστής καθίσταται κύριός του, ίδ. σχ. *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ.6, *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ.2, *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ. 709.

⁸⁷ Συνιστάμενου είτε σε χρήμα είτε σε άλλο πράγμα κινητό ή ακίνητο, *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ.4, *Κ. Α.Καυκάς*, ό.π., σελ. 436, υποσημ. υπ' αριθμ. (1), *Π. Χρ. Φίλιος*, ό.π., σελ. 640, *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., άρθρο 846 αρ 1-2, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., αρ. 3, *Τ.Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 38. Σχετική νομολογία: ΑΠ 1035/1991, ό.π., ΓνμδΕισΑΠ 13/1985, Ελληνική Δικαιοσύνη 1986, σελ. 1516 επ.

⁸⁸ *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ. 2, *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 2. Ίδ. σχετικά την ΑΠ 1035/1991, ό.π. η οποία ως προς τη νομική φύση της σύμβασης λαχείου αναφέρει ότι: «Με την αγορά του γραμματίου (λαχείου) δημιουργείται μεταξύ του εκδότη και του κομιστή, ιδιότυπη αμφοτεροβαρής σύμβαση, στην οποία ο εκδότης, με αντιπαροχή το τίμημα του λαχείου, αναλαμβάνει την υποχρέωση να ενεργήσει την ημέρα που ορίζεται στον κανονισμό, κατά πιστή εφαρμογή του, την κλήρωση, θέτοντας στην κληρωτίδα τους αριθμούς όλων των λαχνών που πουλήθηκαν. Η σύμβαση αυτή είναι τυχηρή» (αγορά ελπίδος), αφού το αναμενόμενο κέρδος του κομιστού εξαρτάται από τυχαίο και απρόβλεπτο γεγονός».

⁸⁹ *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ. 2, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 224, *Π. Χρ. Φίλιος*, ό.π., σελ. 640.

πραγματικότητα σύμβαση προσχώρησης, καθώς οι αγοραστές των λαχνών αποδέχονται άνευ ετέρου τους ήδη, μονομερώς και άνευ προηγούμενων διαπραγματεύσεων, προδιατυπωμένους όρους του λαχείου⁹⁰.

Δυνατή παρίσταται επίσης και η σύναψη της σύμβασης με τη συνομολόγηση της μίας μόνο παροχής, ήτοι εκείνης του εκδότη, πρακτική συνήθης στην εμπορική-διαφημιστική πολιτική των επιχειρήσεων, οι οποίες διεξάγουν κληρώσεις μεταξύ των πελατών τους, στη βάση λαχνών που δίδονται δωρεάν, χωρίς καταβολή αντιτίμου. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή, η σύμβαση εκφεύγει της συνήθους έννοιας του λαχείου, λόγω της απουσίας του ουσιώδους στοιχείου της καταβολής του αντιτίμου, και αποκτά ιδιόρρυθμο χαρακτήρα, ώστε να μην εφαρμόζεται τοιουτοτρόπως, κατά την κρατούσα άποψη, το άρθρο ΑΚ 846, αλλά οι γενικές περί συμβάσεων διατάξεις⁹¹.

Από όσα ανωτέρω εξετάθησαν περί ένταξης του παιγνίου, του στοιχήματος και του λαχείου στην ιδιαίτερη κατηγορία των «τυχηρών συμβάσεων» και από την παρουσίαση της έννοιας και της νομικής τους φύσης, ευχερώς διαπιστώνει κανείς ότι, οι εν λόγω συμβάσεις, παρότι φέρουν, καταρχήν, χαρακτηριστικά κοινής αμοτεροβαρούς σύμβασης, εντούτοις παρουσιάζουν ιδιομορφίες, όπως λ.χ. τη διάκριση του αμοτεροβαρούς και ετεροβαρούς χαρακτήρα ανά τα στάδιά τους και την εσκεμμένη οικονομική τους ανορθολογικότητα. Αυτές τους προσδίδουν μία ιδιοτυπία ή, μάλλον, πρωτοτυπία οφειλόμενη προφανώς στην αίρεση που εμπεριέχουν, ήτοι στο ιδιάζον τυχερό περιστατικό που τις καθορίζει, και το οποίο εκφεύγει της συνήθους έννοιάς του, όπως αυτή συναντάται στο πλαίσιο των λοιπών τυχηρών συμβάσεων, σε συνδυασμό φυσικά και με τον, κατά γενική παραδοχή, επικρινόμενο σκοπό που υπηρετούν. Βέβαια, η πρωτοτυπία τους αυτή θα αναδυθεί και θα γίνει πλήρως κατανοητή κατωτέρω, στο χωρίο σχετικά με τις εναλλακτικές μορφές μεταχείρισης του παιγνίου και του στοιχήματος, στις οποίες η ίδια βρίσκει την πλήρη έκφασή της.

IV. Πηγές ρύθμισης των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων

⁹⁰ *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ 2, *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., αρ. 4,7, *Β. Αντ.Βαθρακοκοίλης*, ό.π., αρ. 3, *Κ. Α.Καυκάς*, ό.π. σελ. 425, 436.

⁹¹ Δεν αποτελεί ετεροβαρή σύμβαση λαχείου. Ίδ. σχετικά *Δ. Αυγητίδη*, ό.π., αρ. 3, *Αντ. Αντωνιάδη*, ό.π., αρ. 6, *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., σελ. 709, *Αλ. Λιτζερόπουλο*, ό.π., αρ. 24. *Β. Αντ.Βαθρακοκοίλη*, ό.π., αρ.3, *Τ. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 43, και Γνμδ ΕισΑΠ 13/1985 Ελληνική Δικαιοσύνη 1986, σελ. 1516 επ., ΜΠρΑθ 1729/1997, ό.π., ΑΠ 8077/1999, Νομικό Βήμα, 2000, σελ. 1427 επ. Για διεξαγωγή λαχειοφόρου τυχερού παιγνίου από τον τύπο, ίδ. *Άλκη Απ. Αργυριάδη*, Αθέμιτος ανταγωνισμός με διεξαγωγή τυχερού παιγνίου από τον τύπο, Νομικό Βήμα, Τόμος 35, σελ. 18 επ.

Με βάση τα προρρηθέντα κατέστη εμφανές, ότι νομοθετικός ορισμός του παιγνίου και του στοιχήματος δεν παρέχεται από το ιδιωτικό μας δίκαιο. Μολαταύτα, πέραν του ζητήματος του εννοιολογικού τους προσδιορισμού, το οποίο ομολογουμένως καλύπτεται επαρκώς από τη νομική μας θεωρία και νομολογία, οι εν λόγω συμβάσεις έχουν αποτελέσει, πέραν του Αστικού μας Κώδικα (άρθρα 844 επ.⁹²), αντικείμενο όχι ολίγων ειδικών ρυθμιστικών κειμένων, ποινικών και διοικητικών ως επί το πλείστον, ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα· συνεχίζουν δε, έως και σήμερα, υπό το πρίσμα των νέων τεχνολογικοοικονομικών αλλαγών και στη βάση των συναφών αναγκών, να κεντρίζουν το ενδιαφέρον του νομοθέτη.

Δεδομένου δε ότι οι ποικίλες αυτές ειδικές διατάξεις, αν και φύσης κυρίως αστυνομικής και ποινικής, έχουν αντίκτυπο στην αστική αντιμετώπιση των παιγνίων και των στοιχημάτων (ως προς το είδος της εξ αυτών παραγόμενης ενοχής⁹³), θα επιδιωχθεί μια συνθετική παρουσίαση όλων των ειδών των νομοθετημάτων που αφορούν τα συγκεκριμένα αυτά είδη τυχηρών συμβάσεων.

1. Μια σύντομη αναδρομή στο καθεστώς προ του Αστικού Κώδικα

Υπό το πρίσμα του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου⁹⁴ το παίγνιο, σε αντίθεση προς τα κρατούντα υπό του ισχύοντος Αστικού Κώδικα, τύγγανε διακριτής ρύθμισης από το στοιχείμα. Ειδικότερα, πλήρης απαγόρευση καταλάμβανε το παίγνιο με ανήθικο κερδοσκοπικό χαρακτήρα, ώστε αυτό θεωρείτο σύμβαση άκυρη, η οποία δεν παρήγε ουδεμία απαίτηση και συνεπώς απένειμε στον ηττηθέντα παίκτη τη δυνατότητα αναζήτησης των καταβληθέντων, εφόσον βέβαια εκπλήρωνε το χρέος εν αγνοία της προέλευσής του· κατ' εξαιρέσιν, μόνο παίγνια με αντικείμενο αθλητικά αγωνίσματα θεωρούντο επιτρεπτά και συνεπώς έγκυρα⁹⁵. Εκ διαμέτρου αντίθετα, απόλυτης εγκυρότητας απολάμβανε η σύμβαση στοιχήματος, η οποία παρήγε απαίτηση ολότελα αγωγήμη⁹⁶.

Το ως άνω νομικό καθεστώς των δύο άκρων (της εγκυρότητας του στοιχήματος και της ακυρότητας του παιγνίου) μετεβλήθη με τη θέση σε ισχύ των τριών τοπικών κωδίκων⁹⁷, οι

⁹² Λόγος για αυτά διεξοδικά κατωτέρω, στην §3.

⁹³ Όπως αναλυτικά κατωτέρω, στην §3.

⁹⁴ Το οποίο εισήχθη επί Όθωνος, από την Αντιβασιλεία, με το Διάταγμα της 23^{ης} Φεβρουαρίου /7^{ης} Μαρτίου 1835.

⁹⁵ Λόγω του κοινωνικά ωφέλιμου σκοπού της εκγύμνασης του σώματος και του πνεύματος, ιδ. σχετικά *Αλ. Λιτζερόπουλο*, ό.π., αρ.2 επ., *Σ. Διαμαντάκο*, ό.π., σελ. 193, *Τ. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 35.

⁹⁶ *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ.2 επ., *Βαθρακοκόιλης*, ό.π., αρ. 2, *Κ. Α.Καυκάς*, ό.π., σελ. 424.

⁹⁷ Του Ιόνιου Πολιτικός Κώδικας του 1841, του Σαμιακού Αστικού Κώδικα του 1899 και του Κρητικού Αστικού Κώδικα του 1874.

οποίοι θέσπισαν ρύθμιση σχεδόν όμοια με εκείνη του σημερινού Αστικού Κώδικα, ήτοι την κατά κανόνα παραγωγή ατελούς ενοχής από το παίγνιο και το στοίχημα.⁹⁸

Ήδη δε, από το 1884, με το νόμο ΑΡΕΖ' της 22ης Μαρτίου του αυτού έτους, η εκτύπωση και η εμπορία παιγνιοχάρτων υπήχθη στη μονοπωλιακή εξουσία του κράτους⁹⁹ και ρυθμίσθηκε η γενική φορολογία των παιγνιοχάρτων· λίγο αργότερα, με το ν. ΑΧΛ της 30.10.1887 «περί λαχείων» ορίσθηκε ότι η διοργάνωση λαχειοφόρων αγορών, ήτοι η σύσταση, η έκδοση και η κυκλοφορία λαχείου επιτρέπεται μόνο δια ειδικού νόμου¹⁰⁰.

Με το ν.2916/1922 «περί λειτουργίας τυχηρών παιγνίων και φορολογίας αυτών», ο οποίος προέβλεπε αυστηρά μέτρα εποπτείας και φορολογίας, ρυθμίσθηκε για πρώτη φορά συστηματικά η διεξαγωγή τυχηρών παιγνίων. Ειδικότερα, το επιτρεπόμενο ή μη αυτής τελούσε σε συνάρτηση με την ειδική κατηγορία στην οποία υπήγετο κάθε παίγνιο¹⁰¹: για τα τυχηρά, ήτοι όσων η έκβαση εξαρτάτο αποκλειστικά από την τύχη, ο κανόνας ήταν η απαγόρευση, με την δυνατότητα ωστόσο δημόσιας διεξαγωγής τους σε «ειδικές Λέσχες», υποκείμενες σε τοπικούς και ποσοτικούς περιορισμούς,¹⁰² υπό την προϋπόθεση λήψης σχετικής άδειας από τον Υπουργό Εσωτερικών· τα δε τεχνικά, όσα δηλαδή εξαρτώντο κυρίως από την τεχνική δεινότητα του παίκτη, και τα μικτά, όσα δηλαδή τύγχαναν κατά μείζονα λόγο εξάρτησης από την τύχη, μερικής δε μόνο από την τεχνική δεξιότητα του παίκτη, διενεργούντο όλως ελευθέρως στους ιδιωτικούς χώρους, ενώ στα δημόσια κέντρα απαιτείτο, για τη νομιμότητα αυτών, η χορήγηση αστυνομικής

⁹⁸ Αλ. Αιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 3 επ., Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 194. Για τη σημερινή ρύθμιση ίδ. εκτενώς παρακάτω.

⁹⁹ Το οποίο συνακόλουθα συνήψε σύμβαση προμηθείας παιγνιοχάρτων με την εταιρεία του Γ. Ασπιώτη («Η Ελπίς»), ίδ. σχετικό άρθρο του Κ. Χατζίδη, Κερκυραϊκός Εξελληνισμός, στην ιστοσελίδα <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=129393>. Ο νόμος δε αυτός εν συνεχεία κατ'ουσίαν ατόνησε. Ακολούθησε ο νόμος του 1898 που καθόριζε αναλυτικά τα έσοδα του μονοπωλίου του κράτους το οποίο πλέον έβαζε ως υπέγγυο τα χρήματα που έπαιρνε και από τις πωλήσεις της τράπουλας τις οποίες διενεργούσε πλέον επίσημα το Υπουργείο Οικονομικών. Ο νόμος 762/1917 («Περί καθορισμού ειδών τιμών του μονοπωλίου») ήρθε να καθορίσει την τιμή της τράπουλας. Ίδ. σχετικό άρθρο «Φορολογία της τράπουλας» στη διεύθυνση <http://www.patriss.gr/articles/24447?PHPSESSID=#.VS10npOsYgQ>. Για το μονοπώλιο και τη νομιμότητα αυτού ίδ. σχετικά Κεφάλαιο 2ο.

¹⁰⁰ Ίδ. και ΓΟ' /1909. Δια νόμου επετράπη η σύσταση των εξής, λαχείων: α) του Εθνικού Στόλου (ν.4192,5912 και 6079/1934, α.ν. 24-25 Ιανουαρίου 1936), β) του Εθνικού Λαχείου και του Λαχείου Συντακτών (ν. 339/1936), γ) του Λαϊκού Λαχείου (ν. ΓΝΖ/1905 και ΥΑ Μ14724/1941 και, πιο πρόσφατα, δ) του Στιγμαϊού Κρατικού Λαχείου και του Στεγαστικού Λαχείου με το ν.1947/1991.

¹⁰¹ Με απόφαση του Υπουργού Δημοσίας Ασφάλειας, μετά από γνώμη του «Γνωμοδοτικού Συμβουλίου» (άρθρο 1§3).

¹⁰² Ίδ. άρθρο 5§1, κατά το οποίο «Η λειτουργία των τυχηρών παιγνίων επιτρέπεται εξαιρετικώς μόνον εν ειδικαίς Λέσχαις αποτελούσαις δημόσια κέντρα και ιδρυόμεναις επί τούτω μόνον εν λουτροπόλεσιν ή εν τόποις εξοχικοίς θερινής ή χειμερινής αναψυχής, απέχουσι είκοσι τουλάχιστον χιλιόμετρα από του κέντρου του εγκεκριμένου σχεδίου πόλεως.» και 5§2 «Οι τόποι, εν οίς επιτρέπεται η ίδρυσις Λεσχών, και ο αριθμός αυτών κατά τόπον και τα επιτρεπόμενα εν ταύταις παίγνια καθορίζονται, ... δι' αποφάσεως του Υπουργού των Εσωτερικών, ... μετά σύμφωνον γνώμην του γνωμοδοτικού Συμβουλίου».

άδειας¹⁰³. Για τους παραβάτες του ως άνω νόμου προβλεπόταν χρηματική ποινή, ποινή φυλάκισης, δήμευσης και αφαίρεσης της άδειας λειτουργίας του δημοσίου κέντρου¹⁰⁴.

Στο ίδιο πνεύμα ακολούθησε και ο α.ν. 258/1936 *«περί τροποποίησης, συμπλήρωσης και κωδικοποίησης των περί τυχηρών και μη παιγνίων διατάξεων»*¹⁰⁵, με εμφανείς ωστόσο διαφοροποιήσεις. Ειδικότερα, αν και ακολούθησε την ίδια γραμμή διάκρισης με τον προγενέστερό του ν. 2916/1922¹⁰⁶ και την ίδια αντιμετώπιση έναντι των τεχνικών παιγνίων¹⁰⁷, ως προς τα μικτά τήρησε αυστηρότερη πολιτική, επιτρέποντας τη δημόσια διενέργειά τους κατ' εξαίρεση μόνο στις ειδικές λέσχες¹⁰⁸, ενώ τα τυχηρά, πέραν ελαχίστων εξαιρέσεων, ήταν πλήρως απαγορευμένα¹⁰⁹.

2. Οι ρυθμίσεις του Αστικού Κώδικα

Για τα ισχύοντα στον Αστικό Κώδικα περί των παιγνίων (άρθρα 844-846) σημειώνονται προς το παρόν τα ελάχιστα και βασικά, καθώς οι σχετικές ρυθμίσεις θα αποτελέσουν αντικείμενο χωριστής ενότητας¹¹⁰. Ας λεχθεί μόνον στο χωρίο αυτό ότι ο Αστικός Κώδικας ομοιάζει, εν πολλοίς, με τους τρεις προγενέστερους τοπικούς κώδικες, δεδομένου ότι εγκαθιδρύει τον κανόνα της ατελούς, φυσικής ενοχής για τα παίγνια και τα στοιχήματα (άρθρα 844-845), για τα δε λαχεία δέχεται την παραγωγή πλήρων εννόμων συνεπειών, με την προϋπόθεση φυσικά της νόμιμης σύστασής τους (άρθρο 846). Τα εν λόγω άρθρα τυγχάνουν εφαρμογής μόνο αν δεν υφίσταται ειδική νομοθεσία, η οποία είτε επιτρέπει είτε απαγορεύει ειδικώς τη διεξαγωγή συγκεκριμένων παιγνίων και στοιχημάτων, όπως εν συνεχεία θα γίνει κατανοητό.

3. Ειδικά νομοθετήματα μεταγενέστερα του Αστικού Κώδικα

Αρχικά, με το ν.δ. 639/1970 *«περί τροποποίησης και συμπλήρωσης του α.ν. 258/1936»*, εξισώθηκαν με τυχηρά παίγνια τα μικτά ή τα τεχνικά τα χρησιμοποιούνται μέσα τυχηρών παιγνίων (κυρίως την κατάθεση κεντρικού χρηματικού κεφαλαίου), τα οικονομικά

¹⁰³ Ίδ. άρθρα 1-3 του ν. 2916/1922. Για πρώτη φορά διακρίνονται τα παίγνια σε τυχηρά, τεχνικά και μικτά και καθορίζεται το τέλος ανάλογα με την περιοχή που παίζονται (άρθρα 9-10). Ίδ. και ν. 3717/1928, ο οποίος επέτρεψε τη δημιουργία λέσχης καζίνο στο Λουτράκι Κορινθίας με σκοπό τη διάθεση των εσόδων αυτής υπέρ του «Αυτόνομου Οργανισμού προς αποκατάστασιν των σεισμοπαθών της επαρχίας Κορίνθου».

¹⁰⁴ Άρθρα 17 επ.

¹⁰⁵ Και ο τροποποιητικός αυτού α.ν. 327/1936. Ίδ. σχετικά Σ. Διαμαντάκο, ό.π., σελ. 199.

¹⁰⁶ Άρθρο 1.

¹⁰⁷ Άρθρο 2.

¹⁰⁸ Άρθρο 4.

¹⁰⁹ Όπως λ.χ. τα όσα διενεργούνται από αναγνωρισμένα σωματεία για φιλανθρωπικούς ή κοινωφελείς σκοπούς, ίδ. άρθρο 10.

¹¹⁰ Ίδ. κατωτέρω, στην §3.

επωφελή για τον ιδιοκτήτη του κέντρου, καθώς και εκείνα που ενείχαν κερδοσκοπικό σκοπό -και συνακόλουθα οικονομικό κίνδυνο για τον παίκτη- ή περιέκλειαν στοίχημα επί της εκβάσεως του παιγνίου¹¹¹. Επίσης τέθηκε πλήρης απαγόρευση διενέργειας μικτών παιγνίων, η οποία προβλέπει εξαίρεση μόνο υπέρ των νομίμως λειτουργούντων καζίνο¹¹².

Τον ως άνω νόμο, μαζί με τον α.ν. 258/1936 και τον α.ν. 327/1936, κωδικοποιεί αργότερα σε ενιαίο κείμενο το β.δ. 29/1971 «*περί κωδικοποίησης εις ενιαίον κείμενον των ισχυουσών διατάξεων περί τυχηρών και μη παιγνίων*»¹¹³, με σκοπό την επιβολή αποτελεσματικής διοικητικής εποπτείας και τη συστηματική ρύθμιση των ποινικών εκφάνσεων των παιγνίων¹¹⁴. Ακολουθεί η θέση σε ισχύ ενός από τους σημαντικότερους νόμους στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών, του ν. 2206/1994, σχετικά με την «*ίδρυση, οργάνωση, λειτουργία, έλεγχο καζίνων*», ο οποίος ρυθμίζει τον εν λόγω τομέα κατά τρόπο διεξοδικό και συστηματικό, ιδίως σε σχέση με τις χορηγούμενες άδειες και τα επιτρεπόμενα εντός καζίνο παίγνια και ο οποίος παραμένει, με τροποποιήσεις, σε ισχύ έως και σήμερα. Στο πλαίσιο της παρούσης αρκεί να λεχθεί ότι τα καζίνο αποτελούν, μαζί με το αθλητικό και το ιπποδρομιακό στοίχημα, ένα από τα βασικότερα πεδία νόμιμης και θεμιτής δραστηριοποίησης και συμμετοχής σε τυχερές δοσοληψίες, οι οποίες και δημιουργούν πλήρεις ενοχικούς δεσμούς, όπως εν συνεχεία θα αναλυθεί.

Στη συνέχεια, ο νόμος 2515/1997¹¹⁵ εισάγει μία νέα κατηγορία παιγνίων, τα «*ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια*»¹¹⁶, η οποία και απορροφά όλα τα μέχρι τότε χαρακτηρισθέντα ως «*τεχνικά*»¹¹⁷. πρόκειται για τα γνωστά «*τεχνικά*», των οποίων το αποτέλεσμα εξαρτάται πλέον αποκλειστικά από την τεχνική ή πνευματική ικανότητα του παίκτη, με το πρόσθετο στοιχείο του αμιγώς ψυχαγωγικού σκοπού. Αυτά επιτρέπονται πλήρως, εφόσον βέβαια δεν ενέχουν στοίχημα ή οποιοδήποτε οικονομικό όφελος υπέρ των παικτών¹¹⁸. Το αυτό ισχύει και για τα

¹¹¹ Άρθρο 1§4.

¹¹² Άρθρο 3§1. Ίδ. σχετικά και ν.δ. 4212/1961 «*Περί κυρώσεως της από 19 Μαΐου Συμβάσεως μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και του ΕΟΤ αφενός και αφετέρου του Dr. Hartmann Freiherr von Richthofen - Περί ιδρύσεως διεθνούς τύπου Λεσχών Ψυχαγωγίας και Τυχηρών Παιγνίων εν Ρόδω και Κέρκυρα*» και ν.δ. 468/1970 «*Περί κυρώσεως της από 3.12.1969 Συμβάσεως μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και του ΕΟΤ αφενός και αφετέρου του Φρίζου Δημητρίου του Ιωάννου Περί ιδρύσεως διεθνούς τύπου Λέσχης Τυχηρών Παιγνίων και Ψυχαγωγίας (Καζίνο) εν τη περιοχή του όρους "Πάρνης" του Νομού Αττικής*».

¹¹³ Ίδ. σχετικά Λιτζερόπουλο, ό.π., αρ. 37 επ.

¹¹⁴ Σημειωτέα δε η ευρεία χρήση της νομοθετικής εξουσιοδότησης (άρθρο 1§3), ώστε, βάσει υπουργικών αποφάσεων, είχε υπαχθεί στις τρεις κατηγορίες (τυχερά, τεχνικά, μικτά) μεγάλος αριθμός παιγνίων ως εξής: στην κατηγορία των τυχηρών, μεταξύ άλλων η ρουλέττα, ο παπάς, τα ζάρια, τα μονά-ζυγά, τα αμοιβαία στοιχήματα Ιπποδρομιών -εκτός των αγώνων της ΟΔΙΕ ΑΕ, στην κατηγορία των τεχνικών το ντόμινο, το τάβλι, το σκάκι, η ντάμα, τα σφαιριστήρια, ενώ στην κατηγορία των μικτών το πόκερ και η πόκα.

¹¹⁵ Περί «*Άσκησης Επαγγέλματος Λογιστή-Φοροτεχνικού - Λειτουργία Σώματος Ορκωτών Εκτιμητών (ΣΟΕ) και άλλες διατάξεις*».

¹¹⁶ Άρθρο 8.

¹¹⁷ Άρθρο 8§1: «*Στην κατηγορία των ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων εντάσσονται και όλα τα μέχρι της δημοσίευσής του παρόντος χαρακτηρισθέντα ως "τεχνικά παίγνια" με βάση τις διατάξεις του β.δ/τος 29/1971*».

¹¹⁸ Άρθρο 8§1: «*Ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια είναι τα παίγνια των οποίων το αποτέλεσμα εξαρτάται από την τεχνική ή πνευματική ικανότητα του παίκτη, η δε λειτουργία και διεξαγωγή τους γίνεται αποκλειστικά για ψυχαγωγικούς*

παιγνιομηχανήματα που υποστηρίζουν ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια¹¹⁹, η λειτουργία των οποίων στα δημόσια κέντρα προϋποθέτει την έκδοση σχετικής άδειας¹²⁰. Αντίθετα, η διενέργεια των μικτών και των τυχερών παιγνίων, με επιφύλαξη υπέρ των νομίμως λειτουργούντων καζίνο¹²¹, τυγχάνει πλήρους απαγόρευσης, όπως και η εγκατάσταση αυτών σε παιγνιομηχανήματα ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων¹²².

Ωστόσο, τα τυχερά και μικτά παίγνια ενώνονται, με τον ν. 2753/1999¹²³, σε μία κατηγορία, εκείνη των τυχερών παιγνίων, ώστε αυτή να εμπερικλείει πλέον τα παίγνια που εξαρτώνται όχι μόνο αποκλειστικά, αλλά και κατά μείζονα λόγο από την τύχη¹²⁴. Με τυχερά εξισώνονται δε και όσα ψυχαγωγικά τεχνικά προβλέπουν κέρδος υπέρ του νικητή ή ενέχουν στοίχημα, καθώς και όσα παραλλάσσονται σε τυχερά¹²⁵. Όστε τα παίγνια εντάσσονται πλέον, βάσει και του σκοπού τους, ψυχαγωγικού ή κερδοσκοπικού, σε δύο κατηγορίες, εκείνης των τυχερών και εκείνης των ψυχαγωγικών, ανεξαρτήτως των χρησιμοποιούμενων για την διεξαγωγή τους μέσων (ηλεκτρικών, ηλεκτρονικών, κλπ)¹²⁶, με τις ίδιες απαγορεύσεις του προγενέστερου ν. 2515/1997.

4. Ειδικά ο ν. 3037/2002 και η ελληνική καταδίκη από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Διαφορετικά διακρίνει τα παίγνια και ο ν. 3037/2002 «περί απαγόρευσης παιγνίων», νόμος ιδιαίτερης σημασίας στο πεδίο των τυχερών παιγνίων, ο οποίος, αποσκοπώντας στον

σκοπούς, χωρίς να επιτρέπεται η συνυπολόγηση στοιχήματος ή παροχή οποιασδήποτε μορφής οικονομικού οφέλους στον παίκτη».

¹¹⁹Άρθρο 1: «Τα παντός είδους παιγνιομηχανήματα, στα οποία εγκαθίστανται ή λειτουργούν ηλεκτρονικά, ηλεκτρικά ή μηχανικά ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια δεν επιτρέπεται να διαθέτουν σύστημα απόδοσης οικονομικού οφέλους».

¹²⁰Άρθρο 8 §2,3,5.

¹²¹Ν. 2206/1994.

¹²²Άρθρο 10: «Απαγορεύεται, με την επιφύλαξη των διατάξεων του ν.2206/1994 (ΦΕΚ 62 Α'), η με οποιονδήποτε τρόπο εγκατάσταση και διενέργεια μικτών ή τυχερών παιγνίων. Απαγορεύεται επίσης η με οποιονδήποτε τρόπο μετατροπή των παιγνιομηχανημάτων ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων και η εγκατάσταση ή διενέργεια μικτών ή τυχερών παιγνίων επί αυτών. Σε κάθε περίπτωση εγκατάστασης ή διενέργειας μικτών ή τυχερών παιγνίων, εφαρμόζονται ως προς τις κυρώσεις οι σχετικές διατάξεις του β.δ/τος 29/1971».

¹²³Ν. 2753/1990 «Απλοποιήσεις και ελαφρύνσεις στη φορολογία εισοδήματος και άλλες διατάξεις».

¹²⁴Άρθρο 15§1εδ.α': «Τυχερά παίγνια είναι τα παίγνια των οποίων το αποτέλεσμα εξαρτάται, αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο, από την τύχη.»

¹²⁵Άρθρο 15§1:εδ. β': «Ως τυχερά παίγνια θεωρούνται και τα ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια που παραλλάσσονται σε τυχερά ή για το αποτέλεσμα των οποίων συνυπολογίζεται στοίχημα μεταξύ οποιωνδήποτε προσώπων ή το αποτέλεσμα τους μπορεί να αποδώσει στον παίκτη οικονομικό όφελος οποιασδήποτε μορφής. Στην κατηγορία των τυχερών παιγνίων εντάσσονται και όλα όσα χαρακτηρίστηκαν ως μικτά παίγνια ή τυχερά παίγνια, με βάση τις διατάξεις του β.δ. 29/1971, μέχρι τη δημοσίευση του παρόντος νόμου. 2. Καταργούνται οι διατάξεις των παραγράφων 1, 2 και 4 του άρθρου 1 και του άρθρου 3 του β.δ.29/1971. Όπου σε διατάξεις της ισχύουσας νομοθεσίας χρησιμοποιείται ο όρος μικτά παίγνια αντικαθίσταται εφεξής με τον όρο τυχερά παίγνια ή, εφόσον χρησιμοποιείται συμπλεκτικά ή διαζευκτικά με τον όρο τυχερά παίγνια, διαγράφεται».

¹²⁶§1: «Τα παίγνια, είτε με οποιαδήποτε άλλα μέσα, συμπεριλαμβανομένων των ηλεκτρονικών, ηλεκτρικών, μηχανικών ή ηλεκτρομηχανικών μέσων και των υπολογιστών (hardware και software), κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες: α. Ψυχαγωγικά τεχνικά και β. Τυχερά».

εκσυγχρονισμό του σχετικού νομοθετικού καθεστώτος βάσει των νέων τεχνολογικών δεδομένων¹²⁷, απασχόλησε, λόγω των αμφιλεγόμενων διατάξεών του, όχι μόνο τον εθνικό δικαστή, ήτοι το Συμβούλιο της Επικρατείας, αλλά και το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (εφεξής ΔΕΚ).

Ειδικότερα, ο ως άνω νόμος διέκρινε τα παίγνια σε «μηχανικά», «ηλεκτρικά», «ηλεκτρομηχανικά», «ηλεκτρονικά» και «ψυχαγωγικά τεχνικά»¹²⁸. Σύμφωνα με το γράμμα του, η διεξαγωγή των ηλεκτρικών, των ηλεκτρομηχανικών και των ηλεκτρονικών παιγνίων είναι, επ' απειλή ποινικών και διοικητικών κυρώσεων, ολικώς απαγορευμένη τόσο σε δημόσιους (ακόμη και μέσω υπολογιστών)¹²⁹, όσο και σε ιδιωτικούς χώρους, ανεξαρτήτως του κερδοσκοπικού ή ψυχαγωγικού τους χαρακτήρα· αντίθετα, τα μηχανικώς διεξαγόμενα ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια επιτρέπονται πλήρως, υπό την προϋπόθεση βέβαια της μη απόδοσης οποιασδήποτε μορφής κέρδους υπέρ των παικτών¹³⁰, το ίδιο και τα ψυχαγωγικά τεχνικά τα διεξαγόμενα με παιγνιόχαρτα¹³¹. Η απαγόρευση επαναλαμβάνεται, για τη διεξαγωγή παιγνίων μέσω υπολογιστών σε επιχειρήσεις προσφοράς υπηρεσιών διαδικτύου, με τρόπο όμως καθολικό, αφού καταλαμβάνει παίγνια οποιασδήποτε φύσεως, ψυχαγωγικής¹³² και τυχεράς¹³³, όπως οι έννοιες αυτές συνταντώνται στο πλαίσιο των παλαιότερων νομοθετημάτων.

Ο ειδικός λοιπόν αυτός ποινικός νόμος, δίχως να διακρίνει τα παίγνια σε τυχερά και τεχνικά¹³⁴, εισήγαγε γενικευμένη απαγόρευση εγκατάστασης και διενέργειας όλων ανεξαιρέτως των παιγνίων, πλην των μηχανικών ψυχαγωγικών τεχνικών, σε κάθε χώρο και, κυρίως, γενικευμένη απαγόρευση διεξαγωγής διαδικτυακών παιγνίων, ανεξαρτήτως του εκάστοτε

¹²⁷ Δεδομένης και της γενικότερης κοινωνικής αναστάτωσης, μέσω της τηλεόρασης και του τύπου, που επικρατούσε, κατά τον χρόνο εκείνο, γύρω από το περιστατικό με τα λεγόμενα «φρουτάκια». Ίδ. σχετικά *Εν. Κ. Μάλλιο*, Ηλεκτρονικά παιχνίδια και Internet cafes - Μια ακόμα καταδίκη της Ελλάδας στο ΔΕΚ, Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνιών, 4/2004, σελ. 505 επ.

¹²⁸ Σύμφωνα με το άρθρο 1, ως μηχανικά διεξαγόμενο ορίζεται το παίγνιο «*εκείνο για τη λειτουργία του οποίου είναι αναγκαία και η συμβολή της μυϊκής δύναμης του παίκτη*», ως ηλεκτρικά διεξαγόμενο «*εκείνο για τη λειτουργία του οποίου απαιτείται η παρουσία ηλεκτρικών υποστηρικτικών μηχανισμών*», ως ηλεκτρομηχανικά διεξαγόμενο «*εκείνο για τη λειτουργία του οποίου απαιτείται τόσο η παρουσία ηλεκτρικών υποστηρικτικών μηχανισμών όσο και η συμβολή της μυϊκής δύναμης του παίκτη*», ως ηλεκτρονικά διεξαγόμενο «*εκείνο για τη λειτουργία του οποίου, εκτός των υποστηρικτικών ηλεκτρικών, ηλεκτρονικών κι άλλων μηχανισμών, απαιτείται η ύπαρξη και η εκτέλεση λογισμικού προγράμματος*», ενώ για τα ψυχαγωγικά τεχνικά τηρείται ο ορισμός του ν. 2515/1997. Κατά την απόφαση υπ' αριθμ. 16251/2002 του ΤριμΠληΜθεσ, Αρμενόπουλος, 2002, σελ. 11 επ., με σχόλιο *Ι. Μανωλεδάκη*, η διάκριση αυτή συντελείται βάσει κριτηρίων διαφορετικής υφής και βαρύτητας, αφού οι πρώτες τέσσερις κατηγορίες διακρίνονται (εσφαλμένα) βάσει του τρόπου τέλεσης του παιγνίου, ενώ η πέμπτη (ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια) βάσει της ίδιας της φύσης αυτού (στις δεξιότητες που χρησιμοποιεί ο παίκτης και όχι στο μέσο διενέργειας του παιγνίου).

¹²⁹ Εξαιρουμένων φυσικά των καζίνο (άρθρο 9 ν. 2206/1994).

¹³⁰ Άρθρο 2, και φυσικά λήψης σχετικής αδείας, υπό τους τασσόμενους όρους υπό του νόμου. Ίδ. σχετικά σε *Τ.Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 36-37.

¹³¹ Υπό την προϋπόθεση της λήψης σχετικής αδείας, αν διεξάγονται σε ειδικά κατασκευασμένα τραπέζια (τσόχα). Ίδ. σχετ. αρ. 10§2.

¹³² Π.χ. σκάκι, τάβλι, ποδόσφαιρο και γενικά παιχνίδια στρατηγικής.

¹³³ Άρθρο 3.

¹³⁴ Σε αντίθεση με τον προγενέστερο ν. 2753/1999, ο οποίος, όπως προαναφέρθηκε, διέκρινε τα παίγνια σε τυχερά και ψυχαγωγικά τεχνικά.

σκοπού, ψυχαγωγικού ή κερδοσκοπικού, στη βάση μόνο του μέσου τέλεσής τους. Γι' αυτό και αποτέλεσε αντικείμενο ελέγχου πολλών δικαστηρίων, ως επί το πλείστον ποινικών¹³⁵, αλλά και διοικητικών¹³⁶: διότι ο σκοπός του νόμου αυτού, ήτοι η πάταξη του «ηλεκτρονικού» παράνομου τζόγου και η καταστολή της οικονομικής αφαίμαξης και του εθισμού των παικτών μέσω της θέσπισης ενός μηχανισμού αποτελεσματικού ελέγχου νομιμότητας επί των παιγνίων των διενεργούμενων μέσω υπολογιστών και, ιδίως, μέσω διαδικτύου -τα οποία και γνώρισαν επικίνδυνα ανεξέλεγκτη άνοδο, δεδομένων και των ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων-¹³⁷, όσο και αν τάσσεται υπέρ του γενικότερου συμφέροντος προστασίας του κοινωνικού συνόλου¹³⁸, δεν δικαιολογεί την εγκαθίδρυση μίας άνευ ετέρου απαγόρευσης διεξαγωγής οποιασδήποτε μορφής παιγνίων, και δη διαδικτυακών.

Ως εκ τούτου, τα επιληφθέντα του σχετικού ζητήματος εθνικά δικαστήρια, τασσόμενα υπέρ της αντισυνταγματικότητας της εν λόγω ρύθμισης¹³⁹, προέκριναν την ερμηνευτική εκδοχή κατά την οποία τα τεχνικά παίγνια με αποκλειστικώς ψυχαγωγικό σκοπό

¹³⁵Ιδ., μεταξύ άλλων, ΤρμΠλημΘεσ 16251/2002 με παρατηρήσεις *I. Μανωλεδάκη*, Αρμενόπουλος 2002, 11, σελ. 1666 επ. και με παρατηρήσεις *Μαργαρίτη*, Ποινική Δικαιοσύνη, 2002, σελ. 1012 επ., ΤριμΕφΘεσ 1114/2003, Αρμενόπουλος, Ιανουάριος 2004, σελ. 133 επ., ΤριμΕφΘεσ 1116/2003, Ποινική Δικαιοσύνη, 2003, σελ. 1074, ΤριμΠλημΓιανν 340/2004, Αρμενόπουλος 2005, 1, σελ. 94 επ., ΤριμΠλημΟρεστιάδας 238/2003, ΤριμΠλημΛάρισας 5371/2002 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), Γνμδ Εισαγγελέως Πλημμελειοδικών, Ποινικά Χρονικά, ΝΕ, 2005, σελ. 661 επ., ΑΠ 2218/2005, Ποινικά Χρονικά, ΝΣΤ, 2006, σελ. 612 επ., *Ζαχαριάδη*, Αντισυνταγματική η διάταξη του άρθρου 3 του ν. 3037/2002 για τα παίγνια, περιοδικό «Συνήγορος».

¹³⁶Ιδ. ΣτΕ (ΕΑ) 244/2004, με σημείωση *Α. Οικονόμου*, ΔιΜΕΕ 3/2004, ΣτΕ 2144/2009 (εκδοθείσα κατόπιν της έκδοσης της απόφασης από το ΔΕΚ), Αρμενόπουλος 2009, 10, σελ. 1579 επ., τα οποία εκδίκασαν αιτήσεις αναστολής εκτέλεσης και ακύρωσης της Κοινής Υπουργικής Απόφασης 1107414/1491/Τ & ΕΦ/26.11.2003 με τίτλο «Καθορισμός των όρων, των προϋποθέσεων, της διαδικασίας και των δικαιολογητικών για τη χορήγηση αδειών λειτουργίας επιχειρήσεων προσφοράς υπηρεσιών διαδικτύου», συμπληρωματικής και εξειδικευτικής της επίμαχης απαγόρευσης (1§3: «... Δεν επιτρέπεται η διεξαγωγή παιγνίων σε Internet ή Intranet Sites που διαθέτουν παίγνια...»), εκδοθείσης βάσει εξουσιοδότησης του επίμαχου νόμου (άρθρο 7).

¹³⁷Ιδ. σχετικά την εισηγητική έκθεση του ν. 3037/2002, η οποία, μεταξύ άλλων, αποδίδει τη νέα ρύθμιση στην αναποτελεσματικότητα των ελέγχων εφαρμογής του προϊσχύσαντος ν.2515/1997, που επέτρεπε τη διεξαγωγή των ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων, στο ειδικότερο πεδίο των ραγδαίως εξελισσόμενων ηλεκτρονικών παιγνίων. Ιδ. και την από 24.9.2002 «διευκρινιστική ανακοίνωση» του Υπουργείου Οικονομικών: «Σκοπός του νόμου 3037/2002 είναι ο αποτελεσματικός αποκλεισμός του παράνομου τζόγου και των παράνομων εσόδων που αυτός αποφέρει και, συνακόλουθα, η επίλυση των μεγάλων κοινωνικών προβλημάτων που ο τζόγος αυτός δημιουργεί».

¹³⁸Ήτοι προστασία των παικτών από τον εθισμό και την απώλεια σημαντικών χρηματικών ποσών, πάταξη παράνομου πλουτισμού των επιχειρήσεων παιγνίων διαδικτύου, απώλεια σημαντικών φορολογικών εσόδων για το κράτος, ιδ. σχετικά απόφαση ΣτΕ 2144/2009 (εκδοθείσα κατόπιν της έκδοσης της αποφάσεως από το ΔΕΚ), Αρμενόπουλος 2009, 10, σελ. 1579 επ.

¹³⁹Ιδ. ΤρμΠλημΘεσ 16251/2002 με παρατηρήσεις *I. Μανωλεδάκη*, Αρμενόπουλος 2002, 11, σελ. 1666 επ., που αποφαινεται ότι η καθολική απαγόρευση διενέργειας παιγνίων μέσω διαδικτύου αντιβαίνει ευθέως στα εξής συνταγματικά άρθρα: στο άρθρο 4§1 εισάγοντας διπλή ανισότητα (ανόμοια ρύθμιση για όμοια πράγματα, ορίζουσα ως επιτρεπόμενα τα μηχανικά ψυχαγωγικά παίγνια όχι όμως τα ηλεκτρονικά ψυχαγωγικά τεχνικά, και όμοια ρύθμιση για ανόμοια πράγματα, απαγορεύουσα εξίσου τα ψυχαγωγικά και τα κερδοσκοπικά ηλεκτρονικά παίγνια), στο άρθρο 5§1, θίγοντας την προσωπική οικονομική πρωτοβουλία των αντίστοιχων επιχειρήσεων και, εμμέσως, το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των παικτών (αν και για αυτούς δεν προβλέπονται ποινικές κυρώσεις) και στο άρθρο 25§1, παραβιάζοντας, λόγω της μη καταλληλότητας και της μη αναγκαιότητας του θεσπιζόμενου μέσου της καθολικής απαγόρευσης των διαδικτυακών παιγνίων, την αρχή της αναλογικότητας. Ιδ. και ΣτΕ (ΕΑ) 158/2004, ΔιΜΕΕ 3/2004, σελ. 423 επ., περί αντίθεσης της απαγόρευσης με την οικονομική ελευθερία (Σ25§1) και παραβίασης της αρχής της αναλογικότητας (Σ20§1).

διενεργούνται όλως ελεύθερα, ακόμη και αν διεξάγονται μέσω διαδικτύου¹⁴⁰. Αυτή η εκδοχή είναι εξάλλου σύμφωνη προς τον πραγματικό νομοθετικό σκοπό, ήτοι την πάταξη μόνο εκείνων των μορφών παιγνίων που συνδέονται με την επίτευξη οικονομικού οφέλους υπέρ των παικτών και την εξουδετέρωση εκείνων των μορφών οικονομικών συναλλαγών που κατατείνουν στην εξάρτηση, τη σπατάλη και την οικονομική εξαθλίωση¹⁴¹. η δε αδιάκριτη εφαρμογή της απαγόρευσης, ακόμη και σε παίγνια αποδεκτά από την έννομη τάξη και ηθικώς ανεκτά, προφανώς υπερακοντίζει τον δημοσίου συμφέροντος σκοπό αυτό και παραβιάζει ευθέως τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας¹⁴².

Η καθολική απαγόρευση της λειτουργίας ηλεκτρονικών παιγνίων απασχόλησε και την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ώστε η τελευταία, θεωρώντας πρόδηλη την παραβίαση θεμελιωδών ελευθεριών του κοινοτικού δικαίου μέσω του θεσπισθέντος κανόνα, συγκεκριμένα της ελευθερίας κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, της ελευθερίας της παροχής των υπηρεσιών και της ελευθερίας της εγκατάστασης¹⁴³, άσκησε την από 25.1.2005 προσφυγή της ενώπιον του ΔΕΚ με αίτημα την αναγνώριση της ως άνω παρανομίας της απαγόρευσης¹⁴⁴. Ακολούθως το ΔΕΚ, με την από 26.10.2006 απόφασή του, δέχθηκε τη νομική και ουσιαστική

¹⁴⁰ Αναστέλλοντας ή ακυρώνοντας τοιούτοτρόπως την εκτέλεση της εν λόγω απαγόρευσης ή αθωώνοντας τους κατηγορουμένους (ιδ. τις άνω μνημονευόμενες αποφάσεις).

¹⁴¹ Ίδ. ΤριμΕφΘεσ 1114/2003 Αρμενόπουλος, Ιανουάριος 2004, σελ. 133 επ., σύμφωνα με την οποία η αντίθετη ερμηνευτική εκδοχή εξέρχεται του σκοπού της πάταξης κάθε μορφής οικονομικής συναλλαγής υπό μορφή στοιχημάτων κλπ. Ίδ. και απόφαση ΤριμΠλημΓιανν 340/2004, Αρμενόπουλος 2005, 1, σελ. 94 επ., κατά την οποία, ήδη εκ της γραμματικής διατύπωσης του νόμου (το ότι δεν συμπεριλαμβάνονται στην απαγόρευση του άρθρου 2 παρ. 1) προκύπτει η δυνατότητα ελεύθερης διενέργειας των ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων στα δημόσια κέντρα και δη μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών.

¹⁴² Ίδ. ΣτΕ ΕΑ 244/2004, σύμφωνα με την οποία «είναι πρόδηλο ότι η τελευταία αυτή -ειδική εν σχέσει προς τη γενική του άρθρου 2- απαγόρευση υπερακοντίζει τον επιδιωκόμενο ως άνω από τον νόμο σκοπό και προσκρούει, συνεπώς, στην αρχή της αναλογικότητας, στο μέτρο που καταλαμβάνει και τη διενέργεια ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές εγκατεστημένους σε καταστήματα προσφοράς υπηρεσιών διαδικτύου, απαγορεύει δηλαδή την άσκηση δραστηριότητας, η οποία δεν αποδοκιμάζεται από την έννομη τάξη και δεν παραβιάζει τα χρήστα ήθη, ενώ εξάλλου δεν αποτελεί επαρκή δικαιολογητικό κατά το Σύνταγμα λόγο της απαγορεύσεως αυτής η κατά τα ανωτέρω αναποτελεσματικότητα του ελέγχου εφαρμογής των διατάξεων που επέτρεπαν τη διενέργεια τεχνικών παιγνίων». Ίδ. σχετικά Ευ. Κ. Μάλλιο, ό.π., σελ. 505, κατά τον οποίο τα τεχνικά παίγνια, και υπό το προϋφιστάμενο νομοθετικό καθεστώς (β.δ. 29/1971) διενεργούντο πάντοτε ελεύθερα, διότι δεν στερούντο κοινωνικής ωφελιμότητας (λ.χ. πνευματική άσκηση, κοινωνικοποίηση, εάν διεξάγονται σε δημόσια κέντρα), η οποία διατηρείται ακόμη και στην ηλεκτρονική τους εκδοχή.

¹⁴³ Λόγω επιβολής δυσανάλογων περιορισμών στην εισαγωγή αμιγώς ψυχαγωγικών παιγνίων και άνομης στέρησης της δυνατότητας παροχής στην Ελλάδα διαδικτυακών παιγνίων από νόμιμες, αλλοδαπές εταιρείες (άρθρα 28 και 30, 43 και 49 της Συνθήκης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, αντιστοίχως). Αλλά και το άρθρο 8 της Οδηγίας 98/34/ΕΚ για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και κανονισμών και το άρθρο 3 παρ. 4β' της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο λόγω της μη εκ των προτέρων κοινοποίησης των εν λόγω τεχνικών κανόνων για τα παρεχόμενα μέσω διαδικτύου αγαθά και υπηρεσίες (με αποτέλεσμα τη βλάβη των συμφερόντων επιχειρηματιών και επιχειρήσεων των λοιπών κρατών μελών). Ίδ. σχετικά Ευ. Κ. Μάλλιο, ό.π., σελ. 506.

¹⁴⁴ Υπόθεση C65/05, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ελληνικής Δημοκρατίας. Κατόπιν βέβαια αποστολής σχετικής προειδοποιητικής επιστολής στην Ελλάδα τον Ιούλιο του 2003 και αιτιολογημένης γνώμης τον Ιούλιο του 2004 με αίτημα την τροποποίηση της επίμαχης νομοθετικής ρύθμισης, στο οποίο όμως η Ελλάδα δεν ανταποκρίθηκε. Ίδ. σχετικά Ευάγγελου Κ. Μάλλιο, ό.π., σελ. 506.

βασιμότητα όλων των αιτιάσεων της Επιτροπής¹⁴⁵. Ειδικότερα, απεφάνθη ότι ο ν. 3037/2002, αν και τάσσεται υπέρ του καθόλα θεμιτού σκοπού της προστασίας της δημόσιας ηθικής και της δημόσιας τάξης¹⁴⁶, εν τούτοις εισάγει μέτρο δυσανάλογο, συνεπαγόμενο αποτέλεσμα ισοδύναμο με επιβολή ποσοτικού περιορισμού στην εισαγωγή παιγνίων (ηλεκτρικών, ηλεκτρονικών, κλπ)¹⁴⁷ και, περαιτέρω, ότι αποτελεί υπέρμετρο περιορισμό τόσο της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών όσο και της ελευθερίας εγκατάστασης¹⁴⁸. Με αυτόν τον τρόπο το Δικαστήριο δικαίωσε ολοσχερώς την Επιτροπή και καταδίκασε, αντιστοίχως, το ελληνικό κράτος.

Ωστόσο, το ελληνικό κράτος δεν συμμορφώθηκε, ως όφειλε, με την απόφαση του Δικαστηρίου· αντίθετα, δικαστήρια και αρχές εξακολουθούσαν αδιάφορα να εφαρμόζουν τον παράνομο ν. 3037/2002, έως φυσικά τη νέα προσφυγή της Επιτροπής ενώπιον του ΔΕΚ, τον Μάρτιο του 2008 με αίτημα, αυτή τη φορά, την επιβολή χρηματικού προστίμου στο ανυπάκουο κράτος¹⁴⁹. Ως εκ τούτου, η Ελλάδα προέβη¹⁵⁰, μόλις δύο μήνες μετά, τον Μάιο του 2008, στην παρουσίαση ενός νέου «Σχεδίου περί των ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων», η κύρια ρύθμιση του οποίου, που όριζε το επιτρεπτό της διεξαγωγής των ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων μόνο εντός των οικείων, ειδικών καταστημάτων¹⁵¹ και μάλιστα χωρίς χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή¹⁵², δεν έτυχε ευνοϊκότερης μεταχείρισης από τον προηγούμενο νόμο¹⁵³.

5. Η πρόσφατη νομοθεσία: ο ν. 4002/2011

Τον Αύγουστο του 2011, κατόπιν του ευρωπαϊκού αφορισμού των προγενέστερων απαγορεύσεων και με στόχο την υγιή αναδόμηση της αγοράς¹⁵⁴, θεσπίζεται ο ν.4002/2011 περί «τροποποίησης της συνταξιοδοτικής νομοθεσίας του Δημοσίου - Ρυθμίσεων για την ανάπτυξη και τη δημοσιονομική εξυγίανση - Θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείων Οικονομικών, Πολιτισμού και Τουρισμού και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης», ρυθμίζων, για πρώτη μάλλον φορά, κατ' ουσίαν και συστηματικά τη διενέργεια των παιγνίων¹⁵⁵.

¹⁴⁵ Ίδ. αναλυτικά «Δ.Ε.Κ. 26.10.2006, C - 65/05, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ελληνικής Δημοκρατίας», με σχόλιο Α. Γέροντα, Εφημερίδα Δημοσίου Δικαίου, 5/2006, 616 επ., Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 9-10.

¹⁴⁶ Σκέψεις 31-34.

¹⁴⁷ Λόγω της παραβίασης της αρχής της αναλογικότητας, σκέψεις 36-41.

¹⁴⁸ Σκέψεις 42-56. Δεκτή και η αιτίαση της παραβίασης της Οδηγίας 1998/34 ΕΚ, ίδ. υποσημείωση υπ' αριθμ. 143.

¹⁴⁹ Ίδ. σχετικά Αρ. Αργυριάδη, Το προτεινόμενο από την Ελλάδα «Σχέδιο διατάξεων περί των ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων», ΔιΜΕΕ 3/2008, σελ. 304.

¹⁵⁰ Κοινοποιώντας αυτή τη φορά τις νέες της ρυθμίσεις, σύμφωνα με την Οδηγία 1998/34 ΕΚ.

¹⁵¹ «Καταστήματα ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων», σε αντιδιαστολή προς τα καταστήματα παροχής υπηρεσιών διαδικτύου. Ίδ. σχετικά Αρ. Αργυριάδη, ό.π., 305 - 309.

¹⁵² Αλλά μόνο με παιγνιομηχανήματα.

¹⁵³ Ίδ. σχετικά Αρ. Αργυριάδη, ό.π., σελ 311.

¹⁵⁴ Δίχως τον αποκλεισμό των λοιπών ευρωπαϊκών κρατών από αυτήν.

¹⁵⁵ Στα άρθρα 25-54. Για τον ν. 4002/2011, ίδ. αναλυτικά σε Ι. Ε. Λιναρίτη, Ζητήματα ενωσιακού και τραπεζικού δικαίου από τη ρύθμιση της ηλεκτρονικής αγοράς τυχερών παιγνίων, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, 1/2013,

Περιεχόμενο του ως άνω νόμου αποτελούν, ως επί το πλείστον, διατάξεις διοικητικής φύσης σχετικά με την αδειοδότηση της διεξαγωγής και εκμετάλλευσης παιγνίων¹⁵⁶ και με την οργάνωση, τη λειτουργία και τα καθήκοντα της Αρχής της αρμόδιας για όλο το φάσμα της διεξαγωγής παιγνίων, ήτοι της Επιτροπής Εποπτείας και Ελέγχου Παιγνίων (εφεξής ΕΕΕΠ)¹⁵⁷, καθώς και διατάξεις σχετικά με τις υποχρεώσεις των κατόχων αδειών¹⁵⁸, το ελάχιστο αποδιδόμενο ποσοστό κέρδους¹⁵⁹, ζητήματα τραπεζικού δικαίου¹⁶⁰ και τις επιβαλλόμενες διοικητικές και ποινικές κυρώσεις¹⁶¹.

Ο εν λόγω νόμος επαναφέρει τη διάκριση των παιγνίων βάσει της φύσης τους, ήτοι σε ψυχαγωγικά τεχνικά και τυχερά¹⁶². Για τα πρώτα ισχύει ο ήδη από τα προγενέστερα νομοθετήματα γνωστός ορισμός¹⁶³, το ίδιο και για τα δεύτερα, που ωστόσο δύνανται πλέον να εξαρτώνται έστω και εν μέρει από την τύχη, με πρόδηλο το στοιχείο της οικονομικής διακινδύνευσης¹⁶⁴, και στα οποία για πρώτη φορά ρητά κατατάσσεται, ως είδος τυχηρού παιγνίου, και το στοίχημα¹⁶⁵. ωστόσο ο νόμος προσθέτει ως απαραίτητο στοιχείο και των δύο κατηγοριών την οικονομική επιβάρυνση, άμεση ή έμμεση, που υφίσταται ο παίκτης από τη

σελ.12 επ. (υπό του ιδίου. ιδ. και *Νομικά ζητήματα κατά την παροχή υπηρεσιών τυχερών παιγνίων μέσω ηλεκτρονικών δικτύων*, Το δίκαιο στην ψηφιακή εποχή, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 253 επ., Γ. Ψαρουδάκη, ό.π., σελ. 87 επ., Δ. Φ. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 91 επ.

¹⁵⁶ Άρθρα 39 επ.

¹⁵⁷ Είναι η μετονομοσθείσα «Επιτροπή Εποπτείας και Ελέγχου Τυχερών Παιγνίων» του άρθρου 16 του ν. 3229/2004, οι αρμοδιότητες της οποίας περιλαμβάνουν την έκδοση των αδειών, τις πιστοποιήσεις, την εποπτεία και τον έλεγχο της διεξαγωγής παιγνίων, ιδ. αναλυτικά άρθρα 28 επ. του ν.4002/2011.

¹⁵⁸ Άρθρο 47.

¹⁵⁹ Άρθρο 31.

¹⁶⁰ Άρθρο 49.

¹⁶¹ Άρθρα 51 και 52.

¹⁶² Όπως ο προγενέστερός του ν.2753/1999, καταργώντας συγχρόνως τον ν. 3037/2002. Ίδ. σχετικά και τελικές μεταβατικές διατάξεις (άρθρο 54).

¹⁶³ Ίδ. ν. 2515/1997 και 2753/1999. Βέβαια τα τεχνικά-ψυχαγωγικά δύνανται πλέον να εξαρτώνται και μόνο κατά κύριο λόγο και όχι απαραίτητως αποκλειστικά από την τεχνική ή πνευματική ικανότητα του παίκτη, ιδ. σχετικά Άρθρο 25 περ. α' ν.4001/2011, κατά το οποίο: «Τεχνικά-ψυχαγωγικά παίγνια: Παίγνια των οποίων το αποτέλεσμα εξαρτάται αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο από την τεχνική ή πνευματική ικανότητα του παίκτη και διενεργούνται σε δημόσιο χώρο αποκλειστικά για ψυχαγωγικούς σκοπούς χωρίς να επιτρέπεται για το αποτέλεσμα αυτών να συνομολογηθεί στοίχημα μεταξύ οποιονδήποτε προσώπων ή να αποδοθεί οποιασδήποτε μορφής οικονομικό όφελος στον παίκτη».

¹⁶⁴ Και όχι και κατά μείζονα λόγο, όπως στον ν. 2753/1999. Ειδικότερα, βάσει και των τροποποιήσεων του μεταγενέστερου ν.4141/2013, ο ορισμός έχει ως εξής: «Τυχερά παίγνια: Προκειμένου ένα παίγνιο να χαρακτηριστεί ως τυχερό πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά οι εξής προϋποθέσεις: αα. Να υφίσταται, έστω και εν μέρει, επιρροή της τύχης στο αποτέλεσμα του παιγνίου. ββ. Να υφίσταται οικονομική διακινδύνευση (wager ή bet), που ως τέτοια νοείται η επιλογή του παίκτη να αναλάβει τον κίνδυνο επένδυσης στο αποτέλεσμα του παιγνίου, οποιουδήποτε χρηματικού ποσού ή άλλου περιουσιακού στοιχείου, ανεξάρτητα από το ύψος της αξίας του στοιχείου αυτού, προκειμένου να επιδιώξει άμεσα ή έμμεσα οικονομικό όφελος από το αποτέλεσμα διεξαγωγής του παιγνίου. Για την εφαρμογή του παρόντος ορισμού, στην έννοια της οικονομικής διακινδύνευσης περιλαμβάνεται και η συμμετοχή σε διεξαγωγή τυχερού παιγνίου που παρέχεται δωρεάν (bonus, freebets κλπ.) και συνδέεται με οικονομική διακινδύνευση χρηματικού ποσού ή άλλου περιουσιακού στοιχείου, η οποία προηγήθηκε ή/και ακολουθεί. Στην κατηγορία των τυχερών παιγνίων εντάσσονται και όλα όσα έχουν χαρακτηριστεί ως «μικτά παίγνια» ή «τυχερά παίγνια», σύμφωνα με τις διατάξεις του β.δ. 29/1971, μέχρι την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου. Τυχερό παίγνιο είναι και το στοίχημα».

¹⁶⁵ Άρθρο 25 περ. β'. Ο δε ν. 4141/2013, τροποποιητικός του ν. 4002/2011, δίνει και γι' αυτό ορισμό: «Στοίχημα: το τυχερό παίγνιο που συνίσταται σε πρόβλεψη, από τους συμμετέχοντες, της εξέλιξης ή/και της τελικής έκβασης κάθε είδους γεγονότων».

συμμετοχή του στη σχετική διαδικασία¹⁶⁶. Τα δε ψυχαγωγικά τεχνικά τα κατηγοριοποιεί, σχεδόν με τη γνωστή μέθοδο, ανάλογα με τον τρόπο τέλεσής τους (σε μηχανικά, ηλεκτρομηχανικά και ηλεκτρονικά¹⁶⁷), δίνοντας για τα ηλεκτρονικά ψυχαγωγικά τεχνικά περιγραφικότατο ορισμό¹⁶⁸.

Στο σημείο αυτό πρέπει να οριοθετηθεί το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω νόμου: αυτός καταλαμβάνει, όπως ρητά εξάλλου ορίζει, μόνο δύο κατηγορίες παιγνίων: καταρχάς, τα ηλεκτρονικά ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια, όπως τα παιχνίδια τύπου «arcade», λ.χ. τα γνωστά σε όλους μας «Tetris» και «Pac man» και τα «παιχνίδια προσομοίωσης» (simulation), λ.χ. παιχνίδια αγώνων ταχύτητας και ποδοσφαίρου για τη διεξαγωγή των οποίων απαιτούνται, εκτός από υποστηρικτικούς ηλεκτρονικούς μηχανισμούς, τόσο ηλεκτρονικές υποστηρικτικές διατάξεις (hardware), όσο και η ύπαρξη και η εκτέλεση λογισμικού προγράμματος (software) παιγνίων· κατά δεύτερον, τα διεξαγόμενα μέσω παιγνιομηχανημάτων ή διαδικτύου τυχερά παίγνια τύπου καζίνο, όπως λ.χ. η ρουλέτα, το πόκερ και το μπλακ-τζακ^{169 170}.

Ο νέος λοιπόν νόμος, κατά πολύ ηπιότερος του «προκατόχου» του, καθιερώνει, σε αντίθεση με αυτόν, το επιτρεπτό κάθε μορφής ψυχαγωγικού τεχνικού παιγνίου διεξαγόμενου σε δημόσιο χώρο¹⁷¹. για τη δε διενέργειά τους μέσω παιγνιομηχανημάτων, προσ απαιτεί, κατόπιν πιστοποίησης του αμιγούς τους ψυχαγωγικού χαρακτήρα¹⁷², λήψη της σχετικής άδειας από την ΕΕΕΠ, η οποία χορηγείται μόνο στα πληρούντα τους όρους του νόμου πρόσωπα¹⁷³, που οφείλουν να εκμεταλλεύονται πιστοποιημένα από τον νόμο καταστήματα¹⁷⁴. Αντίθετα, όπως εξ αντιδιαστολής προκύπτει, ουδεμία διατύπωση απαιτείται σε σχέση με τα διαδικτυακά ψυχαγωγικά τεχνικά παίγνια.

¹⁶⁶ Ίδ. άρθρο 22 παρ. 3, του τροποποιητικού του ν. 4002/2011, ν. 4141/2013, κατά το οποίο: «Διαδικασίες, το αποτέλεσμα των οποίων εξαρτάται από την τύχη ή από την τεχνική και πνευματική ικανότητα, χωρίς όμως οι συμμετέχοντες να έχουν προς τούτο οποιαδήποτε άμεση ή έμμεση περιουσιακή επιβάρυνση, ανεξάρτητα αν είναι πιθανό να αποκτήσουν από τη συμμετοχή τους αυτή περιουσιακό όφελος, δεν χαρακτηρίζονται, για τις ανάγκες του νόμου αυτού, ως τυχερά παίγνια».

¹⁶⁷ Απουσιάζει ωστόσο η κατηγορία των αμιγώς ηλεκτρικών, ενώ διαφορά παρατηρείται και ως προς τον ορισμό των ηλεκτρομηχανικών παιγνίων, ιδ. συγκριτικά με ν. 3037/2002.

¹⁶⁸ Και διαφορετικό του ν. 3032/2007, ήτοι (Άρθρο 2, περ. β', υποπερ. γγ'): «Ηλεκτρονικά παίγνια: όταν για τη διεξαγωγή τους, εκτός των υποστηρικτικών ηλεκτρονικών και άλλων μηχανισμών, απαιτούνται ηλεκτρονικές υποστηρικτικές διατάξεις (hardware), καθώς και η ύπαρξη και η εκτέλεση λογισμικού προγράμματος (software) παιγνίων, το οποίο ενσωματώνεται ή εγκαθίσταται σε αυτά και περιέχει το σύνολο των πληροφοριών, οδηγιών και λοιπών στοιχείων που αφορούν στη χρήση και στη διεξαγωγή του παιγνίου».

¹⁶⁹ Άρθρο 26 παρ.1. Ίδ. <https://www.gamingcommission.gov.gr/index.php/paignia>.

¹⁷⁰ Περαιτέρω πρέπει να σημειωθεί ότι, δεδομένης της κατάρτησης του καθεστώτος του προγενέστερου ν.3037/2002 (ιδ. αρ. 15 περ. γ' του ν. 4002/2011), επαναφέρονται σε ισχύ κρίσιμες διατάξεις του β.δ. 29/1971, όπως λ.χ. το αρ. 7 περί της απαγόρευσης χαρτοπαιξίας σε δημόσια κέντρα και το αρ. 8 περί της απαγόρευσης της καθ'εξιν και κατ'επάγγελμα χαρτοπαιξίας, ιδ. σχετ. ΑΠ 192/2012 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), 272/2012 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

¹⁷¹ Άρθρο 38 παρ. 1.

¹⁷² Πιστοποιούμενου από την ΕΕΕΠ, ιδ. άρθρο 38 παρ. 2.

¹⁷³ Ίδ. άρθρο 38 παρ. 2 και 3, σύμφωνα με το οποίο αδειούχοι δύνανται να είναι μόνο ατομικές επιχειρήσεις και προσωπικές ή κεφαλαιουχικές εταιρείες, όχι δε και νομικά πρόσωπα μη κερδοσκοπικού σκοπού.

¹⁷⁴ Ίδ. άρθρο 42 για τους «αμιγείς» και «μικτούς» χώρους διεξαγωγής παιχνιδιών και άρθρο 43 για τις κατηγορίες πιστοποίησης καταστημάτων.

Προχωρώντας πολύ περισσότερο, ο νέος νόμος δεν διστάζει να επιτρέψει ακόμα και τη διενέργεια τυχηρών παιγνίων, ως προς τα οποία οι προγενέστεροί του ήταν, ομολογουμένως, αρκετά επιφυλακτικοί. Αυτά διακρίνονται, ανάλογα με το μέσο τέλεσής τους, σε μέσω παιγνιομηχανημάτων και σε μέσω διαδικτύου διενεργούμενα παίγνια¹⁷⁵. Αναφορικά με τα πρώτα, ο νόμος προβλέπει την εγκατάσταση και τη λειτουργία περιορισμένου μόνο αριθμού μηχανημάτων, η εκμετάλλευση των οποίων ανήκει κατά ένα μεγάλο ποσοστό στην αποκλειστικότητα της ΟΠΑΠ ΑΕ, ενώ κατά το υπόλοιπο σε παραχωρησιούχους αυτής, έναντι φυσικά ανταλλάγματος (μόνον τέσσερις έως δέκα στον αριθμό)¹⁷⁶, κατόπιν ανάδειξής τους σε διεθνή πλειοδοτικό διαγωνισμό¹⁷⁷. Αναφορικά με τα δεύτερα, και πάλι καθιερώνεται διαδικασία διεθνούς πλειοδοτικού διαγωνισμού για την ανάδειξη των αδειούχων· αυτοί ωστόσο αποτελούν ειδικά αδειοδοτημένους αναδόχους του Δημοσίου¹⁷⁸, στο οποίο κατ' αποκλειστικότητα ανήκει η διεξαγωγή των τυχηρών διαδικτυακών παιγνίων στην Ελληνική Επικράτεια¹⁷⁹. Σημειωτέον ότι οι κάτοχοι της άδειας διενέργειας τυχηρών παιγνίων μέσω διαδικτύου πρέπει, απαραιτήτως, να συνιστούν εταιρείες κεφαλαιουχικές και μάλιστα με καταβεβλημένο μετοχικό κεφάλαιο κατά κατώτατο όριο 200.000 ευρώ¹⁸⁰, δικαιούται δε έκαστος αυτών τη λήψη μόνο μίας άδειας κατ' ανώτατο όριο¹⁸¹. Η εν λόγω ρύθμιση, όπως είναι ευνόητο, καταλαμβάνει ιδίως τα λεγόμενα «διαδικτυακά καζίνο».

Επισημαίνεται δε ότι για κάθε τυχερό παίγνιο, διεξαγόμενο είτε μέσω παιγνιομηχανήματος είτε μέσω διαδικτύου, προβλέπεται ελάχιστο αποδιδόμενο ποσοστό κέρδους ανερχόμενο σε ποσοστό ογδόντα τοις εκατό (80%)¹⁸², ενώ, χάριν προστασίας των παικτών, και δη των ανηλίκων, η συμμετοχή πραγματοποιείται μέσω ατομικής κάρτας παίκτη, ώστε να διαπιστώνονται στοιχεία όπως η ηλικία, ο Αριθμός Φορολογικού Μητρώου και να διασφαλίζονται πρόσθετοι περιορισμοί που θέτει ο ίδιος ο παίκτης¹⁸³. Όσον βέβαια αφορά το Διαδίκτυο, η εν λόγω κάρτα θα πρέπει να εκδίδεται και ως ηλεκτρονικό έγγραφο.

Περαιτέρω, περιορισμοί έχουν τεθεί και ως προς τη διαφήμιση των παιγνίων. Συγκεκριμένα, η «εμπορική επικοινωνία» των παιγνίων υπόκειται σε περιορισμούς, όπως η

¹⁷⁵ Ειδικά για τα διενεργούμενα από ραδιοτηλεοπτικά μέσα παίγνια, ιδ. άρθρο 53. Για τα διενεργούμενα μέσω διαδικτύου τυχερά παίγνια λόγος θα γίνει κατωτέρω, στο Κεφάλαιο 3.

¹⁷⁶ 35.000 παιγνιομηχανημάτων, 16.500 εκμεταλλευομένων από την ΟΠΑΠ ΑΕ, των δε λοιπών 18.5000 χιλιάδων από τους παραχωρησιούχους αυτής, ιδ. άρθρο 39.

¹⁷⁷ Η άδεια έχει διάρκεια δέκα έτη (άρθρο 39 παρ. 4). Για τις προϋποθέσεις των κατόχων αδειών ιδ. αρ. 40. Για την πιστοποίηση των εκμεταλλευομένων τυχηρά παίγνια καταστημάτων ιδ. άρθρο 42.

¹⁷⁸ Άρθρο 40 παρ. 1.

¹⁷⁹ Ιδ. άρθρο 45. Η άδεια έχει διάρκεια τέσσερα έτη (άρθρο 44 παρ. 5.).

¹⁸⁰ Άρθρο 46 παρ. 1.

¹⁸¹ Άρθρο 45 παρ. 8.

¹⁸² Άρθρο 31 παρ. 1 του ν. 4002/2011.

¹⁸³ Άρθρο 33.

υποχρεωτική αναγραφή επί των σχετικών διαφημιστικών μηνυμάτων των ατόμων που απαγορεύεται να επιδίδονται σε τυχερές δοσοληψίες και των γραμμών και υπηρεσιών υποστήριξης για απεξάρτηση από το παίγνιο, ενώ, επιπλέον, απαγορεύεται η εμπορική επικοινωνία περί παροχής πίστωσης στους παίκτες για τον σκοπό της συμμετοχής σε τυχερά παίγνια¹⁸⁴.

Ειδικά για τους κατόχους των αδειών παροχής διαδικτυακών παιγνίων προβλέπεται σειρά υποχρεώσεων, η τήρηση των οποίων καθίσταται απαραίτητη για τη νομιμότητα της λειτουργίας των επιχειρήσεων τους· μεταξύ των κρισιμότερων συγκαταλέγεται η υποχρέωση διατήρησης τουλάχιστον μόνιμης εγκατάστασης -αν όχι καταστατικής έδρας- στο ελληνικό έδαφος¹⁸⁵, η υποχρέωση θέσης της κατάληξης «.gr» στην ονομασία του ιστότοπου¹⁸⁶ και η υποχρέωση αποθήκευσης σε υλικοτεχνική υποδομή επί ελληνικού εδάφους των σχετικών με τα παίγνια δεδομένων και των δεδομένων που ανταλλάσσονται μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών¹⁸⁷.

Ωστόσο για κάποια από τα ανωτέρω θεσπιζόμενα μέτρα εγείρονται και πάλι ζητήματα νομιμότητας και συγκεκριμένα συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο, λόγω της φύσης τους ως περιορισμών της ελευθερίας εγκατάστασης και παροχής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων. Ειδικότερα, ενώ η προϋπόθεση ελάχιστου ποσού μετοχικού κεφαλαίου της δραστηριοποιούμενης σε διαδικτυακά παίγνια επιχείρησης φαίνεται ορθώς να εξυπηρετεί τους δικαιοπολιτικούς στόχους της διασφάλισης της δημόσιας τάξης και της προστασίας των καταναλωτών¹⁸⁸, ομοίως και η πρόβλεψη για το ελάχιστο αποδιδόμενο ποσοστό κέρδους στους παίκτες¹⁸⁹ και για την υποχρέωση χρήσης της κατάληξης «.gr»¹⁹⁰, αμφιβολίες δημιουργεί η υποχρέωση διατήρησης επί ελληνικού εδάφους τόσο μόνιμης εγκατάστασης της επιχείρησης διαδικτυακών τυχηρών παιγνίων όσο και αποθηκευτικού μηχανισμού δεδομένων· ως προς τα

¹⁸⁴ Άρθρο 35.

¹⁸⁵ Άρθρο 47 παρ. 1.

¹⁸⁶ Άρθρο 47 παρ. 7.

¹⁸⁷ Μεταξύ των παικτών, των επιχειρήσεων παιγνίων, επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών διαδικτύου και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, ιδ. άρθρο 47 παρ. 8.

¹⁸⁸ Ενισχύοντας την αξιοπιστία της επιχείρησης και την οικονομική υποστήριξη της λειτουργίας της, αλλά και αποτρέποντας ριψοκίνδυνες οικονομικές επιδιώξεις και εξολοθρεύοντας συνακόλουθα τον κίνδυνο εξαπάτησης των καταναλωτών. Ίδ. σχετικά *Ιωάννη Ε. Αιναρίτη*, ό.π., σελ. 21 επ.

¹⁸⁹ Καθώς κατ' ουσίαν θέτει ανώτατα όρια μικτού κέρδους της επιχείρησης, ιδ. *Ι. Ε. Αιναρίτη*, ό.π., σελ. 22

¹⁹⁰ Περιορίζοντας τα περιθώρια παρανομίας των αλλοδαπών επιχειρήσεων, καθώς η αρμοδιότητα απονομής ονομάτων χώρου (domain names) απονέμεται στην Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ιδ. άρ. 12 ν. 3431/2006 και 8,9 απόφασης Ε.Ε.Τ.Τ. 592/012/2011 «Κανονισμός Διαχείρισης και Εκχώρησης Ονομάτων Χώρου»), ιδ. σχετικά *Ιωάννη Ε. Αιναρίτη*, ό.π., σελ. 23.

τελευταία διατυπώνεται, αναπόφευκτα, προβληματισμός σε σχέση με την αναγκαιότητα και την αναλογικότητά τους ως περιορισμών της θεμελιώδους ενωσιακής ελευθερίας εγκατάστασης¹⁹¹.

Ειδικά στις αλλοδαπές εταιρείες παροχής διαδικτυακών τυχερών παιγνίων, κατόχους αντιστοίχων αδειών, νόμιμα εγκατεστημένες και λειτουργούσες στα λοιπά ευρωπαϊκά κράτη, μεταβατική διάταξη απένειμε τη δυνατότητα της εξακολούθησης παροχής των υπηρεσιών τους, μέχρι τη θέση σε ισχύ του εν λόγω νόμου, υπό την προϋπόθεση της οικειοθελούς υπαγωγής στο αντίστοιχο φορολογικό καθεστώς¹⁹².

Ο εν λόγω νόμος παραμένει, κατόπιν των τροποποιήσεων του¹⁹³, έως και σήμερα σε ισχύ, ενώ τα ελληνικά δικαστήρια, πολιτικά, διοικητικά και ποινικά, έχουν ήδη αναπτύξει διόλου ευκαταφρόνητη συναφή νομολογία¹⁹⁴. Σημειωτέον ότι οι ρυθμίσεις του υπόσχονται, εν όψει της συστηματικότητας και της λεπτομερούς τους διατύπωσης, της εγκαθίδρυσης διαδικασίας αδειοδότησης, της θέσπισης σημαντικών υποχρεώσεων, αλλά και της προώθησης ρόλου της ΕΕΕΠ, να παράσχουν ικανές εγγυήσεις νομιμότητας στον ριψοκίνδυνο τομέα των τυχερών δοσοληψιών. Εντούτοις, είναι ακόμη νωρίς για τη διατύπωση της τελικής κρίσης επί της επάρκειας και της επιτυχίας αυτών.

Φυσικά ο ν. 4002/2011, όπως και οι προγενέστεροί του, καταλαμβάνει μόνον εκείνο το τμήμα του συναλλακτικού πεδίου των παιγνίων, το οποίο δεν υπάγεται στο ειδικό νομοθετικό

¹⁹¹Καθώς υφίσταται και η δυνατότητα λήψης ηπιότερων μέτρων, όπως λ.χ. η δράση επί ελληνικού εδάφους μέσω απλού φορολογικού αντιπροσώπου ή η τήρηση χωριστών λογιστικών βιβλίων για το ελληνικό κράτος, ελεγχόμενων από εξωτερικό λογιστή (Ιδ. ΔΕΕ C-64/2008, υπόθ. «*Ennsgelmann*»). Ίδ. Ι. Ε. Λιναρίτη, ό.π., σελ. 23-24, ο οποίος θεωρεί ότι το εν λόγω μέτρο δεν είναι διόλου δυσανάλογο, εφόσον ο νομοθέτης το κρίνει απαραίτητο για την αποτελεσματικότητα του ελέγχου και της εποπτείας της αλλοδαπής εγχωρίως δρώσας επιχείρησης.

¹⁹²«Μόνον εφόσον υπαχθούν αμέσως και οικειοθελώς στο φορολογικό καθεστώς των άρθρων 45 έως 50 του νόμου αυτού, αναδρομικά στο πλαίσιο του άρθρου 78 παρ. 2 του Συντάγματος». Ίδ. ΠΟΛ.1248/13.12.2011 περί «Υπαγωγής εταιρειών παροχής υπηρεσιών στοιχημάτων και τυχερών παιγνίων μέσω διαδικτύου στο φορολογικό καθεστώς της μεταβατικής περιόδου της παρ. 12 του άρθρου 50 του ν.4002/2011».

¹⁹³Ίδ. άρθρο 173 ν. 4261/2014 (τροποποιήσεις σχετικές με τον Κανονισμό Διεξαγωγής και Ελέγχου Παιγνίων, με ζητήματα τραπεζικού δικαίου, με τον ποινικό κολασμό), άρθρο 106 ν. 4209/2013 (τροποποιήσεις σχετικές με τα παίγνια μέσω ραδιοτηλεοπτικών και τηλεπικοινωνιακών μέσων) και άρθρα 22, 23 και 24 του ν. 4141/2013 (τα οποία εισάγουν ρυθμίσεις σχετικές με την τροποποίηση των επίμαχων ορισμών, ιδ. υποσημειώσεις υπ' αριθμ. 164 και 165, τις αρμοδιότητες της ΕΕΕΠ, την πιστοποίηση καταστημάτων, με το προσωπικό της ΕΕΕΠ και με ζητήματα της ΟΠΑΠ ΑΕ).

¹⁹⁴Ίδ. μεταξύ άλλων 10586/2001, 10587/2011 και ΣτΕ (ΕΑ) 64/2014 περί της μεταβατικής διάταξης του άρ. 50 παρ. 12, ΣτΕ (ΟΑ) 3167/3024 και 3168/2014 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), κατά τις οποίες «...Το υφιστάμενο νομοθετικό και κανονιστικό πλαίσιο στον τομέα των τυχερών παιγνίων στην Ελλάδα είναι συμβατό με τις επιταγές του δικαίου της ΕΕ και τις διατάξεις της Συνθήκης τις σχετικές με το δικαίωμα εγκαταστάσεως και την ελεύθερη περιοχή υπηρεσιών...», ΣτΕ 2021/2012, ΣτΕ2119/2014, ΣτΕ2120/2014, ΣτΕ2745/2014 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), σχετικά με τη δυνατότητα επιβολής διοικητικών κυρώσεων για μετάδοση άνευ αδείας τηλεπαιχνιδιού από το Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο ελλείψει έκδοσης του Κανονισμού Διεξαγωγής και Ελέγχου Παιγνίων (άρ. 53 του ν. 4002/2011), ΕφΠειρ 7/2013, ΕφΛαρ 365/2013, ΕφΘεσσαλ 1128/2013 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), οι οποίες ερμηνεύουν και εφαρμόζουν τις ποινικές διατάξεις του νέου νόμου (άρ. 52) και ΑΠ 192/2011, ΑΠ 272/2011 και 1577/2011 ΑΠ (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), σύμφωνα με τις οποίες επέρχεται αναβίωση του β.δ. 29/1971, συνεπαγόμενη τον ποινικό κολασμό των διενεργούντων παρανόμως τυχερά διαδικτυακά παίγνια, καθώς αυτό δεν καταργήθηκε με τον ν. 3037/2002 (απλώς επικαλύφθηκε από τις όμοιες διατάξεις του) και διατηρήθηκε σε ισχύ με το αρ. 54 παρ. 16 του ν. 4002/2011 (ο οποίος εξίσου θεωρεί την άνευ αδείας διενέργεια τυχερών παιγνίων ποινικά κολάσιμη, άρ. 52).

καθεστώς των καζίνο, της ΟΔΙΕ ΑΕ και της ΟΠΑΠ ΑΕ (η οποία μάλιστα απολαμβάνει πλέον τη δυνατότητα διενέργειας διαδικτυακών αθλητικών στοιχημάτων¹⁹⁵), δίχως να θίγει το ήδη επί μακρόν εγκαθιδρυθέν μονοπώλιό τους· κατ' εξαίρεσιν, ωστόσο, οι τελευταίοι υπόκεινται, συνειδητώς, στις διατάξεις τις συναφείς με τη λειτουργία της ΕΕΕΠ και την περιοριστική ρύθμιση της διαφήμισης, όπως κατωτέρω θα αναφερθεί¹⁹⁶.

Ειδικώς το νομικό πλαίσιο της ΟΠΑΠ ΑΕ, δεδομένης και της σημασίας της νομιμότητας του μονοπωλίου της, η οποία θα αποτελέσει αντικείμενο διεξοδικής μελέτης στο δεύτερο τμήμα της παρούσης, παρατίθεται ευθύς κατωτέρω.

6. Ειδικά περί του νομικού καθεστώτος της ΟΠΑΠ ΑΕ¹⁹⁷

Στο σημείο αυτό καθίσταται αναγκαία η παρουσίαση του νομικού καθεστώτος που διέπει την ανώνυμη εταιρεία με την επωνυμία «Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου Α.Ε.» (εφεξής ΟΠΑΠ ΑΕ), δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, το ζήτημα της νομιμότητας του μονοπωλιακού της δικαιώματος αποτελεί αντικείμενο του δεύτερου κεφαλαίου. Ωστόσο, καθώς οι σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις είναι πολυάριθμες, και οι τροποποιήσεις αυτών αλλεπάλληλες, ο λόγος θα στραφεί μόνο γύρω από τα πιο στοιχειώδη νομοθετήματα, τα οποία καθορίζουν το πλαίσιο λειτουργίας της ΟΠΑΠ ΑΕ όπως αυτά ισχύουν σήμερα.

Ο ΟΠΑΠ ιδρύθηκε το 1958, ως Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, με στόχο την οργάνωση και τη λειτουργία του δελτίου προγνωστικών επί των ποδοσφαιρικών αγώνων (ΠΡΟΠΟ), δυνάμει του υπ' αριθμ. 20/29.12.1958 β.δ.¹⁹⁸, το οποίο προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την απόδοση ποσοστού από τις εισπράξεις στη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού¹⁹⁹. Ακολουθεί,

¹⁹⁵ Σύμφωνα με τις αποφάσεις υπ' αριθμ. 10586/2011 και 10587/2011 του ΜΠρΑθ (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ) «ανεξαρτήτως της ως άνω νομοθετικής ρύθμισης των διαδικτυακών παιγνίων και στοιχημάτων, η ΟΠΑΠ ΑΕ, και πριν την ισχύ του παραπάνω νόμου, ουδέποτε είχε το αποκλειστικό δικαίωμα διεξαγωγής και των διαδικτυακών παιγνίων και στοιχημάτων καθόσον από τον ίδιο τον Κανονισμό λειτουργίας της είχε ρητά εξαιρεθεί η εφαρμογή αυτού επί των παιγνίων που διεξάγονται μέσω διαδικτύου (άρθρο 3 παρ. 2 του Κανονισμού Οργάνωσης, Λειτουργίας και Διεξαγωγής των Παιχνιδιών Στοιχημάτων Προκαθορισμένης Απόδοσης της ΟΠΑΠ ΑΕ -ΥΑ 7209/2011- ΦΕΚ 390/14.3.2011)». Ωστόσο η ΕΕΕΠ με την υπ' αριθμ. 105/2/16.05.2014 (Β'1330) απόφασή της με τίτλο: «Ρύθμιση θεμάτων διεξαγωγής και ελέγχου παιγνίων στοιχημάτων προκαθορισμένης απόδοσης που προφέρονται από την ΟΠΑΠ ΑΕ μέσω του διαδικτύου», ρυθμίζει τη μέσω του διαδικτύου προσφορά από την ΟΠΑΠ ΑΕ των παιγνίων στοιχημάτων προκαθορισμένης απόδοσης, που διεξάγει με βάση τη διάταξη της παραγράφου 1 του άρθρου 2 του ν.2433/1996, τις διατάξεις του Π.Δ. 250/1997 σε συνδυασμό με τις διατάξεις του άρθρου 27 του ν.2843/2000 καθώς και τις διατάξεις της κατ' εξουσιοδότηση εκδοθείσας κανονιστικής νομοθεσίας.

¹⁹⁶ Άρθρο 26.

¹⁹⁷ Περί του νομικού καθεστώτος της ΟΠΑΠ ΑΕ ιδ. αναλυτικά στην υπ' αριθμ. 3167/2014 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), για την οποία λόγος θα γίνει κατωτέρω.

¹⁹⁸ Βάσει σχετικής εξουσιοδότησης της παρ. 2 του άρθρου 6 του Ν.Δ. 3865/1958,

¹⁹⁹ Ίδ. άρθρο 6, κατά το οποίο «1. Ο Οργανισμός θέλει παρακρατεί εκ των ακαθαρίστων εισπράξεων αυτού τα εξής ποσοστά: α) 45 % ως κέρδος υπέρ των συμμετεχόντων εις το δελτίον προγνωστικών. β) ... 2. Ο Οργανισμός θέλει ομοίως παρακρατεί εκ των ακαθαρίστων εισπράξεων του άπαντα ανεξαιρέτως τα έξοδα διοικήσεως και λειτουργίας του ... 3. Το απομένον υπόλοιπον ποσόν ... εισαγόμενον εις τον προϋπολογισμόν του Κράτους, αποτελεί έσοδον της Γενικής Γραμματείας Αθλητισμού».

με τον ν. 2433/1996, χάριν αύξησης των εσόδων για τον αθλητισμό και, κυρίως, πάταξης των παράνομων στοιχημάτων²⁰⁰, ο ορισμός του ΟΠΑΠ ως μοναδικού διαχειριστή δελτίων στοιχημάτων «προκαθορισμένης ή μη απόδοσης» στα πάσης φύσεως ατομικά ή ομαδικά παιχνίδια, η πρόβλεψη διαφημιστικών προνομίων υπέρ αυτού και η θέσπιση ποινικών διατάξεων για τους παρανόμως, εκτός του μονοπωλίου του ΟΠΑΠ, διεξάγοντες στοιχήματα²⁰¹.

Κατόπιν, το 1999, με το π.δ. 228/1999, το οποίο εκδόθηκε δυνάμει του άρθρου 2 του ν. 2414/1996²⁰², ο ΟΠΑΠ μετεξελίχθηκε σε Ανώνυμη Εταιρεία, με το ελληνικό Δημόσιο ως τον μοναδικό μέτοχο και ακολούθως καταρτίστηκε το καταστατικό λειτουργίας του. Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 1 του καταστατικού, ο ΟΠΑΠ μετονομάζεται σε «Οργανισμό Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου Ανώνυμη Εταιρεία» (ΟΠΑΠ ΑΕ) και λειτουργεί κατ' αποκλειστικότητα και για λογαριασμό του Δημοσίου «*χάριν του δημοσίου συμφέροντος κατά τους κανόνες της ιδιωτικής οικονομίας, διεπόμενη από τις διατάξεις του Ν. 2414/1996 ... και του Κ.Ν. 2190/1920*».

Στη συνέχεια, με το άρθρο 27 του ν. 2843/2000, το ελληνικό Δημόσιο απέκτησε τη δυνατότητα να διαθέτει σε επενδυτές, μέσω του Χρηματιστηρίου Αθηνών, ποσοστό έως σαράντα εννέα τοις εκατό (49%) του εκάστοτε μετοχικού κεφαλαίου της ΟΠΑΠ ΑΕ· το ποσοστό αυτό ανήλθε μετέπειτα, βάσει του ν. 3336/2005, στο εξήντα έξι τοις εκατό (66%), ενώ παράλληλα ορίστηκε ως κατώτατο όριο ποσοστού συμμετοχής του Δημοσίου στο εκάστοτε

²⁰⁰Ιδ. τη σχετική εισηγητική έκθεση, στην οποία αναγράφονται, μεταξύ άλλων, τα εξής: «... Προτείνεται η καθιέρωση του παιχνιδιού «στοιχημάτων προκαθορισμένης ή μη απόδοσης», που είναι σήμερα επιτακτική όσο ποτέ άλλοτε και επιβάλλεται τόσο από την ανάγκη αύξησης των εσόδων για τον αθλητισμό, όσο, κυρίως και της πάταξης των παράνομων στοιχημάτων, που έχουν λάβει τη μορφή επιδημίας τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας. ...».

²⁰¹Ιδ. ν. 2433/1996, ο οποίος προβλέπει στο άρθρο 2, ότι «1. Με προεδρικό διάταγμα ... επιτρέπεται η έκδοση δελτίου στοιχημάτων «προκαθορισμένης ή μη απόδοσης» στα πάσης φύσεως ατομικά ή ομαδικά παιχνίδια, όπως και σε γεγονότα, η φύση των οποίων προσφέρεται για διεξαγωγή στοιχήματος. ... Διαχειριστής του σχετικού δελτίου ορίζεται ο Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου. ... 2. Όποιος χωρίς δικαίωμα διεξάγει ... στοιχήμα ... τιμωρείται με ποινή φυλάκισης ...» και, στο άρθρο 3, ότι «1. Η ετήσια δαπάνη διαφήμισης των παιχνιδιών ... που διοργανώνει ο ΟΠΑΠ ή όσων πρόκειται να διοργανώσει στο μέλλον, επιμερίζεται αναλογικά μεταξύ του ΟΠΑΠ και των άλλων φορέων που συμμετέχουν στα δικαιώματα από κάθε παιχνίδι του ΟΠΑΠ ... 2. ... 5. Ο Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου (ΟΠΑΠ) μπορεί να χρησιμοποιεί έως και 10% των χώρων των εθνικών, δημοτικών και κοινοτικών σταδίων και γυμναστηρίων, που είναι προορισμένοι για διαφήμιση, προκειμένου να αναρτά πινακίδες για τη διαφήμιση των προϊόντων του, χωρίς υποχρέωση καταβολής αμοιβής. ...».

²⁰²Ιδ. Ν. 2414/1996 (Α' 135), με τον οποίο ορίστηκε, στο άρθρο 1 παρ. 1, ότι «Στις διατάξεις του παρόντος νόμου υπάρχουν οι κάτωθι Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμοί, που ονομάζονται και για τους σκοπούς του παρόντος νόμου δημόσιες επιχειρήσεις: ... ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟΥ (ΟΠΑΠ) ...» και, στο άρθρο 2, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 21 παρ. 1 του Ν. 2733/1999 (Α' 155), ότι «1. Με προεδρικά διατάγματα, που εκδίδονται με πρόταση των Υπουργών Εθνικής Οικονομίας, Οικονομικών και του Υπουργού που εποπτεύει τη δημόσια επιχείρηση ... δύνανται να μετατρέπονται σε ανώνυμες εταιρείες οι δημόσιες επιχειρήσεις που δεν έχουν τη μορφή αυτή και να καταρτίζονται τα καταστατικά τους σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου και του κ.ν. 2190/1920. Με κοινές αποφάσεις των ίδιων Υπουργών προσαρμόζονται στις διατάξεις του παρόντος νόμου τα καταστατικά των δημοσίων επιχειρήσεων που έχουν ήδη τη μορφή ανώνυμης εταιρείας. ... 3. Με τα προεδρικά διατάγματα και τις κοινές υπουργικές αποφάσεις της παραγράφου 1 του άρθρου αυτού, ορίζεται ότι οι δημόσιες επιχειρήσεις λειτουργούν με βάση τους κανόνες της ιδιωτικής οικονομίας, χωρίς να μεταβάλλεται ο χαρακτήρας τους ως εταιριών που ασκούν δραστηριότητα κοινής ωφέλειας».

μετοχικό κεφάλαιο της ΟΠΑΠ ΑΕ το τριάντα τέσσερα τοις εκατό (34%)²⁰³. Το ίδιο ως άνω άρθρο προέβλεψε, περαιτέρω, την παραχώρηση του αποκλειστικού δικαιώματος της διεξαγωγής, διαχείρισης, οργάνωσης και λειτουργίας των διεξαγόμενων από το Δημόσιο αθλητικών στοιχημάτων προς την ΟΠΑΠ ΑΕ, δυνάμει σύμβασης (η οποία και υπεγράφη στις 15.12.2000), για χρονικό διάστημα είκοσι (20) ετών, όπως και το δικαίωμα προτίμησης υπέρ της ΟΠΑΠ ΑΕ για κάθε νέο παιχνίδι²⁰⁴.

Σημειωτέον ότι τόσο ο ιδιωτικός, και μάλιστα ο κεφαλαιουχικός χαρακτήρας της ΟΠΑΠ ΑΕ, όσο και η εισαγωγή της στη χρηματιστηριακή αγορά, συνηγορούν μάλλον υπέρ της διασφάλισης των συμφερόντων των μετόχων-επενδυτών και όχι πλέον των παικτών. Γι' αυτό και το 2004 προβλέφθηκε²⁰⁵, με στόχο την κατοχύρωση των συμφερόντων των τελευταίων, όπως και των δημοσίων συμφερόντων, η σύσταση της «Επιτροπής Εποπτείας και Ελέγχου Τυχερών Παιχνιδιών», διοικητικής αρχής που υπάγεται στην εποπτεία του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών, με διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια, αρμόδιας για την άσκηση ελέγχου επί των τυχρών παιχνιδιών και στοιχημάτων.

Ας τονισθεί ότι, το δικαίωμα που απολάμβανε το Δημόσιο δυνάμει του ν. 3336/2005, να διορίζει, παρά το μειοψηφικό ποσοστό των μετόχων του, το ήμισυ πλέον ενός των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ²⁰⁶, δικαίωμα που θωράκιζε τον κρατικό έλεγχο επί αυτής, καταργήθηκε το 2005· τούτο ένεκα της αντίθεσής του προς το ν. 3429/2005, ο οποίος υπήγαγε την ΟΠΑΠ ΑΕ στον κ.ν. 2190/1920 «περί ανωνύμων εταιρειών» και ως εκ τούτου

²⁰³Ιδ. άρθρο 14 παρ. 1 του Ν. 3336/2005, κατά το οποίο: «η ανωτέρω παράγραφος 1 του ίδιου άρθρου 27 του ν. 2843/2000 αντικαταστάθηκε ως εξής: «Το Δημόσιο δύναται να διαθέτει σε επενδυτές μέσω του Χρηματιστηρίου Αθηνών ποσοστό έως εξήντα έξι τοις εκατό (66%) του εκάστοτε μετοχικού κεφαλαίου της ανώνυμης εταιρείας με την επωνυμία «Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου Α.Ε.».

²⁰⁴Άρθρο «9.α. Σε περίπτωση που επιτραπεί από το νόμο η διεξαγωγή οποιουδήποτε νέου παιχνιδιού, εκτός από τα αναφερόμενα στην παράγραφο 2α, συγκροτείται ... ειδική Επιτροπή, με έργο τη διαμόρφωση των όρων και προϋποθέσεων και του καθορισμού του ανταλλάγματος για την παραχώρηση διεξαγωγής του παιχνιδιού στον ΟΠΑΠ ... Εάν ο ΟΠΑΠ αρνηθεί να αναλάβει τη διεξαγωγή του παιχνιδιού ... το Δημόσιο μπορεί να αναλάβει το ίδιο τη διεξαγωγή του. Εάν η διεξαγωγή του συγκεκριμένου παιχνιδιού επιτραπεί να ανατεθεί σε τρίτο, το ανταλλαγμα δεν μπορεί να είναι κατώτερο από αυτό που προτάθηκε στον ΟΠΑΠ...». Περαιτέρω, με το άρθρο 36 του Ν. 3057/2002 (Α' 239) προστέθηκε, στο εν λόγω άρθρο 27 του Ν. 2843/2000, παράγραφος 10, ως εξής: «Το αποκλειστικό δικαίωμα διεξαγωγής, διαχείρισης, οργάνωσης και λειτουργίας των παιχνιδιών Προγνωστικά Αγώνων Μπάσκετ παραχωρείται στην ΟΠΑΠ ΑΕ, με τροποποίηση της σύμβασης που έχει συναφθεί μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της ΟΠΑΠ ΑΕ για χρόνο ίσο με τον απομένοντα για τη συμπλήρωση είκοσι (20) ετών από τη δημοσίευση του Ν. 2843/2000...».

²⁰⁵ Με το άρθρο 16 του Ν. 3229/2004.

²⁰⁶Ιδ. άρθρο 14 του Ν. 3336/2005, κατά το οποίο «2. Το Δημόσιο διορίζει το ήμισυ πλέον ενός των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου του ΟΠΑΠ. για το χρονικό διάστημα παραχώρησης από το Ελληνικό Δημόσιο του αποκλειστικού δικαιώματος διεξαγωγής, διαχείρισης, οργάνωσης και λειτουργίας των παιχνιδιών που προβλέπονται στην από 15.12.2000 σύμβαση αποκλειστικότητας ... ή των τυχόν ανανεώσεών της, κατά τους όρους της σύμβασης αυτής. 3. Ο κατά τα άνω διορισμός γίνεται με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Πολιτισμού αρμόδιου για θέματα αθλητισμού. 4. Τα λοιπά μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του ΟΠΑΠ για το ως άνω χρονικό διάστημα εκλέγονται από τη Γενική Συνέλευση των μετόχων του, κατά τις διατάξεις του Κ.Ν. 2190/1920 περί ανωνύμων εταιρειών, όπως ισχύει»

επέβαλε, την απονομή του δικαιώματος διορισμού των μελών του διοικητικού συμβουλίου της αποκλειστικά στη Γενική συνέλευση, όπως προβλέπεται για κάθε άλλη ανώνυμη εταιρεία ²⁰⁷.

Το ως άνω νομικό πλαίσιο, πέραν κάποιων τροποποιήσεων του καταστατικού της ΟΠΑΠ ΑΕ, παρέμεινε σταθερό για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ωστόσο, το 2011 επέρχεται μια σημαντική αλλαγή, η οποία σηματοδοτεί την αφετηρία της ριζικής μεταβολής του καθεστώτος της ΟΠΑΠ ΑΕ. Καταρχάς, δυνάμει της υπ' αριθμ. 185/6.9.2011 απόφασης της Διυπουργικής Επιτροπής Αναδιαρθρώσεων και Αποκρατικοποιήσεων (εφεξής ΔΕΑΑ), μεταβιβάστηκε, χωρίς αντάλλαγμα, στο «Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας Δημοσίου ΑΕ» (εφεξής ΤΑΙΠΕΔ) το δικαίωμα του Δημοσίου για τη δεκαετή επέκταση της από 15.12.2000 σύμβασης παραχώρησης με την ΟΠΑΠ ΑΕ. Πράγματι, στις 12.12.2011, υπογράφηκε, μεταξύ του ΤΑΙΠΕΔ και της ΟΠΑΠ ΑΕ, η «*Πρόσθετη Πράξη στην από 15.12.2000 Σύμβαση μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της ΟΠΑΠ ΑΕ*» με την οποία παρατάθηκε, έναντι ανταλλάγματος, για δέκα (10) έτη μετά τη λήξη της αρχικής σύμβασης, στις 12.10.2020, και μέχρι τις 12.10.2030, η παραχώρηση του αποκλειστικού δικαιώματος διεξαγωγής, διαχείρισης, οργάνωσης και λειτουργίας των τυχηρών παιγνίων στην ΟΠΑΠ ΑΕ.

Εν τω μεταξύ, με την υπ' αριθμ. 193/27.10.2011 απόφαση της ΔΕΑΑ μεταβιβάστηκε στο ΤΑΙΠΕΔ, κατά πλήρη κυριότητα και άνευ ανταλλάγματος, ποσοστό 29% επί του μετοχικού κεφαλαίου της ΟΠΑΠ ΑΕ, ενώ με την 219/26.9.2012 απόφαση της ΔΕΑΑ μεταβιβάστηκε, περαιτέρω, ποσοστό 4% των μετοχών της ΟΠΑΠ ΑΕ. Σημειωτέον ότι το 2012 επήλθε μία σημαντική νομοθετική αλλαγή: τέθηκε σε ισχύ ο ν.4092/2012, ο οποίος, με την τροποποίηση του άρθρου 27§1 του ν.2843/2000, προέβλεψε τη δυνατότητα του Δημοσίου να διαθέτει σε επενδυτές ποσοστό μέχρι και 100% της εκάστοτε συμμετοχής του στο εκάστοτε μετοχικό κεφάλαιο της ΟΠΑΠ ΑΕ.

Ακολούθως, καθώς ουδέν κώλυμα υφίστατο πλέον, υπεγράφη, στις 12.8.2013, η σύμβαση πώλησης του 33% της ΟΠΑΠ ΑΕ από το ΤΑΙΠΕΔ στην εταιρεία με την επωνυμία «EMMA DELTA HOLDINGS LTD». Όστε το μονοπώλιο των αθλητικών στοιχημάτων να επαφίεται σήμερα σε μία εταιρεία ανώνυμη, εισηγμένη στο χρηματιστήριο και με κρατική συμμετοχή μηδενική, η οποία αντιπροσωπεύει, εξ ολοκλήρου και αποκλειστικά, ιδιωτικά συμφέροντα.

²⁰⁷ Άρθρο 34 του ν. 2190/1920. Ίδ. το άρθρο 20 του ν. 3429/2005, με το οποίο καταργήθηκαν, ρητώς, τα ανωτέρω άρθρα 1 και 2 του Ν. 2414/1996, καθώς και κάθε άλλη διάταξη αντίθετη στις διατάξεις αυτού, συμπεριλαμβανομένης, συνεπώς, και της ως άνω διάταξης του άρθρου 14 παρ. 2 του Ν. 3336/2005.

Ας επισημανθεί ότι το νομικό πλαίσιο της ΟΠΑΠ ΑΕ συγκαθορίζουν και άλλες νεότερες ρυθμίσεις, όπως, πέραν του ν.4002/2011, ο ν.4038/2012 και ο ν.4141/2013. Ωστόσο, καθώς αυτές αφορούν ζητήματα κρατικής εποπτείας, θα παρουσιασθούν, προς αποφυγή επαναλήψεων, στο πλαίσιο του ζητήματος που θα μας απασχολήσει στο δεύτερο κεφάλαιο, ήτοι του ζητήματος της νομιμότητας του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ, ιδίως υπό το πρίσμα της πρόσφατης, υπ' αριθμ. 3167/2014 απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία και τις κατατάσσει μεταξύ των επιχειρημάτων περί νομιμότητας του επίμαχου μονοπωλίου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει, φυσικά, και το, επίσης μακροχρόνιο και εξίσου βαρύνουσας σημασίας, μονοπώλιο της ανώνυμης εταιρίας δημοσίου συμφέροντος υπό την επωνυμία «Οργανισμός Διεξαγωγής Ιπποδρομιών Ελλάδος», η οποία απολαμβάνει, ήδη εκ του έτους 1968, το εκχωρημένο διά του α.ν. 598/1968 από το κράτος, αποκλειστικό δικαίωμα οργάνωσης και διεξαγωγής τόσο των ιπποδρομιακών αγώνων στην Ελλάδα όσο και των αμοιβαίων στοιχημάτων επί ελληνικών και αλλοδαπών ιπποδρομιών. Ωστόσο, καθώς η παρούσα μελέτη αφιερώνεται ως προς το δεύτερο σκέλος της και στο πλαίσιο της έρευνας επί της νομιμότητας του μονοπωλίου των τυχηρών παιγνίων, στο ειδικότερο μονοπώλιο της ΟΠΑΠ ΑΕ η παρουσίαση του νομικού πλαισίου της ΟΔΙΕ ΑΕ πολλώ μάλλον υπερβαίνει το αντικείμενό της.

Οι ανωτέρω, αληθώς πολυσχιδείς και συνεχώς εναλλασσόμενες ρυθμίσεις, οι οποίες πλαισιώνουν τις συμβάσεις παιγνίων και στοιχημάτων, δυσχεραίνουν κατ' ουσίαν την εξαγωγή ενός τελικού, καθολικού συμπεράσματος επί της δικαιοπολιτικής ορθολογικότητας του εν λόγω νομικού τοπίου, το οποίο φαντάζει, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, αχανές σε κάθε επίδοξο ερευνητή του.

Ίσως, το πολύμορφο νομικό καθεστώς να υποδηλώνει την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια του έλληνα νομοθέτη, ο οποίος, αδυνατώντας να υιοθετήσει μια πάγια πολιτική αντιμετώπισης των τυχηρών δοσοληψιών, επιδίδεται σε πολυποίκιλες και, συχνά, αντιφάσκουσες μεταξύ τους ρυθμίσεις. Επισημαίνοντας λ.χ. την επικινδυνότητα των τυχηρών και κερδοσκοπικών παιγνίων, άλλοτε απαρνείται την απόδοση σε αυτά πλήρων νομικών συνεπειών και άλλοτε δεν διστάζει να τα περιορίσει ή ακόμη και να τα απαγορεύσει, ή, όλως αντιθέτως, υπό συνθήκες εξαιρετικές, να τα αναγνωρίσει και να τα ρυθμίσει ρητώς.

Ίσως, εντούτοις, η επιλογή του νομοθέτη να είναι πλήρως συνειδητή -και αυτό είναι το ορθόν-, καθώς η πολυμορφία των τυχηρών συναλλαγών, ιδιαίτερα ευνοούμενη στη σημερινή εποχή της ραγδαίας τεχνολογικής ανέλιξης, χρήζει, κατ' ουσίαν, και επιτάσσει την εφαρμογή

πολυποίκιλων ρυθμίσεων. Διότι, τα τυχηρά παίγνια, υπό τις διάφορες μορφές και τις συνθήκες τέλεσής τους, λαμβάνουν διαστάσεις επικινδυνότητας ενίοτε εντονότερης και ενίοτε ηπιότερης, ώστε η εκάστοτε αρμόζουσα ρύθμιση να αποκτά διαφορετική σημασία, υπηρετώντας μεν τον πάγιο σκοπό της προστασίας της κοινωνικής τάξης, σε βαθμό ωστόσο μεταβαλλόμενο, στη βάση των ad hoc αναγκών. Το απαύγασμα δε της ως άνω νομοθετικής επιλογής δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά η μεταχείριση των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων στην ελληνική έννομη τάξη, η οποία λαμβάνει τρεις εναλλακτικές μορφές, όπως ευθύς εν συνεχεία θα μελετηθεί.

§3. ΟΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΩΝ ΤΥΧΗΡΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΩΝ

Ι. Προκατανόηση του ζητήματος

Αντικείμενο της παρούσης ενότητας αποτελεί η μεταχείριση που τυγχάνουν στην ελληνική έννομη τάξη τα τρία επίμαχα είδη τυχηρών συμβάσεων, το παίγνιο, το στοίχημα και το λαχείο, σε σχέση με το ζήτημα των εξ αυτών παραγόμενων -ή μη παραγόμενων- ενοχικών σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα, θα ακολουθήσει η αναλυτική παρουσίαση και η μελέτη των εναλλακτικών μορφών που λαμβάνει η ως άνω μεταχείριση, στη βάση του Αστικού Κώδικα, κεντρικού νομοθετήματος, σε συνδυασμό με τις διάφορες ειδικότερες, ήδη ανωτέρω εκτεθείσες, ρυθμίσεις, τα οποία και καθορίζουν συνολικά την τελική μορφή της ενοχής.

Όσον λοιπόν αφορά το ζήτημα του είδους των ενοχικών δεσμών που πηγάζουν από τα διάφορα είδη τυχηρών συναλλαγών, η ελληνική έννομη τάξη δεν παραθέτει ένα ενιαίο και πάγιο ρυθμιστικό πλαίσιο. Αντίθετα, καταφεύγει σε μια αντιμετώπιση, η οποία λαμβάνει τρεις μορφές: την ατέλεια, την τελειότητα και την ακυρότητα. Πηγή δε της εν λόγω τριπλής μεταχείρισης δεν αποτελεί τίποτε άλλο παρά η ιδιότυπη, εναλλασσόμενη στάση που τηρεί η Πολιτεία έναντι αυτής της ιδιάζουσας κατηγορίας συμβάσεων, της ηθικοκοινωνικά αδιάφορης, μα καθόλα επικίνδυνης²⁰⁸. Ειδικότερα, με κριτήριο το εκάστοτε αντικείμενο και τον φορέα διενέργειας των παιγνίων και των στοιχημάτων, η υιοθετούμενη από τον νομοθέτη στάση λαμβάνει τριπλή μορφή²⁰⁹: άλλα παίγνια και στοιχήματα απλώς τα ανέχεται (ατέλεια), άλλα τα αναγνωρίζει ειδικώς και τα οργανώνει πλήρως (τελειότητα) και άλλα τα απαγορεύει ή τα υποβάλλει σε περιορισμούς (ακυρότητα).

Τα ως άνω φυσικά λαμβάνουν χώρα στη βάση πλειόνων νομικών ρυθμίσεων, οι οποίες εντοπίζονται σε διάφορους τομείς του δικαίου. Καταρχάς, ο Αστικός μας Κώδικας αφιερώνει, το τριακοστό πρώτο του κεφάλαιο, που τιτλοφορείται «Παίγνιο και στοίχημα», στην ενοχή που παράγεται από τις εν λόγω τυχηρές δοσοληψίες, ήτοι τα άρθρα 844-846, τα οποία ωστόσο περιορίζονται απλά στη χάραξη ενός στοιχειώδους ρυθμιστικού πλαισίου. Τίθεται λοιπόν, στο άρθρο ΑΚ 844, ο κανόνας της καλούμενης «ατελούς» (άλλως «φυσικής») ενοχής

²⁰⁸ Ίδ. αναλυτικά ανωτέρω υπό §2, IV.

²⁰⁹ Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 4, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ 699. Ως «αντινομία» χαρακτηρίζει ο Π. Χρ. Φίλιος την ιδιάζουσα μεταχείριση των παιγνίων, αποδίδοντάς την εξ ολοκλήρου σε δημοσιονομικούς λόγους και συγκεκριμένα στην εξασφάλιση εξαιρετικά υψηλών δημοσίων εσόδων από τη διενέργεια των ειδικώς επιτρεπόμενων παιγνίων (fiscus non erubescit = το δημόσιο δεν ντρέπεται), ίδ. Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 635.

προκειμένου για τις βάσει παιγνίου και στοιχήματος διαμορφούμενες σχέσεις, ο οποίος και αποκλείει τη γέννηση απαίτησης από τις εν λόγω τυχερές συμβάσεις, ενώ στο επόμενο άρθρο (άρθρο ΑΚ 845), απορρίπτει, υπό προϋποθέσεις, την αναζήτηση των καταβληθέντων σε εκπλήρωση του χρέους από το παίγνιο ή το στοιχήμα. Το δε τελευταίο άρθρο του κεφαλαίου (άρθρο ΑΚ 846) ρυθμίζει αποκλειστικά την ενοχή που παράγεται από το λαχείο, την οποία, κατ' εξαίρεση, προβλέπει τέλεια υπό τον όρο της νομιμότητας της σύστασης αυτού.

Μολαταύτα, η ιδιάζουσα μεταχείριση των συμβάσεων παιγνίου και στοιχήματος δεν αποτυπώνεται εξ ολοκλήρου στα ανωτέρω, τρία μόνον στον αριθμό και γενικόλογα, ειδικά άρθρα του Αστικού Κώδικα (ΑΚ 844-846), ούτε σε κάποιες από τις γενικές διατάξεις του. Αντίθετα, το νομικό τοπίο συμπληρώνεται από τη λοιπή, εκτός του Αστικού Κώδικα, νομοθεσία περί παιγνίων, πολυδιάσπαρτη σε επιμέρους διατάξεις, μη ευρισκόμενες σε ιδιωτικού δικαίου νομοθετήματα, αλλά σε ποικίλης φύσης, ως επί το πλείστον ποινικής και διοικητικής²¹⁰, οι οποίες και αποτελούν την κατ' ουσίαν πηγή των εναλλακτικών μορφών μεταχείρισης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ν. 4002/2011²¹¹, ο οποίος θεσπίζει τις προϋποθέσεις νομιμότητας της διοργάνωσης ψυχαγωγικών τεχνικών και τυχερών παιγνίων, ή το ειδικό νομοθετικό καθεστώς που διέπει το μονοπώλιο της ΟΠΑΠ ΑΕ²¹² και της ΟΔΙΕ ΑΕ ή τη λειτουργία των καζίνο. Οι διατάξεις αυτές, οι οποίες καθορίζουν το ειδικώς επιτρεπτό ή μη συγκεκριμένων ειδών παιγνίων και στοιχημάτων δίχως να θίγουν τη βασική, χαρασσόμενη εκ του Αστικού Κώδικα γραμμή, προσδίδουν στην εκάστοτε ενοχή τον τελικό της χαρακτηρισμό: τελειότητα ή ακυρότητα. Ωστε, μολονότι οι ρυθμίσεις των άρθρων ΑΚ 844-846 παραμένουν αμετάβλητες, το πεδίο εφαρμογής τους εμφανίζεται εν τέλει προδήλως συρρικνωμένο, περιοριζόμενο στην πραγματικότητα μόνο σε διμερείς και πολυμερείς μη τριγωνικές σχέσεις παιγνίου και στοιχήματος, όπως στη συνέχεια θα εκτεθεί, δεδομένου και του ως άνω πολυποίκιλου και συχνά αναπροσαρμοζόμενου νομικού ψηφιδωτού²¹³.

Βέβαια, στα παίγνια και τα στοιχήματα τα τέλεια και τα απολύτως άκυρα είναι εφαρμοστέες και οι γενικές περί δικαιοπραξιών διατάξεις του Αστικού Κώδικα -όχι βέβαια αυτοτελώς, αλλά σε συνδυασμό με την εκάστοτε εφαρμοζόμενη ειδική εκτός του Κώδικα ρύθμιση περί τυχερών δοσοληψιών, η οποία υποδεικνύει το είδος της υπό κρίση ενοχής και, εν τέλει, την εφαρμοστέα αστική διάταξη (ήτοι τις διατάξεις των άρθρων ΑΚ 335 επ., 374 επ. για τις τέλειες ενοχές και τις διατάξεις των άρθρων ΑΚ 174 και ΑΚ 178, 179 για τις άκυρες).

²¹⁰ Ίδ. στην προηγούμενη ενότητα, υπό IV, περί των ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων που πλαισιώνουν τις εν λόγω συμβάσεις.

²¹¹ Για τον οποίο ίδ. εκτενώς στην προηγούμενη ενότητα, υπό IV. 5.

²¹² Ίδ. αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο.

²¹³ Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 16.

Τα ανωτέρω φυσικά θα γίνουν ευθύς ακολούθως κατανοητά, με τη διερεύνηση των επιμέρους περιπτώσεων, ήτοι με την παρουσίαση κάθε μίας μορφής ενοχής που παράγεται -ή δεν παράγεται- από τις συμβάσεις παιγνίου και στοιχήματος.

II. Η ατελής ενοχή

1. Γενικά - Το πεδίο εφαρμογής των άρθρων ΑΚ 844-845

Η έννοια της ατελούς ενοχής, πέραν των συμβάσεων παιγνίου και στοιχήματος, δεν είναι άγνωστη· όλως αντιθέτως, αν και σχετική ενιαία νομοθετική ρύθμιση δεν εντοπίζεται, είναι σημαντικές οι επιμέρους συναντώμενες στον Αστικό Κώδικα περιπτώσεις ατελούς ενοχής²¹⁴. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο ΑΚ 272 §§1 και 2 σχετικά με τις αξιώσεις που έχουν υποκύψει σε παραγραφή²¹⁵, καθώς και το άρθρο ΑΚ 906 σχετικά με τον αποκλεισμό της αναζήτησης των καταβληθέντων χάριν ιδιαίτερου ηθικού καθήκοντος ή λόγων ευπρέπειας βάσει των διατάξεων περί αδικαιολόγητου πλουτισμού²¹⁶. Εντούτοις, θα ήταν δυνατό να λεχθεί ότι, η έννοια της ατελούς ενοχής βρίσκει την πλήρη και απόλυτη έκφρασή της στην περίπτωση των συμβάσεων παιγνίου και στοιχήματος, ήτοι στα άρθρα 844-845 του Αστικού μας Κώδικα.

Για την έννοια αυτή λίγα θα λεχθούν στο πλαίσιο της γενικής της παρουσίας, καθώς το αντικείμενο της παρούσης περιορίζεται ειδικά στην ατελή ενοχή την παραγόμενη από παίγνιο ή στοίχημα, ως αποτέλεσμα της επιφυλακτικότητας της έννομης τάξης έναντι αυτής. Ως εκ τούτου, στο σημείο αυτό χρειάζεται μόνο να γίνει λόγος για τα δύο κύρια γνωρίσματά της, ήτοι: α) την απουσία του στοιχείου του «νομικώς υποχρεωτικού και εξαναγκαστού» της παροχής και β) τον μη αχρεώστητο χαρακτήρα της καταβληθείσας παροχής²¹⁷. Αυτά θα ερευνηθούν ευθύς κατωτέρω, μαζί με τις ειδικότερες συνέπειές τους, στο πλαίσιο αποκλειστικά των επίμαχων συμβάσεων.

Η ατελής λοιπόν ενοχή φαίνεται να αποτελεί τον κανόνα στις συμβάσεις παιγνίου και στοιχήματος· συνιστά, εξάλλου, εκ πρώτης όψεως, την πιο σοφή δυνατή νομοθετική επιλογή λόγω της αμφισβητούμενης ηθικής και κοινωνικοοικονομικής ωφελιμότητας των εν λόγω τυχηρών συμβάσεων και των κοινωνικών κινδύνων που εγκυμονούν, αλλά συγχρόνως και της αναμφισβήτητης απήχησής τους στο συναλλακτικό κοινό, σε συνδυασμό και με τη θεώρηση των

²¹⁴ Η «μη γνήσιας» ενοχής, ιδ. Μ.Π. Σταθόπουλο, ό.π., σελ. 43, 1998.

²¹⁵ «Όταν συμπληρωθεί η παραγραφή, ο υπόχρεος έχει δικαίωμα να αρνηθεί την παροχή. Ό,τι καταβλήθηκε χωρίς γνώση της παραγραφής δεν αναζητείται....».

²¹⁶ «Η απαίτηση αχρεωστήτου αποκλείεται για ό,τι καταβλήθηκε από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας».

²¹⁷ Γνωρίσματα που, εν πρώτοις, φαίνεται να αντιφάσκουν μεταξύ τους, ιδ. σχετικά κατωτέρω.

χρεών που απορρέουν εξ αυτών ως «χρεών τιμής»²¹⁸: δεν πρόκειται για απαγόρευση, ούτε για ολικό αφορισμό, μα για μια διακριτική στάση ανοχής, η οποία καλεί, όπως στη συνέχεια θα φανεί, τον εκάστοτε παίκτη να επωμιστεί τις ευθύνες τόσο της ίδιας της συμμετοχής του όσο, κυρίως, της καταβολής συνεπείας της ήττας του.

Σύμφωνα λοιπόν με τα γενικώς ισχύοντα για την ατελή ενοχή, ο Αστικός Κώδικας, στα άρθρα 844-845, καθιερώνει για τις ενοχές που παράγονται από το παίγνιο και το στοίχημα, ενιαίως πλέον²¹⁹, δύο απαρέγκλιτες αρχές. Αυτές, συνίστανται, εν ολίγοις, βάσει και των όσων ανωτέρω σημειώθηκαν περί ατελούς ενοχής, στα εξής: α) στον αποκλεισμό χορήγησης απαίτησης και δη αγωγίμης υπέρ του νικητή κατά του ηττηθέντα (άρθρο ΑΚ 844)²²⁰ και β) στην αδυναμία ανάκτησης των όσων καταβλήθηκαν εκουσίως, άνευ δόλου ή οποιουδήποτε άλλου τεχνάσματος από τον τελευταίο (άρθρο ΑΚ 845), ήτοι στην αδυναμία αναζήτησής τους κατά τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρα ΑΚ 904 επ.)²²¹.

Όσον αφορά δε το πεδίο εφαρμογής των άρθρων ΑΚ 844-845, αυτό καταλαμβάνει μόνο τα παίγνια και τα στοιχήματα τα οποία, μη υπάρχοντος ειδικού νομοθετικού καθεστώτος το οποίο να επιτρέπει ή να απαγορεύει τη διεξαγωγή αυτών, διενεργούνται απολύτως ελεύθερα²²². ήτοι τα παίγνια και τα στοιχήματα της συνήθους συναλλακτικής πραγματικότητας, για τα οποία ο νόμος σιωπά, δίχως να επιβάλλει ποινικό κολασμό ή αστυνομικές απαγορεύσεις, επιδεικνύοντας ειλικρινή στάση ανοχής όπως λ.χ. μια παρτίδα σκάκι ή ένας αγώνας τένις ή το στοίχημα για την έκβαση των εκλογών με συνομολογημένο φυσικά έπαθλο υπέρ του νικητή. Τα λοιπά παίγνια και στοιχήματα, τα οποία ρυθμίζονται ειδικώς εκ του νόμου, εκφεύγουν του βεληνεκούς του Αστικού Κώδικα, όπως θα εκτεθεί κατωτέρω.

Λαμβανομένου λοιπόν υπ' όψη του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου, το οποίο κατ' εξαίρεση επιτρέπει και ρυθμίζει ειδικώς συγκεκριμένα πολυμερή τριγωνικά παίγνια και στοιχήματα, ο κανόνας της ατελούς ενοχής καθίσταται, κατ' ουσίαν και εν τέλει, εφαρμόσιμος μόνο στην περίπτωση των μη ειδικώς προβλεπόμενων πολυμερών μη τριγωνικών παιγνίων και στοιχημάτων, ήτοι των διενεργούμενων μεταξύ περισσοτέρων παικτών δίχως την επέμβαση

²¹⁸ *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., άρθρα 844 -845, αρ. 3. *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 44. *Μ. Παπαλουκάς*, ό.π., σελ. 242, *Τ. Ε. Σινοδινού*, ό.π., σελ. 356. Ίδ. σχετική νομολογία: ΕφΑθ 1190/1975 ό.π., αλλά και την από 08.07.1996 Επιστημονική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου του ν.2433/1996.

²¹⁹ Σε αντίθεση με την προγενέστερη, βάσει του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου διάκρισή τους, ίδ. ανωτέρω υπό §2.IV. 1 και *Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης*, ό.π., αρ. 844, αρ. 1.

²²⁰ Σχετική νομολογία: ΕφΘεσσαλ 1188/2007, Επισκόπησης Εμπορικού Δικαίου, 2007, σελ. 900, με σχόλιο *Αχ. Δ. Μπεχλιβάνη*, ΕφΘεσ 7342/1991, Αρμενόπουλος 45, σελ. 973 επ., ΕφΘεσ 1682/1991, Αρμενόπουλος 1992, σελ. 220 επ., ΕφΑθ 2130/1987, Δικαιοσύνη 29, σελ. 1602 επ., ΕφΘεσ 474/1979, Αρμενόπουλος 1979, σελ. 868 επ.

²²¹ *Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης*, ό.π., αρ. 1, *Κ. Α.Κανκάς*, ό.π., σελ. 424, *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 41.

²²² *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 12, *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ. 26, *Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης*, ό.π., αρ. 12, *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., άρθρο 844, αρ. 5.

κάποιου επαγγελματία διοργανωτή και φυσικά -επιχείρημα a majori ad minus- στην περίπτωση των διμερών²²³. Διότι οι κίνδυνοι που αυτά εγκυμονούν εμφανίζονται ηπιότεροι σε σχέση με τα τριγωνικά, όπου η προστασία των παικτών κρίνεται καθόλα επιτακτική· τούτο λόγω του ερασιτεχνισμού που τα μη ειδικώς προβλεπόμενα πολυμερή μη τριγωνικά και τα διμερή παίγνια κατά κανόνα ενέχουν, αλλά και της απουσίας επαγγελματία διοργανωτή και της διακίνησης συνήθως όχι υπέρογκων χρηματικών ποσών. Τα ανωτέρω βέβαια θα γίνουν πλήρως κατανοητά στη συνέχεια, σε συνδυασμό με τα πραγματευόμενα περί τελείας ενοχής και ακυρότητας.

2. Ειδικότερα τα στοιχεία της ατελούς ενοχής στα παίγνια και τα στοιχήματα

α. Ως προς την απουσία του «νομικώς εξαναγκαστού» (άρθρο ΑΚ 844 εδ. α')

Πρώτο λοιπόν βασικό στοιχείο των εν λόγω συμβάσεων που εμπίπτουν στα άρθρα ΑΚ 844-845 είναι η απουσία του «νομικώς εξαναγκαστού» της συννομολογούμενης παροχής. Αυτό εξάλλου προκύπτει από την πρώτη και μόνο ανάγνωση του πρώτου εδαφίου άρθρου ΑΚ 844, όπου ορίζεται ότι: «από παίγνιο ή στοίχημα δεν γεννιέται απαίτηση».

Πιο συγκεκριμένα, στα συνήθη παίγνια και στοιχήματα εμφανίζεται εξόφθαλμη η «ατέλεια» της απουσίας αξίωσης, ήτοι απαίτησης και δη αγωγήμης υπέρ του νικητή δανειστή κατά του ηττηθέντα οφειλέτη²²⁴. απότοκο της σύμβασης στην οποία ο νικητής έλαβε μέρος δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά ο σχηματισμός ενός δεσμού μειωμένης νομικής ενέργειας με τον έτερο συμπαίκτη ή στοιχηματίζοντα. Αντιστρόφως, ο ηττηθείς - οφειλέτης του «επάθλου» ουδεμία υποχρέωση υπέχει, πρωτίστως υποχρέωση καταβολής της παροχής που συννομολογήθηκε, του «κέρδους», στο πρόσωπο του νικητή²²⁵. διότι φυσικό επακόλουθο (naturalia negotii) μίας σύμβασης παιγνίου ή στοιχήματος αποτελεί η παροχή αυτής ακριβώς της δυνατότητας στον «χαμένο» του παιχνιδιού, ήτοι της επιλογής της καταβολής ή μη του «επάθλου» στον κερδήσαντα²²⁶. Αναπόφευκτα, ουδεμία έννοια ευθύνης για τη μη εκπλήρωση αυτής, η οποία συνεπάγεται τις γνωστές έννομες συνέπειες, όπως λ.χ. την υποχρέωση αποζημίωσης, νοείται στο πλαίσιο της ατελούς ενοχής. Λόγος για «υποχρέωση» από τυχηρά

²²³ Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 17, Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 90.

²²⁴ Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 12, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 14, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 11, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 199, Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 636, 639, Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 81. Σχετική νομολογία: ΕφΘεσσαλ 2488/1988, Επιθεώρηση τραπεζικού-αξιογραφικού, χρηματιστηριακού δικαίου, 200, σελ. 178, ΕφΘεσ 1682/1991, ό.π., ΕφΑθ 7813/1998, Ελληνική Δικαιοσύνη, 1998, σελ. 1679 επ., ΕφΑθ 5737/2005, ό.π., ΠΠρΣερ 149/1994, ό.π., η οποία δέχεται την απουσία αυτής καθεαυτής της αξίωσης, και ΕφΑθ 2130/1987, Ελληνική Δικαιοσύνη, 1988, σελ. 1602 επ., ΕφΔωδ 397/2005 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), που μάλλον δέχονται ότι δεν αποκλείεται η γέννηση αξίωσης, αλλά το αγωγήμο αυτής. Όμως και ΕφΑθ 1190/1975, ό.π., σχετικά με παίγνια και στοιχήματα παράγοντα τέλεια, αγωγήμη απαίτηση, όπως κατωτέρω θα αναλυθεί.

²²⁵ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 13, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 14, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 11, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 699.

²²⁶ Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 12.

σύμβαση υπαγόμενη στα άρθρα ΑΚ 844-845 θα ήταν δυνατό να γίνει μόνο στην περίπτωση που αυτή θα εθεωρείτο το πολύ ως «ηθική» ή «εθιμοτυπική», ήτοι κατά τη γνωστή έκφραση, ως «χρέος τιμής»²²⁷. αλλά και πάλι θα κατέληγε, μέσω του άρθρου ΑΚ 906, στην έννομη συνέπεια του άρθρου ΑΚ 845, αφού η ανάκτηση των καταβληθέντων θα απεκλείετο για λόγους κοινωνικής ευπρέπειας²²⁸. Πολύ περισσότερο, όπως προκύπτει από την ίδια τη ρύθμιση, ουδεμία υποχρέωση γεννάται σε βάρος ουδενός από τους παίκτες, ήδη σε στάδιο προγενέστερο της περαιώσης του παιγνίου ή του στοιχήματος, η οποία να αφορά λ.χ. τη διεξαγωγή ή τη συνέχιση του ιδίου του παιγνίου ή του στοιχήματος ή τη διαπίστωση της έκβασής του²²⁹. Ως εκ τούτου, η αποχώρηση των παικτών κρίνεται καθόλα επιτρεπτή σε οιοδήποτε στάδιο του παιγνίου ή του στοιχήματος.

Συνεπώς, εφόσον από τις εν λόγω συμβάσεις δεν απορρέει καμία υποχρέωση, απορρίπτεται ολότελα και οποιαδήποτε νομική δυνατότητα εκτέλεσης της σύμβασης²³⁰. Ειδικότερα, ο νικητής δεν απολαμβάνει κανενός βοηθήματος, δικαστικού ή εξώδικου, ικανού να του εξασφαλίσει την ικανοποίησή του, ήτοι την είσπραξη των κερδηθέντων²³¹. Μία αγωγή ή ανταγωγή λόγου χάρη, έστω και αναγνωριστική, ή μία ένσταση συμψηφισμού σε τίποτε δε θα συνέδραμε, το ίδιο και η επίσχεση ή η θεμιτή αυτοδικία με σκοπό την απόληψη του κέρδους από το παίγνιο ή το στοίχημα²³². Τα πάντα θα έρχονταν, αναπόφευκτα, αντιμέτωπα με την «κατηγορία» της νομικής αβασιμότητας²³³.

Εξάλλου, το ένα μέρος δεν θα ηδύνατο να επιδιώξει ούτε την ίδια τη συμμετοχή του ετέρου συμβαλλομένου στο παίγνιο ή στο στοίχημα²³⁴. οποιαδήποτε προσπάθεια εξαναγκασμού σε διεξαγωγή ή συνέχιση του παιγνίου ή σε διαπίστωση της αλήθειας ή αναλήθειας του ισχυρισμού του στοιχήματος θα απέβαινε άκαρπη, δεδομένου του εξοστρακισμού οποιασδήποτε έννοιας νομικής δεσμευτικότητας στις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων. Ούτε φυσικά υφίσταται, εξαιτίας της άρνησης σύμπραξης του αντισυμβαλλόμενου, ευθύνη από τις

²²⁷ Δ. Φ. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 72.

²²⁸ Μ.Π. Σταθόπουλος, ό.π., σελ. 45.

²²⁹ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 13, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 15, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 699.

²³⁰ Δ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 15, Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 11, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 844, αρ. 4. Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 206., Τ. Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 42.

²³¹ Ίδ. σχετικά Κ. Α. Καυκά, ό.π., σελ. 424, υποσημείωση υπ' αριθμ. (1), όπου επισημαίνει την αδυναμία έγερσης αγωγής τόσο κατά του ιδίου συμπαίκτη-απολέσαντα, όσο και κατά του τρίτου στον οποίο τυχόν παραδόθηκε η παροχή· ο τελευταίος ωστόσο δικαιούται τόσο και ο ίδιος εκουσίας καταβολής στον νικητή (η οποία στερεί και πάλι την ανάκτηση κατ' άρθρο ΑΚ 845) όσο και επιστροφής αυτού στον παραδόσαντα-απολέσαντα.

²³² Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 13, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 15, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 11, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 699, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 844, αρ. 4. Σχετική νομολογία: ΑΠ 411/1948 Εφημερίς Ελλήνων Νομικών, 16, σελ. 91 επ.

²³³ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 13, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 700.

²³⁴ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 15, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 699.

διαπραγματεύσεις, αφού η σύμβαση συνιστά προϊόν άκρας συναίνεσης και κρίνεται συνεπώς καθόλα υπάρχουσα και έγκυρη²³⁵.

Εντοπίζεται λοιπόν εδώ, η γέννηση μια ενοχής ατελούς, η οποία αποπέμπει οποιαδήποτε έννοια τόσο νομικής υποχρέωσης, όσο και, αντιστρόφως, δικαιώματος εκπλήρωσης. Το μόνο που απομένει είναι μια απαίτηση ανενεργή, η οποία δεν απολαμβάνει πλήρη έννομη προστασία και η οποία δύναται να λειτουργήσει μόνον ως ένσταση κατά του επιδιώκοντος την είσπραξη της νικητή (γνωστή ως «ένσταση κυβείας»)²³⁶.

Εν τούτοις, η εν λόγω ιδιαιτερότητα της άρνησης απονομής αξιώσεως δεν ταυτίζεται με τη γνωστή ακυρότητα, λόγω π.χ. παρανομίας ή ανηθικότητας²³⁷. αντίθετα, αποτελεί μια ιδιαίτερος μετριοπαθή μορφή μεταχείρισης μιας ενοχής ομολογουμένως θεμιτής, μια μεταχείριση «ανοχής», η οποία συνίσταται στη διάπλασή της απλώς σε «φυσική» και η οποία συνεπάγεται την απόδοση σε αυτήν ελαττωμένης μόνο δύναμης²³⁸. Δεν αποτελεί λοιπόν «απαγόρευση», η οποία καταλήγει στην αστική κύρωση της ακυρότητας, αλλά απλό περιορισμό των αστικών συνεπειών του παιγνίου και του στοιχήματος, μια μάλλον εκδήλωση «νομικής αδιαφορίας» έναντι μιας οικονομικής δραστηριότητας ιδιαίτερα προσφιλούς, την ανεξέλεγκτη επέκταση της οποίας η έννομη τάξη επιδιώκει να αναχαιτίσει, εξορίζοντάς την στο δικαιοκώλυτο²³⁹. Εξάλλου, η έννομη τάξη δεν θα μπορούσε να παραβλέψει ολότελα την υφιστάμενη και ρητά εκδηλούμενη βούληση των μερών να συνάψουν μία τέτοιους είδους σύμβαση και να αρνηθεί τη δημιουργία της αντίστοιχης ενοχής, έστω και μειωμένης νομικής ισχύος. Περαιτέρω δε, όπως γίνεται δεκτό, το στοιχείο του «νομικώς εξαναγκαστού» δεν αποτελεί εννοιολογικό συστατικό της ενοχής αυτής καθεαυτής, αλλά μόνο της «τέλειας ενοχής»²⁴⁰.

Πρόκειται συνεπώς μόνο για ένα κώλυμα δικαστικής επιδιωξιμότητας ταγμένο ολότελα υπέρ του σκοπού της αποτροπής του εθισμού του συναλλακτικού κοινού και του εγκλωβισμού του στον δελεαστικό «κόσμο των τυχερών παιγνίων και στοιχημάτων», από τον οποίο, όχι σπάνια, δεν υφίσταται δυνατότητα διαφυγής. Όπως λοιπόν προκύπτει, η έννομη τάξη θεωρεί, πρόδηλα, άξιο προστασίας όχι το συμφέρον του νικητή, αλλά εκείνο του ηττημένου, εν όψει φυσικά της ιδιαίτερης αποδοκimasίας που το δίκαιο επιδεικνύει στις τυχερές

²³⁵ *Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 15* *Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ 699*

²³⁶ *Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 206.*

²³⁷ Όπως παλιότερα, υπό του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, ίσχυε για τα παίγνια. Διάφορο φυσικά το ζήτημα της αντίθεσης της σύμβασης παιγνίου ή στοιχήματος σε ρητή νομοθετική απαγόρευση, για την οποία ιδ. κατωτέρω, υπό IV.

²³⁸ *Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 27, Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης, ό.π., άρθρο 844 αρ. 11, άρθρο 845 αρ. 2, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 844, αρ. 1, Κ. Α. Κανκάς ό.π., σελ. 424- 425, Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 80-81. Σχετική νομολογία: ΕιρΠεριστ 99/1985, Αρμενόπουλος 1986, σελ. 982 επ.*

²³⁹ *Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 44-45.*

²⁴⁰ *Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 199.*

δοσοληψίες²⁴¹. Γι' αυτό και δεν θεμελιώνει κατά του τελευταίου υποχρέωση καταβολής, μα μόνο νόμιμη αιτία διατήρησης της καταβληθείσας παροχής υπέρ του νικητή²⁴², όπως κατωτέρω θα καταδειχθεί.

Σημειωτέον ότι, λόγω του γενικότερου συμφέροντος αποτροπής του εθισμού, η ανωτέρω ρύθμιση φέρει χαρακτήρα δημόσιας τάξης, αποκλείοντας οποιαδήποτε δυνατότητα αντίθετης συμφωνίας των μερών η οποία αποσκοπεί στην απόδοση πλήρους νομικής ενέργειας στις τυχερές αυτές συμβάσεις²⁴³. Η ατέλεια είναι ανίατη, προβαλλόμενη κατ' ένσταση σε οποιοδήποτε στάδιο της δίκης και λαμβανόμενη ακόμη και αυτεπάγγελα υπόψη από το δικαστήριο²⁴⁴.

β. Ως προς την αδυναμία αναζήτησης των καταβληθέντων (άρθρο ΑΚ 845)

αα. Προϋποθέσεις εφαρμογής της διάταξης

Της μελέτης του δεύτερου γνωρίσματος της ατελούς ενοχής που παράγεται από παίγνια και στοιχήματα, ήτοι της αδυναμίας αναζήτησης των καταβληθέντων, προηγείται απαραίτητως η έρευνα των όρων που προϋποθέτει η εφαρμογή της ρύθμισης του επίμαχου άρθρου, ήτοι του άρθρου ΑΚ 845, η οποία και θα επιχειρηθεί στο σημείο αυτό.

Πρώτιστη και αυτονόητη, μη ρητά προβλεπόμενη, προϋπόθεση του αποκλεισμού της αναζήτησης των καταβληθέντων χρεών από παίγνιο ή στοιχήμα, συνιστά η ύπαρξη σύμβασης παιγνίου ή στοιχήματος καθόλα έγκυρης και ανεκτής από την έννομη τάξη²⁴⁵. Άλλως, αν υφίσταται ακυρότητα οφειλόμενη σε μία από τις γνωστές αιτίες²⁴⁶, όπως λ.χ. λόγω παρανομίας (άρθρο ΑΚ 174), ανηθικότητας (άρθρα ΑΚ 178,179)²⁴⁷, εικονικότητας (άρθρο ΑΚ 138), έλλειψης δικαιοπρακτικής ικανότητας ή πλάνης (άρθρο ΑΚ 140), απάτης (άρθρο ΑΚ 147) και απειλής (άρθρο ΑΚ 154), θα εφαρμοσθεί όλως νομίμως το άρθρο ΑΚ 904, καθώς από το παίγνιο ή το στοιχήμα δεν θα δύναται να γεννηθεί ενοχή ούτε καν φυσική²⁴⁸. Αυτονόητη είναι και η

²⁴¹ Δ. Φ. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 68.

²⁴² Δ. Φ. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 73.

²⁴³ Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 206, Δ. Φ. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 74-76.

²⁴⁴ Εφόσον βέβαια προκύπτει από τη δικογραφία η προέλευση από παίγνιο ή στοιχήμα, ιδ. Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 14, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 15, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 700, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 207,217, Κ. Α.Καυκά, ό.π., σελ. 426.

²⁴⁵ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 16, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 701, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 845, αρ. 8.

²⁴⁶ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 17, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 21Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 4.

²⁴⁷ Καθώς «οι συμβάσεις παιγνίων και στοιχημάτων, η διενέργεια των οποίων απαγορεύεται από το νόμο, δεν υπάρχουν στη ρύθμιση των 844-845 ΑΚ, αλλά είναι σύμφωνα με το 174 ΑΚ άκυρες και όσα τυχόν καταβλήθηκαν αναζητούνται πάντα κατά τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού». Σχετική νομολογία: ΜΠρΤρικ 1441/2001, Αρμενόπουλος, 2002, σελ.368 επ. Για τα παράνομα και τα ανήθικα παίγνια ιδ. στη συνέχεια, υπό 3.

²⁴⁸ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 21, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 4, Π.Χρ. Φίλιος, ό.π. σελ. 637. Σχετική νομολογία: ΠρΗρ 242/1959 Αρχείο Νομολογίας, 10, σελ. 436 επ.

προϋπόθεση της προηγούμενης καταβολής της συνομολογηθείσας παροχής σύμφωνα με το άρθρο ΑΚ 416, συντελούμενη είτε από τον ίδιο τον ηττηθέντα αυτοπροσώπως είτε από τρίτο πρόσωπο (άρθρο ΑΚ 317) προς τον ίδιο τον νικητή προσωπικά ή προς τρίτον ειδικώς ορισμένο απ' αυτόν (άρθρο ΑΚ 417§1)²⁴⁹.

Ακολουθώς, όπως ρητά στο ίδιο άρθρο προβλέπεται, η καταβολή πρέπει απαραίτητα να φέρει τον χαρακτήρα του «εκουσίου», το οποίο φυσικά προϋποθέτει τη γνώση του ηττηθέντα για την προέλευση των χρεών από την τυχηρά συναλλαγή, ανεξαρτήτως της γνώσης του ιδίου για το νομικά εξαναγκαστό ή μη της απαίτησης του νικητή²⁵⁰. Ωστε εν προκειμένω δεν καθίσταται εφαρμόσιμο το άρθρο ΑΚ 905, κατά το οποίο αποκλείεται η αναζήτηση του χρέους στην περίπτωση της γνώσης της ανυπαρξίας του, αφού αυτή (η γνώση της ανυπαρξίας) κρίνεται άνευ σημασίας στην περίπτωση της τυχηράς συμβάσεως των άρθρων ΑΚ 844-845, στην οποία πάντα απαγορεύεται η αναζήτηση²⁵¹. Πολύ περισσότερο, η καταβολή του ηττηθέντα δεν πρέπει να συνιστά αποτέλεσμα απειλής ή σωματικής βίας κατ' αυτού, ούτε και ο ίδιος να στερείται δικαιοπρακτικής ικανότητας ένεκα λ.χ. ανηλικότητας ή νοσηρής διατάραξης των λειτουργιών του²⁵², στοιχεία που, αναπόφευκτα, θα οδηγούσαν στο «ακούσιο» της καταβολής.

Εξίσου ρητά απαιτείται από τον νόμο και η έλλειψη χρησιμοποίησης «δόλου ή (άλλου) τινός τεχνάσματος»²⁵³ ως μέσο επίτευξης της καταβολής του χρέους, στοιχείο που κατ' ουσίαν ενισχύει την ανάγκη του οικειοθελούς χαρακτήρα της καταβολής. Το ως άνω σημαίνει ότι οποιοσδήποτε, νικητής ή τρίτος, απαγορεύεται να προκαλέσει με δόλια συμπεριφορά και μέσα απατηλά, προκαλούντα ψευδείς εντυπώσεις, μη ανεκτά κατά την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη²⁵⁴, την απόφαση ικανοποίησης της απαίτησης από την τυχηρά δοσοληψία, ενεργώντας με τρόπο ανέντιμο· τούτο δε είτε κατά τη σύσταση της σύμβασης, προσελκύοντας λ.χ. τον ηττημένο σε παίγνιο «στημένο» ή στοίχημα στο οποίο ο νικητής τελεί σε πλήρη εκ των προτέρων γνώση της αλήθειας του υποστηριζόμενου ισχυρισμού²⁵⁵, είτε κατά το χρόνο

²⁴⁹ Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 4, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 220.

²⁵⁰ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 24, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 702, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 845 αρ. 22, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 219, Κ. Α.Καυκάς, ό.π., σελ. 435, όπου και σχετικό παράδειγμα για κληρονόμο που κατέβαλε χρέος του κληρονομούμενου εν αγνοία της προέλευσής του, ο οποίος, λόγω τούτου, δικαιούται αναζήτησης κατ' άρθρο ΑΚ 904. Ίδ. σχετικά ΕιρΜεσ 47/1964, Νομικό Βήμα, 12.

²⁵¹ Εκτός από την περίπτωση της ακυρότητας λόγω ανηλικότητας, ίδ. κατωτέρω υπό 3.

²⁵² Δ.Αυγητίδης, ό.π., αρ. 18, Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 4, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 702, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 845 αρ. 23, Κ. Α.Καυκάς, ό.π., σελ. 435.

²⁵³ Ως «δόλος» νοείται η απάτη (dolus malus), ενώ ως τέχνασμα κάθε ενέργεια δυνάμενη να προκαλέσει ψευδείς εντυπώσεις (ιδ. και άρθρο 258β ΠΚ), ιδ. σχετικά Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 218, Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 637.

²⁵⁴ Και όχι λ.χ. με την καθόλα επιτρεπτή στα παίγνια «μπλόφα», Π.Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 637.

²⁵⁵ Για «στοίχημα εκ του ασφαλούς», όπως και «παίγνιο εκ του ασφαλούς», ιδ. σχ. Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 845 αρ. 26.

διενέργειας του παιγνίου ή του στοιχήματος²⁵⁶, σημαδεύοντας λ.χ. ένα φύλλο της τράπουλας, είτε κατά το χρόνο της λήψης απόφασης από τον ηττημένο για την καταβολή της παροχής, απειλώντας τον λ.χ. με την αναζήτηση δικαστικής ή αστυνομικής συνδρομής για την είσπραξη των χρεών ή με την καταγγελία και την επιβολή, δήθεν, ποινών ένεκα «παράβασης» του καθήκοντος καταβολής του χρέους από την τυχηρά σύμβαση ή παριστάνοντάς του ότι η καταβολή συνεπάγεται εξόφληση άλλης ενοχής, η οποία δεν πηγάζει από το παίγνιο ή το στοιχήμα.

Τελευταία, μα όχι ήσσονος σημασίας, επισημαίνεται η προϋπόθεση της καταβολής που συντελείται μεταγενέστερα της πλήρωσης της αίρεσης του παιγνίου ή του στοιχήματος, ήτοι της καταβολής που πραγματοποιήθηκε κατόπιν της οριστικής ανάδειξης νικητή ή ηττηθέντα, συναγόμενη από τη χρήση του όρου «χρέη»²⁵⁷. Στην αντίθετη περίπτωση της καταβολής η οποία λαμβάνει χώρα πριν από την επέλευση του τυχηρού γεγονότος, έκαστος προκαταβαλών παίκτης ή στοιχηματίσας δύναται, επικαλούμενος την έλλειψη νόμιμης αιτίας, να αιτηθεί την άμεση επιστροφή του εν λόγω ποσού βάσει των άρθρων ΑΚ 904 επ.²⁵⁸, η οποία αναπόφευκτα θα σημάνει τη νόμιμη ματαίωση του παιγνίου ή του στοιχήματος²⁵⁹. Και φυσικά θα δύναται ομοιοτρόπως (βάσει του άρθρου ΑΚ 904) να απαιτήσει, το δίχως άλλο, την ανάκτηση της προκαταβολής του ο εν τέλει αναδειχθείς νικητής του παιγνίου ή του στοιχήματος, λόγω της τροπής της αναμενόμενης νόμιμης αιτίας καταβολής, της απορρέουσας από το ενδεχόμενο της ήττας του, στην πραγματική - και όλως αντίθετη- την εξορμώμενη από το νικηφόρο υπέρ αυτού παίγνιο ή στοιχήμα, η οποία υπαγορεύει (στο πλαίσιο του άρθρου ΑΚ 845) ακριβώς την ικανοποίησή του και όχι την είσπραξη από αυτόν²⁶⁰.

Άλλως, αν δεν πληρούνται κάποια από τις ανωτέρω προϋποθέσεις, ο ηττηθείς ακώλυτα αξιώνει την επιστροφή των καταβληθέντων χρεών του βάσει των άρθρων ΑΚ 904 επ.,

²⁵⁶ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 19 (ο οποίος επισημαίνει ότι η προϋπόθεση αυτή είναι σύμφωνη με την κοινωνική ευπρέπεια ως βαθύτερο δικαιολογητικό ρόλο της ρύθμισης), Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 25, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 4, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ 702, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 845 αρ. 24 επ., Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 637 (ο οποίος και επισημαίνει την προέλευση του όρου «δόλος» από τον όρο «doll» του άρθρου 1967 του γαλλΑΚ, που σημαίνει απάτη, και κατά συνέπεια την αδόκιμη χρήση του στον ελληνικό Αστικό Κώδικα). Ίδ. επίσης σχετική νομολογία: ΠΠρΣερ 149/1994, ό.π., ΕιρΑθ 9267/1957 Νομικό Βήμα, 1958, σελ. 158 επ.

²⁵⁷ Ενώ προ της κρίσης (εκβάσεως) του παιγνίου ή του στοιχήματος υφίστανται μόνο υπό αίρεση υποσχέσεις (άρθρο ΑΚ 201), Ίδ. Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 20, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 26, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 4, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ 701, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 845 αρ. 31 επ.

²⁵⁸ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 20, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 26, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 28, άρθρο 845, αρ. 4, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ 702. Ή φυσικά την απόσυρση του καταθέματος σε περίπτωση παρακατάθεσης σε τρίτον. Σχετική νομολογία: ΑΠ 557/1995 Νομικό Βήμα, 45, σελ. 341 επ., ΕιρΜεσ 47/1964, ό.π.

²⁵⁹ Άλλως, αν η προκατάθεση παραμείνει και υπερβεί το χρονικό σημείο της έκβασης, λαμβάνει αυτοδικαίως το χαρακτήρα εκουσίας καταβολής, ώστε εφαρμόζεται, ακολούθως, το άρθρο ΑΚ 845, ιδ. Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 26, Κ. Α. Κανκά, ό.π., σελ. 435 (ο οποίος και παραθέτει σχετική νομολογία του Γαλλικού Ακυρωτικού Δικαστηρίου, η οποία καταδικάζει την απόσυρση του προκαταβληθέντος μετά την έκβαση του παιγνίου ή στοιχήματος ως «κλοπή»).

²⁶⁰ Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 17.

ένεκα της παράνομης, αντίθετης στον Αστικό Κώδικα αιτίας καταβολής, δυνατότητα μη νοούμενη στην περίπτωση μιας ομαλώς δημιουργηθείσας ατελούς ενοχής από παίγνιο ή στοίχημα²⁶¹.

ββ. Ως προς τη νόμιμη αιτία πλουτισμού του νικητή

Τη ρύθμιση του άρθρου ΑΚ 844 εδ. α' λοιπόν ακολουθεί εκείνη του άρθρου ΑΚ 845, ρύθμιση εκ πρώτης όψεως ιδιόρρυθμη: ενώ καταρχάς αφαιρείται, κατά τρόπο απόλυτο, οποιαδήποτε έννοια εξαναγκασμού από τη σύμβαση παιγνίου και στοιχήματος (βάσει της ΑΚ 844 εδ. α'), επιβάλλεται, στη συνέχεια, η παντελής αδυναμία αναζήτησης των εκουσίως καταβληθέντων χρεών από τον ηττημένο, και μάλιστα ως «φυσική συνέχεια»²⁶² της μη γέννησης απαίτησης από το παίγνιο ή το στοίχημα.

Ειδικότερα, αν και ο νικητής παιγνίου ή στοιχήματος υπαγόμενου στο πεδίο εφαρμογής των άρθρων ΑΚ 844-845, δεν αποκτά καμία απαίτηση κατά του ηττηθέντα, εν τούτοις, ο ίδιος απολαμβάνει, άπαξ ο ηττηθείς - εκουσίως, ως άνω εξετέθη - καταβάλει τα χρέη από την τυχηρά σύμβαση, καθόλα νόμιμη αιτία κτήσης (*causa acquirendi*) της εισπραχθείσας από αυτόν παροχής²⁶³. Η επίκληση λοιπόν των διατάξεων περί αδικαιολόγητου πλουτισμού από τον ηττηθέντα, ήτοι των άρθρων ΑΚ 904 επ., προκειμένου για την ανάκτηση και την επαναφορά των όσων κατέβαλε σε εκπλήρωση του χρέους από το παίγνιο ή το στοίχημα, ουδέν του προσφέρει.

Εν προκειμένω λοιπόν υφίσταται νόμιμη αιτία διατήρησης του καταβληθέντος στο νικητή, μολοντί ο τελευταίος δεν θα είχε το δικαίωμα να το απαιτήσει. *De lege ferenda*, ωστόσο, θα μπορούσε να αντιπαρατηρηθεί ότι, εφόσον ουδεμία αξίωση υπέρ του νικητή εντοπίζεται, ουδεμία υποχρέωση ανοχής της εκουσίας περιουσιακής μετακίνησης σε εκπλήρωση του χρέους από την τυχηρά σύμβαση δε θα έπρεπε να βαρύνει τον ηττημένο, που επέλεξε να συμμορφωθεί με την έκβαση του παιγνίου ή του στοιχήματος, ενώ τίποτα, πέραν ίσως της αίσθησης του ηθικού καθήκοντος ή της διάσωσης της κοινωνικής του εικόνας²⁶⁴, δεν τον υποχρέωνε. Η οριστική αδυναμία επιστροφής των καταβληθέντων παρίσταται, θα έλεγε κανείς, κατ' αυτόν τον τρόπο, αδικαιολόγητη, καθώς ο ηττηθείς, ο οποίος εν πρώτοις ευνοείται από την

²⁶¹ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 20, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 218. Ίδ. και κατωτέρω περί ανήθικου παιγνίου και στοιχήματος.

²⁶² Όπως χαρακτηριστικά ο Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 12 και ο Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 844, αρ. 3. «Φυσική συνέπεια» τη χαρακτηρίζει ο Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο ΑΚ 845, αρ. 2.

²⁶³ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 700, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 200, 217, Μ.Π. Σταθόπουλος, ό.π., σελ. 45, Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 636, Κ. Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 15.

²⁶⁴ Ο ηττηθείς πολλές φορές προτιμά να υποστεί τη «θυσία» της καταβολής παρά την κοινωνική έκθεση λόγω μη εκπλήρωσης του ηθικού καθήκοντος της εξόφλησης του νικητή του παιγνίου ή του στοιχήματος, ίδ. Β. Αντ. Βαθρακοκοίλη, ό.π., άρθρο 845, αρ. 3.

απουσία νομικής υποχρέωσης, φαίνεται στη συνέχεια να «τιμωρείται» επειδή, ενώ ουδέν όφειλε, οικειοθελώς υπάκουσε.

Μολαταύτα, ο Αστικός Κώδικας με την εν λόγω επιλογή δεν «τιμωρεί» τον ηττημένο που οικειοθελώς εκπλήρωσε το χρέος από την τυχηρά σύμβαση· αντίθετα, με την εν λόγω ρύθμιση επιτυγχάνει την επιβολή σταθερότητας στη σχέση ανάμεσα στον νικητή και τον ηττημένο, της σταθερότητας εκείνης που αρμόζει στις ιδιάζουσες συναλλαγές παιγνίων και στοιχημάτων, τις ομολογουμένως κατακριτέες μα συνάμα ευρέως διαδεδομένες και προσφιλείς στο κοινό. Άλλως ο νικητής, ακόμη και αν δεν απολάμβανε το δικαίωμα απαίτησης, θα εγκλωβιζόταν σε μια κατάσταση συνεχούς ανασφάλειας, στην οποία η εις χείρας του ευρισκόμενη εκουσία καταβολή θα ήταν ανά πάσα στιγμή επιστρεπτέα, κατάσταση δικαίως εντοπιζόμενη στην περίπτωση της ακυρότητας, με την οποία όμως, ως προελέχθη, η ατελής ενοχή δεν ταυτίζεται, ως υπερέχουσα σε νομική ενέργεια, έστω και μειωμένη.

Ο νομοθέτης λοιπόν, εκφράζοντας αφενός την επιφυλακτικότητα του ως προς το είδος αυτό των εννόμων σχέσεων, τους αποστερεί το στοιχείο του «υποχρεωτικού», όπως πράττει και στην περίπτωση της άκυρης ενοχής, αφετέρου όμως δεν διστάζει, εν γνώσει της πραγματικότητας της κοινωνικής τους αποδοχής, να θεσπίσει τη διάσωση της εγκυρότητας της εκουσίας καταβολής²⁶⁵, σαν να επρόκειτο για τέλεια ενοχή.

Η συνδυαστική αυτή στάση ανοχής δεν αποτελεί παρά εκδήλωση της ατελούς ενοχής και συνακόλουθα της εγγενούς ιδιαιτερότητάς της. Στον αποκλεισμό δε της επιστροφής των καταβληθέντων χρεών, κατά οποιονδήποτε τρόπο, στο πρόσωπο του ζημιωθέντα από την τυχηρά σύμβαση, εντοπίζεται το δεύτερο διακριτό γνώρισμά της, ενδεικτικό της φύσης της ατελούς ενοχής από παίγνιο ή στοιχήμα²⁶⁶. Εξάλλου, το ότι «τα εκ του παιγνίου ή στοιχήματος χρέη... δεν αναζητούνται», αποτελεί ρύθμιση εμπνεόμενη από βαθύτερους λόγους κοινωνικής ευπρέπειας, συγκεκριμένα την αποτροπή του εθισμού και της υποταγής στις τυχερές συναλλαγές, μέσω της επιβολής της «θυσίας» της καταβληθείσας παροχής²⁶⁷, η οποία όμως, όπως ανωτέρω εξετέθη, δεν ισοδυναμεί με «τιμωρία».

Σε περίπτωση λοιπόν που ο ηττηθείς-οφειλέτης οικειοθελώς καταβάλει τη συνολομολογηθείσα παροχή, ο ίδιος στερείται οποιασδήποτε δυνατότητας θεώρησής της ως «αχρεώστητης» και συνακόλουθα έγερσης σχετικής αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού κατά

²⁶⁵ Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 12, Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 81.

²⁶⁶ Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 1 επ.

²⁶⁷ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 19, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 3. Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846 αρ. 44, άρθρο 845 αρ. 6.

του νικητή-δανειστή. Ωστε ο τελευταίος καθόλα νόμιμα τη διατηρεί, αρνούμενος οποιαδήποτε επιστροφή της παροχής.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί και η, όλως ενδιαφέρουσα, άποψη περί ταύτισης της εκουσίας καταβολής κατ' άρθρο ΑΚ 845 με οικειοθελή παραίτηση του ηττηθέντα από την προστασία του άρθρου ΑΚ 844, άποψη η οποία στην πράξη εξομοιώνει την εκπλήρωση του χρέους από το παίγνιο ή το στοιχείμα με την καταβολή εν γνώσει του αχρεώστητου της παροχής κατ' άρθρο ΑΚ 905, ήτοι με την κατ' ουσίαν παραίτηση από την αξίωση αδικαιολογήτου πλουτισμού κατ' άρθρο ΑΚ 904, καθώς αμφότερες οι περιπτώσεις οδηγούν στην αυτή συνέπεια, ήτοι στην αδυναμία αναζήτησης των καταβληθέντων²⁶⁸. Ωστόσο, δεν δύναται να παραβλεφθεί ότι την ειδική περί παιγνίου ρύθμιση διακρίνει ιδιαίτερη κοινωνική λειτουργία, ώστε κανένα ρόλο δεν διαδραματίζει, όπως ανωτέρω εξετάθη, η γνώση του αχρεώστητου για τη δυνατότητα αναζήτησης του καταβληθέντος επάθλου, παρά μόνο η γνώση της προέλευσης του χρέους από την τυχηρά συναλλαγή. Διότι το άρθρο ΑΚ 845 δεν προβλέπει τις συνέπειες της αντιφατικής συμπεριφοράς, ως πράττει το άρθρο ΑΚ 905, αλλά επιτελεί, όπως επανειλημμένα έχει προαναφερθεί, τον ανώτερο κοινωνικό σκοπό της προστασίας της κοινωνικής τάξης από τη μανία των τυχηρών συναλλαγών.

Συνελόντι ειπείν, η κερδοφόρα συμμετοχή του παίκτη ή του στοιχηματίζοντα ουδεμία αξίωση του εξασφαλίζει, τίποτε άλλο παρά την ελπίδα μιας πιθανούς καταβολής από τον ηττηθέντα την οποία -μόνο αν αυτή συντελεσθεί σύμφωνα με τους όρους του άρθρου ΑΚ 845- οριστικά και αμετάκλητα θα απολαύει, ήτοι, στην πραγματικότητα, μόνο την ελπίδα κτήσης μιας «causa acquirendi», και μάλιστα άνευ προϋπάρχουσας απαίτησης.

III. Η τέλεια ενοχή

1. Γενικά – Παίγνια και στοιχήματα παράγοντα τέλεια ενοχή

Η τέλεια ενοχή η οποία παράγεται από τα παίγνια και τα στοιχήματα ταυτίζεται με τη γνωστή έννοια της «obligatio» του άρθρου ΑΚ 287, όπως αυτή συναντάται στο πλαίσιο του καθημερινού συναλλακτικού πεδίου. Σημαίνει λοιπόν την έννομη εκείνη σχέση, τον αληθινό εκείνο δεσμό δικαίου, που επιβάλλει, ιδωμένος από την παθητική του όψη, στον οφειλέτη την υποχρέωση εκπλήρωσης μιας παροχής στο πρόσωπο του δανειστή ή που, αντιστρόφως,

²⁶⁸ Δ. Φ. Χρστοδούλου, ό.π., σελ. 71-72, Γ. Ψαρουδάκη, ό.π., σελ. 82.

ιδωμένος από την ενεργητική του όψη, απονέμει στον δανειστή το δικαίωμα να απαιτήσει την καταβολή της παροχής από τον οφειλέτη²⁶⁹.

Για την έννοια της τέλειας ενοχής, όπως αυτή γενικά εντοπίζεται στο δίκαιο των ενοχών, αρκούν προς το παρόν τα ως άνω εκτεθέντα, καθώς περαιτέρω ανάλυση θα υπερέβαινε το αντικείμενο της παρούσης, η οποία περιορίζεται αποκλειστικά στη μελέτη της τέλειας ενοχής που παράγεται από συγκεκριμένα είδη τυχηρών συμβάσεων, σε σχέση φυσικά με τις λοιπές μορφές μεταχείρισης αυτών.

Εφόσον λοιπόν η έννοια της τέλειας ενοχής δεν διαφέρει σε τίποτα από την οικεία, ήδη γνωστή μας έννοια, οι συμβάσεις παιγνίου και στοιχήματος οι οποίες παράγουν την εν λόγω μορφή ενοχής δεν δύναται παρά να χαρακτηρίζονται, σε αντίθεση με εκείνες που περιορίζονται στην παραγωγή μόνο ενοχικής ατέλειας, από το στοιχείο της υποχρεωτικότητας και, συνακόλουθα, από το στοιχείο του «νομικώς εξαναγκαστού»²⁷⁰, για τα οποία λόγος θα γίνει ευθύς κατωτέρω (υπό 2).

Η συγκεκριμένη λοιπόν μορφή μεταχείρισης εντοπίζεται στις τυχηρές εκείνες δοσοληψίες, των οποίων η οργάνωση τυγχάνει πλήρους αναγνώρισης από το νόμο²⁷¹. Ειδικότερα, τέλεια ενοχή γεννάται από τα παίγνια και τα στοιχήματα που υπόκεινται σε ειδικό νομοθετικό καθεστώς, το οποίο και ορίζει τις προϋποθέσεις του επιτρεπτού και της νόμιμης διοργάνωσης και διεξαγωγής τους· εξάλλου, στην αντίθετη περίπτωση, ήτοι αν παραγόταν και από αυτά φυσική μόνο ενοχή, η ειδική πρόβλεψη θα απέβαινε άνευ νοήματος²⁷², αφού ουδέν θα εξασφάλιζε σε επίπεδο δεσμευτικότητας των παραγόμενων ενοχικών δεσμών, παρά το γεγονός ότι ο νομοθέτης εκδηλώνει προφανώς ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη ρύθμισή τους.

Εντούτοις, η πραγματική αιτία της ιδιάζουσας αυτής μεταχείρισης, ομολογουμένως ευνοϊκότερης για τον νικητή, τον οποίο εξοπλίζει με τη δυνατότητα ουσιαστικής ικανοποίησης της απαίτησής του, μα δυσμενέστερης για τον ηττηθέντα, τον οποίο αντιστρόφως αφοπλίζει με την επιβολή μιας πλήρους και καθόλα έγκυρης νομικής υποχρέωσης, εντοπίζεται, όπως χαρακτηριστικά έχει κριθεί, στη θεσμοθετημένη συμβολή του κρατικού παράγοντα στη διοργάνωση και εποπτεία των εν λόγω παιγνίων και στοιχημάτων²⁷³. η παρεμβολή του κράτους

²⁶⁹ Μ. Π. Σταθόπουλος, ό.π., σελ. 27 επ.

²⁷⁰ Μ. Π. Σταθόπουλος, ό.π., σελ. 40 επ.

²⁷¹ Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 5. Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 32, Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης, ό.π., αρ. 13, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 701, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 41-44, άρθρο 845, αρ. 4, Π.Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 637, 639. Ειδικά τα ποδοσφαιρικά και ιπποδρομικά στοιχήματα φέρουν μάλλον περισσότερο τον χαρακτήρα παιγνίου και δη λαχείου, ιδ. ανωτέρω σελ. 27.

²⁷² Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 16.

²⁷³ Ίδ. σχετικά την ΕφΑθ 7342/1991, ό.π.

παρίσταται σθεναρή, ακόμη και αποκλειστική, περιορίζοντας ή και αποκλείοντας την ελεύθερη δράση της ιδιωτικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας²⁷⁴.

Εν όψει της ως άνω συμμετοχής του κράτους, η οποία θεωρείται ότι παρέχει επαρκείς εγγυήσεις για τη θεμελίωση της νομιμότητας στο επικίνδυνο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών και, συνακόλουθα, για την προστασία την κοινωνικής τάξης, η εν λόγω κατηγορία παιγνίων και στοιχημάτων, κρίνεται άξια προστασίας και ως εκ τούτου άξια να απολαύσει τα πλεονεκτήματα της ενοχικής τελειότητας. Στην προκείμενη λοιπόν περίπτωση, η κρατική επέμβαση φαίνεται να «αγιάζει τα μέσα» (δηλαδή κατ' ουσίαν το παίγνιο και το στοιχείμα), ενώ ο απώτερος σκοπός παραμένει ο ίδιος, ήτοι η κερδοφορία από τη νίκη.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέλειων ενοχικών δεσμών του εν λόγω πεδίου συνιστούν οι τυχερές συμβάσεις που καταλαμβάνονται από το ειδικό μονοπωλιακό καθεστώς για τα ποδοσφαιρικά και τα ιπποδρομικά στοιχήματα, αποκλειστικά διεξαγόμενα από τις ανώνυμες εταιρείες ΟΠΑΠ ΑΕ και ΟΔΙΕ ΑΕ, αντιστοιχώς²⁷⁵. αλλά και από το ειδικό καθεστώς για τα εντός των καζίνο νομίμως διεξαγόμενα παίγνια, όπως π.χ. το μπλακ-τζακ ή το είκοσι ένα ή τα ζάρια²⁷⁶. Πλήρεις έννομες συνέπειες παράγουν, ρητά μάλιστα από το άρθρο ΑΚ 846, και τα επιτετραμμένα από το νόμο λαχεία, αλλά και τα νομίμως διεξαγόμενα, δυνάμει σχετικής άδειας, διαδικτυακά τυχερά παίγνια και στοιχήματα ή τα τυχερά και ψυχαγωγικά τεχνικά μέσω παιγνιομηχανημάτων (ν. 4002/2011)^{277 278}.

Όπως εκ των άνω αβίαστα προκύπτει, την παραγωγή τέλειων ενοχής υπόσχονται μόνο τα ειδικώς επιτρεπόμενα πολυμερή τριγωνικά παίγνια και στοιχήματα, τα οποία, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, πραγματοποιούνται στη βάση της μεσολαβητικής παρέμβασης μίας τρίτης οντότητας, του επιχειρηματία επαγγελματία διοργανωτή²⁷⁹. επί της δραστηριότητας λοιπόν του τελευταίου, του οποίου η εξειδίκευση, η διαπραγματευτική υπεροχή και η συνεχής ανάπτυξη σπείρουν αναπόφευκτα κινδύνους σε βάρος των υστερούντων σε αυτά παικτών και

²⁷⁴ Ζήτημα το οποίο θα γίνει κατανοητό στο πλαίσιο του δεύτερου μέρους.

²⁷⁵ Για τα μονοπώλια στον τομέα των τυχηρών παιγνίων και τη νομιμότητα αυτών, ιδ. αναλυτικά στο επόμενο μέρος. Για το νομοθετικό καθεστώς των συγκεκριμένων μονοπωλίων, ιδ. ανωτ. υπό IV.6.

²⁷⁶ Εφόσον βέβαια τα παίγνια αυτά έχουν καθορισθεί με απόφαση του Υπουργού Ανάπτυξης μετά από σύμφωνη γνώμη της Επιτροπής Εποπτείας της Λειτουργίας των Καζίνο (άρθρο 3§7 ν.2206/1994), ιδ. *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., σελ. 700. Ίδ. και άρ. 3§9 του ίδιου νόμου, κατά το οποίο «*ως προς τα παιχνίδια ή στοιχήματα που διεξάγονται εντός των καζίνο, σύμφωνα με τους κανόνες και τις προϋποθέσεις που έχει θεσπίσει απόφαση του Υπουργού Τουρισμού δεν εφαρμόζεται η διάταξη του άρθρου 844 του Αστικού Κώδικα*».

²⁷⁷ *Γ. Ψαρουδάκης*, ό.π., σελ. 88, *Τ. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 43.

²⁷⁸ Επιτρεπόμενο παίγνιο αποτελούν και οι εντός οργανωμένης αγοράς νομίμως συνομολογούμενες χρηματιστηριακές συμβάσεις επί παραγώγων (συμβάσεις διαφοράς), οι οποίες δεν αποσκοπούν στην πραγματικότητα στην εκτέλεσή τους, παρά μόνο στο κέρδος που τυχόν θα προκύψει από τη διαφορά δύο τιμών εμπορευμάτων ή κινητών αξιών (της υφιστάμενης κατά την ημερομηνία σύναψης της σύμβασης και εκείνης κατά την ημερομηνία εκτέλεσης), ιδ. σχετικά *Δ. Αυγητίδη*, ό.π. άρθρα 844-845, αρ. 6, *Σ. Διαμαντάκο*, ό.π., σελ. 216.

²⁷⁹ *Κ.Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 14.

στοιχηματιζόντων, ασκεί το κράτος τον έλεγχο και την εποπτεία του μέσω της θέσπισης ιδιαίτερου νομοθετικού πλαισίου, που αποπέμπει ολότελα τα άρθρα ΑΚ 844-845, προκειμένου να εξασφαλίσει έναν αξιόπιστο μηχανισμό νομιμότητας. Η ιδιαίτερη λοιπόν επικινδυνότητα των εν λόγω παιγνίων καθιστά αναγκαία την κρατική συμβολή και συμμετοχή, η οποία, ως φαίνεται, τα «εξορθολογεί» και τα κρίνει, ακολούθως, άξια προστασίας. Αντίθετα, τα μη τριγωνικά, εμπίπτουν, μαζί με τα διμερή, όπως ανωτέρω επισημάνθηκε, στον κανόνα της ατελούς ενοχής, δεδομένου του μειωμένου βαθμού της επικινδυνότητας που ενέχουν. Συνεπώς, στη βάση της ως άνω ειδικής νομοθεσίας εισάγεται εξαίρεση από τον κανόνα του αποκλεισμού της γέννησης απαίτησης από παίγνιο ή στοίχημα του άρθρου ΑΚ 844 εδ. α', η οποία καταλήγει στη γέννηση τέλειας ενοχής, όπως έχει και επί μακρόν νομολογιακώς επιβεβαιωθεί²⁸⁰.

Στο σημείο αυτό δεν δύναται να παραβλεφθεί ότι η ως άνω, ιδιαίτερα ευνοϊκή, μεταχείριση των συγκεκριμένων παιγνίων και στοιχημάτων τυγχάνει συχνά αντικείμενο κριτικής με το επιχείρημα ότι, βαθύτερο δικαιολογητικό λόγο της απόδοσης πλήρων εννόμων συνεπειών δεν αποτελεί άλλο παρά η δημοσιονομική επιδίωξη της αύξησης των κρατικών εσόδων μέσω λ.χ. της παροχής των απαιτούμενων αδειών, της φορολόγησης της σχετικής δραστηριότητας και φυσικά της κρατικής συμμετοχής στις εισπράξεις των καζίνο, ακόμη και μέσω της υποβολής της διοργάνωσης στον αποκλειστικό έλεγχό του, όπως στα αθλητικά στοιχήματα²⁸¹. Στην πραγματικότητα, ο νομοθέτης φαίνεται να παλινδρομεί μεταξύ δύο εξ ορισμού αντίθετων σκοπών: αφενός της προστασίας της κοινωνικής τάξης από την άνευ όρων απελευθέρωση των τυχηρών συναλλαγών και, αφετέρου, της χρηματοδότησης δραστηριοτήτων αφιλοκερδών ή γενικού συμφέροντος, μέσω της ενίσχυσης των δημοσιονομικών, τα οποία αποτελούν συνδυασμό που ενέχει εγγενείς δυσχέρειες²⁸². Όμως αυτά θα αναλυθούν στο πλαίσιο του επόμενου μέρους.

2. Ειδικότερα τα στοιχεία της τέλειας ενοχής στα παίγνια και τα στοιχήματα και οι έννομες συνέπειές τους

Ως εκ των άνω καθίσταται εμφανές, η ιδιαιτερότητα της νομοθετικής αναγνώρισης είναι εκείνη που εξασφαλίζει στην εν λόγω κατηγορία παιγνίων και στοιχημάτων νομικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τα απλά, τα «ατελή», δίδοντάς τους σχετικό προβάδισμα. Ειδικότερα, μόνο στα ειδικώς ρυθμιζόμενα από το νόμο παίγνια και στοιχήματα συναντάται, όπως ανωτέρω ελέχθη, το στοιχείο της υποχρεωτικότητας όσον αφορά τη συνολομολογηθείσα

²⁸⁰ ΜονΠρΠειρ 4784/2004, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταρειών, 2006, σελ. 297 επ., Εφ Αθ, 7342/1991, ό.π., ΕφΑθ 2214/1977, Νομικό Βήμα, 26, σελ. 61 επ., ΕφΑθ 1190/1975, ό.π.

²⁸¹ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846 αρ. 44, Τ. Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 35.

²⁸² Ιωάννης Ε. Λιναρίτης, ό.π., σελ. 12.

παροχή. Αυτό συνίσταται στην αδιαμφισβήτητη υποχρέωση του οφειλέτη, εν προκειμένω του παίκτη ή στοιχηματίζοντος που ηττήθηκε, ακόμη και του επαγγελματία διοργανωτή, να εκπληρώσει την καθορισμένη, ως επί το πλείστον χρηματική, παροχή στον νικητή²⁸³.

Ωστόσο, η τέλεια ενοχή δεν έχει απλά το νόημα της γέννησης μιας «καθαρής» υποχρέωσης εις βάρος του οφειλέτη, και φυσικά του αντίστοιχου δικαιώματος του νικητή. Πολύ περισσότερο, καθώς ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της εν λόγω κατηγορίας παιγνίων και στοιχημάτων εμφανίζεται η πλήρης αγωγιμότητα της εξ αυτών γεννώμενης ενοχής, τα ίδια, αναπόφευκτα, οπλίζονται και με το στοιχείο του «εξαναγκασμού». Ωστε το τελευταίο, στις ακραίες περιπτώσεις άρνησης εκούσιας συμμόρφωσης του ηττημένου, να εξασφαλίζει πλήρως τον νικητή ως προς την είσπραξη της απαίτησής του, μέσω της παροχής σε αυτόν της δυνατότητας «δέσμευσης» της βούλησης του ανυπάκουου οφειλέτη, ήτοι της δυνατότητας κίνησης της διαδικασίας αναγκαστικής εκτέλεσης εις βάρος της περιουσίας αυτού, κινητής και ακίνητης²⁸⁴.

Συνεπώς, η εν λόγω κατηγορία περιλαμβάνει παίγνια και στοιχήματα τα οποία παράγουν πλήρη νομική ενέργεια, ήτοι κατ' ουσίαν τις συνέπειες μια συνήθους ενοχικής (αμφοτεροβαρούς) σχέσης²⁸⁵. Επομένως, εφαρμογή εν προκειμένω, λόγω της τέλει αγωγιμότητας, έχουν οι γενικές διατάξεις οι εφαρμοζόμενες και επί των λοιπών συμβάσεων της συνήθους συναλλακτικής καθημερινότητας, ήτοι τα άρθρα 335 επ. και 361 επ. του Αστικού Κώδικα. Ως εκ τούτου, στην περίπτωση ανώμαλης εξέλιξης των συμβάσεων παιγνίου και στοιχήματος τίποτα δεν κωλύει την προσφυγή λ.χ. στις διατάξεις περί υπερημερίας του οφειλέτη ή του δανειστή ή και πλημμελούς εκπλήρωσης της ενοχής και φυσικά την χρήση βοηθημάτων, ενδίκων και εξωδίκων, για την ικανοποίηση της απαίτησης του νικητή.

Όσον δε αφορά τη δυνατότητα ή μη αναζήτησης των καταβληθέντων, παρατηρητέο, καταρχάς, ότι η πρακτική συνέπεια των «τέλειων» παιγνίων και στοιχημάτων ταυτίζεται με εκείνη των ατελών: αυτή συνίσταται, σε αμφότερα, στην πλήρη αδυναμία αναζήτησης των καταβληθέντων σε εκπλήρωση του χρέους από την τυχηρά σύμβαση. Ωστόσο η νομική δικαιολόγηση διαφέρει: η ίδια δεν εντοπίζεται πλέον στη διάταξη του άρθρου ΑΚ 845, εν είδει «θυσίας» επιβαλλόμενης στον ηττηθέντα που συμμορφώθηκε, αλλά στη βάση μια σχέσης πλήρους ενοχικής ενέργειας, η οποία απολαμβάνει επαρκή νόμιμη αιτία²⁸⁶, όπως δηλαδή και οποιαδήποτε άλλη έγκυρη συναλλακτική σχέση.

²⁸³ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ 701.

²⁸⁴ Μ. Π. Σταθόπουλος, ό.π., σελ. 40 επ.

²⁸⁵ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ 699.

²⁸⁶ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 845 αρ 4.

Το ίδιο θα ισχύσει, όπως υποστηρίζεται, ακόμα και στην περίπτωση της αναδρομικής ανατροπής της εγκυρότητας ενός καθόλα επιτρεπτός διεξαγόμενου παιγνίου, όπως λ.χ. στην περίπτωση της ακύρωσης της άδειας ενός μέχρι πρότινος νομίμως λειτουργούντος καζίνο: τα ήδη διεξαχθέντα παίγνια θα παράγουν πλήρεις ενοχικούς δεσμούς παρά την ακυρότητα που τα πλήττει, ώστε να μην καταστεί δυνατή η αναζήτηση των καταβληθέντων βάσει του άρθρου ΑΚ 904. Αυτό φυσικά υπό την προϋπόθεση της καλής πίστης των συναλλασσομένων, που επέδειξαν εμπιστοσύνη στο κύρος της επιδειχθείσας προς αυτούς άδειας²⁸⁷.

3. Ειδικά η τέλεια ενοχή από το λαχείο

Όπως ρητά προβλέπει το άρθρο ΑΚ 846, η γέννηση τέλει ενοχής από το λαχείο, ήτοι απαίτησης αγωγίμης και εξοπλισμένης με πλήρη έννομη προστασία, προϋποθέτει, ένεκα του κέρδους λίγων σε βάρος πολλών²⁸⁸, τη σύσταση αυτού (του λαχείου) κατά ειδική διάταξη νόμου. Το άρθρο αυτό αποκτά ιδιαίτερη, γενικότερη σημασία, αφού, αν εξέλιπε, η ισχύς των ποικίλων ειδών λαχείων ως ανώνυμων αξιογράφων και ειδικότερα η μορφή της ενοχής που θα παραγόταν από αυτά, θα εναπόκειτο εξ ολοκλήρου στα αντίστοιχα ειδικά νομοθετήματα²⁸⁹.

Συνεπώς, επί λαχείου συσταθέντος νομίμως, ο μεν εκδότης έχει αξίωση για το τυχόν μη καταβληθέν αντίτιμο του λαχνού, ο δε αγοραστής-κομιστής του τελευταίου δικαιούται να απαιτήσει, σε περίπτωση κωλυσιεργίας, εξωδίκως αλλά και δικαστικώς βάσει οποιουδήποτε ενδίκου βοηθήματος, τόσο τη διενέργεια της κλήρωσης²⁹⁰ όσο και την παροχή του κέρδους από τον εκδότη²⁹¹. Σε περίπτωση δε μη διενέργειας ή μη διενέργειας κατά τους προκαθορισμένους όρους, ο κομιστής δύναται να αξιώσει την ορθή επανάληψη της κλήρωσης (άρθρο ΑΚ 288) ή, επικαλούμενος την υπερημερία ή αδυναμία παροχής του εκδότη, την καταβολή αποζημίωσης ισόποσης με το αντίτιμο της αγοράς του λαχνού και, φυσικά, αποζημίωση για κάθε περαιτέρω ζημία που επήλθε στο πρόσωπό του ή, ακόμη, υπαναχώρηση και εύλογη αποζημίωση είτε

²⁸⁷Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 17.

²⁸⁸Όπως π.χ. το Στιγμαίο Κρατικό Λαχείο του άρθρου 17 του ν. 1947/1991 (Α' 70), το Στεγαστικό Λαχείο του άρθρου 17 του ν. 1947/1991 (Α' 70), το Κρατικό Λαχείο υπέρ Κοινωνικής Αντιλήψεως του ν. 143/1967 της 28/30.9.1967 (Α' 165), το Λαϊκό Λαχείο του ν. ΓΝΖ/1905 (Α' 120), το Εθνικό Λαχείο του ν. 339/1936 σε συνδυασμό με την ΕΔΚΛ 1419/1937 «Περί Ιδρύσεως Εθνικού Λαχείου» (Β' 80) και το Έκτακτο ή Ειδικό Λαχείο που κληρώνεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση Κρατικών Λαχείων του άρθρου 10 του ν. 2515/1997 (Α' 154). Ίδ. σχ. Απ. Γεωργιάδη, ό.π., σελ. 709.

²⁸⁹Εν όψει και του άρθρου 68 του ν.δ. 17.7/13.8.1923, κατά το οποίο «Η έκδοσις δικαιογράφων εις τον κομιστήν (ανώνυμα χρεόγραφα) απαγορεύεται, εξαιρέσει ... ως και παντός άλλου δικαιογράφου υπό ειδικής διατάξεως νόμου αναγνωριζόμενου». Ίδ. σχετικά Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 16.

²⁹⁰Έστω και αν δεν εκποιήθηκαν όλοι οι λαχνοί, Απ. Γεωργιάδης, ό.π. σελ. 710.

²⁹¹Για τις εκατέρωθεν υποχρεώσεις των μερών, ιδ. ανωτέρω §2.ΠΙ.3 περί λαχείου.

σύμφωνα με τα άρθρα ΑΚ 382, 383 και 387²⁹² είτε, όπως γίνεται δεκτό, σύμφωνα με τις διατάξεις για την πώληση για τα νομικά και πραγματικά ελαττώματα (ΑΚ 520 και 562)²⁹³.

Σημειωτέον ότι, όπως προκύπτει από τον Αστικό Κώδικα, από το λαχείο δύναται να παραχθεί μόνον τέλεια ενοχή ή, εξ αντιδιαστολής από τα οριζόμενα σ' αυτόν, άκυρη ενοχή, με κριτήριο το επιτρεπόμενο ή μη της σύστασής του, όπως θα καταδειχθεί και στο χωρίο περί ακυρότητας. Ενδιάμεσης μεταχείρισης, συνιστάμενης στην παραγωγή ατελούς ενοχής, δεν τυγχάνει το λαχείο, έστω και αν ήθελε θεωρηθεί ότι, ως είδος παιγνίου, θα μπορούσε να υπαχθεί στα άρθρα ΑΚ 844-845· τούτο εξαιτίας του κινδύνου του εθισμού και της ελπίδας άκοπου πλουτισμού, που ενθαρρύνει αυτό το είδος παιγνίου, τα οποία καθιστούν την έννομη τάξη επιφυλακτική έναντί του και, ως εκ τούτου, προβάλλουν ως επιτακτική την ανάγκη για υπαγωγή του υπό τον έλεγχο του κράτους²⁹⁴. Γι' αυτό εξάλλου το λαχείο ρυθμίζεται μεν εντός του ιδίου κεφαλαίου με την ατελή ενοχή, διακριτώς όμως από αυτή, γεγονός το οποίο δεν αφήνει περιθώριο για αμφισβητήσεις σχετικά με τη βούληση του νομοθέτη.

Το μη νομίμως λοιπόν συσταθέν λαχείο πάσχει ακυρότητα (άρθρο ΑΚ 174), η οποία και επιτρέπει, ένεκα του παρανόμου της αιτίας (άρθρο ΑΚ 904), την αναζήτηση των εκατέρωθεν καταβληθέντων παροχών, ήτοι τόσο του «επάθλου» των κερδοφόρων λαχνών από τον εκδότη όσο και του αντιτίμου της συμμετοχής από τους παίκτες, με την επιφύλαξη βεβαίως της ανηθικότητας (άρθρο ΑΚ 907)²⁹⁵, όπως ευθύς κατωτέρω θα αναλυθεί.

IV. Η ακυρότητα

1. Γενικά - Περιπτώσεις άκυρων παιγνίων και στοιχημάτων

Στο πλαίσιο της παρούσης μελέτης, για την έννοια της ακυρότητας αρκεί να λεχθούν τα εξής: πρόκειται για τη γνωστή ακυρότητα, η οποία αποστερεί από τις ενοχές οποιαδήποτε δυνατότητα παραγωγής εννόμων συνεπειών, λόγω ελαττώματος σοβαρού και ανίατου το οποίο πλήττει το κύρος τους²⁹⁶. Είναι εκείνη που δεν επιτρέπει όχι μόνο την παραγωγή τέλει, αλλά

²⁹² Και όχι του αναμενόμενου κέρδους, αφού αυτό εξαρτάται ολικά από την τύχη και είναι, ως εκ τούτου, ανεπίδεκτο πρόβλεψης. Ίδ. σχ. *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., σελ 710, *Κ. Α.Καυκά*, ό.π., σελ. 436, *Β. Αντ.Βαθρακοκοίλη*, ό.π., άρθρο 846, αρ. 10.

²⁹³ *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π. σελ 710, *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., άρθρο 846, αρ. 3, *Π. Χρ. Φίλιος*, ό.π., σελ. 641, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 224, *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 20. Σχετική νομολογία: ΑΠ 1255/1986, ό.π., ΕφΑθ 9670/198 (ΤΝΠ Νόμος).

²⁹⁴ *Δ. Αυγητίδης*, ό.π., άρθρο 846, αρ. 10, *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., αρ. 4, *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 12-13.

²⁹⁵ *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., σελ 710, *Π. Χρ. Φίλιος*, ό.π., σελ. 641, *Κ. Α.Καυκάς*, ό.π. σελ. 437, *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 25, *Β. Αντ.Βαθρακοκοίλης*, ό.π., αρ. 9.

²⁹⁶ Ίδ. *σχετ. Απ. Γεωργιάδη*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 384.

ούτε καν ατελούς ενοχής, υποβιβάζοντας τις ενοχές στο έσχατο, κατώτατο σημείο, ώστε να θεωρούνται μηδέποτε χωρήσασες (άρθρο ΑΚ 180).

Όπως λοιπόν κάθε άλλη σύμβαση, έτσι και οι συμβάσεις παιγνίου και στοιχήματος δύνανται να πάσχουν ακυρότητα. Οι αιτίες είναι οι γνωστές, ήτοι, μεταξύ άλλων, η έλλειψη δικαιοπρακτικής ικανότητας των μερών, η εικονικότητα, κλπ. Ωστόσο, δύο είναι οι συχνότερες και πιο ενδιαφέρουσες περιπτώσεις άκυρων παιγνίων και στοιχημάτων, περιπτώσεις συχνά μάλιστα συγγεόμενες μεταξύ τους: τα παίγνια και τα στοιχήματα τα ενέχοντα παρανομία και τα ενέχοντα ανηθικότητα.

Οι ως άνω κατηγορίες παιγνίων αποπέμπονται ολότελα από το πεδίο της ρύθμισης των άρθρων ΑΚ 844-845, επί τη σκέψει της ιδιαίτερης επικινδυνότητάς τους²⁹⁷, ώστε να εφαρμόζονται συνακόλουθα οι αντίστοιχες γενικές διατάξεις, ήτοι, για τα παράνομα παίγνια, το άρθρο ΑΚ 174 και, για τα ανήθικα, τα άρθρα ΑΚ 178 και 179. Όλες δε καταλήγουν μέσω του άρθρου ΑΚ 180, στην ακυρότητα και αναπόφευκτα, στον αποκλεισμό οποιασδήποτε δυνατότητας παραγωγής εννόμων συνεπειών.

Κοινό τους λοιπόν γνώρισμα αποτελεί, ένεκα της ακυρότητας, η μη γέννηση όχι μόνο αγωγίμης αξίωσης υπέρ του νικητή²⁹⁸, αλλά ούτε καν ατελούς ενοχής, και η συνεπεία αυτής δυνατότητα αναζήτησης της καταβληθείσας παροχής του ηττηθέντα βάσει των διατάξεων περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρα ΑΚ 904 επ.)²⁹⁹. το άρθρο ΑΚ 904 ρητά εξάλλου συγκαταλέγει στο β' εδάφιο του το παράνομο και το ανήθικο μεταξύ των μη νομίμων αιτιών πλουτισμού που γεννούν την υποχρέωση απόδοσης της δημιουργηθείσας ωφέλειας από τον πλουτίσαντα στον απολέσαντα³⁰⁰, ήτοι, εν προκειμένω, από τον κερδήσαντα το παίγνιο ή στοιχίμα στον εκπληρώσαντα τη συνομοληγηθείσα παροχή ηττημένο.

2. Τα παράνομα παίγνια και στοιχήματα

α. Γενικά

²⁹⁷ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 44-45, άρθρο 845, αρ. 2.

²⁹⁸ Όπως φυσικά και η αδυναμία έγερσης αγωγής για την εκτέλεση της άκυρης σύμβασης, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 48.

²⁹⁹ Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 7. Αντ. Αντωνιάδης, ό.π. αρ. 29, 31, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ 701, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 202, 206, Π.Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 637, 639, Κ. Α.Καυκάς, ό.π., σελ. 424. Σχετική νομολογία: ΜΠΘεσ 1286/1972, ό.π., ΕιρΠεριστ 99/1985, Αρμενόπουλος, 40, σελ. 982 επ., ΠρΗρ 242/1959, ό.π.

³⁰⁰ «..Η υποχρέωση αυτή γεννιέται ιδίως σε περίπτωση παροχής ... για αιτία παράνομη ή ανήθικη».

Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία, ως παράνομα παίγνια και στοιχήματα νοούνται τα αντιβαίνοντα σε απαγορευτική διάταξη νόμου³⁰¹, ήτοι εκείνα των οποίων η διεξαγωγή συνιστά κατ' ουσίαν ειδικό ποινικό αδίκημα³⁰². Αλλά και εκείνα τα οποία, αν και δεν απαγορεύονται ειδικά, εν τούτοις κρίνονται όλως παράνομα ένεκα του τρόπου σύστασής τους, του περιεχομένου τους ή του σκοπού τους, ήτοι εκείνα τα οποία δεν πληρούν τις προϋποθέσεις νόμιμης διεξαγωγής τους³⁰³. Παίγνιο παράνομο εθεωρείτο, λ.χ., υπό του προγενέστερου καθεστώτος, αυτό του ν. 3037/2002, το παίγνιο το διεξαγόμενο ηλεκτρικά ή μηχανικά ή ηλεκτρονικά στα δημόσια κέντρα, αλλά και στους ιδιωτικούς χώρους, όπως και το στοιχήμα για την έκβαση αυτού³⁰⁴ ή υπό του ακόμα παλαιότερου, αυτό του -εν μέρει νυν ισχύοντος³⁰⁵ - β.δ. 29/1971, το τυχερό παίγνιο το διενεργούμενο σε δημόσια κέντρα (π.χ. παράνομες χαρτοπαικτικές λέσχες) εκτός καζίνο³⁰⁶, λόγω των σχετικών θεσπιζόμενων απαγορεύσεων.

Στην πλειονότητα λοιπόν των περιπτώσεων, παράνομα κρίνονται τα παίγνια, τα οποία είναι μεν μόνιμα και σταθερά οργανωμένα, λειτουργούν όμως δίχως τη σχετικά απαιτούμενη άδεια³⁰⁷. Έτσι, σύγχρονα παραδείγματα παιγνίων που αντιβαίνουν στον νόμο αποτελούν τα τυχερά διαδικτυακά παίγνια και στοιχήματα τα διεξαγόμενα κατά παράβαση του ν. 4002/2011, λ.χ. δίχως σχετική άδεια ή τα ψυχαγωγικά-τεχνικά τα εκτελούμενα λ.χ. μέσω παιγνιομηχανημάτων μη πιστοποιημένων ή τα παίγνια τα διεξαγόμενα από ιδιωτική επιχείρηση η οποία δεν κατέχει άδεια καζίνο³⁰⁸, για τα οποία φυσικά το αντίστοιχο νομοθετικό πλαίσιο προβλέπει τον ποινικό κολασμό. Η φυσικά η «διαχρονική» παρανομία της διοργάνωσης αθλητικού ή ιπποδρομιακού στοιχήματος από φορέα άλλον πέραν των μονοπωλούντων ΟΠΑΠ ΑΕ ή ΟΔΙΕ ΑΕ ή της διοργάνωσης λαχείου του οποίου η σύσταση δεν επιτρέπεται από την ειδική νομοθεσία³⁰⁹. Στις περιπτώσεις λοιπόν αυτές ο παράνομος διοργανωτής των παιγνίων και των στοιχημάτων δεν δύναται να εναχθεί για την απόδοση των κερδών, οποιαδήποτε δε

³⁰¹ Α. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 29, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο ΑΚ 844, αρ. 14, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 699, Κ. Α.Καυκάς, ό.π., σελ. 424.

³⁰² Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 7

³⁰³ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 699.

³⁰⁴ Αρ. 1 περ. β', γ', δ' σε συνδυασμό με αρ. 2.

³⁰⁵ Λόγω καταργήσεως του ν. 3037/2002.

³⁰⁶ Ίδ. άρθρο 1§5, κατά το οποίο «Απαγορεύεται η εκμετάλλευσις των μη δι' αποφάσεως του επί της Δημοσίας Τάξεως Υπουργού χαρακτηρισθέντων παιγνίων» και άρθρο 5 κατά το οποίο «Τα τυχερά παίγνια απαγορεύονται καθ' άπασαν την Ελληνικήν Επικράτεια, της απαγορεύσεως ταύτης μη εχούσης εφαρμογήν επί των περιπτώσεων των Ν.Ν. 4212/1961 και 468/1970» και άρθρο 5.

³⁰⁷ ΑΠ 518/2009 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), ΕφΛαρ 21/2009, Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 2009 σελ. 683 επ., με σχόλιο Κ. Παμπούκη, ΜΠρΑθ 1924/1998, Επιθεώρηση Επορικού Δικαίου, 1999, σελ. 336 επ., ΜΠρΤρικ 1441/2001, ό.π.

³⁰⁸ Ίδ. προηγούμενη §2. IV.5, και σχετικά Γ. Ψαρουδάκη, ό.π., σελ. 89, Τ. Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 42.

³⁰⁹ Ίδ. άρθρο 7 του ν. ΑΧΛ'/1887, κατά το οποίο η κυκλοφορία άλλου λαχείου εκτός από εκείνα που έχουν συσταθεί με νόμο απαγορεύεται, Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρο 846, αρ. 10, Β. Αντ.Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 846, αρ.8. Σχετική νομολογία: ΜΠρΔραμ 106/1990 Ελληνική Δικαιοσύνη, 1995, σελ. 897 επ. Ίδ. και Αλ. Λιτζερόπουλο, ό.π., άρθρο 846, αρ. 23-24, κατά τον οποίο παράνομα λαχεία είναι μόνο τα αμφοτεροβαρή, ενώ τα ετεροβαρή παράγουν ατελή ενοχή.

καταβολή είναι αναζητήσιμη κατά τις ΑΚ 904 επ., υπό τις προϋποθέσεις βέβαια που κατωτέρω θα εκτεθούν.

Ως λοιπόν από τα ανωτέρω καταδεικνύεται, παρανομία πλήττει τα παίγνια και τα στοιχήματα τα πολυμερή τριγωνικά τα μη ειδικώς επιτρεπόμενα, για τα οποία δεν υφίσταται νομοθετικό πλαίσιο που να ρυθμίζει τη διενέργειά τους, αντίστοιχο με εκείνο των τυχηρών δοσοληψιών που παράγουν τέλεια ενοχή (ιδ. ΟΠΑΠ ΑΕ, ΟΔΙΕ ΑΕ)³¹⁰ ή υφίσταται, αλλά εκείνα το παραβαίνουν προφανώς (όπως λ.χ. οι συνήθειες στις μέρες μας παραβάσεις του ν. 4002/2011, ήτοι κυρίως ο παράνομος ηλεκτρονικός τζόγος)· τις τυχηρές δηλαδή δοσοληψίες τις οποίες, όλως παράνομα, επιχειρεί να οργανώσει και να δρομολογήσει ένας τρίτος, εξωτερικός παράγοντας, στερούμενος οποιουδήποτε ίχνους νομιμοποίησης, ο οποίος καταστρατηγεί ακόμη και ρητές απαγορεύσεις ή περιορισμούς, και ο οποίος αυθαίρετα παριστά τον «επαγγελματία διοργανωτή», υπό την έννοια που ο τελευταίος συναντάται στα ειδικώς προβλεπόμενα και επιτρεπόμενα παίγνια και στοιχήματα.

Οι ως άνω παρανομίες ενέχουν το δίχως άλλο ιδιάζουσα επικινδυνότητα για τη νομιμότητα και την ακεραιότητα του τυχηρού συναλλακτικού πεδίου, ιδιαίτερα δε στις μέρες μας, κυρίως επί του πρόσφορου για επίδειξη παραβατικής συμπεριφοράς διαδικτυακού χώρου: ο παράνομος διοργανωτής εκμεταλλεύεται, συχνά ανελέητα, την αδυναμία και το πάθος των παικτών, παγιδεύοντας τους τελευταίους σε ένα αδηφάγο παιγνιώδες δίκτυο τασσόμενο στο όνομα του κέρδους και του πλουτισμού, πολύ δε περισσότερο όταν ο ίδιος συμμετέχει ως παίκτης, οπότε και απολαμβάνει μεγαλύτερη εξουσία καθορισμού της τροπής του παιγνίου ή του στοιχήματος³¹¹.

Τα παράνομα λοιπόν παίγνια και στοιχήματα δεν δύνανται παρά να επιφέρουν, το δίχως άλλο, την «αστική κύρωση» του άρθρου ΑΚ 174, ήτοι της απόλυτης ακυρότητας, η οποία συγχρόνως σημαίνει την ακώλυτη έγερση της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρα ΑΚ 904 επ.)³¹². Και τούτο διότι οι εν λόγω απαγορεύσεις τίθενται όχι μόνο υπέρ του ατομικού συμφέροντος των παικτών, αλλά και υπέρ του γενικότερου, δημοσίου συμφέροντος, ήτοι κατ' ουσίαν υπέρ της προστασίας της δημόσιας τάξης και της αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων εθισμού και οικονομικής αποσάθρωσης.

³¹⁰Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 16.

³¹¹Κ.Ν. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 17.

³¹²Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846 αρ. 39^α και αρ. 41-42, όπου κάνει λόγο για την πρακτική σημασία της προτίμησης της απλής ανοχής των τυχηρών συμβάσεων σε σχέση με την επιλογή της καθολικής τους ακυρότητας.

Διαφορετικής αντιμετώπισης τυγχάνουν, όπως προελέχθη, τα παίγνια και τα στοιχήματα τα μη προβλεπόμενα πολυμερή μη τριγωνικά και τα διμερή, τα οποία γεννούν ατελή και όχι άκυρη ενοχή. Διότι, παρά το γεγονός ότι ούτε αυτά απολαμβάνουν ειδικής νομοθετικής ρύθμισης, δεν ενέχουν κινδύνους ιδίου βεληνεκούς με ένα παράνομα οργανωμένο παίγνιο ή στοιχίμα σταθερής υποδομής που εντάσσεται σε ένα «παρακράτος» τυχηρών δοσοληψιών. Τα ίδια δεν αποτελούν τίποτα άλλο παρά καθημερινές, άτυπες συμφωνίες της συνήθους συναλλακτικής ζωής, και, ευρισκόμενα εντός του πλαισίου των ΑΚ 844-845, δεν δημιουργούν τίποτα περισσότερο από ηθικά «χρέη τιμής». Για τον λόγο αυτό και δεν τους αρμόζει η αυστηρή και μη αναστρέψιμη «τιμωρία» της ακυρότητας, παρά μόνο, όλως ηπιότερα, η περιαφή τους με μειωμένη μόνο ενοχική δύναμη περιοριζόμενη στο πλαίσιο του ατελούς.

Ωστε η πρόσδοση ακυρότητας, κατ' ουσίαν, η «αφαίμαξη» κάθε ίχνους νομικής ισχύος από τα παράνομα παίγνια και στοιχήματα, να οφείλεται όχι σ' αυτήν καθεαυτήν την άνευ ετέρου αποδοκιμασία του παιγνίου ή του στοιχήματος, αλλά, στην πραγματικότητα, στις ιδιάζουσας επικινδυνότητας συνθήκες που το περικλείουν, ήτοι στην απειλητική παρεμβολή μη αδειοδοτημένων επαγγελματιών με μόνιμη υλικοτεχνική υποδομή, οι οποίοι δεν αποτελούν τίποτε άλλο παρά αυθαίρετους και ανέλεγκτους επιτήδεις παραβάτες της ειδικής περί παιγνίων και στοιχημάτων νομοθεσίας³¹³.

Υποστηρίζεται ωστόσο ότι η εκ των υστέρων περιβολή των «παράνομων» παιγνίων και στοιχημάτων με την εκάστοτε απαιτούμενη νομιμότητα, όπως λ.χ. η εκ των υστέρων κτήση της απαιτούμενης άδειας από την ΕΕΕΠ για την εγκατάσταση παιγνιομηχανημάτων διενέργειας ψυχαγωγικών τεχνικών (άρθρο 38 ν. 4002/2011), συνεπάγεται, αισίως, μεν, την ίαση της παρανομίας τους, αλλά την παραγωγή μόνο ατελούς ενοχής από αυτά³¹⁴, άποψη ωστόσο που κρίνεται σαφώς αμφισβητήσιμη, λόγω των πρακτικών δυσχερειών που ομολογουμένως δημιουργεί.

β. Το άρθρο ΑΚ 905

Παρά το γεγονός ότι τέτοιας λογής παίγνια και στοιχήματα, ήτοι απολήγοντα στην παράνομη κερδοφορία ενός κατ' ουσίαν παραβάτη, ενέχουν, όπως ανωτέρω εξετάθη, πλείστους σοβαρούς κινδύνους για το καταναλωτικό κοινό, δεν είναι διόλου παράδοξο να λεχθεί ότι η προπεριγραφείσα κατάσταση ανατρέπεται όταν η παρανομία εντοπίζεται και στο πρόσωπο του ιδίου του παίκτη ή του στοιχηματίζοντα. Ειδικότερα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, στην

³¹³ Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 89-90, 97.

³¹⁴ Διότι αίρεται μόνο η απαγόρευση. Ίδ. σχετικά Αντ. Αντωνιάδη, ό.π., αρ. 30, Β. Αντ. Βαθρακοκόλη, ό.π., άρθρο ΑΚ 844, αρ. 14.

πλειονότητα των περιπτώσεων, ο παίκτης ή ο στοιχηματίζων που συμμετέχει σε ένα παράνομο παίγνιο ή στοίχημα δρα τελώντας εν γνώσει του στοιχείου της αντίθεσης στον νόμο και της παραβατικότητας. Σε ελάχιστες μόνο περιπτώσεις, ίσως βαριάς αμέλειας, θα μπορούσε μάλλον να γίνει δεκτό ότι ο παίκτης ή ο στοιχηματίζων συμμετέχει ασυνείδητα, έχοντας την πεποίθηση ότι όλα βαίνουν καλώς και θεμιτώς. Ως εκ τούτου, θα μπορούσε στην περίπτωση αυτή να τύχει εφαρμογής το άρθρο ΑΚ 905, το οποίο αποκλείει την αναζήτηση των καταβληθέντων σε περίπτωση γνώσης του αχρεωστήτου της παροχής, εν προκειμένω λόγω παρανομίας.

Μολαταύτα, εν όψει και του σκοπού της προστασίας του αδύναμου, επιρρεπούς καταναλωτή και της αποτροπής του από τον εθισμό στις τυχερές συναλλαγές, η εφαρμογή του άρθρου ΑΚ 905, συνεπαγόμενη την αδυναμία αναζήτησης των καταβληθέντων από τον ηττηθέντα «συνεργό» του παράνομου διοργανωτή, θα πρέπει να απορριφθεί³¹⁵. Αυτό εξάλλου αρμόζει σε μια σχέση εξελισσόμενη ανάμεσα σε έναν επαγγελματία-διοργανωτή και έναν απλό καταναλωτή-παίκτη ή στοιχηματίζοντα (σχέση «consumer to business»), όπου η αναγκαιότητα προστασίας του αδύναμου μέρους, έστω και ενήμερου της παρανομίας, κατέχει πρωτεύοντα ρόλο, καθορίζοντας τα εκατέρωθεν συμφέροντα και δικαιώματα.

Περαιτέρω δε πρέπει να σημειωθεί ότι, αν υιοθετηθεί η άποψη περί του αποκλεισμού της εφαρμογής του άρθρου ΑΚ 904 λόγω της γνώσης και του παίκτη ή στοιχηματίζοντα περί του αχρεωστήτου της παροχής, το παράνομο παίγνιο ή στοίχημα θα επιφέρει, στην πράξη, τα αυτά αποτελέσματα με τα άρθρα ΑΚ 844- 845, ήτοι, κατ' ουσίαν, την παραγωγή ατελούς ενοχής³¹⁶.

Και αν ακόμη θεωρηθεί ακραία η ανωτέρω λύση, επειδή φαίνεται να προωθεί αδιακρίτως τα συμφέροντα του εκάστοτε καταναλωτή, θα μπορούσε τότε, αντί αυτής, να προταθεί η λύση του άρθρου ΑΚ 914, σε συνδυασμό με το άρθρο ΑΚ 300: ήτοι απονομή δικαιώματος αποζημίωσης στον ηττηθέντα για όσα κατέβαλε σε εκπλήρωση παράνομου παιγνίου ή στοιχήματος, η οποία θα περιορίζεται ωστόσο από τη συνυπαιτιότητα που θα τον βαρύνει λόγω της γνώσης της παρανομίας. Αυτή μάλλον θα κρινόταν ως η ορθότερη δικαιοπολιτική λύση, εν όψει και του βαθύτερου σκοπού των ρυθμίσεων για τις τυχερές συναλλαγές, ήτοι της καταπολέμησης του εθισμού και του πάθους του καταναλωτή-παίκτη ή στοιχηματίζοντα, ο οποίος δεν θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί υπό την οπτική της άνευ ετέρου δυνατότητας ανάκτησης των απολεσθέντων και, ως εκ τούτου, της μη υποβολής του σε οποιαδήποτε «θυσία».

³¹⁵ *Κ.Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 16.

³¹⁶ *Κ.Ν. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 17.

3. Τα ανήθικα παίγνια και στοιχήματα

α. Γενικά

Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπίζονται από την έννομη τάξη και οι συμβάσεις παιγνίων και στοιχημάτων οι οποίες αντιβαίνουν στην έννοια των χρηστών ηθών, ήτοι στην κρατούσα κοινωνική ηθική, έστω και αν γι' αυτά δεν εντοπίζεται ειδική απαγορευτική ρύθμιση. Ευθύς εξαρχής πρέπει να σημειωθεί ότι μόνο ο κερδοσκοπικός χαρακτήρας του παιγνίου ή του στοιχήματος δεν αρκεί για να του προσαφθεί το στοιχείο του ανήθικου³¹⁷. Κάτι τέτοιο θα αντιτίθετο εξάλλου προς την ίδια τη νομοθετική επιλογή της «ανοχής» που καθιερώνει ο Αστικός Κώδικας, καθώς θα προκαλούσε, άνευ ετέρου, την αστική τους «αποκήρυξη», ήτοι την ακυρότητά τους και δε θα άφηνε κανένα περιθώριο εφαρμογής των άρθρων ΑΚ 844-845. Ούτε ταυτίζεται η έννοια της ανηθικότητας με εκείνη της παρανομίας, παρόλο που αυτές συχνά συγχέονται μεταξύ τους με την πεποίθηση ότι, αρκεί μόνο η αντίθεση της σύμβασης παιγνίου ή στοιχήματος στο νόμο για να τους προσδοθεί ανηθικότητα³¹⁸.

Αντίθετα, το στοιχείο ανηθικότητας που οι εν λόγω τυχηρές συμβάσεις εμπερικλείουν ποικίλλει, κρινόμενο *ad hoc*, στη βάση της εκάστοτε περίπτωσης, δύναται δε να αφορά τις ιδιαίτερες συνθήκες κατάρτισης ή διεξαγωγής τους ή και το ίδιο το περιεχόμενό τους, τα κίνητρα ή τον σκοπό τον οποίο εξυπηρετούν³¹⁹. Ανηθικότητα καταλογίζεται λ.χ. σε παράνομους αγώνες ταχύτητας, σε άνευ όρων αγώνες πάλης μεταξύ ανθρώπων ή και ζώων, όπως οι, ιδιαίτερα διαδεδομένες παλαιότερα, λεγόμενες «κοκορομαχίες» ή «κυνομαχίες», παίγνια τα οποία προσβάλλουν τις θεμελιώδεις αξίες της ζωής και σωματικής ακεραιότητας και καταργούν κάθε έννοια ποιότητας και ηθικής. Ανήθικο κρίνεται επίσης το παίγνιο ή το στοίχημα που εκτυλίσσεται μεταξύ παικτών με εμφανή διαφοροποίηση όσον αφορά την εμπειρία και την οικονομική δύναμη, στο οποίο διακυβεύονται μεγάλα χρηματικά ποσά, πολλώ μάλλον αν ο ένας, κατά πολύ ισχυρότερος σε τεχνική δεινότητα και δεξιότητα εκμεταλλεύεται την κουφότητα και την ανάγκη ή τον εκνευρισμό του άλλου (άρθρο ΑΚ 179)· ή το παίγνιο στο οποίο η προσέλευση συμπαικτών πραγματοποιείται μέσω της χρήσης γυναικών ελευθερίων ηθών³²⁰. Ανήθικο παίγνιο κρίνεται ακόμη το λαχείο, το μη νομίμως συσταθέν χάριν εξεύρεσης

³¹⁷ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 45.

³¹⁸ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 31, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο ΑΚ 844, αρ. 15, Π.Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 637.

³¹⁹ Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 8, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 31, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο ΑΚ 844, αρ. 15.

³²⁰ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 46.

πόρων για τη διάπραξη εγκλημάτων ή για τη νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες.³²¹

Ακόμη όμως και η χρήση δόλου ή τεχνάσματος χρησιμοποιούμενου κατά τη διεξαγωγή του παιγνίου ή του στοιχήματος θα μπορούσε να λεχθεί ότι είναι δυνατό να τα καταστήσει ανήθικα, όπως λ.χ. στην περίπτωση που ο προσκαλών σε στοίχημα τελεί σε πλήρη βεβαιότητα για το στοιχηματιζόμενο γεγονός, ενώ παριστάνει τον αδαή· ή στην περίπτωση του συστηματικού χαρτοπαίκτη που παρουσιάζεται ως άπειρος και ερασιτέχνης, δημιουργώντας την πεποίθηση της εγγυημένης νίκης στον συμπαίκτη του. Βέβαια, στην περίπτωση αυτή, είτε θεωρούμενης της καταβολής ως αποτέλεσμα τεχνάσματος κατά την έννοια του άρθρου ΑΚ 845 είτε θεωρούμενου του ιδίου του παιγνίου ως ανήθικου κατά την έννοια των άρθρων ΑΚ 178 και 179, η πρακτική συνέπεια είναι η ίδια: δυνατότητα ανάκτησης της καταβληθείσας παροχής, με έναν επιπλέον περιορισμό ως προς το άρθρο ΑΚ 178, όπως κατωτέρω θα αναλυθεί.

Επισημαίνεται βέβαια ότι πλείονες περιπτώσεις πάσχουν τόσο από το στοιχείο του ανήθικου όσο και από εκείνο του παράνομου, όπως το παίγνιο στο οποίο ο ένας παίκτης, υπόσχεται σε περίπτωση ήττας του, τη διάπραξη κάποιου εγκλήματος, λ.χ. υπεξαίρεσης στη δημόσια υπηρεσία ή παράνομο διορισμό σε ικανοποίηση του αναδειχθέντος νικητή. Η συνέπεια φυσικά είναι η ίδια, ήτοι πλήρης ακυρότητα.

β. Το άρθρο ΑΚ 907

Μολαταύτα, η ανήθικη τυχηρά σύμβαση δεν απονέμει στον ηττηθέντα παίκτη ή στοιχηματίζοντα την άνευ ετέρου δυνατότητα αναζήτησης των καταβληθέντων χρεών. Αντίθετα, προσ απαιτεί την απουσία οποιουδήποτε ανήθικου στοιχείου στο πρόσωπο του ιδίου του δότη-ηττηθέντα, σε συμφωνία προς το άρθρο ΑΚ 907, που ορίζει ότι *«παροχή που έγινε για ανήθικη αιτία δεν αναζητείται, αν η ανήθικη αιτία αφορά και το δότη»*³²².

Η κοινή λοιπόν αισχύροτητα ηττημένου και νικητή έχει ως συνέπεια την «τιμωρία» του ανήθικου ηττηθέντα-εκπληρώσαντα την παροχή, ο οποίος υποχρεούται να ανεχθεί τη διατήρηση αυτής στο πρόσωπο του επίσης ανήθικου νικητή³²³. Όπως λ.χ. σε μία καταρχήν επιτρεπόμενη παρτίδα σκακιού, όπου έκαστος παίκτης υπόσχεται, ως έπαθλο, την τέλεση μίας πράξης εγκληματικής. Αλλά και αν ακόμη η ανηθικότητα αφορά μόνο τον δότη-ηττηθέντα, αυτός και πάλι δεν απολαμβάνει βέβαια τη δυνατότητα επίκλησης της έλλειψης νόμιμης αιτίας

³²¹ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 23α.

³²² Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 8, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π. αρ. 31, Β. Αντ. Βαθρακοκύλης, ό.π. άρθρο ΑΚ 844, αρ. 15.

³²³ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 47

για την ανάκτηση του καταβληθέντος από αυτόν επάθλου όπως λ.χ. στην περίπτωση ενός παιγνίου που όλως τυχαίως απέβη επικερδές για τον αδαή και αδύναμο συμμετέχοντα σε βάρος ενός ηττηθέντα «ανήθικου», ο οποίος, ως εμπειρότερος και δρώντας δόλια θέλησε να συμβληθεί με σκοπό να εκμεταλλευθεί την ανισότητα του συμπαίκτη του³²⁴.

Φυσικά στην περίπτωση των ανήθικων τριγωνικών παιγνίων, θα ήταν δυνατό να υποστηριχθούν αναλόγως τα όσα ανωτέρω εκτέθηκαν σε σχέση με τα παράνομα παίγνια και στοιχήματα αναφορικά με το ζήτημα της αναζήτησης των καταβληθέντων υπό του ηττηθέντος και με τη δυνατότητα έγερσης σχετικής αξίωσης αποζημίωσης.

³²⁴Μ. Π. Σταθόπουλος, ό.π, σελ. 363, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικά Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 46.

§4. ΔΙΚΑΙΟΠΡΑΞΙΕΣ ΣΥΝΔΕΟΜΕΝΕΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΤΥΧΗΡΕΣ

Η ΝΟΜΙΚΗ ΤΟΥΣ ΤΥΧΗ

I. Προκατανόηση του ζητήματος

Τα συναλλακτικά φαινόμενα των παιγνίων και των στοιχημάτων δεν εμφανίζονται σχεδόν ποτέ μόνα τους. Στην πράξη συνοδεύονται από άλλες δικαιοπραξίες, προγενέστερες, ταυτόχρονες ή μεταγενέστερες της σύναψής τους, οι οποίες, λόγω της σύνδεσής τους με την τυχηρά δοσοληψία, κεντρίζουν το ενδιαφέρον της έννομης τάξης. Πρόκειται για δικαιοπραξίες ιδιαίτερα συνήθεις στη συναλλακτική πρακτική, όπως λ.χ. η σύμβαση δανείου για τη χρηματοδότηση παιγνίου, η σύμβαση εγγύησης ή η σύσταση υποθήκης για εξασφάλιση απαίτησης από παίγνιο ή στοιχείο ή η συμβατική αναγνώριση χρέους από τυχηρά συναλλαγή. Για αυτές λοιπόν ανακύπτει το ερώτημα αν υπάγονται στην ίδια νομική μεταχείριση με την κύρια τυχηρά σύμβαση την οποία εξυπηρετούν, ή αν, αντιθέτως, λαμβάνουν ιδιαίτερη αντιμετώπιση και δική τους ανεξάρτητη πορεία, ερώτημα το οποίο θα μελετηθεί στη βάση της διάκρισής τους σε συναφείς αυτοτελείς, παρεπόμενες και εκτελεστικές της κύριας σύμβασης δικαιοπραξίες, σε συνάρτηση φυσικά με το είδος της ενοχής που απορρέει από αυτήν καθεαυτήν την τυχηρά συναλλαγή.

II. Διερεύνηση των επιμέρους περιπτώσεων

1. Η ενοχή από τις συναφείς αυτοτελείς δικαιοπραξίες

Με σκοπό τη διευκόλυνση της διενέργειας των παιγνίων και των στοιχημάτων, συγκεκριμένα της έναρξης³²⁵ και της εξακολούθησής τους, καταρτίζονται συχνά δικαιοπραξίες, ιδίως συμβάσεις, οι οποίες δεν δύνανται να χαρακτηρισθούν ως παρεπόμενες της τυχηράς σύμβασης την οποία εξυπηρετούν³²⁶, καθώς αποτελούν και οι ίδιες δικαιοπραξίες κύριες λόγω της αυτοτέλειάς που ενέχουν. Εν τούτοις, λόγω της ιδιαίτερης συνδρομής που παρέχουν στη διεξαγωγή των τυχηρών συμβάσεων, διακρίνονται από ουσιώδη προς αυτές συνάφεια³²⁷. γι' αυτό και η τύχη τους, παρότι ο Αστικός Κώδικας σιωπά σχετικά, ακολουθεί κατά κανόνα την τύχη της σύμβασης παιγνίου ή στοιχήματος, με αποτέλεσμα οι έννομες σχέσεις που δημιουργούν

³²⁵ «Προπαρασκευαστικές» χαρακτηρίζει ο Αλ. Αιζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικές Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 54 επ.) τις συναφείς αυτοτελείς συμβάσεις, οι οποίες διευκολύνουν την έναρξη των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων.

³²⁶ Για τις παρεπόμενες ιδ. παρακάτω, υπό β.

³²⁷ Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 38, Δ. Φ. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 77 επ.

οι εν λόγω δικαιοπραξίες να λαμβάνουν είτε μειωμένη, είτε πλήρη είτε μηδενική ενοχική δύναμη.

Στο πλαίσιο των συναφών, μα αυτοτελών, δικαιοπραξιών θα γίνει λόγος μόνο για τις συμβάσεις εντολής, εταιρείας και δανείου, ως κρισιμότερες και συνηθέστερες, σε συνάρτηση με τον ατελή, τέλειο ή άκυρο χαρακτήρα της εκάστοτε τυχηράς σύμβασης, την οποία εξυπηρετούν. Συγκεκριμένα:

α. Επί ατελών ενοχών

Ορθότερο είναι να γίνει δεκτό, λαμβανομένης υπόψη και της ρητής νομοθετικής πρόβλεψης περί εκτελεστικών σχέσεων (άρθρο ΑΚ 844 εδ.β')³²⁸, ότι οι ανωτέρω δικαιοπραξίες, αν και διέπονται από αυτοτέλεια, θα πρέπει να ακολουθήσουν τη γραμμή που χαράσσει ο Αστικός Κώδικας στην περίπτωση που υπηρετούν παίγνια ή στοιχήματα τα οποία παράγουν ατελή ενοχή· ήτοι, να περιορισθούν και αυτές στην παραγωγή μόνον ατελούς ενοχής προκειμένου να μην αναιρέσουν τον πρωταρχικό στόχο της αποτροπής του εθισμού στις τυχηρές συμβάσεις και να μην καταστρατηγήσουν εμμέσως τον κανόνα των άρθρων ΑΚ 844 -845³²⁹.

αα. Εντολή προς εκτέλεση παιγνίου ή στοιχήματος

Η γνωστή σύμβαση εντολής (άρθρα ΑΚ 713 επ.), συναπτόμενη με αφορμή απλώς και όχι ειδικώς επιτρεπόμενο παίγνιο ή στοίχημα, ήτοι παίγνιο υπαγόμενο στα άρθρα ΑΚ 844-845, και αν ακόμη πληροί τις προϋποθέσεις εγκυρότητας, δεν δύναται να παραγάγει αποτελέσματα τέλειας ενοχής. Ειδικότερα, ο εντολέας δεν διαθέτει ουδεμία εξουσία να απαιτήσει την εκτέλεση της συνομολογηθείσας υποχρέωσης, ήτοι τη συμμετοχή του εντολοδόχου στο παίγνιο ή στο στοίχημα· αντιστρόφως, ούτε ο εντολοδόχος δύναται να αξιώσει από τον εντολέα την καταβολή του προαπαιτούμενου για τη συμμετοχή στο παίγνιο κεφαλαίου (άρθρο ΑΚ 721), δύναται όμως να αναζητήσει, πριν από την έκβαση του παιγνίου ή του στοιχήματος, ότι οικειοθελώς ο ίδιος προκατέβαλε, σύμφωνα με τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρα ΑΚ 904 επ., όπως θα ίσχυε και αν είχε προκαταβάλει ο ίδιος ο εντολέας). Διότι άλλως τα ανωτέρω θα επέβαλαν την αναγκαστική συμμετοχή στο παίγνιο ή το στοίχημα, η οποία, όπως ήδη εξετάθη, είναι όλως φευκτέα³³⁰.

³²⁸ Για τις οποίες ιδ. κατωτέρω, υπό 3.

³²⁹ Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 26., Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 703

³³⁰ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 55, Δ. Αυγητίδης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 40, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 703, Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 19. Αντίθετα ο Κ. Α. Καυκάς, ό.π., σελ. 430, κατά τον οποίο «ο εντολεύς και ο εντολοδόχος θα έχωσι άπαντα τα εκ της συμβάσεως εντολής δικαιώματά των (άρθρα 718-723 Κώδικος)».

Ομοίως, για τον σκοπό της αποτροπής της ροπής στις τυχηρές συναλλαγές, δεν καθίσταται δυνατό να εγερθεί ούτε αγωγή του εντολέα κατά του εντολοδόχου για την απόδοση του εισπραχθέντος επάθλου (άρθρο ΑΚ 719) ούτε αγωγή του εντολοδόχου κατά του εντολέα για την απόδοση των δαπανηθέντων για την εκτέλεση της εντολής και των καταβληθέντων σε περίπτωση ήττας (άρθρα ΑΚ 722-723)³³¹. Ωστόσο, σε περίπτωση καταβολής των χάριν παιγνίου ή στοιχήματος δαπανών από χρηματικό κεφάλαιο του ίδιου του εντολοδόχου ίσως να άρμοζε επεικέστερη αντιμετώπιση, ώστε αυτός να οπλιζόταν με σχετική αξίωση κατά του εντολέα, έστω και αν τούτο δεν λειτουργούσε αποτρεπτικά ως προς την ενασχόληση με τις τυχηρές συναλλαγές³³².

Ούτε, πολύ περισσότερο, θα ευοδωνόταν αγωγή του εντολέα κατά του εντολοδόχου και αν ακόμη το κεφάλαιο με το οποίο ο εντολοδόχος εκουσίως ικανοποίησε τον νικητή ανήκε στον ίδιο τον εντολέα· διότι τίποτε δεν εκώλυε την προγενέστερη της έκβασης του παιγνίου ή στοιχήματος αναζήτηση ή απόσυρση του κεφαλαίου και περαιτέρω, τούτο θα προσέκρουε στο άρθρο ΑΚ 909, καθώς η εκπλήρωση του χρέους από το παίγνιο ή στοίχημα από τον εντολοδόχο θα συνεπαγόταν την απόσβεση της υποχρέωσης επιστροφής, αφού δε θα σωζόταν πλέον το κεφάλαιο στα χέρια του τελευταίου³³³.

ββ. Εταιρεία συσταθείσα χάριν παιγνίου ή στοιχήματος

Με τον ίδιο τρόπο θα αντιμετωπισθούν και οι ενοχές που απορρέουν από εταιρεία η οποία συστήθηκε χάριν διενέργειας απλώς επιτρεπόμενου παιγνίου ή στοιχήματος με τρίτους. Ειδικότερα, το στοιχείο του «νομικώς εξαναγκαστού» απουσιάζει ως προς την ίδια τη συμμετοχή της εταιρείας στο παίγνιο ή το στοίχημα, ενώ περαιτέρω, ουδεμία αξίωση γεννάται ως προς την καταβολή της εταιρικής εισφοράς και τη συμμετοχή των εταίρων στα κέρδη και τις ζημίες ή τη συμμετοχή του ενός εταίρου στο παίγνιο ή το στοίχημα στο όνομα των λοιπών.

Ωστε πριν από την έκβαση του παιγνίου ή του στοιχήματος οτιδήποτε καταβλήθηκε οικοθελώς να είναι αναζητήσιμο, όπως αρμόζει εξάλλου σε κάθε ατελή ενοχική σχέση. Αντιθέτως, μετά την περαίωση αυτών, κέρδη και απώλειες παραμένουν στον παίζαντα ή

³³¹ *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 55, όπου και σχετικώς η διαμάχη για τη διαφορετική αντιμετώπιση κερδών και απωλειών, *Αντ. Αντωνιάδης*, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 40, *Σ. Διαμαντάκος*, ό.π., σελ. 212, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., άρθρο 844, αρ. 19.

³³² *Ιδ.* σχετικά ΕφΑθ 1190/1975, ό.π., *Αλ. Λιτζερόπουλο*, ό.π., αρ. 55, *Σ. Διαμαντάκο*, ό.π., σελ. 212 και *Π. Χρ. Φίλιο*, ό.π., σελ. 638, ο οποίος τάσσεται υπέρ της απόδοσης των κερδών, κατόπιν αφαίρεσης των σχετικών δαπανών, απωλειών, κλπ.

³³³ *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., αρ. 55, *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ό.π., άρθρο 844, αρ. 19.

στοιχηματίζαντα εταίρο, όπως για τον εντολοδόχο· τα ίδια με ως άνω (υπό αα.) θα ισχύουν και αν το κεφάλαιο προέρχεται από την εταιρική περιουσία³³⁴.

γγ. Δάνειο συναφθέν χάριν παιγνίου ή στοιχήματος

Ως προς τη μεταχείριση του δανείου (άρθρα ΑΚ 806 επ.) που συνομολογείται χάριν απλώς επιτρεπόμενου παιγνίου οι απόψεις στη θεωρία διίστανται. Κατά μία άποψη, η σύμβαση δανείου που συνάπτεται χάριν χρηματοδότησης τέτοιου είδους παιγνίου και στοιχήματος είναι καθόλα ενεργή, παράγουσα αγωγήμη αξίωση³³⁵. Σύμφωνα δε με την εν λόγω άποψη εμφανίζεται και η νομολογία, η οποία μάλιστα δεν έχει διστάσει να δεχθεί την παραγωγή εννόμων συνεπειών από δάνειο που δόθηκε χάριν διενέργειας παιγνίου απαγορευμένου, το οποίο όχι μόνο δεν πάσχει ακυρότητα, αλλά παρέχει αξίωση καθόλα αγωγήμη για την απόδοσή του³³⁶. Διότι η σύναψή του δεν επιφέρει την αναγκαστική συμμετοχή στο παίγνιο ή στοίχημα, δεδομένου ότι η τελική απόφαση επαφίεται εξ ολοκλήρου στην ελεύθερη επιλογή του δανειολήπτη³³⁷. Παραλλαγή της ως άνω άποψης απονέμει τελειότητα στη σύμβαση δανείου μόνο στην περίπτωση που αυτή συνάπτεται με τρίτον, μη εμπλεκόμενο στο παίγνιο ή στοίχημα, δανειοδότη³³⁸.

Αντίθετα, η δεύτερη άποψη αντιμετωπίζει το δάνειο που δόθηκε χάριν απλώς επιτρεπόμενου παιγνίου ή στοιχήματος όπως και το ίδιο το παίγνιο και το στοίχημα, ήτοι ως σχέση δυνάμενη να παράγει ατελή μόνο ενοχή, υπό τον όρο ότι ο δανειστής τελεί εν γνώσει του σκοπού της συνομολόγησης του δανείου και ανεξαρτήτως της τελικής διεξαγωγής ή μη του παιγνίου ή του στοιχήματος. Ούτως, και επί προσυμφώνου δανείου, ο υπέρ ου η υπόσχεση δεν θα απολαμβάνει ουδεμία δυνατότητα να αξιώσει την καταβολή του δανείου από τον υποσχόμενο, ούτε, αντιστρόφως, ο τελευταίος, σε περίπτωση οικειοθελούς εκπλήρωσης, να απαιτήσει την καταβολή των τόκων. Ωστόσο, πάντες οι καταβληθέντες τόκοι είναι έγκυροι και μη αναζητήσιμοι, κατά τη γραμμή του άρθρου ΑΚ 845³³⁹.

³³⁴ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 56, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 42. Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 212, ο οποίος υποστηρίζει ότι υφίσταται αγωγήμος αξίωση προς επιδίωξη της παράδοσης του επιτευχθέντος μέρους του εταιρικού κέρδους, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 20. Αντίθετα ο Κ. Α. Καυκάς, ό.π., σελ. 431, ο οποίος δέχεται ότι οι εταίροι απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα και βαρύνονται με όλες τις υποχρεώσεις από την εταιρική σύμβαση, παρά την ατελή ενοχή που πηγάζει από την κύρια τυχηρά σύμβαση.

³³⁵ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 43, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 20, Κ. Α. Καυκάς, ό.π., σελ. 431, Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 638.

³³⁶ ΕφΚρ 64/1948, Εφημερίς Ελλήνων Νομικών, 13, σελ. 723 επ., ΜΠΘεσ 1286/1972, ό.π., ΕφΘεσ 2825/1992, Αρμενόπουλος 47, σελ. 40 επ. ΕφΘεσσεσ 2488/1998, Δικαιοσύνη, 1999, σελ. 372 επ.

³³⁷ Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 215.

³³⁸ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 43, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 20.

³³⁹ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 58, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 43, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 20. Ίδ. σχετικά ΕφΚρ 64/1948, ό.π.

Επιπλέον, τασσόμενη υπέρ του σκοπού της αποτροπής του εθισμού στις τυχερές συναλλαγές, η ως άνω γνώμη δέχεται τη δυνατότητα ανάκτησης του δανείου από τον οικειοθελώς εκπληρώσαντα την υποχρέωση από το προσύμφωνο οποτεδήποτε (βάσει του άρθρου ΑΚ 904), χάριν παρακώλυσης της συμμετοχής του δανειολήπτη στο παίγνιο ή το στοίχημα, υπό τον όρο φυσικά της διατήρησης του δανείου στα χέρια του τελευταίου· διότι άλλως, στην περίπτωση της ήττας και της εξαιτίας αυτής απώλειας του δανείου, η αναζήτηση προσκρούει στο άρθρο ΑΚ 909³⁴⁰.

Σημειωτέον ότι, ανεξαρτήτως της ακολουθούμενης άποψης, γίνεται δεκτό ότι δάνειο που δόθηκε χάριν απλώς επιτρεπόμενου παιγνίου ή στοιχήματος και του οποίου οι συνθήκες σύναψης προδίδουν ανηθικότητα, ήτοι λ.χ. δάνειο που συννομολογήθηκε σε αυτόν καθεαυτόν τον τόπο του παιγνίου μεταξύ συμπαικτών με πίστωση και με υπέρογκο τόκο, ή μεταξύ της ίδιας της λέσχης παιγνίου και των μελών της εν όψει έναρξης παιγνίου ή δάνειο που δόθηκε σε αδέξιο και άπειρο παίκτη προς εκμετάλλευσή του, όχι μόνο δεν παράγει ατελή ενοχή, αλλά πάσχει απόλυτη ακυρότητα ως αντίθετο προς τα χρηστά ήθη (άρθρο ΑΚ 178). Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή, ο δότης του ανήθικου δανείου δεν δύναται να στραφεί κατά του λήπτη για την αναζήτηση του δανείου, αφού, κατά κανόνα, η ανηθικότητα βαρύνει τον ίδιο, ή τουλάχιστον, και τον ίδιο (άρθρο ΑΚ 907)³⁴¹.

δδ. Λοιπές συναφείς αυτοτελείς δικαιοπραξίες

Την ίδια μεταχείριση θα λάβει στην περίπτωση του απλώς επιτρεπόμενου παιγνίου και η μεσεγγύηση (άρθρα ΑΚ 831 επ.), ήτοι η συμφωνία προκαταβολής του «επάθλου», συνήθως χρηματικού ποσού, στα χέρια τρίτου προσώπου, ο οποίος θα το αποδώσει στον νικητή: δεν γεννάται απαίτηση προκαταβολής του υπεσχημένου υπέρ του μεσεγγυούχου, ούτε απαίτηση παράδοσης της προκαταβολής υπέρ του νικητή³⁴², ο δε οικειοθελώς παραδούς δύναται οποτεδήποτε πριν από την έκβαση να αναλάβει τα προκαταβεβλημένα, διαφορετικά αυτά εγκύρως αποδίδονται στον νικητή³⁴³.

Αντιθέτως, ως απολύτως έγκυρες πρέπει να θεωρηθούν οι οργανωτικές και υποστηρικτικές απλώς επιτρεπόμενου παιγνίου ή στοιχήματος συμβάσεις προμήθειας μέσων και

³⁴⁰ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π. αρ. 58.

³⁴¹ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 58, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 214, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 43, Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 20, Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 638.

³⁴² Αν ωστόσο ο μεσεγγυούχος αρνείται να καταβάλει στον νικητή, ο κάθε παίκτης ή στοιχηματίσας αναζητεί από τον μεσεγγυούχο όσα του εμπιστεύτηκε κατά τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού. Ίδ. σχετικά Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 44.

³⁴³ ΕπΜεσ 47/1964, ό.π. Αν ωστόσο αρνηθεί αναιτιολόγητα να τα παραδώσει στον νικητή προβάλλοντας την ένσταση του ΑΚ 844 εδ. α', οι παίκτες ή οι στοιχηματίσαντες δύνανται όλως νομίμως να τα αναζητήσουν κατά το άρθρο ΑΚ 904. Ίδ. σχετικά Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 60 και Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 20.

υπηρεσιών όπως λ.χ. η πρόσληψη προσωπικού ή η αγορά τραπουλόχαρτων, έστω και αν αυτές συνάπτονται στο πλαίσιο απλώς ανεκτού και όχι ειδικά επιτρεπόμενου παιγνίου· τούτο λόγω της μη άμεσης συνδρομής τους στη διενέργεια των τυχηρών δοσοληψιών, αλλά και χάριν της ομαλής και απρόσκοπτης λειτουργίας των εμπορικών συναλλαγών³⁴⁴.

β. Επί τελείων ενοχών

Οι ανωτέρω συναφείς, μα αυτοτελείς, συμβάσεις τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης στην περίπτωση που η κύρια τυχηρά σύμβαση, την οποία εξυπηρετούν, παράγει τέλειο ενοχικό δεσμό. Ειδικότερα, στη βάση του κανόνα ότι οι συναφείς του παιγνίου ή στοιχήματος ενοχές ακολουθούν την τύχη του ιδίου του παιγνίου ή του στοιχήματος, γίνεται δεκτό ότι οι συμβάσεις εντολής, εταιρείας ή δανείου³⁴⁵, όταν συνάπτονται με σκοπό την έναρξη ή τη συνέχιση παιγνίου ή στοιχήματος ειδικώς αναγνωρισμένου από το νόμο, παράγουν, τα ίδια, επίσης τέλεια ενοχή, υπό τον όρο φυσικά της ανυπαρξίας νομικού ελαττώματος σε αυτές (λ.χ. ακυρότητας λόγω δικαιοπρακτικής ανικανότητας)³⁴⁶. Ωστε οι συμβαλλόμενοι απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα από τις συναφείς συμβάσεις και φέρουν τις αντίστοιχες υποχρεώσεις, αν και ομολογουμένως, τούτο ενθαρρύνει την επίδοση στις τυχηρές συναλλαγές, η οποία είναι φευκτέα ακόμη και στην περίπτωση των ειδικώς οργανωμένων παιγνίων.

γ. Επί ακύρων ενοχών

Όλως αντίθετα, μα στη βάση του ίδιου κανόνα του καθορισμού της μεταχείρισης της συναφούς αυτοτελούς σύμβασης από την τύχη της κύριας σύμβασης, η σύμβαση εντολής, εταιρείας ή δανείου και όλες οι λοιπές συναφείς συμβάσεις θα υποστούν τον αντίκτυπο της ακυρότητας του παιγνίου ή του στοιχήματος: όντας και οι ίδιες άκυρες, δεν θα απονείμουν κανένα δικαίωμα στα μέρη και θα επιτρέψουν τοιουτοτρόπως την αναζήτηση των καταβληθέντων κατά τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρα ΑΚ 904 επ.)³⁴⁷.

Ειδικά στην περίπτωση δανείου που χορηγήθηκε με σκοπό τη συμμετοχή του λήπτη σε παράνομο ή ανήθικο παίγνιο ή στοίχημα, οι απόψεις στη θεωρία και τη νομολογία διίστανται: στη θεωρία υποστηρίζεται ότι η επέλευση της ακυρότητας του δανείου εξαρτάται από τη γνώση του δανείζοντος ότι αυτό θα χρησιμοποιηθεί για συμμετοχή σε παράνομο ή ανήθικο παίγνιο ή στοίχημα· στην περίπτωση λοιπόν που το δάνειο κριθεί άκυρο, η ανάληψη του δανείσματος

³⁴⁴ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π. αρ. 61, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 215.

³⁴⁵ Για την ιδιαίτερη περίπτωση του δανείου και την άποψη περί της άνευ ετέρου παραγωγής τέλειας αγωγίμης αξίωσης για την απόδοσή του, ανεξαρτήτως του παιγνίου ή στοιχήματος που εξυπηρετεί, ιδ. ανωτέρω, υπό α.γγ.

³⁴⁶ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 38, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 52, Β. Αντ. Βαθρακοκόιλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 20. Σχετική νομολογία: ΕφΑθ 1190/197.

³⁴⁷ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π. αρ. 64 επ.

καθίσταται δυνατή μόνο βάσει των διατάξεων περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρα ΑΚ 904 επ.)³⁴⁸, εκτός αν η ίδια η σύμβαση δανείου κριθεί ανήθικη, οπότε, όπως ανωτέρω αναλύθηκε, τίθεται ζήτημα εφαρμογής του άρθρου ΑΚ 907³⁴⁹. Ωστόσο η νομολογία, όπως ήδη σημειώθηκε, αντιτίθεται προς την ανωτέρω άποψη, δεχόμενη την παραγωγή πλήρων εννόμων συνεπειών ακόμη και από δάνειο που δόθηκε χάριν διενέργειας απαγορευμένου παιγνίου ή στοιχήματος³⁵⁰.

2. Η ενοχή από τις παρεπόμενες δικαιοπραξίες

Στις παρεπόμενες δικαιοπραξίες, οι οποίες καταρτίζονται κατά την προπαρασκευή, τη διεξαγωγή και την εκτέλεση του παιγνίου ή στοιχήματος, εφαρμόζεται ο γνωστός κανόνας, ήτοι ότι η παρεπόμενη σχέση ακολουθεί την τύχη της κύριας. Εξάλλου τις εν λόγω δικαιοπραξίες δεν διέπει, αντίθετα από τις ήδη περιγραφείσες, ουδεμία αυτοτέλεια, και, ως εκ τούτου, η εξάρτησή τους από την κύρια τυχηρά σύμβαση είναι αναπότρεπτη.

α. Επί ατελών ενοχών

Ως εκ τούτου, κάθε παρεπόμενη σχέση απλώς επιτρεπόμενου παιγνίου ή στοιχήματος θα υπαχθεί, ως εξαρτώμενη από την κύρια, και η ίδια στη ρύθμιση των άρθρων ΑΚ 844-845³⁵¹. Έτσι, νομικώς ανενεργή, μη δυνάμενη να εξασφαλίσει αγωγήμη απαίτηση για την ανάληψη του κέρδους από την τυχηρά σύμβαση, θα κριθεί η συνομολογηθείσα ποινική ρήτρα (άρθρα ΑΚ 404 επ.), η οποία ουδόλως θα καταπίπτει· ομοίως και το ενέχυρο (άρθρα ΑΚ 1209 επ.) ή η υποθήκη (άρθρα ΑΚ 1257 επ.) τα συσταθέντα για εξασφάλιση απαίτησης που απορρέει από απλώς επιτρεπόμενο παίγνιο ή στοίχημα, τα οποία καθόλου δεν θα συνδράμουν στην προνομιακή ικανοποίηση της απαίτησης του νικητή. Ατελής ενοχή γεννάται και από τη σύμβαση εγγύησης (άρθρα ΑΚ 847 επ.) ή αναδοχής χρέους, στερητικής και σωρευτικής (άρθρα ΑΚ 471 επ.), συμβάσεις που στερούνται αγωγιμότητας όταν συνομολογούνται για την εξασφάλιση της ικανοποίησης του νικητή³⁵². Το ίδιο και η καταπιστευτική μεταβίβαση απαίτησης ή κυριότητας πράγματος, η οποία στην υπό κρίση περίπτωση θα καθίσταται ανενεργή, το ίδιο και ο

³⁴⁸ Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 65, *Κ.Α. Κανκάς*, ό.π., σελ. 431-432.

³⁴⁹ Ίδ. ανωτέρω, υπό α.γγ.

³⁵⁰ Ίδ. ανωτέρω, υπό α.γγ.

³⁵¹ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 62, Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 25, Β. Αντ. Βαθρακοκύλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 16, Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 638.

³⁵² Στη μεν στερητική (ΑΚ 471), διότι η ενοχή μεταβαίνει ως έχει, ήτοι ως ατελής και μη δυνάμενη να γεννήσει αγωγήμη απαίτηση έναντι του αναδεχόμενου, το ίδιο δε και στη σωρευτική (ΑΚ 477), επιτρέποντας στον νέο οφειλέτη να προτείνει κατά του νικητή όλες τις κατά τον χρόνο της αναδοχής υφιστάμενες ενστάσεις, και συνεπώς, την ένσταση της ατέλειας της ενοχής. Ίδ. σχετικά Σ. Διαμαντάκο, ό.π., σελ. 208, όπου, περαιτέρω, περί εκχωρήσεως της απαίτησης του νικητή προς τρίτο.

συμβιβασμός (άρθρα ΑΚ 871-872) με μοναδικό αντικείμενο την οφειλή από παίγνιο ή στοίχημα³⁵³.

β. Επί τελείων ενοχών

Ίδ. ανωτέρω, υπό 1.β³⁵⁴.

γ. Επί ακύρων ενοχών

Ίδ. ανωτέρω, υπό 1.γ³⁵⁵.

3. Η ενοχή από τις εκτελεστικές δικαιοπραξίες

Η νομική μεταχείριση των εκτελεστικών δικαιοπραξιών παιγνίου ή στοιχήματος εξαρτάται και πάλι από τη νομική μεταχείριση την οποία επιφυλάσσει η έννομη τάξη στην κύρια τυχηρά σύμβαση. Ωστε οι εν λόγω δικαιοπραξίες, ιδίως συμβάσεις, καταρτιζόμενες στο πλαίσιο της ικανοποίησης του χρέους από το παίγνιο ή το στοίχημα, να εμφανίζουν πρόδηλα παρακολουθηματικό χαρακτήρα σε σχέση με την κύρια τυχηρά σύμβαση, δυνάμενες άλλοτε να παράγουν ατελή, άλλοτε τελεία και άλλοτε ουδεμία ενοχή.

α. Επί ατελών ενοχών

αα. Γενικά

Την ενοχή που παράγεται από τις υποσχετικές εκτελεστικές συμβάσεις απλώς επιτρεπόμενων παιγνίων και στοιχημάτων ρητά καθορίζει ως ατελή ο ίδιος ο Αστικός Κώδικας, ο οποίος στο άρθρο ΑΚ 844 εδ. β' προβλέπει ότι«... Το ίδιο ισχύει και για την αφηρημένη υπόσχεση ή αναγνώριση τέτοιας οφειλής, ή για την έκδοση συναλλαγματικής, ή άλλου χρεωστικού ομολόγου για το σκοπό αυτό».

Σύμφωνα λοιπόν με την ανωτέρω διάταξη, οι υποσχετικές συμβάσεις οι οποίες συνάπτονται προς τον σκοπό της ικανοποίησης της οφειλής από τυχηρά σύμβαση, ακολουθούν την τύχη του ίδιου παιγνίου ή του στοιχήματος, δυνάμενες συνεπώς να γεννήσουν ευθύνη μόνον ατελή, όπως και οι προπαρασκευαστικές και οι παρεπόμενες. Με την δε απόδοση νομικής ισχύος όμοιας με εκείνη της κύριας σύμβασης, καθίσταται προφανώς δυσχερής και η έμμεση

³⁵³ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 34, Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 703, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 208-209, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 844, αρ. 15.

³⁵⁴ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 35, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., Εισαγωγικές Παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 52, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 16.

³⁵⁵ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., άρθρα 844-845, αρ. 36, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., αρ. 64, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 16.

ακόμη παραβίαση του κανόνα της ανενέργειας των ανεκτών τυχηρών συναλλαγών· διότι, όχι σπάνια, ο ηττημένος οφειλέτης καταφεύγει στην εκ νέου ανάληψη υποχρέωσης, ομολογουμένως προτιμητέας έναντι της άμεσης «θυσίας» της καταβολής του επάθλου³⁵⁶.

Ως εκ τούτου, προς τον σκοπό της εκπλήρωσης χρέους από την τυχηρά σύμβαση, ισχυρές είναι μόνον, εκτός από τη συνήθη χρηματική ή σε είδος πληρωμή³⁵⁷, οι κάθε λογής εκποιητικές δικαιοπραξίες ισοδύναμου αποσβεστικού αποτελέσματος, όπως λ.χ. η δόση αντί καταβολής³⁵⁸ (άρθρο ΑΚ 419), η εκχώρηση απαίτησης (άρθρο ΑΚ 455) και ο συμψηφισμός του χρέους με ανταπαίτηση του ηττημένου (άρθρο ΑΚ 440)^{359 360}, οι οποίες και αποτελούν κατ' ουσίαν «καταβολή». Όχι όμως και οι απλώς υποσχετικές³⁶¹, όπως λ.χ. η ρητά αναφερόμενη στο άρθρο αφηρημένη υπόσχεση ή η αναγνώριση χρέους από παίγνιο ή στοίχημα και η έκδοση συναλλαγματικής ή άλλου χρεωστικού ομολόγου (λ.χ. επιταγής), και, περαιτέρω, το προσύμφωνο (άρθρο ΑΚ 166), η ανανέωση (άρθρο ΑΚ 436), η υπόσχεση αντί ή χάριν καταβολής (άρθρο ΑΚ 421), η πίστωση του νικητή σε αλληλόχρεο μεταξύ αυτού και του ηττηθέντα λογαριασμό, καθώς και η αποδοχή συναλλαγματικής³⁶², στις οποίες η ρύθμιση επεκτείνεται αναλογικά ώστε να αποκρούεται και οποιαδήποτε άλλη απόπειρα ενίσχυσης οφειλής από τυχηρά δοσοληψία και, ακολούθως, έμμεσης καταστρατήγησης του νόμου³⁶³. διότι στις υποσχετικές χάριν εκτέλεσης παιγνίου ή στοιχήματος συμβάσεις, η «θυσία» της καταβολής δεν αγγίζει την ένταση των εκποιητικών δικαιοπραξιών, ώστε οι ίδιες να μην συνεπάγονται κατ' ουσίαν «καταβολή», παρά μόνον τη γέννηση ατελούς ενοχής, σύμφωνα με τη ρητή διατύπωση του άρθρου ΑΚ 844 εδ. β'.

Τα ως άνω βέβαια δρουν σε προφανή αντίθεση με τον κανόνα του άρθρου ΑΚ 272§2, κατά τον οποίο συμβατική αναγνώριση αξίωσης που έχει παραγραφεί, ήτοι ατελούς ενοχής, είναι έγκυρη, υπό την προϋπόθεση της τήρησης του εγγράφου τύπου. Διότι ενώ το άρθρο αυτό επιτρέπει την αναγέννηση μίας αξίωσης παραγεγραμμένης, η οποία καταρχήν παράγει ατελή μόνο ενοχή, και την ενδυνάμωσή της σε αξίωση τέλεια και αγωγήμη, η οποία

³⁵⁶ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 844, αρ. 9, Αντ. Αντωνιάδης, αρ. 16, Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 22-23, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 211, Π. Χρ. Φίλιος, ό.π., σελ. 638, Δ. Φ. Χριστοδούλου, ό.π., σελ. 77.

³⁵⁷ Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 219 επ.

³⁵⁸ Αλλά και η παράδοση πραγμάτων που συμβολίζουν χρήμα, όπως οι μάρκες, που αποκτήθηκαν προκαταβολικώς από τον ηττημένο, *ιδ.* Δ. Αυγητίδη, ό.π., αρ. 18, Αλ. Λιτζερόπουλο, ό.π., άρθρο 845 αρ. 13.

³⁵⁹ Προβαλλόμενος όμως μόνον εκ του ηττηθέντος και όχι εκ του κερδήσαντος, διότι η αντίταξη της ατελούς απαίτησης κατ' άλλης εγκύρου προς συμψηφισμό θα καθιστούσε την ατελή ενοχή εξαναγκαστή· η μη αγωγήμη απαίτηση δεν δύναται να προταθεί χάριν απόσβεσης αγωγήμου χρέους. Από τη μεριά όμως του ηττηθέντα προβαλλόμενος ο ισχυρισμός, οδηγεί σε έγκυρη εκπλήρωση της μη αγωγήμης απαίτησης, ομοίως και της αγωγήμης αναταπαίτησής του. Αντίθετα, ο συμβατικός συμψηφισμός, ως αμοιβαία άφεση χρέους, είναι πάντα δυνατός. *Ιδ.* σχ. Αλ. Λιτζερόπουλο, ό.π., άρθρο 845 αρ. 12, Σ. Διαμαντάκο, ό.π., σελ. 222.

³⁶⁰ Δ. Αυγητίδης, ό.π., αρ. 18, Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 22, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 4.

³⁶¹ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 15, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 845 αρ. 9, 15-20, Σ. Διαμαντάκος, ό.π., σελ. 221.

³⁶² Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., άρθρο 845, αρ. 4.

³⁶³ Αντ. Αντωνιάδης, ό.π., αρ. 16, Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης, ό.π., αρ. 21, Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 844, αρ. 11.

παράγει πλήρη ενοχικό δεσμό, μέσω απλώς της έγγραφης κατάρτισης μία σύμβασης αναγνώρισης της σχετικής οφειλής, το άρθρο ΑΚ 844 εδ. β', αποκλείει, κατ' εξαίρεσιν, τη δυνατότητα αυτή στην περίπτωση των τυχηρών δοσοληψιών: είτε άγραφη είτε έγγραφη, η αφηρημένη υπόσχεση ή αναγνώριση οφειλής από παίγνιο ή στοίχημα, τίκτει πάντοτε ατελή ενοχή. Έτσι, οποιαδήποτε απόπειρα ικανοποίησης του χρέους από την τυχηρά σύμβαση μέσω κατάρτισης εκτελεστικής σύμβασης αναγνώρισης, ήτοι, κατ' ουσίαν οποιαδήποτε προσπάθεια πρόσδοσης πλήρους ενοχικής δύναμης σ' αυτήν, κρίνεται εκ του νόμου απρόσφορη και καταλήγει ξανά στην παραγωγή ατελούς μόνο ενοχής.

Εξάλλου, χάριν εξυπηρέτησης του σκοπού της αποτροπής της «πλάγιας» καταστρατήγησης της ατέλειας του παιγνίου και του στοιχήματος, ο νομοθέτης δεν διστάζει να άρει, ρητά και άνευ ετέρου, ακόμη και τον αφηρημένο χαρακτήρα της αφηρημένης υπόσχεσης ή της αναγνώρισης χρέους³⁶⁴. ώστε ο οφειλέτης της καταρχήν πλήρους και τέλειας, ανεξάρτητης από την «τυχηρά» της προέλευση υποχρέωσης να καθίσταται, εν τέλει, οφειλέτης μίας υποχρέωσης η οποία είναι νομικά ανενεργή λόγω της εξάρτησής της από το ατελές παίγνιο ή στοίχημα, το οποίο αποτέλεσε και την αιτία της.

Βάσει των ανωτέρω, προκύπτει ότι εν τέλει μόνη εξασφάλιση του νικητή παιγνίου ή στοιχήματος απλώς ανεκτού δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά η ίδια η εκούσια καταβολή του ηττημένου³⁶⁵.

ββ. Ειδικά η ενοχή από αξιόγραφα εκδοθέντα χάριν παιγνίου ή στοιχήματος

Ο κανόνας της ατελούς ενοχής ισχύει όπως αναφέρθηκε, και για τα αξιόγραφα, ήτοι τα χρεωστικά ομόλογα που εκδίδονται ή γίνονται αποδεκτά ή οπισθογραφούνται για την εξόφληση χρέους από παίγνιο ή στοίχημα, μάλιστα κατά παρέκκλιση του αναιτιώδους χαρακτήρα τους³⁶⁶. διότι, πέραν του ότι τούτο ορίζει ρητά το άρθρο ΑΚ 844 εδ. β', και τα αξιόγραφα συνιστούν, κατ' ουσίαν, έγγραφες συμβάσεις αναγνώρισης οφειλής. Συνεπώς, υφίσταται και γι' αυτά εξαίρεση από τον κανόνα του άρθρου ΑΚ 272§2, ώστε δύναται να προταθεί από τον εκδότη, αποδέκτη ή οπισθογράφο κατά του κομιστή η ένσταση της προέλευσης της αξιογραφικής απαίτησης από αιτία παράγουσα ατελή μόνον ενοχή, ήτοι από τυχηρά συναλλαγή³⁶⁷.

³⁶⁴ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 703.

³⁶⁵ Αλ. Λιτζερόπουλος, ό.π., άρθρο 844, αρ. 15.

³⁶⁶ ΜονΠρΤρικ 1471/2002, Αρχείο Νομολογίας, 2003, σελ. 535 επ, με σχόλιο Χρ. Νικολαΐδη.

³⁶⁷ ΕφΠεριστ 99/1985, ό.π.

Ωστόσο, στην περίπτωση των αξιογράφων που εκδίδονται προς τον σκοπό της εκτέλεσης χρέους από τυχηρά συναλλαγή, παρατηρείται, υπό ορισμένες συνθήκες και προϋποθέσεις, εξαίρεση, όχι από τον κανόνα του άρθρου ΑΚ 272§2, αλλά από την ίδια την εξαίρεση, ήτοι από το άρθρο ΑΚ 844 εδ. β'. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της τραπεζικής επιταγής, της συναλλαγματικής ή οποιουδήποτε άλλου χρεωστικού ομολόγου, η ατέλεια φαίνεται να «ενδυναμώνεται», τρόπον τινά, υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, σε ενοχή τέλεια: λόγω της εφαρμογής των διατάξεων του ν. 5325/1932 (άρθρα 17 και 77§1) για τη συναλλαγματική και του ν. 5960/1933 (άρθρο 22) για την επιταγή, η ένσταση της ατέλειας, γνωστή και ως ένσταση της «κυβείας», δεν δύναται να προταθεί από εκείνον που χρησιμοποίησε το αξιόγραφο για την εκτέλεση της οφειλής από παίγνιο ή στοίχημα έναντι τρίτου καλόπιστου κομιστή· διότι, ως προσωποπαγής-ενοχική ένσταση, που πηγάζει από την υποκείμενη σχέση του παιγνίου ή του στοιχήματος, επιτρέπει την επίκλησή της αυστηρά και μόνον από τα μέρη τα εμπλεκόμενα άμεσα με την έκδοση και κυκλοφορία του τίτλου, ήτοι, κατ' ουσίαν, από τον ηττηθέντα εκδότη και αποδέκτη του αξιογράφου ή τον οπισθογραφήσαντα αυτό κατά του νικητή. Όστε ο εκδότης, ο αποδέκτης και ο οπισθογράφος, οι οποίοι διακανόνισαν τα χρέη από τις τυχηρές συναλλαγές στη βάση ενός χρεωστικού ομολόγου, να μη δύνανται κατόπιν να επικαλεσθούν την ατελή φύση του παιγνίου ή του στοιχήματος για να εμποδίσουν την ικανοποίηση ενός τρίτου ο οποίος συναλλάχθηκε καλόπιστα, εν αγνοία της μειωμένης νομικής ενέργειας του αξιογράφου που κατέληξε στα χέρια του. Συνεπώς, στην περίπτωση αυτή υφίσταται και πάλι επάνοδος στον κανόνα του άρθρου ΑΚ 272§2 και το αξιόγραφο, παρότι καταρχήν εκδόθηκε ή οπισθογραφήθηκε χάριν ατελούς ενοχής, παράγει, ως έγγραφη συμβατική αναγνώριση οφειλής, πλήρη ενοχική δύναμη.

Βέβαια, εκείνος που τελικώς ικανοποίησε την απαίτηση του τρίτου καλόπιστου κομιστή, ο οποίος, αν και ουδεμία ανάμιξη φέρει με την τυχηρά συναλλαγή, κατέβαλε κατ' επιταγήν του νόμου, δύναται εν συνεχεία να στραφεί κατά του νικητή που έθεσε, οπισθογραφώντας, το αξιόγραφο σε περαιτέρω κυκλοφορία, κατά τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού (άρθρα ΑΚ 904 επ.) ή περί αδικοπραξίας (άρθρα ΑΚ 914, 919). Στην περίπτωση δε αυτή, ο νικητής αβάσιμα θα προβάλλει την ένσταση του άρθρου ΑΚ 845, διότι η καταβολή προς τον τρίτο νόμιμο κομιστή έλαβε χώρα προς εκπλήρωση νόμιμης υποχρέωσης από αξιόγραφο και όχι εκούσια, στη βάση χρέους από παίγνιο ή στοίχημα.

Αντίθετα, αν όχι μόνο τελούσε εν γνώσει της φυσικής ενοχής, αλλά περαιτέρω, ενεργούσε προς βλάβη του οφειλέτη, ο τρίτος, κακόπιστος πλέον κομιστής, δεν δύναται να

ικανοποιήσει την απαίτησή του καθώς στην περίπτωση αυτή η ατέλεια είναι ενεργή και έναντι αυτού³⁶⁸.

Ωστε εν τέλει ο εκδότης του τίτλου να δύναται να προβάλει την ένσταση της κυβείας μόνο κατά του νικητή και πρώτου λήπτη του τίτλου και κατά του κακόπιστου κομιστή εξ οπισθογραφίσεως, και, το ορθότερον, να απαιτήσει, χάριν αποτροπής της περαιτέρω κυκλοφορίας, την απόδοση του τίτλου ως κατεχόμενου εξ ανεπαρκούς αιτίας (*conditio sine causa*)³⁶⁹.

β. Επί τελείων ενοχών

Τδ. ανωτέρω, υπό 1.β.

γ. Επί ακύρων ενοχών

Τδ. ανωτέρω, υπό 1.γ³⁷⁰. Ειδικά για τα αξιόγραφα, ισχύουν όσα ανωτέρω επί ατελούς ενοχής εκτέθηκαν σχετικά με τον κανόνα του απροβλήτου των ενστάσεων³⁷¹, δεδομένου ότι η ακυρότητα της βασικής σχέσης αποκτά σημασία μόνο μεταξύ των προσώπων που συνδέονται άμεσα και δεν μπορεί να στηρίζει ένσταση κατά του καλόπιστου κομιστή που δε μετέχει στην σχέση αυτή, παρά μόνο κατά του κακόπιστου που ενεργεί εν γνώσει και προς βλάβη του οφειλέτη³⁷².

Εν όψει όλων των ανωτέρω, αβίαστα οδηγείται κανείς στο συμπέρασμα ότι οι πολυποίκιλες και πολυσχιδείς περί τυχηρών συμβάσεων ρυθμίσεις καταλήγουν στην πραγματικότητα στη δημιουργία ενός νομικού μωσαϊκού, το οποίο πρόθυμα απορροφά όλα τα είδη παιγνίων: απλώς ανεκτά, ειδικώς επιτρεπόμενα ή πλήρως απαγορευμένα, όλα τα παίγνια και τα στοιχήματα κεντρίζουν το ενδιαφέρον της έννομης τάξης η οποία και τα μεταχειρίζεται εναλλακτικά, στη βάση του βαθμού της επικινδυνότητάς τους.

³⁶⁸ Για την ειδικότερη περίπτωση των αξιογράφων ιδ. *Αντ. Αντωνιάδη*, ό.π., αρ. 17, *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., σελ. 703, *Β. Δ. Αυγητίδη*, ό.π., αρ. 24, *Αντ. Βαθρακοκοίλη*, ό.π., αρ. 21, *Αλ. Λιτζερόπουλο*, ό.π., άρ. 844, αρ. 16, *Δ. Φ. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 68. Σχετική νομολογία: ΕφΘεσ 474/1979, Αρμενόπουλος, 33, σελ. 867 επ., ΑΠ 482/1990, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 1992, σελ. 245 επ., ΑΠ 483/1990, Ελληνική Δικαιοσύνη, 1990, ελ. 1013 επ., ΕφΘεσ 2326/1990, Αρμενόπουλος, 1991, ΕφΘεσαλ 1682/1991, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 1992, σελ. 589 επ., ΜΠρΑθ 1924/1998, ό.π.

³⁶⁹ *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., άρ. 844, αρ. 16.

³⁷⁰ *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., Εισαγωγικές παρατηρήσεις εις άρθρα 844-846, αρ. 64.

³⁷¹ *Αλ. Λιτζερόπουλος*, ό.π., άρ. 844, αρ. 16.

³⁷² ΜονΠρΑθ 1924/1998, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 1999, σελ. 336 επ.

Έτσι, άλλα δεν διστάζει, παρά τον κίνδυνο που ομολογουμένως ενέχουν, να τα αντιμετωπίσει ως οποιαδήποτε άλλη έγκυρη ενοχική αμφοτεροβαρή σύμβαση, καθόλα δεσμευτική για τα συμμετέχοντα μέρη, τούτο δε με την αιτιολογία της «λυτρωτικής» παρέμβασης του κράτους, η οποία εξυγιαίνει και νομιμοποιεί ειδικώς επιλεγμένα παίγνια. Εντελώς αντίθετα, άλλα δεν διστάζει να τα καταδικάσει πλήρως και ολοσχερώς ως μη γενόμενα λόγω της υψηλότερης επικινδυνότητάς τους η οποία οφείλεται στην παραβίαση της έννομης τάξης. Και άλλα, στο μέσον ακριβώς των δύο ανωτέρω συμπεριφορών, τα αναγνωρίζει μεν, περιορισμένα δε, με επιφύλαξη και περίσκεψη στη βάση του εγγενούς και συνήθους κινδύνου που ενέχουν, ο οποίος ούτε απαλύνεται από κάποια ειδική νομοθετική επέμβαση ούτε λαμβάνει τις διαστάσεις της κατηγορίας των παράνομων παιγνίων. Η μεταχείριση αυτή συμπαρασύρει, πέραν κάποιων ελαχίστων μεν, σημαντικών δε, εξαιρέσεων, και τις συνδεόμενες προς τις τυχηρές δοσοληψίες δικαιοπραξίες, συναφείς αυτοτελείς, παρεπόμενες και εκτελεστικές, όπως αναλυτικά ανωτέρω διερευνήθηκε.

Συνελόντι ειπείν, το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο περί τυχηρών δοσοληψιών διακρίνει, λόγω του ποικιλόμορφου χαρακτήρα του, προφανής ιδιομορφία. Ως άνω μάλιστα εξετάθη, αυτό δεν έχει διαφύγει σχολιασμού και κριτικής, κυρίως ως προς το βαθύτερο δικαιολογητικό αίτιο της δημιουργίας της κατηγορίας των «τέλειων» τυχηρών παιγνίων, συγκεκριμένα στο αν αυτό συνίσταται εξ ολοκλήρου και κατ' ουσίαν στην πρόθεση εξασφάλισης υψηλών δημοσίων εσόδων.

Μολαταύτα, ανεξαρτήτως του ζητήματος της εξιχνίασης της αληθινής πρόθεσης του νομοθέτη, ζήτημα πρόδηλα δυσχερές, πρέπει εν κατακλείδι να σημειωθεί ότι το νομικό ψηφιδωτό των τυχηρών παιγνίων συνιστά αναμφίβολα μία περιοχή του ιδιωτικού -και όχι μόνο- δικαίου όλως ενδιαφέρουσα, ίσως και προκλητική, η οποία προσκαλεί τον εκάστοτε επίδοξο μελετητή να αφοσιωθεί στην εξερεύνηση των πολύπλοκων και, όχι σπάνια, σκοτεινών ρυθμίσεων που την απαρτίζουν. Και τούτο ειδικά τη σημερινή εποχή, που το συναλλακτικό πεδίο κατακλύζουν σε κάθε τους μορφή τα τυχηρά παίγνια και στοιχήματα, ειδικώς επιτρεπόμενα, απλώς ανεκτά και παράνομα, τα οποία έχουν τελικώς εξελιχθεί σε μία από τις πιο επικερδείς και συγχρόνως πιο επισφαλείς και ζημιογόνες δραστηριότητες της σύγχρονης κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας.

Β΄
ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

§5. ΟΙ ΤΥΧΗΡΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΠΑΙΓΝΙΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

I. Προκατανόηση του ζητήματος

Αντικείμενο του κεφαλαίου αποτελεί ο προβληματισμός επί της νομιμότητας των περιορισμών που τίθενται από τα διάφορα ευρωπαϊκά κράτη στον τομέα της παροχής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, ειδικά δε του μονοπωλίου. Για τον σκοπό αυτό καθίσταται απαραίτητη, προκειμένου για την ουσιαστική μελέτη και σε βάθος διερεύνηση του ζητήματος, η παράθεση απόψεων, κρίσεων και αποφάσεων που αρύονται από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (του παλαιότερου Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων - εφεξής Δικαστήριο), το οποίο επί μακρόν έχει απασχολήσει, στο πλαίσιο της υποβολής σχετικών προδικαστικών ερωτημάτων από διάφορα ευρωπαϊκά κράτη, η συμβατότητα των εκάστοτε θεσπιζόμενων εθνικών περιοριστικών ρυθμίσεων στην άσκηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας με αυτό καθεαυτό το ενωσιακό δίκαιο. Σημειωτέον ότι η παρούσα μελέτη θα περιστραφεί σχεδόν αποκλειστικά γύρω από το επαχθέστατο περιοριστικό μέτρο του μονοπωλίου, κρατικού και ιδιωτικού, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι θα ελλείπουν αναφορές σε λοιπούς ηπιότερους περιορισμούς ή ακόμη και σε εν τοις πράγμασι αυστηρότερους, ήτοι κατ' ουσίαν στην απόλυτη απαγόρευση παροχής «τυχηρών» υπηρεσιών.

Περαιτέρω, δεδομένου ότι το κρίσιμο ζήτημα εντοπίζεται και στο επίπεδο της ημεδαπής, στο πλαίσιο ενός από τα μεγαλύτερα μονοπώλια που έχει ποτέ γνωρίσει η χώρα μας, ήτοι του παντοδύναμου μονοπωλίου διεξαγωγής, διαχείρισης, οργάνωσης και λειτουργίας στοιχημάτων σε σχέση με αγώνες ποδοσφαίρου ή καλαθοσφαίρισης, αλλά και λοιπών τυχηρών παιγνίων, το οποίο, όπως έχει ήδη σημειωθεί³⁷³, έχει εξολοκλήρου και επί σειρά ετών, επαφetheί στα χέρια της ανώνυμης εταιρείας με την επωνυμία «Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου» (ΟΠΑΠ ΑΕ), θα σημειωθούν ειδικές αναφορές στη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου, ήτοι στην απόφαση της 24^{ης} Ιανουαρίου 2013 (C-186/2011 και C-209/2011)³⁷⁴. Βέβαια, πρέπει να επισημανθεί ότι η εν λόγω απόφαση εκδόθηκε σε χρόνο κατά τον οποίο η ΟΠΑΠ ΑΕ διατηρούσε ακόμη κρατικό χαρακτήρα, έστω και σε ποσοστό κατά πολύ ελαττωμένο

³⁷³ Για το νομικό καθεστώς της ΟΠΑΠ ΑΕ ιδ. στο πρώτο μέρος.

³⁷⁴ Απόφαση του Δικαστηρίου της 24ης Ιανουαρίου 2013, *Stanleybet International Ltd και λοιπών* (C-186/2011) και *Sportingbet plc* (C-209/2011) κατά Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών και Υπουργού Πολιτισμού (εφεξής *Stanleybet*) (για την εν λόγω απόφαση, όπως και τις λοιπές αποφάσεις του Δικαστηρίου που ακολουθούν, ιδ. σε <http://curia.europa.eu/>).

σε σχέση με τα προγενέστερα έτη, καθώς το Δημόσιο αποτελούσε τον μειοψηφούντα μέτοχο, κατέχοντας ποσοστό συμμετοχής 34% του μετοχικού κεφαλαίου. Σήμερα, το μονοπώλιο της ΟΠΑΠ ΑΕ, έχει περιέλθει ολότελα σε ιδιωτικούς οικονομικούς φορείς³⁷⁵, ώστε να δύναται πλέον, πλήρως και αναμφισβήτητα, να λάβει το χαρακτηρισμό του «ιδιωτικού». Παρόλα αυτά, η κρίση του Δικαστηρίου δεν στερείται ενδιαφέροντος και διαχρονικής σημασίας, όπως και οι σχετικές παραπεμπτικές αποφάσεις των εθνικών μας δικαστηρίων³⁷⁶, οι οποίες στο σύνολό τους χαράσσουν σημαντικές κατευθυντήριες γραμμές στο ζήτημα της νομιμότητας του μονοπωλίου της παροχής υπηρεσιών τυχερών παιγνίων και στοιχημάτων.

II. Γενικά περί περιορισμών στο πεδίο των τυχερών συναλλαγών – Εννοιολογική προσέγγιση του μονοπωλίου

1. Το ανεφάρμοστο των στόχων του δικαίου του ανταγωνισμού στο πεδίο των τυχερών συναλλαγών

Ως γνωστόν, στόχο της ευρωπαϊκής ενοποίησης αποτελούσε ανέκαθεν, με αφετηρία την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, η δημιουργία, η προώθηση και η εγκαθίδρυση μιας ανοικτής αγοράς, στην οποία κάθε κράτος μέλος θα δύναται να συμμετάσχει απρόσκοπτα, αναπτύσσοντας ελεύθερα οικονομική και επιχειρηματική δραστηριότητα, δίχως να παρακωλύεται από περιορισμούς που αυθαίρετα θεσπίζονται από κάθε μέρος. Σε αυτήν την ενοποιημένη ολότητα η ελευθερία της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και υπηρεσιών κατέχει ρόλο πρωτεύοντα, καθώς θεμελιώνει τα πρότυπα νομιμότητας, καθοδηγεί τις συμπεριφορές των επιμέρους χωρών, θέτει τα όρια και κυρώνει, αλλά και ακυρώνει τις εκάστοτε παραβάσεις και παρανομίες.

³⁷⁵Με την από 12.08.2013 σύμβαση πωλήθηκε, μέσω ΤΑΙΠΕΔ, σύνολο 105.270.000 μετοχών, ήτοι ποσοστό 33% του μετοχικού κεφαλαίου της ΟΠΑΠ ΑΕ στην εταιρεία με την επωνυμία «EMMA DELTA HELLENIC HOLDINGS LTD». Σημειωτέον ότι με την υπ' αριθμ. 193/27.10.2011 απόφαση της ΔΕΑΑ (ΦΕΚ Β' 2501/4.11.2011) μεταβιβάστηκε στο ΤΑΙΠΕΔ, κατά πλήρη κυριότητα και άνευ ανταλλάγματος, ποσοστό 29% επί του μετοχικού κεφαλαίου της ΟΠΑΠ ΑΕ, ενώ με την υπ' αριθμ. 219/26.9.2012 απόφαση της ΔΕΑΑ (ΦΕΚ Β' 2625/27.9.2012) μεταβιβάστηκε στο ΤΑΙΠΕΔ, και επιπλέον 4% των μετοχών της ΟΠΑΠ ΑΕ, όπως και στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλυτικώς περιγράφεται.

³⁷⁶Πέραν από τις αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων που σχετίζονται άμεσα με το ζήτημα της νομιμότητας του μονοπωλίου ιδ. πραιτέρω την υπ' αριθμ. 6011/2006 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών (διαδικασία ασφαλιστικών μέτρων), Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνιών, 1/2007-έτος 4^ο, κατά την οποία το μονοπώλιο της ΟΠΑΠ ΑΕ απονέμει στην ίδια το δικαίωμα να απαγορεύει στις Ποδοσφαιρικές Ανώνυμες Εταιρείες μόνο την κατάρτιση συμβάσεων διαφήμισης φυσικών ή νομικών προσώπων που διεξάγουν στοιχήματα, όχι δε και παίγνια τύπου καζίνο, στη βάση του ν. 2433/1996 και της μεταξύ τους σύμβασης χορηγίας· ώστε κρίθηκε καθόλα νόμιμη η διατήρηση διαφημιστικών πινακίδων στους χώρους των σταδίων για τη διαφήμιση αλλοδαπής εταιρείας δραστηριοποιούμενης στον τομέα του διαδικτυακού καζίνο. Πραιτέρω, ιδ. *Τ. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 62, και σχετική μελέτη *Νίκου Σ. Κοσμίδη*, Η συμβατότητα της διεξαγωγής και διαφήμισης καζίνο του διαδικτύου με το ελληνικό και το κοινοτικό δίκαιο, ΔιΜΕΕ 1/2007- Έτος 4ο, σελ. 28επ.

Σε ένα θεσμοθετημένο σύνολο χωρών όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, η ιδέα του υγιούς ανταγωνισμού οφείλει να ευδοκιμεί και να δημιουργεί έδαφος γόνιμο για την πρόοδο της αγοράς: μέσω της ανάπτυξης ευγενών ανταγωνιστών, οι οποίοι μάχονται να επικρατήσουν και να κατακτήσουν το συναλλακτικό κοινό, ευδοκώνεται μία επιχειρησιακή άμιλλα ικανή να οδηγήσει στη βελτίωση, ακόμα και στην τελειοποίηση της ποιότητας των προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών και στην ταυτόχρονη μείωση της αγοραστικής τους αξίας. Αυτό συνιστά και το βαθύτερο νόημα του υγιούς ανταγωνισμού, ήτοι η προσφορά ολοένα και πιο προηγμένης ποιότητας σε ολοένα και πιο προσιτή τιμή.

Ωστόσο, ο ως άνω στόχος δεν δύναται να νοηθεί στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών. Διότι, δεδομένων των κοινωνικών και οικονομικών κινδύνων που οι τελευταίες εγκυμονούν, πώς θα ήταν επιθυμητή σε ένα δημοκρατικό κράτος η προσφορά όλο και πιο βελτιωμένων, ακατανίκητα θελκτικών παιγνίων με την ολοένα συρρικνωνόμενη οικονομική επιβάρυνση του παίκτη ή του στοιχηματίζοντα; Πώς θα ήταν επιθυμητός εν τέλει ο εθισμός, η οικονομική αφαίμαξη των καταναλωτών, που παραδίδονται στο έλεος αδίστακτων επιχειρηματιών οι οποίοι απλόχερα τους προσφέρουν τα πιο δελεαστικά παίγνια και στοιχήματα στην πιο οικονομική τιμή; Μία τέτοιου είδους προοπτική, θα αναιρούσε, ομολογουμένως, την ίδια τη δικαιολογική βούληση των κρατών για την προστασία της ηθικής ακεραιότητας και της οικονομικής ευημερίας των υπηκόων τους, βούληση που αρμόζει σε κάθε σύγχρονο και υγιές κράτος δικαίου, το οποίο σέβεται τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών του³⁷⁷.

Εν προκειμένω λοιπόν υφίσταται, πρόδηλα, μία σύγκρουση αναγκών εξ ορισμού αντιφατικών, ήτοι, αφενός, της ανάγκης του καταναλωτικού κοινού για προστασία από τη μανία των τυχηρών δοσοληψιών και, αφετέρου, της ανάγκης των επιχειρηματιών για κέρδος που εξασφαλίζεται μέσω της άνθισης των τυχηρών συναλλαγών. Στο περιβάλλον αυτό ένας ανταγωνισμός υπό τη γνωστή, συνήθη έννοια, όχι μόνο ουδέν θα συνεισέφερε, αλλά πολλώ μάλλον θα συνέδραμε καταλυτικά στην αποσάθρωση κάθε ίχνους ηθικής και ποιότητας ζωής στη σύγχρονη κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα³⁷⁸. Εξάλλου, όπως η τελευταία έχει πολλαπλώς αποδείξει, τίποτα δεν θέτει όρια στην αδηφάγο επιχειρηματική βούληση, και εν

³⁷⁷ Για την αδυναμία εφαρμογής των στόχων του δικαίου του ανταγωνισμού στο πεδίο των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, ιδ. αναλυτικά τη Γνωμοδότηση του Γενικού Εισαγγελέα Yves Bot στην υπόθεση *Bwin Liga*, ΓνωμΕισΔΕΚ C-42/2007, απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2008, C-42/2007, *Liga Portuguesa de Futebol Profissional (CA/LPFP)*, *Bwin International Ltd κατά Departamento de Jogos da Santa Casa da Misericórdia de Lisboa* (εφεξής *Bwin Liga*), ΔιΜΕΕ, 1/2009 - Έτος 6ο, με σχόλιο Ν. Σ. Κοσμίδη, σελ. 127 επ., Μ. Παπαλουκά, Ευρωπαϊκή Αθλητική Αγορά, Μ. Παπαλουκάς, 2012, σελ. 247-248 (Υπό του ιδίου ιδ. Τα τυχερά παιχνίδια στην ευρωπαϊκή αγορά, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, Έτος 16°, σελ. 25 επ.), Θ. Γαλάνη, ό.π., σελ. 666.

³⁷⁸ Ίδ. σχετικά την απόφαση 3ης Ιουνίου 2010, C-203/2008, *Sporting Exchange Ltd κατά Minister van Justitie* (εφεξής *Betfair*), σκέψη 58.

προκειμένω, ούτε ο ανώτερος ηθικός σκοπός της προστασίας ενός εύθραυστου καταναλωτικού κοινού.

2. Η αναγκαιότητα της θέσπισης περιορισμών στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών και η βάση της πολυμορφίας τους

Δεδομένων των ανωτέρω, το πεδίο των τυχηρών συναλλαγών είναι ομολογουμένως το πλέον πρόσφορο για την επιβολή περιορισμών· διότι άλλως, οι ιδιωτικές επιχειρήσεις, πολλαπλασιαζόμενες ανεξέλεγκτα και δρώντας ανεξάρτητα, θα ευνοούσαν την υποτροπή στις τυχηρές δοσοληψίες και περαιτέρω, έχει πολλάκις αποδειχθεί η αναξιοπιστία, η αφερεγγυότητά τους και η ανευθυνότητά τους να θέσουν μόνες τους τα όρια ανάμεσα στο θεμιτό και το αθέμιτο και να υπηρετήσουν έναν σκοπό υπέρτερο της απλής εμπορίας και κερδοφορίας. Η ανάγκη λοιπόν της θέσης των ως άνω περιορισμών έχει από μακρόν αξιολογηθεί ως επιτακτική, συνακόλουθα δε έχει μετουσιωθεί σε αντίστοιχες ρυθμίσεις· οι τελευταίες ωστόσο δεν επιβάλλονται από την ευρωπαϊκή νομοθεσία, μήτε την πρωτογενή μήτε την παράγωγη, παρά τίθενται από το νομοθετικό καθεστώς εκάστου κράτους, ώστε εν τέλει να διαμορφώνεται ένα πολυποίκιλο ενωσιακό νομικό ψηφιδωτό.

Για τη νομική βάση της εισαγωγής περιορισμών, ήτοι κατ' ουσίαν για το επιτρεπτό της θέσπισής τους, δεν θα γίνει λόγος στο χωρίο αυτό· η ίδια θα αναλυθεί διεξοδικά κατωτέρω, στο ειδικότερο πλαίσιο του μονοπωλίου, ενώ εν προκειμένω θα μελετηθεί μόνο η βάση της δημιουργίας του ιδίου του ψηφιδωτού, ήτοι της πολυμορφίας των ρυθμίσεων περί τυχηρών συναλλαγών στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών κρατών. Η βάση λοιπόν της δημιουργίας του ψηφιδωτού αυτού εντοπίζεται ακριβώς στην απουσία οποιουδήποτε ενιαίου σε ενωσιακό επίπεδο κανονιστικού πλαισίου, συνιστώμενου είτε σε Κανονισμό είτε σε Οδηγία, το οποίο να ρυθμίζει έστω και κατ' ελάχιστον μία εκ των πτυχών του πεδίου των τυχηρών συναλλαγών. Μία τέτοια έλλειψη σε μία εποχή κατακλυσμένη από τη μανία των τυχηρών δοσοληψιών, δεδομένης και της τεχνολογικής εξέλιξης που έχει σχεδόν τελειοποιήσει τη διαδικτυακή τους εκδοχή, φαντάζει εν πρώτοις αδικαιολόγητη.

Ακόμη περισσότερο, τα παίγνια και τα στοιχήματα ρητώς εξαιρούνται του πεδίου εφαρμογής σημαντικών κανόνων παράγωγου ενωσιακού δικαίου, οι οποίοι θα ήταν δυνατόν να συνδράμουν ουσιαστικά στη ρύθμιση του ιδιάζοντος αυτού συναλλακτικού πεδίου, όπως λ.χ. από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/31/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 8.6.2000 για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της

πληροφορίας³⁷⁹, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου στην εσωτερική αγορά και της Οδηγίας 2006/123/EK σχετικά με τις υπηρεσίες, αλλά και παλαιότερες, όπως της Οδηγίας 1975/368 του Συμβουλίου της 16.6.1975 περί των μέτρων για τη διευκόλυνση της πραγματικής άσκησης του δικαιώματος εγκατάστασης και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών για συγκεκριμένες δραστηριότητες και της Οδηγίας 77/388/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 17.5.1977 για την εναρμόνιση των νομοθεσιών περί της φορολογίας του κύκλου εργασιών³⁸⁰.

Η απουσία ωστόσο ενός εναρμονισμένου θεσμικού πλαισίου για τις τυχερές συναλλαγές, όσο και αν εν πρώτοις δημιουργεί εύλογες απορίες, είναι απολύτως συνειδητή. Ειδικότερα, η έλλειψη πολιτικής βούλησης για εναρμόνιση, ουδόλως συνιστά προϊόν αμέλειας, αντίθετα, κρίνεται απολύτως στοχευμένη, οφειλόμενη σε μία εκ των πιο θεμελιωδών αρχών του δικαίου της Ένωσης, στην αρχή της επικουρικότητας³⁸¹: σύμφωνα με αυτή, η Ένωση δε διαθέτει εξουσία παρέμβασης παρά μόνον εφόσον δύναται, εν τοις πράγμασι, να δράσει αποτελεσματικότερα από τα κράτη μέλη.

Εν προκειμένω, η κρατική δράση υπερισχύει της ενωσιακής. Συγκεκριμένα, το ίδιο το Δικαστήριο έχει ειδικώς νομολογήσει ότι : *«οι ηθικής, θρησκευτικής ή πολιτιστικής φύσεως ιδιομορφίες, καθώς και οι ηθικώς και οικονομικώς επιζήμιες, για το άτομο και την κοινωνία, συνέπειες των παιγνίων και των στοιχημάτων, θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την αναγνώριση υπέρ των εθνικών αρχών επαρκούς εξουσίας εκτιμήσεως, προκειμένου να καθορίζουν τις απαιτήσεις που συνεπάγεται η προστασία των καταναλωτών και της κοινωνικής τάξεως»*³⁸². Τα κράτη μέλη λοιπόν έχουν ρητά κριθεί αποκλειστικά αρμόδια να δράσουν και να καθορίσουν την ιδιόμορφη αυτή πτυχή της οικονομικής δραστηριότητας, στην οποία η εξουσία της Ένωσης

³⁷⁹ Ίδ. ωστόσο τη σκέψη 16 του προοιμίου, κατά την οποία «η εξαίρεση των τυχερών παιχνιδιών από το πεδίο εφαρμογής της παρούσας οδηγίας καλύπτει μόνον τα τυχερά παιχνίδια, τα λαχεία και τα στοιχήματα στα οποία ο παίκτης στοιχηματίζει νομισματική αξία. Δεν καλύπτει τους διαφημιστικούς διαγωνισμούς ή παιχνίδια που αποσκοπούν στην πώληση αγαθών ή υπηρεσιών και όπου οι πληρωμές, όταν προκύπτουν, χρησιμεύουν μόνο για την απόκτηση των διαφημιζόμενων αγαθών ή υπηρεσιών».

³⁸⁰ Γ. Γεραπετρίτης, Η υποχώρηση του δικαστή της Ένωσης απέναντι στους περιορισμούς των ελευθεριών από τα Κράτη Μέλη με αφορμή τις αποφάσεις για το παίγνιο και το στοίχημα, Πειραϊκή Νομολογία, 2/2010, σελ. 120, Τ. Κοσμίδης, Νομικό πλαίσιο και συμβατότητα του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ στην αγορά στοιχημάτων με κοινοτικό κεκτημένο, Εφαρμογές Αστικού Δικαίου, 1/2008, σελ. 45, Ι. Ε. Αναρίτης, ό.π., σελ. 15, Θ. Γαλάνης, Τυχερά παίγνια: συμβολή του ενωσιακού δικαστή στη ρύθμιση μιας «ευαίσθητης οικονομικής δραστηριότητας», Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, 6/ 2011, σελ. 656, Μ. Παπαλουκάς, ό.π., σελ.246, 248-249, Τ. Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 59.

³⁸¹ Άρθρο 5 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

³⁸² Απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2003, C-243/2001, *Piergiorgio Gambelli και λοιποί* (εφεξής *Gambelli*), σκέψη 31. Ίδ. επίσης απόφαση της 24ης Μαρτίου 1994, C-275/1992 *Her Majesty's Customs and Excise κατά Gerhart Schindler και Jorg Shindler* (εφεξής *Schindler*), σκέψη 32, απόφαση της 20ής Νοεμβρίου 2001, C-268/1999, *Aldona Malgorzata Jany και λοιποί κατά Staatssecretaris van Justitie*, σκέψεις 56, 60, καθώς και απόφασης της 6ης Μαρτίου 2007, Ποινικές δίκες κατά *Massimiliano Placanica* (C-338/2004), *Christian Palazzese* (C-359/2004) και *Angelo Sorricchio* (C-360/2004) (εφεξής *Placanica*), σκέψη 47.

φαίνεται να υποχωρεί³⁸³. Την ίδια γραμμή εξάλλου τηρούν και οι προαναφερθείσες Οδηγίες, οι οποίες στα προοίμιά τους αποδίδουν την εξαίρεση των τυχηρών συναλλαγών από το πεδίο εφαρμογής τους στην ανάγκη θέσπισης πολιτικών δημόσιας τάξης και προστασίας των καταναλωτών από κάθε ένα κράτος χωριστά, εν όψει της ιδιαιτερότητας, κατ' ουσίαν της επικινδυνότητας, του εν λόγω είδους συναλλαγών³⁸⁴.

Συνεπεία λοιπόν της ως άνω έλλειψης, τα κράτη μέλη νομιμοποιούνται να θεσπίσουν τις προϋποθέσεις και τις διατυπώσεις άσκησης των τυχηρών δραστηριοτήτων στο εσωτερικό τους, ώστε οι ρυθμίσεις περί τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων σε ενωσιακό επίπεδο, αναπόφευκτα να ποικίλλουν³⁸⁵. Έτσι, οι τελευταίες λαμβάνουν τη μορφή είτε της απόλυτης, πλην ελαχίστων παρεκκλίσεων, απαγόρευσης, είτε, ως επί το πλείστον, του μονοπωλίου, κρατικού ή κρατικά ελεγχόμενου, ή ακόμη, της κρατικά ελεγχόμενης παροχής αδειών (ολιγοπώλιο)· στην τελευταία δε περίπτωση συναντάται συνήθως ο περιορισμός του *numerus clausus*, ήτοι η πρόβλεψη συγκεκριμένου αριθμού ιδιωτικών φορέων δυνάμενων να αναλάβουν την άσκηση των τυχηρών δραστηριοτήτων³⁸⁶. Αντίθετα, η απολύτως ελεύθερη παροχή υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, ομολογουμένως δικαιολογημένα, είναι μάλλον ασυνήθης³⁸⁷. Βέβαια η παρούσα, όπως κατ' επανάληψη έχει επισημανθεί, είναι αφιερωμένη στη μελέτη του μέτρου του μονοπωλίου, στο οποίο έχει καταφύγει σημαντικός αριθμός χωρών, όπως η Ελλάδα, η Ολλανδία και η Πορτογαλία³⁸⁸.

Ελλείψει ενιαίου κανονιστικού πλαισίου, προβάλλει καταρχάς η αβεβαιότητα περί της έκτασης της σχετικής εξουσίας των κρατών³⁸⁹. Ωστόσο, η διακριτική τους ευχέρεια, όσο ευρύτατη και αν εμφανίζεται, δεν είναι ανεξέλεγκτη· αντίθετα, όπως κάθε περιορισμός, υπόκειται με τη σειρά της σε άλλους περιορισμούς, καθώς η απουσία σχετικής ενωσιακής

³⁸³ Ίδ. σχετικά τα συμπεράσματα του Εδιμβούργου της 12ης Δεκεμβρίου 1992 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στα οποία τίθεται με τρόπο αδιάσπαστο η εξαίρεση των τυχηρών παιγνίων εκ των ρυθμίσεων του παράγωγου ενωσιακού δικαίου λόγω και της αρχής της επικουρικότητας· περαιτέρω, ιδ. σχετικά *A.A. Μαλάτο*, Παραδόσεις αθλητικού δικαίου, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκουλα, 2010, σελ. 242-243.

³⁸⁴ Ίδ. σκέψη 25 του Προοιμίου της Οδηγίας 2006/123/ΕΚ, κατά την οποία «οι δραστηριότητες τυχηρών παιγνίων, συμπεριλαμβανομένων των λαχειοφόρων αγορών και των στοιχημάτων, θα πρέπει να αποκλειστούν από το πεδίο εφαρμογής της παρούσας οδηγίας, λαμβανομένου υπόψη του ειδικού χαρακτήρα των δραστηριοτήτων αυτών που συνεπάγεται την εφαρμογή, από τα κράτη μέλη, πολιτικών σχετικών με τη δημόσια τάξη και την προστασία των καταναλωτών».

³⁸⁵ Γι' αυτό και, εν προκειμένω, υφίσταται κάμψη της αρχής του κανόνα της αμοιβαίας αναγνώρισης. Ίδ. σχετικά *I. E. Αιναρίτη*, ό.π., σελ. 18.

³⁸⁶ Χαρακτηριστική περίπτωση κρατικά ελεγχόμενης παροχής αδειών η Ιταλία. Ίδ. σχετικά την απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 1999, C-67/1998, *Questore di Verona κατά Diego Zenatti* (εφεξής *Zenatti*).

³⁸⁷ *Μ. Παπαλουκάς*, ό.π. σελ.248, *I. E. Αιναρίτης*, ό.π., σελ. 15.

³⁸⁸ Μονοπώλιο της ΟΠΑΠ ΑΕ για τη διοργάνωση αθλητικών στοιχημάτων και της ΟΔΙΕ ΑΕ για τη διοργάνωση ιπποδρομιακών στην Ελλάδα, μονοπώλιο της Stichting de Nationale Sprottotalisator για τη διοργάνωση αθλητικών στοιχημάτων και lotto στην Ολλανδία και μονοπώλιο της Santa Casa για τη διοργάνωση lotto, λαχείου και αθλητικού στοιχήματος στην Πορτογαλία (ιδ σχετικά *Γ. Γεραπετρίτη*, ό.π., σελ. 118-119).

³⁸⁹ *Μ. Παπαλουκάς*, ό.π., σελ. 253.

ρύθμισης δεν σημαίνει και απουσία οποιουδήποτε φραγμού, όπως ευθύς εν συνεχεία θα γίνει κατανοητό.

3. Ειδικά ο περιορισμός του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων

Εν προκειμένω, πρέπει ευθύς εξαρχής να επισημανθεί ότι το Δικαστήριο δεν δίστασε, ήδη με την πρώτη απόφασή του περί θέσης περιορισμών στον τομέα των τυχηρών δοσοληψιών, τη γνωστή απόφαση «*Schindler*», να αποδώσει στα κράτη μέλη επαρκή εξουσία να εκτιμήσουν, με γνώμονα τις κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες τους, την εξ ορισμού ιδιομορφία της αγοράς των παιγνίων και των στοιχημάτων και το επιδιωκόμενο επίπεδο προστασίας των καταναλωτών και της κοινωνικής τάξης γενικότερα, όχι μόνο την αναγκαιότητα της επιβολής ρυθμίσεων περιοριστικών, αλλά, περαιτέρω, ρυθμίσεων απαγορευτικών αυτής καθεαυτής της παροχής «τυχηρών» υπηρεσιών³⁹⁰, οι οποίες αναπόφευκτα θα καταλαμβάνουν και τους αλλοδαπούς ενδιαφερομένους³⁹¹.

Περαιτέρω, και δεδομένου ότι το Δικαστήριο είχε ήδη κρίνει επιτρεπτό το μείζον, ήτοι την αυστηρότερη δυνατή ρύθμιση της απόλυτης απαγόρευσης παροχής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, δεν θα μπορούσε παρά να προβλέψει, εξίσου νωρίς στο χρονολόγιο των σχετικών αποφάσεών του, το έλασσον, ήτοι τη δυνατότητα θέσπισης του μονοπωλίου και δη του κρατικού, περιορισμού ηπιότερου μεν σε σχέση με την πλήρη απαγόρευση, αλλά, αντικειμενικά, αυστηρότατου³⁹².

Συνεπώς, κατόπιν της μελέτης της αναγκαιότητας της θέσης περιορισμών στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών, χρήζει, στο σημείο αυτό, να επιχειρηθεί η εννοιολογική προσέγγιση του ειδικότερου περιοριστικού μέτρου του οποίου η νομιμότητα, όπως προδίδει και ο τίτλος του

³⁹⁰ Συγκεκριμένα των λαχειοφόρων αγορών, *Schindler* σκέψεις 60-61.

³⁹¹ Χαρακτηριστική δε περίπτωση κρίσης περί της αναγκαιότητας της απαγόρευσης της διεξαγωγής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων αποτελεί ο ν. 3037/2002, ο οποίος εισήγαγε, όπως στο πρώτο μέρος ανελύθη, γενικευμένη απαγόρευση εγκατάστασης και διενέργειας όλων ανεξαιρέτως των ηλεκτρικών, ηλεκτρομηχανικών και ηλεκτρονικών παιγνίων, συμπεριλαμβανομένων και των μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών διεξαγόμενων, ανεξαρτήτως του κερδοσκοπικού ή απλώς ψυχαγωγικού-τεχνικού χαρακτήρα τους, χάριν προστασίας της δημόσιας ηθικής και πάταξης της εγκληματικότητας. Η απαγόρευση ωστόσο αυτή κρίθηκε, κατά το Δικαστήριο, καταδικαστέα, καθώς το Ελληνικό κράτος είχε τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει άλλα καταλληλότερα και λιγότερο περιοριστικά για το ενδοκοινοτικό εμπόριο μέτρα (Απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Οκτωβρίου 2006, C-65/2005, σκέψεις 38-41, *Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ελληνικής Δημοκρατίας*, εφεξής *Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ελληνικής Δημοκρατίας*, ιδ. προηγούμενο κεφάλαιο). Περαιτέρω, Γ. Γεραπετρίτης, ό.π., σελ 125.

³⁹² Ιδ. σχετικά *Markku Juhani Läära, Cotswold Microsystems Ltd και Oy Transatlantic Software Ltd κατά Kihlakunnansyyttäjä (Jyväskylä) και Suomen valtio (Φινλανδικού Δημοσίου)* (εφεξής *Läära*), σκέψεις 35-36, και, περαιτέρω, *Zenatti* σκέψεις 33-34, *Bwin Liga*, σκέψη 69. Ιδ. σχετικά Γ. Γεραπετρίτη, ό.π., σελ 124- 125, Μ.Παπαλουκά, ό.π., σελ. 253.

κεφαλαίου, αποτελεί αντικείμενο της παρούσης, ήτοι του μονοπωλίου, στη μορφή που αυτό συναντάται στη νομική πραγματικότητα των ευρωπαϊκών χωρών.

Για τη γενικότερη έννοια του μονοπωλίου ελάχιστα θα σημειωθούν εν προκειμένω: ως γνωστόν, ως μονοπώλιο ορίζεται η κατάσταση στην αγορά, κατά την οποία η προσφορά ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας επαφίεται αποκλειστικά στα χέρια μίας μόνον επιχείρησης, δυνάμενης κατ' αυτόν τον τρόπο, κατέχοντας τον έλεγχο επί της αγοράς, να καθορίσει κατά τη βούλησή της την ποσότητα ή την τιμή του αγαθού ή της υπηρεσίας που αποτελεί αντικείμενο της δραστηριότητάς της³⁹³.

Το δε μονοπώλιο, ανάλογα του τρόπου δημιουργίας του, διακρίνεται σε φυσικό και νομικό. Όσον αφορά το πρώτο, ο γενεσιουργός του λόγος εντοπίζεται, κατά κανόνα, στη συντριπτική υπεροχή και στην επικράτηση μιας επιχείρησης έναντι των ανταγωνιστών της ή/και στην εξουδετέρωση αυτών με κατάλληλες στρατηγικές. Σχετικά με το δεύτερο, αυτό αποδίδεται, ως επί το πλείστον, στην ύπαρξη κρατικής νομοθεσίας που απαγορεύει τη δραστηριοποίηση των λοιπών εταιρειών σε έναν επιμέρους τομέα της αγοράς, στον οποίο αντιθέτως η μονοπωλιακή επιχείρηση δύναται απρόσκοπτα να λειτουργήσει, να εξειδικευθεί και, ακολούθως, να αποκομίσει το μέγιστο κέρδος, δίχως να απειλείται από κανέναν.

Φυσικά είναι ευνόητο ότι εν προκειμένω θα μας απασχολήσει μόνο το δεύτερο είδος μονοπωλίου, ήτοι το νομικό· και τούτο, διότι, όπως ήδη εξετάθη, στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών αποκλείεται εξ ορισμού η λειτουργία του υγιούς ανταγωνισμού, υπό τη συνήθη και γνωστή έννοιά του, στο πλαίσιο του οποίου θα ήταν δυνατό να αναδυθεί αυτοδύναμα, στη βάση καταλλήλων μέσων και δυναμικών πολιτικών, μία μόνη επιχείρηση, να επιβληθεί και να επικρατήσει τελικώς των υπολοίπων, εξωθώντας τες στα άκρα όρια του συναλλακτικού περιθωρίου. Ώστε το μονοπώλιο των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων να μην αποτελεί προϊόν ιδιωτικών οικονομικών συνισταμένων, παρά προϊόν κρατικής βούλησης, η οποία και το διαμορφώνει κατά την κρίση της.

Ο ίδιος λοιπόν ο τρόπος διάπλασης του νομικού μονοπωλίου, δεδομένων και των ιδιαιτεροτήτων εκάστης χώρας, ποικίλλει: άλλοτε προβλέπεται απευθείας από το νόμο, όπως λ.χ. στην Πορτογαλία, όπου η αποκλειστικότητα επί του λαχείου απονέμεται από το νόμο στη «Santa Casa»³⁹⁴, και στην Ελλάδα, όπου απευθείας ορίστηκε από το νόμο η κατ' αποκλειστικότητα (καταρχάς μόνο) διαχείριση των αθλητικών στοιχημάτων για λογαριασμό του Ελληνικού

³⁹³Ιδ. σχετικά Μονοπώλιο: Παραδόσεις Μικροοικονομίας του επ. καθηγητή *Εντύχιου Σαρτζετάκη* στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (<http://users.uom.gr/~esartz/teaching/micro/Section12.pdf>).

³⁹⁴Ιδ. σχετικά *Bwin Liga*.

Δημοσίου από την ΟΠΑΠ ΑΕ, άλλοτε δε μέσω δημόσιας σύμβασης παραχώρησης (η οποία βέβαια και πάλι ερείδεται στο νόμο), καθεστώς νυν στην Ελλάδα συναντώμενο³⁹⁵. άλλοτε όμως γεννάται μέσω ενός συστήματος αποκλειστικών αδειών, το οποίο προβλέπει τη χορήγηση μίας μόνο άδειας ανά κατηγορία επιτρεπόμενων παιγνίων, όπως λ.χ. στην Ολλανδία και στη Φινλανδία³⁹⁶.

Περαιτέρω, διαφοροποιήσεις συναντώνται και ως προς τον χαρακτήρα του φορέα που απολαμβάνει το αποκλειστικό δικαίωμα της διοργάνωσης, διαχείρισης και διεξαγωγής των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων. Ειδικότερα, η αποκλειστικότητα δύναται να παραχωρηθεί σε φορέα άλλοτε κρατικού και άλλοτε ιδιωτικού χαρακτήρα. Έτσι, στην Πορτογαλία λ.χ. τα λαχεία διεξάγει κατ' αποκλειστικότητα «νομικό πρόσωπο διοικητικής δημόσιας ωφέλειας», ενώ στη Φινλανδία τα τυχηρά παίγνια μέσω παιγνιομηχανημάτων δημόσιος οργανισμός· αντίθετα, στην Ολλανδία η μοναδική άδεια διεξαγωγής αθλητικού στοιχήματος έχει δοθεί σε φορέα ιδιωτικό, ήτοι σε ίδρυμα ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα³⁹⁷. Ωστόσο, η πλέον χαρακτηριστική περίπτωση μονοπωλίου ανατεθειμένου σε ιδιωτικό φορέα δεν συναντάται αλλού παρά στη χώρα μας, όπου διατηρείται, επί σειρά πολλών ετών, ανέπαφο το παντοδύναμο μονοπώλιο της ΟΠΑΠ ΑΕ και το οποίο, δεδομένων και των τελευταίων εξελίξεων, έχει πλήρως και ολοσχερώς επαφεθεί στα χέρια ιδιωτών· ώστε η διεξαγωγή των τυχηρών παιγνίων στην Ελλάδα να μην αποτελεί, μάλλον, τίποτα άλλο πλέον παρά μία απλή, συνήθη οικονομική συναλλακτική δραστηριότητα διεξαγόμενη από μία ιδιωτική εταιρεία, την οποία εξ ολοκλήρου διέπουν οι κανόνες της κερδοφορίας και του πλουτισμού, και επί της οποίας ο κρατικός έλεγχος είναι μάλλον μηδαμινός, όπως κατωτέρω θα καταδειχθεί.

Το ζήτημα της νομιμότητας του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης ειδικά στη συνέχεια, στο πλαίσιο του γενικότερου προβληματισμού σχετικά με τη νομιμότητα των σκοπών και των μέσων του μονοπωλίου ως περιορισμού στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών.

III. Η νομιμότητα του μονοπωλίου ως περιορισμού θεμελιωδών ενωσιακών ελευθεριών στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών

³⁹⁵ Περί του νομικού πλαισίου της ΟΠΑΠ ΑΕ ιδ. το πρώτο μέρος.

³⁹⁶ Ίδ. σχετικά τις αποφάσεις της 3ης Ιουνίου 2010, C-258/2008, *Ladbrokes Betting & Gaming Ltd and Ladbrokes International Ltd v Stichting de Nationale Sporttotalisator* (εφεξής *Ladbrokes*), *Betfair* για την Ολλανδία και *Läära* για τη Φινλανδία. Για το ζήτημα της διαφάνειας στο καθεστώς αδειοδότησης ενός μόνο επιχειρηματία, δίχως σαφές ρυθμιστικό πλαίσιο και της πραγματοποίησης σχετικής διαγνωστικής διαδικασίας, ιδ. Θ. Γαλάνη, ό.π., σελ. 665.

³⁹⁷ Ίδ. σχετικά *Γ. Γεραπετρίτη*, ό.π., σελ. 118-119, *Παπαλουκά*, ό.π., σελ. 251.

1. Η παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων ως άσκηση θεμελιωδών ενωσιακών ελευθεριών και το καταρχήν απεριορίστο αυτής

Όπως ήδη το Δικαστήριο (τότε ΔΕΚ) προ εικοσαετίας έκρινε, στην απόφαση της 24ης Μαρτίου 1994, στη γνωστή υπόθεση «*Schindler*»³⁹⁸, και η κρίση αυτή μετουσιώθηκε σε πάγια νομολογία³⁹⁹, η παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, υπό την έννοια της παροχής στους εκάστοτε ενδιαφερόμενους χρήστες της δυνατότητας συμμετοχής σε συγκεκριμένα παίγνια και στοιχήματα, αποτελεί, όπως χαρακτηριστικά έχει διατυπωθεί⁴⁰⁰, «οικονομική δραστηριότητα» κατά την έννοια του (νυν) άρθρου 3 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΣΛΕΕ)⁴⁰¹. Περαιτέρω, ότι εμπίπτει, πλήρως και αναμφισβήτητα, στην έννοια της «παροχής υπηρεσιών», όπως αυτή συναντάται στο (νυν) άρθρο 56 της ΣΛΕΕ⁴⁰², δίχως η μη βέβαιη εξασφάλιση κέρδους του συμμετέχοντα να διαδραματίζει κάποιο, έστω ελάχιστο, ρόλο⁴⁰³. Διότι πληροί τις σχετικά προβλεπόμενες προϋποθέσεις, ήτοι της προσφοράς συγκεκριμένης υπηρεσίας υπό την έννοια της παροχής δυνατότητας συμμετοχής σε ορισμένο παίγνιο με πιθανότητα κέρδους έναντι αντιτίμου⁴⁰⁴, του σκοπού της κερδοφορίας του ίδιου του παρέχοντος⁴⁰⁵, αλλά και φυσικά της διασυννοριακότητας, γνωρίσματος που εντοπίζεται είτε στο

³⁹⁸ *Schindler*, σκέψη 25, υπόθεση σχετιζόμενη με την αποστολή σε Βρετανούς υπηκόους διαφημιστικού υλικού και εντύπων παραγγελίας που αφορούσαν μια λαχειοφόρο αγορά διοργανούμενη στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, υπό την ισχύ βρετανικού νόμου που απαγόρευε την εισαγωγή λαχνών, επιστολών και εντύπων παραγγελίας για μεγάλη λαχειοφόρο αγορά διεξαγόμενη, έστω και νομίμως, σε έτερο κράτος μέλος, ήτοι κατ' ουσίαν νόμου που θέσπιζε βρετανικό μονοπώλιο στο πεδίο των λαχειοφόρων αγορών. Ίδ. σχετικά *I. E. Αιναρίτη*, ό.π., σελ. 16, *Μ. Παπαλουκά*, ό.π., σελ. 252.

³⁹⁹ Ίδ. σχετικά *Läärä*, σκέψη 56, *Zenatti*, σκέψη 24, την απόφαση 11ης Σεπτεμβρίου 2003, C-6/2001, *Associação Nacional de Operadores de Máquinas Recreativas (Anomar)* και λοιποί κατά *Estado português*, σκέψη 46 επ., *Gambelli*, σκέψη 52, και, προσφάτως, τις αποφάσεις *Bwin Liga*, σκέψη 52, *Ladbroke's*, σκέψη 16, *Betfair*, σκέψη 24, της 8ης Σεπτεμβρίου 2010, *Markus Stoß* (C-316/2007), *Avalon Service-Online-Dienste GmbH* (C-409/2007) και *Olaf Amadeus Wilhelm Happel* (C-410/2007) κατά *Wetteraukreis* και *Kulpa Automaten Service Asperg GmbH* (C-358/2007), *SOBO Sport & Entertainment GmbH* (C-359/2007) και *Andreas Kunert* (C-360/2007) κατά *Land Baden-Württemberg* (εφεξής *Markus Stoß*), σκέψη 68, απόφαση της 8ης Ιουλίου 2010, C-447/2008 και C-448/2008, Ποινικές δίκες κατά *Otto Sjöberg* και *Anders Gerdin*. Ίδ. *Θ. Γαλάνη*, ό.π., σελ. 657-658.

⁴⁰⁰ Ίδ. τις αποφάσεις στην προηγούμενη υποσημείωση.

⁴⁰¹ Πρώην άρθρο 2 της ΣΕΚ, κατά το οποίο: «Η Κοινότητα έχει ως αποστολή, με τη δημιουργία κοινής αγοράς, οικονομικής και νομισματικής ένωσης και με την εφαρμογή των κοινών πολιτικών ή δράσεων [...] να προάγει στο σύνολο της Κοινότητας την αρμονική, ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων», ενώ, κατά το νυν 3 «3. Η Ένωση εγκαθιδρύει εσωτερική αγορά. Εργάζεται για την αειφόρο ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και την σταθερότητα των τιμών... Η Ένωση προάγει την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή... 4. Η Ένωση εγκαθιδρύει οικονομική και νομισματική ένωση...».

⁴⁰² Πρώην άρθρο 49 της ΣΕΚ.

⁴⁰³ *Μ. Παπαλουκά*, ό.π. σελ. 252.

⁴⁰⁴ Η προϋπόθεση του αντιτίμου ρητά προβλέπεται στη συνθήκη, στο νυν άρθρο 57 της ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 50 της ΣΕΚ) «ως υπηρεσίες νοούνται οι παροχές που κατά κανόνα προσφέρονται έναντι αμοιβής...». Εδικά για την αμοιβή ως προϋπόθεση της παροχής υπηρεσιών, ιδ. παλαιότερη απόφαση της 14^{ης} Ιουλίου 1976, *Gaetano Donà v Mario Mantero*, σκέψη 12.

⁴⁰⁵ Ίδ. σχετικά απόφαση *Schindler*, σκέψη 33 επ., κατά την οποία η παροχή της υπηρεσίας συνίσταται στην εγγύηση εκ μέρους του διοργανωτή της συλλογής των συμμετοχών και της διοργάνωσης των κληρώσεων, το αποτέλεσμα των οποίων εξαρτάται από την τύχη, καθώς και του καθορισμού και της αποπληρωμής των επάθλων ή εν γένει κερδών. Σχετικά, ιδ. *Läärä*, σκέψη 3. Περαιτέρω, *Γ. Γεραπετρίτης*, ό.π., σελ. 120, *Τ. Κοσμίδης*, ό.π., σελ. 46.

πρόσωπο του παρόχου είτε στο πρόσωπο του αποδέκτη είτε σε αυτή καθεαυτήν την παρεχόμενη υπηρεσία^{406 407}.

Τα αυτά ισχύουν φυσικά, όπως σχετικώς νομολογήθηκε και για την προώθηση και τη διαφήμιση των τυχηρών δραστηριοτήτων⁴⁰⁸, αλλά και την ίδια τη συμμετοχή σ' αυτές (ως παθητική διάσταση της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων)⁴⁰⁹, ως πράξεις άμεσα συνδεδεμένες με τη διοργάνωση και τη λειτουργία του επίμαχου συναλλακτικού πεδίου, αλλά και, υπό την πιο πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου, για την παροχή υπηρεσιών διαδικτυακών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων⁴¹⁰.

Σύμφωνα λοιπόν με την κρίση του ενωσιακού Δικαστή, η παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων αποτελεί εκδήλωση θεμιτής ενάσκησης της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών, ήτοι, κατά τους ορισμούς του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, παροδική και ευκαιριακή άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας, στο εσωτερικό της Ένωσης, σε οποιοδήποτε κράτος μέλος, ανεξάρτητα από την υπηκοότητα του διεξάγοντος αυτήν (φυσικού ή νομικού) προσώπου, η οποία, σύμφωνα με το άρθρο 56 της ΣΛΕΕ, είναι ανεπίδεκτη θέσπισης περιορισμών: η επιβολή περιοριστικών ρυθμίσεων από το κράτος του αποδέκτη της παροχής εις βάρος υπηκόων κρατών μελών εγκατεστημένων σε έτερο κράτος μέλος, κατά τη ρητή διάταξη του ενωσιακού δικαίου, απαγορεύεται πλήρως και ολοσχερώς⁴¹¹. Μάλιστα, κατά την πάγια ενωσιακή νομολογία, η εν λόγω απαγόρευση ισχύει τόσο προς όφελος του παρέχοντος την υπηρεσία, όσο και προς όφελος του δυνητικού αποδέκτη της, ώστε να καταλαμβάνει, αντιστοίχως και συγχρόνως, τόσο την «ενεργητική» πλευρά της εν λόγω ελευθερίας, όσο και την «παθητική»⁴¹².

Μολαταύτα, όταν η άσκηση της δραστηριότητας παροχής τυχηρών υπηρεσιών συνοδεύεται από βούληση μονιμότητας και σταθερότητας, τότε αυτή οχυρώνεται πίσω από την

⁴⁰⁶ *Schindler*, σκέψη 29. Ίδ. και *Zenatti*, σκέψη 24, κατά την οποία προϋπόθεση είναι ότι «έναν τουλάχιστον από τους παρέχοντες την υπηρεσία είναι εγκατεστημένος εντός κράτους μέλους διαφορετικού από εκείνο εντός του οποίου παρέχεται η υπηρεσία».

⁴⁰⁷ Αλλά και φυσικά του στοιχείου της επικουρικότητας, καθώς, κατά το άρθρο 57 της ΣΛΕΕ «... ως υπηρεσίες νοούνται..., εφόσον δεν διέπονται από τις διατάξεις τις σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των κεφαλαίων και των προσώπων». Ίδ. *Γ. Γεραπετρίτη*, ό.π., σελ. 120, *Τ. Κοσμίδη*, ό.π., σελ. 46.

⁴⁰⁸ *Schindler*, σκέψεις 22-23, *Läärä*, σκέψη 60.

⁴⁰⁹ *Gambelli*, σκέψη 55 και παλαιότερες (όχι ειδικώς για παροχή τυχηρών υπηρεσιών), όπως λ.χ. η απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 1984, C-286/1982 και C-26/1983, *Graziana Luisi και Giuseppe Carbone κατά Ministero del Tesoro*, σκέψη 16, και απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 1999, C-294/1997, *Eurowings Luftverkehrs AG κατά Finanzamt Dortmund-Unna*, σκέψεις 33 και 34.

⁴¹⁰ *Gambelli*, σκέψη 53, *Bwin Liga*, σκέψεις 42-44, *Belfair*, σκέψεις 10, 22, 23, απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2010, C-46/2008, *Carmen Media Group Ltd κατά Land Schleswig-Holstein και Innenminister des Landes Schleswig-Holstein* (εφεξής *Carmen Media Group*), σκέψη 55.

⁴¹¹ Ίδ. *Γ. Γεραπετρίτη*, ό.π., σελ. 120, *Τ. Κοσμίδη*, ό.π., σελ. 46.

⁴¹² Ίδ., μεταξύ άλλων, *Gambelli*, σκέψη 55.

έννοια της ελευθερίας εγκατάστασης του άρθρου 49 της ΣΛΕΕ⁴¹³. Η εν λόγω ελευθερία εσωκλείει το δικαίωμα των φυσικών και νομικών προσώπων, «υπηκόων» ενός κράτους μέλους, που έχουν συσταθεί και λειτουργούν κατά το δίκαιο αυτού, να δραστηριοποιούνται οικονομικά, επ' αόριστον και σταθερά, μέσω μόνιμης εγκατάστασης, σε έτερο κράτος μέλος, το κράτος υποδοχής, υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που ισχύουν για τους υπηκόους του τελευταίου⁴¹⁴. Για την ελευθερία εγκατάστασης εφαρμόζεται η ίδια αντιμετώπιση που ακολουθείται και επί της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών, ήτοι η ολική απαγόρευση της θέσης περιορισμών. Ως εκ τούτου, η εν λόγω ελευθερία, η οποία συμπεριλαμβάνει και το δικαίωμα ίδρυσης πρακτορείων, υποκαταστημάτων ή θυγατρικών εταιρειών, επιτάσσει κατ' ουσίαν την επί ίσοις όροις συμμετοχή στον οικονομικό βίο του κράτους υποδοχής, τόσο των ημεδαπών υπηκόων όσο και των υπηκόων έτερου κράτους μέλους, έστω και αν οι τελευταίοι δεν πληρούν προϋποθέσεις ταυτόσημες του κράτους υποδοχής, μα απλώς αντίστοιχες⁴¹⁵.

Όπως συνεπώς από τα ανωτέρω προκύπτει, η παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων αποτελεί μια οικονομική δραστηριότητα επί μακρόν πλήρως αναγνωρισμένη από τον ενωσιακό δικαστή και, συνακόλουθα, πλήρως ενταγμένη στο πεδίο του ενωσιακού δικαίου και δη του πρωτογενούς, η οποία, είτε ως άσκηση της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών είτε ως άσκηση του δικαιώματος εγκατάστασης, φαίνεται, εν πρώτοις τουλάχιστον, απαγορευτική της θέσπισης περιορισμών.

2. Η νομιμότητα των σκοπών και των μέσων του περιορισμού του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων

α. Το περιοριστέο και το περιορίσιμο της παροχής τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων

⁴¹³ Πρώην άρθρο 43 της ΣΕΚ.

⁴¹⁴ Ιδ. μεταξύ άλλων, απόφαση της 19ης Ιουνίου 1990 του ΔΕΚ, C-213/1989 *The Queen κατά Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd και λοιπών*. Ειδικά περί τυχηρών παιγνίων, ιδ. *Läärä*, σκέψη 59, *Gambelli*, σκέψεις 14, 46, *Placanica*, σκέψη 43, *Markus Stoss*, σκέψη 68. Στην *Gambelli* λ.χ. οι Gambelli κ.λπ. υποστήριξαν, μεταξύ άλλων, ότι, παρακωλύοντας την εταιρεία τους να εγκατασταθεί στην Ιταλία με τη βοήθεια της ενδιάμεσης οργάνωσης πρακτορείων και να παράσχει, κατά συνέπεια, τις υπηρεσίες της εντός αυτού του κράτους, η επίμαχη ιταλική μονοπωλιακή νομοθεσία συνεπάγεται περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης.

⁴¹⁵ Σχετικά με το ενωσιακό δικαίωμα εγκατάστασης και την αναγνώριση στην ημεδαπή νομίμως συσταθεισών και λειτουργούντων στην αλλοδαπή εταιρειών, ιδ., μεταξύ άλλων, την απόφαση της 9ης Μαρτίου 1999, C-212/1997, *Centros Ltd κατά Erhvervs- og Selskabsskretsen*, σκέψη 27, την απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2002, C-208/2000, *Überseering BV κατά Nordic Construction Company Baumanagement GmbH (NCC)*, σκέψη 52 επ., την απόφαση της 30ης Σεπτεμβρίου 2003, C-167/2001, *Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam κατά Inspire Art Ltd*. Ειδικά ως προς το ζήτημα της μη επάρκειας των απλώς αντίστοιχων και όχι ταυτόσημων προϋποθέσεων ως περιορισμού του δικαιώματος εγκατάστασης, ιδ. την απόφαση της 7ης Μαΐου 1991, C-340/1989, *Ειρήνη Βλασσοπούλου κατά Ministerium für Justiz, Bundes- und Europaangelegenheiten Baden-Württemberg*, σκέψεις 15 επ., την απόφαση 22ας Ιανουαρίου 2002, C-31/2000, *Conseil national de l'ordre des architectes κατά Nicolas Dreessen*, σκέψεις 24 επ.

Βάσει της θεώρησης της παροχής τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων ως οικονομικής δραστηριότητας που απολαμβάνει τα προνόμια του ενωσιακού δικαίου, σχηματίζεται καταρχήν η άποψη ότι η ίδια είναι ανέλεγκτη και ότι κανένα κράτος δεν νομιμοποιείται να θέσει κάποιο όριο ή προϋπόθεση στην άσκησή της. Εν τούτοις, υπό την ισχύ ενός τέτοιου καθεστώτος, πώς θα ήταν δυνατόν να επιτευχθεί ή έστω να κριθεί επιτεύξιμη η προστασία των ευρωπαίων υπηκόων από τον κίνδυνο των τυχηρών δοσοληψιών; Τούτο θα φάνταζε όλως δυσχερές, αν όχι απίθανο.

Για τον λόγο αυτό λοιπόν, όπως έχει νομολογιακώς κριθεί και νομοθετικώς προβλέπεται, η ελευθερία παροχής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων υπόκειται σε περιορισμούς καθόλα θεμιτούς. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει σχετικώς επισημάνει ότι η απαγόρευση θέσπισης εθνικού μέτρου παρακώλυσης της άσκησης θεμελιωδών ενωσιακών ελευθεριών δύναται κατ' εξαίρεση να αρθεί καθόλα νόμιμα, υπό τον όρο φυσικά της τήρησης των εξής προϋποθέσεων: αφενός, της επίκλησης υπέρτερων και επιτακτικών σκοπών γενικού συμφέροντος, αφετέρου, της τήρησης της καταλληλότητας και της δέουσας αναγκαιότητας της θεσπιζόμενης περιοριστικής ρύθμισης για την επίτευξη των ως άνω σκοπών, ήτοι της αρχής της αναλογικότητας⁴¹⁶.

Το ίδιο φυσικά ισχύει και στην περίπτωση εισαγωγής περιορισμών στο πεδίο της αγοράς των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων. Εξάλλου, όπως έχει προαναφερθεί, το Δικαστήριο έχει ταχθεί, εν όψει της εγγενούς ιδιαιτερότητας των τυχηρών δοσοληψιών, υπέρ της παραχώρησης επαρκών περιθωρίων στις εθνικές αρχές των κρατών μελών ώστε αυτές να καθορίσουν την οργάνωση και τη λειτουργία του επίμαχου συναλλακτικού πεδίου, με βάση τα ιδιαίτερα κοινωνικά και πολιτιστικά δεδομένα κάθε κράτους, για την εξυπηρέτηση ανώτατων σκοπών γενικού συμφέροντος⁴¹⁷. Για τον λόγο αυτό και καθίσταται όλως δυνατή, η θέσπιση ρυθμίσεων οι οποίες συνεπάγονται την επέλευση περιοριστικών αποτελεσμάτων στην άσκηση της επίμαχης οικονομικής δραστηριότητας, είτε αυτές θεωρηθούν ως περιορισμοί της θεμελιώδους ελευθερίας παροχής υπηρεσιών⁴¹⁸ είτε ως περιορισμοί της ελευθερίας εγκατάστασης⁴¹⁹, υπό την έννοια που αμφότερες ανωτέρω αναλύθηκαν· υπό τους

⁴¹⁶ Ίδ. Μ. Παπαλουκά, ό.π., σελ. 255, Τ. Κοσμίδη, ό.π., σελ. 47. Σχετική νομολογία: απόφαση του Δικαστηρίου της 31ης Μαρτίου 1993, C-19/1992, *Dieter Kraus κατά Land Baden-Württemberg*, απόφαση του Δικαστηρίου της 28ης Απριλίου 1977, C-71/76, *Jean Thieffry κατά Conseil de l'ordre des avocats à la cour de Paris*, απόφαση του Δικαστηρίου της 20ης Μαΐου 1992, C-106/1991, *Claus Ramrath κατά Ministre de la Justice*, παρισταμένης της *I' Institut des réviseurs d'entreprises*.

⁴¹⁷ *Gambelli*, σκέψη 63.

⁴¹⁸ Ίδ., μεταξύ άλλων, *Schindler, Läärä*.

⁴¹⁹ Λ.χ. *Gambelli*.

προσημειωθέντες φυσικά όρους νομιμότητας, οι οποίοι στη συνέχεια θα αποτελέσουν αντικείμενο λεπτομερούς ανάλυσης.

Στις παραγράφους λοιπόν που ακολουθούν, θα διερευνηθεί, εν πρώτοις, η νομιμότητα των σκοπών της θέσης περιορισμών στην παροχή των εν λόγω υπηρεσιών. Εν συνεχεία θα ακολουθήσει η μελέτη της νομιμότητας των μέσων των χρησιμοποιούμενων για την εξυπηρέτηση των ανωτέρω σκοπών· στο πλαίσιο αυτό θα ερευνηθεί και θα αναλυθεί η εφαρμογή μίας αρχής με πολυετή παρουσία στο νομολογιακό ενωσιακό δίκαιο, ήτοι της αρχής της αναλογικότητας, υπό την ειδικότερη έκφραση που αυτή λαμβάνει στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών. Οι κρίσιμοι περιορισμοί φυσικά δεν είναι άλλοι από την απόλυτη απαγόρευση, το κρατικό ή κρατικά ελεγχόμενο μονοπώλιο και το ολιγοπώλιο, στις ποικίλες μορφές που αυτά λαμβάνουν στη βάση των εκάστοτε προβλεπόμενων κρατικών ρυθμίσεων για την άσκηση της ιδιαίτερης αυτής δραστηριότητας. Σημειωτέον ότι, όπως ο ίδιος ο τίτλος του κεφαλαίου προδίδει, η παρούσα θα επικεντρωθεί στην επιβολή του περιοριστικού μέτρου του μονοπωλίου της παροχής τυχηρών παιγνίων, το οποίο, όπως παγίως έχει νομολογηθεί και είναι φυσικά ευνόητο, αποτελεί υπέρτατο φραγμό στην ελευθερία της παροχής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων⁴²⁰.

β. Η νομιμότητα των σκοπών του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων

Η νομική βάση της καθιέρωσης μονοπωλίου στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών εντοπίζεται τόσο στο θετό ενωσιακό δίκαιο όσο και στο νομολογιακώς διαπλασμένο, τα οποία αμφότερα προβλέπουν την ύπαρξη και την επίκληση σκοπών δυνάμενων να δικαιολογήσουν την επιβολή περιοριστικών ρυθμίσεων στο πεδίο της αγοράς τυχηρών παιγνίων.

αα. Το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο

Τη νομική βάση της εισαγωγής περιορισμών και, φυσικά, του περιοριστικού μέτρου του μονοπωλίου, προσφέρει καταρχάς η ίδια η ΣΛΕΕ, στα κεφάλαια που αφορούν την ελευθερία παροχής υπηρεσιών (ΣΛΕΕ 56 επ.) και το δικαίωμα εγκατάστασης (ΣΛΕΕ 49 επ.). Ειδικότερα, όπως προκύπτει από το άρθρο 51 της ΣΛΕΕ, το οποίο αφορά μεν την ελευθερία εγκατάστασης, αλλά εφαρμόζεται αναλογικά, δυνάμει του άρθρου 62 της ΣΛΕΕ, και επί της ελευθερίας

⁴²⁰*Bwin Liga*, σκέψη 52, *Markus Stoss*, σκέψη 68, *Stanleybet*, σκέψη 21. Για την παράθεση της πιο σημαντικής νομολογίας σχετικά με το μονοπώλιο των τυχηρών παιγνίων, ιδ. αναλυτικά σε *Α. Ανθιμο*, Τυχερά Παιγνίδια και Κοινοτικό Δίκαιο, Πορίσματα από την πρόσφατη νομολογία του ΔΕυρΕ, Αρμενόπουλος, 2011,1, σελ. 168 επ. Περαιτέρω, διεξοδική αναφορά ιδ. και στην υπ' αριθμ. 5261/2005 του ΜονΠρΑθ, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, Ε/2005, με σχόλιο Μ.-Θ. Δ. Μαρίνου, σελ. 850 επ.

παροχής υπηρεσιών, η επίκληση της άσκησης δημόσιας εξουσίας δύναται να δικαιολογήσει τη θέση περιορισμών στην άσκηση των εν λόγω θεμελιωδών ελευθεριών. Περαιτέρω, το ίδιο προβλέπεται και για την επίκληση λόγων δημοσίας τάξης, ασφάλειας και υγείας, στο άρθρο 52 της ΣΛΕΕ⁴²¹.

Συνεπώς, η ίδια η ΣΛΕΕ προσφέρει, σε κάθε κράτος μέλος, ελλείψει ενιαίου κανονιστικού πλαισίου, το δικαίωμα θέσης περιορισμών στην άσκηση των εν λόγω ενωσιακών δικαιωμάτων. Το αποτέλεσμα θα είναι -και είναι στη συντριπτική πλειονότητα των κρατών- η διαμόρφωση και η εγκαθίδρυση, μέσω της επιβολής μέτρων διοικητικών, κανονιστικών και νομοθετικών, ενός ειδικού καθεστώτος στον τομέα των τυχηρών υπηρεσιών, το οποίο, αν δεν αποκλείει ολότελα, περιορίζει τουλάχιστον στον μέγιστο βαθμό την επί ίσοις όροις διασυνοριακή άσκηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας.

ββ. Η νομολογία του Δικαστηρίου

Η ως άνω ρητή πρόβλεψη από το ενωσιακό, και δη από το πρωτογενές δίκαιο δεν εξαντλεί τα περιθώρια εγκαθίδρυσης μονοπωλίου στην άσκηση της δραστηριότητας των τυχηρών συναλλαγών· αντίθετα, όπως το Δικαστήριο επανειλημμένα έχει δεχθεί, ήδη με τις πρώτες αποφάσεις περί παιγνίων και στοιχημάτων, και εξακολουθεί έως και σήμερα να δέχεται, η απαρίθμηση των σκοπών θέσπισης περιορισμών στην άσκηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας από τη ΣΛΕΕ διόλου είναι αποκλειστική.

Ειδικότερα, κατά την παραδοχή του Δικαστηρίου, η οποία απαρέγκλιτα τηρείται και με την πλέον πρόσφατη νομολογία του, πλην των σκοπών της άσκησης δημόσιας εξουσίας και των λόγων ασφάλειας, τάξης και υγείας, υφίστανται περαιτέρω σκοποί, που αν και μη ρητά και ειδικά θεσπισμένοι από τον ενωσιακό νομοθέτη, κρίνονται καθόλα ικανοί να στηρίζουν την επιβολή περιορισμών στην παροχή υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων. Οι σκοποί αυτοί εντάσσονται στην ευρύτερη κατηγορία των σκοπών «επιτακτικού γενικού συμφέροντος»⁴²², είναι άμεσα συνυφασμένοι, όπως στη συνέχεια θα καταδειχθεί, με την άσκηση εθνικής κοινωνικής πολιτικής και την αποτροπή της διατάραξης της κοινωνικής τάξης και δύνανται να ενταχθούν στις κάτωθι κατηγορίες:

⁴²¹ Ίδ. *T. Κοσμίδη, ό.π.*, σελ. 47, *Θ. Γαλάνη, ό.π.*, σελ. 658.

⁴²² *Gambelli*, σκέψη 63, *Placanica*, σκέψη 46, *Bwin Liga*, σκέψη 55, *Betfair*, σκέψεις 25-28, διάταξη του Δικαστηρίου της 28ης Οκτωβρίου 2010, C-102/2010, *Fräsina Bejan κατά Tudorel Mușat*, σκέψη 34, απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Ιουλίου 2012, C-470/2011, *SIA Garkalns κατά Rīgas dome* (εφεξής *Garkalns*), *Stanleybet*, σκέψη 22, σκέψη 35.

ι. Προστασία της κοινωνικής τάξης και προστασία των καταναλωτών - Μείωση της προσφοράς των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων

Ως θεμιτό σκοπό περιορισμού της ελεύθερης διεξαγωγής τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων προβλέπει, καταρχάς, πάγια το Δικαστήριο την ανάγκη προστασίας της κοινωνικής τάξης, ήτοι τη διάσωση της κοινωνικής συνοχής. Συγκεκριμένα, αποδίδεται στα κράτη μέλη ευρεία διακριτική ευχέρεια να εκτιμήσουν τον κίνδυνο που ενέχει για την κοινωνική ευρυθμία η άνευ όρων προσφορά υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων, η οποία, με πιθανότητα αγγίζουσα τη βεβαιότητα, ωθεί το κοινό στον εθισμό και την υποτροπή και το ενθαρρύνει στη σπατάλη υπέρογκων ποσών, ακόμη και εκ του υστερήματός του⁴²³. Οι βλαβερές αυτές συνέπειες, εκκινώντας από επίπεδο ατομικό, λαμβάνουν συχνά διαστάσεις παθογενούς κοινωνικού φαινομένου, και δη για τις ευάλωτες ομάδες, όπως τους ανηλίκους, οι οποίοι εμφανίζονται απροστάτευτοι, ιδίως μπροστά στα ακαταμάχητα, ανέκαθεν ιδιαίτερα προσφιλή σε αυτούς αθλητικά στοιχήματα.

Η διοργάνωση λοιπόν τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων σε μία κλίμακα ευρεία και ανέλεγκτη, στην οποία κάθε ενδιαφερόμενος επιχειρηματίας θα δύναται να συμμετάσχει και να συγκαθορίσει το «δυσοίωνα» μέλλον ενός συναλλακτικού κοινού ιδιαίτερα επιρρεπούς, παρίσταται συνεπώς τόσο επικίνδυνη, ώστε η αποτροπή της διατάραξης της κοινωνικής τάξης να στοιχειοθετεί ένα σκοπό καθόλα νόμιμο και επαρκή να δικαιολογήσει τη χάραξη περιορισμών στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών^{424 425}.

Στο ως άνω πλαίσιο εντάσσεται -αν δεν ταυτίζεται-, αναπόφευκτα, και ο σκοπός της προστασίας των καταναλωτών εντός του πλαισίου μιας ορθώς λειτουργούσας αγοράς, απαλλαγμένης από περιορισμούς ύποπτους και απειλητικούς για τα συμφέροντά τους, ο οποίος,

⁴²³Ιδ. *Schnidler*, σκέψεις 60-61, *Läärä*, σκέψη 32- 33, *Zenatti*, σκέψη 30-31, *Gambelli*, σκέψη 67, αλλά και *Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ελληνικής Δημοκρατίας*, σκέψεις 20, 38, (στην οποία έγινε δεκτός ως θεμιτός σκοπός η αποτροπή «εύκολου και παράνομου πλουτισμού όσων ασχολούνται με την εκμετάλλευση, την εγκατάσταση και τη διακίνηση των ηλεκτρονικών παιγνίων») και, πιο πρόσφατες, *Ladbroke's* σκέψη 18, *Garkalns*, σκέψη 39, *Carmen Media Group*, σκέψη 55, *Stanleybet*, σκέψη 23. Ιδ. *I. E. Λιναρίτη*, ό.π., σελ. 16, *Τ. Κοσμίδη*, ό.π., σελ. 50, *Θ. Γαλάνη*, ό.π., σελ. 659, *Τ. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 59, και *Δ.Φ. Χριστοδούλου*, ό.π., σελ. 90, υποσημείωση υπ' αριθμ. 326.

⁴²⁴Ιδ. και τις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Yves Bot της 17ης Δεκεμβρίου 2009 στην υπόθεση , C-203/2008 (απόφαση της 3ης Ιουνίου 2010), σκέψη 58, *Sporting Exchange Ltd κατά Minister van Justitie*, κατά τον οποίο: «Στο πλαίσιο ενός καθεστώτος αποκλειστικού δικαιώματος μόνο ενός επιχειρηματία, η προστασία των καταναλωτών από τον κίνδυνο εθισμού στα τυχερά παιχνίδια και η καταπολέμηση της απάτης διασφαλίζονται με τους όρους που το κράτος μέλος επιβάλλει στον μοναδικό επιχειρηματία προκειμένου να δημιουργηθεί ένα στενό πλαίσιο για τη δραστηριότητά του...».

⁴²⁵Σημειώνεται δε ότι, όπως εξ αντιδιαστολής προκύπτει και το ίδιο το Δικαστήριο έχει δεχθεί, το επιχείρημα της αποτροπής του εθισμού και γενικότερα της επίτευξης κοινωνικών σκοπών δεν βρίσκει έδαφος γόνιμο στην περίπτωση των παιγνίων που δεν ενέχουν προσδοκία χρηματικού κέρδους, ήτοι στην περίπτωση των παιγνίων που δεν είναι από τη φύση τους τυχερά, αλλά απλά ψυχαγωγικά-τεχνικά (*Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ελληνικής Δημοκρατίας*, σκέψεις 36-37).

ως γνωστόν, αποτελεί επί μακρόν ευρωπαϊκό αξίωμα⁴²⁶. Ειδικότερα, έχει ήδη προαναφερθεί το ανεφάρμοστο των στόχων του δικαίου του ανταγωνισμού στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών· στο χωρίο αυτό, πρέπει να επισημανθεί ξανά ότι η ατέρμονη προσφορά ολοένα περισσότερων και αναβαθμισμένων ειδών παιγνίων και στοιχημάτων σε τιμή όλο και πιο προσιτή, κατά τις αρχές της ανοικτής αγοράς και στη βάση ενός ανταγωνισμού όλως ελεύθερου, που απορροφά ευπρόσδεκτα οποιονδήποτε επιθυμεί να δραστηριοποιηθεί στον εν λόγω τομέα, δύναται, το δίχως άλλο, να αποβεί διαβρωτική, ακόμη και καταστρεπτική των συμφερόντων των καταναλωτών. Διότι το μόνο που φαίνεται να εξυπηρετεί πιστά είναι η άκρατη μεγιστοποίηση του κέρδους των επιχειρηματιών στη βάση της εκμετάλλευσης της επιρρέπειας του ευαίσθητου καταναλωτικού κοινού⁴²⁷.

Στο πεδίο λοιπόν των τυχηρών συναλλαγών, ο στόχος του υγιούς ανταγωνισμού και της ορθώς λειτουργούσας ανοικτής αγοράς, όπως αυτός εν γένει επιδιώκεται στην πλειονότητα των οικονομικών και εμπορικών συναλλαγών, δεν είναι δυνατό να εφαρμοσθεί· διότι η πρόοδος και η ανάπτυξη που υπόσχεται, αποκτούν, λόγω της ποιοτικής διαφοροποίησης της αγοράς των παιγνίων και των στοιχημάτων, σημασία όλως αντίστροφη του συνήθως συμβαίνοντος, ώστε αυτές να μετουσιώνονται σε μία ενεργή πηγή κινδύνων, η οποία απειλεί την ηθική και οικονομική ακεραιότητα των καταναλωτών και τους εξωθεί στα άκρα όρια του εθισμού και της οικονομικής αφαιμάξης⁴²⁸. Ως εκ τούτου, είναι πρόδηλο ότι η εγκαθίδρυση μίας ελεύθερης αγοράς τυχηρών παιγνίων, πολλώ μάλλον συνδράμει στην ενίσχυση του φευκτέου, ήτοι στην υποταγή της κοινωνίας, άοπλης, οικονομικά στερημένης και εθισμένης στον άκοπο πλουτισμό από τα τυχηρά παίγνια και στοιχήματα⁴²⁹.

⁴²⁶Ιδ. μεταξύ άλλων, την απόφασης 7ης Μαρτίου 1990, C-362/1988, *GB-INNO-BM κατά Confédération du commerce luxembourgeois*. Σχετικά με την επίκληση του εν λόγω σκοπού στο πλαίσιο της παροχής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων: *Schindler*, σκέψη 58, *Zenatti*, σκέψη 31, *Landbroskes*, σκέψη 18, *Beifair*, σκέψη 26, *Bwin Liga*, σκέψη 56, *Carmen Media Group*, σκέψη 55, *Garkalns*, σκέψη 39, *Stanleybet*, σκέψη 23.

⁴²⁷ Γ. Γεραπετρίτης, ό.π., σελ. 124.

⁴²⁸ Ιδ. σχετικά ΓνωμΕισΔΕΚ C-42/2007, ό.π., *Liga Portuguesa de Futebol Profissional και Bwin International Ltd κατά Departamento de Jogos da Santa Casa da Misericórdia de Lisboa*, σκέψεις 245-246 : «Το κοινοτικό δίκαιο δεν έχει,, ως αντικείμενο την υπαγωγή των τυχερών και χρηματικών παιγνίων στους νόμους της αγοράς. Τα κράτη μέλη θέλησαν να θεμελιώσουν την ευρωπαϊκή οικονομική κοινότητα στη διαμόρφωση μιας όσο το δυνατόν ανοιχτότερης αγοράς, καθόσον ο ανταγωνισμός, όταν είναι υγιής, εξασφαλίζει, γενικώς, την τεχνολογική πρόοδο και βελτιώνει την ποιότητα μιας υπηρεσίας ή ενός προϊόντος, εγγνώμενος ταυτόχρονα μείωση του κόστους. Ευνοεί, συνεπώς, τους καταναλωτές, διότι τους προσφέρονται έτσι προϊόντα ή υπηρεσίες καλύτερης ποιότητας και στην καλύτερη τιμή. Ο ανταγωνισμός αποτελεί, από αυτήν την άποψη, πηγή προόδου και ανάπτυξης. Ωστόσο, τα πλεονεκτήματα αυτά, δεν απαντώνται στον τομέα των τυχερών και χρηματικών παιγνίων. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των παρεχόντων υπηρεσίες στον τομέα αυτόν, που τους οδηγεί αναγκαστικά στο να προσφέρουν στους καταναλωτές παίγνια όλο και περισσότερο ελκυστικά, ώστε να πραγματοποιούν τα μέγιστα κέρδη, αποτελεί πηγή προόδου και ανάπτυξης. Ομοίως...ποια πρόοδος επιτυγχάνεται με την προώθηση της δυνατότητας των καταναλωτών να συμμετέχουν στα κρατικά λαχεία που οργανώνονται στα διάφορα κράτη μέλη και να στοιχηματίζουν σε όλες τις ιπποδρομίες ή τους αθλητικούς αγώνες που οργανώνονται στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

⁴²⁹ Γ. Γεραπετρίτης, ό.π., σελ. 123, Μ. Παπαλουκάς, ό.π., σελ. 253.

Ο εν λόγω κίνδυνος παρίσταται φυσικά εντονότερος και η ανάγκη προστασίας του κοινού επιτακτικότερη στις περιπτώσεις των διαδικτυακών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, στα οποία ο έλεγχος επί της δράσης των επιχειρηματιών καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής, δεδομένης της έλλειψης άμεσης επαφής μεταξύ επιχειρηματικού φορέα και καταναλωτή-παίκτη ή στοιχηματίζοντα, αλλά και της ανωνυμίας και της απομόνωσης του τελευταίου κατά τη διενέργεια της τυχηράς συναλλαγής⁴³⁰. Εξ ου και ένα κράτος μέλος δύναται να επικαλεσθεί, όπως ειδικά έχει επισημανθεί, «τον κίνδυνο σχετικά με τα (διαδικτυακά) τυχηρά παίγνια ως *βάθρο της νομοθεσίας που περιορίζει τη δραστηριότητα αυτή, χωρίς να οφείλει να αποδείξει ότι όντως διαπράττονται απάτες στην ημεδαπή*»⁴³¹. ώστε μόνη η τεταμένη επικινδυνότητα του διαδικτύου να δικαιολογεί κατά πολύ τη λήψη προληπτικών προστατευτικών μέτρων.

Η επίκληση λοιπόν της προστασίας της κοινωνικής τάξης και συνακόλουθα των καταναλωτών, ως επιχειρήματος για τη νομιμότητα της θέσπισης περιορισμών, κρίνεται, όπως έχει αποφανθεί και το Δικαστήριο, δεδομένης και της αδυναμίας λειτουργίας της έννοιας του υγιούς ανταγωνισμού, όλως παραδεκτή και βάσιμη, δυνάμενη να αναστείλει κατά μεγάλο βαθμό τις κάθε είδους καταστρεπτικές συνέπειες που επιθυμούν να επιβάλουν τα επιχειρηματικά μεγαθήρια.

Άμεσα συνυφασμένη με τα ανωτέρω εμφανίζεται φυσικά και η ανάγκη μείωσης της προσφοράς τυχηρών παιγνίων, η οποία τυγχάνει αντικείμενο επίκλησης πλειάδας εθνικών περιοριστικών ρυθμίσεων και, ως εκ τούτου, εμφανίζεται συχνά, έως και σήμερα, στη νομολογία του Δικαστηρίου ως αποδεκτός, αυτοτελής και επαρκής δικαιολογητικός σκοπός των μέτρων που θεσπίζονται στον επίμαχο τομέα⁴³². Εξάλλου η μείωση της προσφοράς των δυνατοτήτων συμμετοχής και επίδοσης σε τυχηρές δοσοληψίες υπόσχεται, εν τοις πράγμασι, τόσο την πρόληψη και την καταστολή του εθισμού στα παίγνια όσο και την αποτροπή της σπατάλης και συνακόλουθα της οικονομικής αποσάθρωσης των καταναλωτών. Επομένως, η ίδια αποτελεί, εν ολίγοις, τη μόνη ικανή και πρόσφορη οδό για την επίτευξη του σκοπού της προστασίας της κοινωνικής τάξης και των καταναλωτών· ώστε κατ' ουσίαν, η επίκλησή της να συμπεριλαμβάνει την επίκληση και των προρρηθέντων κοινωνικών σκοπών, η δε πραγμάτωσή της να σημάνει, σχεδόν αυτόματα, ή, τουλάχιστον, να καθιστά όλως ευχερή και πραγματοποιήσιμη την ικανοποίηση του επιτακτικού γενικού συμφέροντος.

⁴³⁰ *Bwin Liga*, σκέψη 70, *Ladbroke's*, σκέψη 55. Περαιτέρω, *I. E. Αιναρίτης*, ό.π., σελ. 18, *Θ. Γαλάνη*, ό.π., σελ. 659.

⁴³¹ *Id.* σχετικά ΓνωμΕισΔΕΚ C-42/2007, ό.π., σκέψη 265, ο οποίος στηρίζει το επιτρεπτό του περιορισμού της παροχής διαδικτυακών τυχηρών παιγνίων στη βάση της ιδιαίτερης επικινδυνότητάς τους.

⁴³² *Id.*, ιδίως, *Schindler*, σκέψη 52, *Gambelli*, σκέψη 67, *Zenatti*, σκέψεις 36, 37 *Placanica*, σκέψεις 46, 52, 53 *Stanleybet*, σκέψη 25, *Carmen Media Group*, σκέψη 65, *Garkalns*, σκέψη 39, απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2012, *Marcello Costa* (C-72/2010) και *Ugo Cifone* (C-77/2010) (εφεξής *Costa και Cifone*), σκέψη 61.

Σημειωτέον ότι ο σκοπός της μείωσης της προσφοράς των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων έχει δηλωθεί ως ο επιδιωκόμενος, μαζί με την καταστολή της συναφούς εγκληματικότητας⁴³³, από την κανονιστική ρύθμιση της ΟΠΑΠ ΑΕ σε δίκες ενώπιον εθνικών δικαστηρίων, τα οποία απηύθυναν προδικαστικά ερωτήματα περί της νομιμότητας του εν λόγω μονοπωλίου στο Δικαστήριο⁴³⁴. Ωστόσο, η εν λόγω επίκληση, στην περίπτωση της ΟΠΑΠ ΑΕ, παρίσταται όλως προβληματική, όπως κατωτέρω θα καταδειχθεί.

ii. Πρόληψη και καταστολή της εγκληματικής δραστηριότητας

Λαμβάνοντας υπόψη την ευρύτατη έκταση που δύναται να λάβει και, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, έχει πράγματι λάβει η εγκληματική δραστηριότητα πρωτίστως υπό τη μορφή της απάτης και, δευτερευόντως, υπό εκείνης της νομιμοποίησης εσόδων παράνομης προέλευσης (το γνωστό «ξέπλυμα βρώμικου χρήματος»), ειδικά στον τομέα των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα κρίνει ότι η επίκληση του σκοπού της πρόληψης, αλλά και της καταστολής της τέλεσης των συγκεκριμένων εγκλημάτων συνιστά, στο πλαίσιο της ανάγκης διατήρησης της κοινωνικής συνοχής, εξίσου θεμιτό και επαρκή δικαιολογητικό σκοπό της θέσπισης περιορισμών στο κρίσιμο πεδίο⁴³⁵.

Εξάλλου τα παίγνια και τα στοιχήματα αποτελούν, αληθώς, έδαφος πρόσφορο για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς: η εξαπάτηση συνιστά, κατά τις θεωρήσεις πολλών, ένα μέσο άκοπου προσπορισμού οικονομικού οφέλους, πόσο μάλλον στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών, όπου υφίσταται επιπλέον το «πάτημα» της επιρρέπειας και της ευαισθησίας του εθισμένου παίκτη ή, τουλάχιστον, του εν δυνάμει εθιζομένου. Ειδικότερα, με το «δόλωμα» του εύκολου και ταχύτατου κέρδους, επιτήδειοι διοργανωτές δεν διστάζουν να παρασύρουν παίκτες, ανύποπτους ή και αφελείς, στη συμμετοχή σε παίγνια και στοιχήματα απατηλά, σε δεσμεύσεις και σε επενδύσεις υπέρογκες, τη στιγμή που οι ίδιοι ουδεμία πρόθεση έχουν να τους αποδώσουν τα κερδηθέντα, παρά μόνο να ιδιοποιηθούν τα καταβληθέντα για τη συμμετοχή τους και την παραμονή τους σε ένα παίγνιο ή στοίχημα «στημένο» ή/και να χρησιμοποιήσουν παρανόμως τα συλλεγέντα προσωπικά τους δεδομένα⁴³⁶. Ως εκ τούτου, οι παίκτες καθίστανται, ουκ ολίγες φορές, θύματα ανωνύμων θυτών εντός ενός «εξωνομικού», υπογείου χώρου, στον οποίο δεν απολαμβάνουν κανένα ίχνος έννομης προστασίας.

⁴³³ Ίδ. ευθύς κατωτέρω.

⁴³⁴ Ίδ. υπ' αριθμ. 231/2011 και 232/2011 αποφάσεις του ΣτΕ (Ολομέλεια) και, ιδίως, *Stanleybet*, σκέψη 25.

⁴³⁵ Γ. Γεραπετρίτης, ό.π., σελ. 124. Μ. Παπαλουκάς, ό.π. σελ. 253, Τ. Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 60, Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 93. Ίδ. σχετικά *Schindler*, σκέψη 58-61, *Läärä*, σκέψεις 32-33, *Zenatti*, σκέψη 31, *Placanica*, σκέψη 46, *Gambelli*, σκέψη 67, *Bwin Liga*, σκέψεις 56, 70, *Ladbrokes*, σκέψεις 18, 55, *Betfair*, σκέψη 26, *Carmen Media Group*, σκέψη 55, *Garkalns*, σκέψη 39, *Stanleybet*, σκέψη 23, αλλά και υπ' αριθμ. 231/2011 και 232/2011 αποφάσεις του ΣτΕ (Ολομέλεια).

⁴³⁶ Ι. Ε. Λιναρίτης, ό.π., σελ. 15.

Περαιτέρω, ιδίως τη σήμερον ημέρα, που τα παίγνια κατακλύζουν το διαδίκτυο⁴³⁷, οι τυχερές συναλλαγές τυγχάνουν, ολοένα και συχνότερα, αντικείμενο δολίας στρέβλωσης στο όνομα της διάπραξης διαφόρων εγκλημάτων⁴³⁸. Συγκεκριμένα, όπως είναι γνωστό, οι τυχερές δοσοληψίες, καταλήγουν συχνά να αποτελούν πεδίο γόνιμο για τη νομιμοποίηση εσόδων που προέρχονται από παράνομες δραστηριότητες: μέσω παιγνίων και στοιχημάτων «στημένων», με έκβαση περίτεχνα προκαθορισμένη, «ξεπλένονται» έσοδα προερχόμενα από άλλες εγκληματικές δραστηριότητες, ώστε η αγορά των παιγνίων και στοιχημάτων να εξελίσσεται σε χώρο συγκάλυψης και «εξυγίανσης» της παρανομίας. Αλλά και αντιστρόφως, άδηλα έσοδα από παίγνια και στοιχήματα διοχετεύονται σε πλήθος εγκληματικών ενεργειών, διευκολύνοντας και «χρηματοδοτώντας» την τέλεσή τους⁴³⁹.

Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο παρουσιάζεται ολοένα και πιο θετικό έναντι της αποδοχής του συγκεκριμένου σκοπού επιβολής περιορισμών, με απώτατο σκοπό τη δημιουργία, μέσω των εκάστοτε εθνικών ρυθμίσεων, ενός ολοκληρωμένου και αποτελεσματικού συστήματος πρόληψης και συνδρομής στην καταπολέμηση των πλέον συνήθων εγκλημάτων που ευδοκιμούν στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών, ήτοι της απάτης και του «ξεπλύματος βρώμικου χρήματος».

Τον σκοπό δε αυτόν, ήτοι της καταπολέμησης της συναφούς εγκληματικότητας των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων επικαλέσθηκε, μεταξύ άλλων κρατών, μαζί με την ανάγκη της μείωσης της προσφοράς τους, όπως ανωτέρω σημειώθηκε, η ΟΠΑΠ ΑΕ στο πλαίσιο της δικαιολόγησης του μονοπωλιακού της δικαιώματος· έτσι προέβαλε σχετικά την ανάγκη ελεγχόμενης επέκτασης των τυχηρών συναλλαγών στο πλαίσιο νομίμων και επιτρεπτών κυκλωμάτων⁴⁴⁰. Η αντίστοιχη, ωστόσο, πρακτική που η ανωτέρω εταιρεία ακολούθησε κρίνεται μάλλον ακατάλληλη για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού, όπως στη συνέχεια θα πραγματευθεί.

iii. Δημοσιονομικοί και κοινωνικοί σκοποί

Η επίκληση δημοσιονομικών και κοινωνικών σκοπών, αν και δεν αποτελεί, κατά τη χαρακτηριστική έκφραση του Δικαστηρίου «καθ' εαυτόν αντικειμενική αιτιολογία»⁴⁴¹ για τη

⁴³⁷ *Bwin Liga*, σκέψη 70, *Ladbroke's*, σκέψη 55.

⁴³⁸ Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 93-94.

⁴³⁹ Ι. Ε. Λιναρίτης, ό.π., σελ. 15, Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 93-94.

⁴⁴⁰ Ίδ., ιδίως, *Placanica*, σκέψεις 46, 52, *Costa και Cifone*, σκέψη 61, *Stanleybet*, σκέψη 25.

⁴⁴¹ *Schindler* σκέψη 60, *Läära*, σκέψη 13, *Gambelli*, σκέψη 61, *Placanica*, σκέψεις 52-54, απόφαση του Δικαστηρίου της 16ης Ιουλίου 1998, C-264/1996, *Imperial Chemical Industries plc (ICI) κατά Kenneth Hall Colmer (Her Majesty's Inspector of Taxes)*, σκέψη 28, απόφαση του Δικαστηρίου της 3ης Οκτωβρίου 2002, C-136/2000, *Rolf Dieter Danner*, σκέψη 56. Ίδ. σχετικά Γ. Γεραπετρίτη, ό.π., σελ. 12, Ι. Ε. Λιναρίτη, ό.π., σελ. 15, Μ. Παπαλουκά, ό.π., σελ. 253, Τ. Ε. Συναδινού, ό.π., σελ. 60.

θέσπιση περιορισμών στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, εντούτοις δεν κρίνεται ασήμαντη και αδιάφορη.

Ειδικότερα, το επιχείρημα της διάθεσης των εσόδων των προερχόμενων από τη διενέργεια τυχηρών συναλλαγών για τη χρηματοδότηση δραστηριοτήτων αφίλοκερδών ή γενικού συμφέροντος, όπως λ.χ. έργων κοινής ωφέλειας ή φιλανθρωπικών και δραστηριοτήτων αθλητικών ή πολιτιστικών, αλλά και, εξ αντιστρόφου, το επιχείρημα της απώλειας σημαντικών φορολογικών εσόδων από τις απεριόριστες και μη ελέγξιμες τυχηρές δοσοληψίες, δεν δύναται να δικαιολογήσει αυτοτελώς την επιβολή περιοριστικών ρυθμίσεων στην αγορά των παιγνίων και των στοιχημάτων. Σε κάθε λοιπόν περίπτωση, η ενίσχυση του κρατικού ταμείου δεν συνιστά από μόνη της σκοπό γενικού συμφέροντος, νομιμοποιητικό της θέσπισης περιορισμών στην άσκηση των εν λόγω θεμελιωδών ελευθεριών⁴⁴².

Αντίθετα, η χρηματοδότηση κοινωνικών δράσεων θα πρέπει, όπως το Δικαστήριο πάγια δέχεται, απλώς να συνδυάζεται και να συνεκτιμάται με την επίκληση ενός έτερου, θεμιτού σκοπού, εν είδει παρεπόμενης ευεργετικής συνέπειας, και όχι να συνιστά την πραγματική, υποκρυπτόμενη αιτία της μονοπωλιακής ρύθμισης· μόνον μ' αυτόν τον τρόπο δύναται η επίκληση δημοσιονομικών σκοπών να λάβει, εμμέσως φυσικά, διαστάσεις θεμιτού σκοπού εισαγωγής περιορισμών⁴⁴³.

iv. Ζητήματα από την εφαρμογή των ανωτέρω σκοπών επί του μονοπωλίου, ιδίως επί του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ

Η επίκληση των ανωτέρω σκοπών αποτελεί, όπως η πάγια ενωσιακή νομολογία καταδεικνύει, το πρώτο στάδιο για την κατοχύρωση της νομιμότητας των περιορισμών στον τομέα των τυχηρών δοσοληψιών, και δη του ειδικότερου περιορισμού του μονοπωλίου. Τούτο διότι, αφενός μεν το μέτρο του μονοπωλίου συμπεριλαμβάνεται αναντίρρητα μεταξύ των δυνατών κρατικών περιοριστικών ρυθμίσεων, αφετέρου δε διότι το ίδιο το Δικαστήριο έχει ρητώς νομολογήσει, και μάλιστα ήδη με τις πρώτες αποφάσεις του, τη δυνατότητα θέσπισης μονοπωλίου για τους σκοπούς γενικού συμφέροντος που το δικαιολογούν⁴⁴⁴.

⁴⁴² Λ.χ. *Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ελληνικής Δημοκρατίας*, σκέψη 38 σε συνδυασμό με σκέψη 20. Ωστε, αυτομάτως, επίκληση, στην εισηγητική έκθεση του ν. 2433/1996, «της ανάγκης αύξησης των εσόδων για τον αθλητισμό και τον πολιτισμό», να καθίσταται παράνομη, όπως σχετικώς διαπίστωσε και το ΣτΕ με τις υπ' αριθμ. 231, 232/2011 αποφάσεις του (αντίθετη η μειοψηφία, η οποία θεωρεί πρώτιστο στόχο την πάταξη της εγκληματικότητας και, δευτερεύοντα, την ενίσχυση του κρατικού ταμείου).

⁴⁴³ *Gambelli*, σκέψη 61, για την οποία ιδ. αναλυτικά σε *Τ. Κοσμίδη*, ό.π., σελ. 49.

⁴⁴⁴ *Läära* σκέψεις 10, 35, *Zenatti*, σκέψη 35-36 (στο ίδιο πνεύμα και η *Gambelli*), *Bwin Liga*, σκέψεις 52, 56, *Ladbroke's*, σκέψεις 16, 18, 57, *Betfair*, σκέψη 24. Σημειωτέον δε ότι η επίκληση των ανωτέρω λόγων γενικού

Πρώτο λοιπόν στάδιο της μείζονος πρότασης του δικανικού συλλογισμού αποτελεί η ανάδειξη των σκοπών της εκάστοτε μονοπωλιακής ρύθμισης και, ακολούθως, η αξιολόγησή τους, ήτοι η διαπίστωση της συμβατότητάς τους με τους αναγνωριζόμενους από το ενωσιακό δίκαιο ως θεμιτούς. Συγχρόνως δε με την επίκληση των εν λόγω σκοπών πρέπει, όπως το Δικαστήριο έχει σχετικά επισημάνει, να ερευνάται αν η εκάστοτε προβαλλόμενη δικαιολόγηση ερείδεται, κατ' ουσίαν, στην πραγματικότητα και ανταποκρίνεται αληθώς στις προθέσεις των κρατών ή αν, αντίθετα, υποκρύπτονται περίτεχνα επιδιώξεις οικονομικής και κερδοσκοπικής υφής⁴⁴⁵. Διότι, αν πραγματικό σκοπό συνιστά αποκλειστικά η άντληση οικονομικού οφέλους, συγκεκριμένα η άντληση οφέλους για το δημόσιο ταμείο μέσω λ.χ. της, προτροπής της συμμετοχής σε τυχερές συναλλαγές, η οποία προφανώς αντιφάσκει με τη δικαιοπολιτική βάση της μονοπωλιακής ρύθμισης, η επίκληση του σκοπού προστασίας της δημόσιας κοινωνικής τάξης καθίσταται όλως προσχηματική, καταχρηστική και συνεπώς παράνομη⁴⁴⁶. Φυσικά το εν λόγω ζήτημα είναι άμεσα συνυφασμένο με την αρχή της καταλληλότητας του περιορισμού και συγκεκριμένα την άσκηση κατάλληλης εμπορικής πολιτικής, όπως στη συνέχεια θα καταφανεί.

Φαινόμενα καταχρηστικής επίκλησης σκοπών γενικού συμφέροντος, γεννώνται και στο εθνικό μας επίπεδο, συγκεκριμένα στην περίπτωση του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ. Ειδικότερα, καθώς ουδεμία ωφέλεια η οποία καταλήγει στην ολότητα προκύπτει από την παροχή των υπηρεσιών της εν λόγω εταιρείας, υπό την έννοια της προσφοράς ενός δημοσίου αγαθού στο κοινό, παρά μόνο η δυνατότητα επίδοσης σε τυχερές δοσοληψίες, δραστηριότητες κατά τη συντριπτική πλειοψηφία τους κερδοσκοπικές, δεν δύναται να γίνει λόγος για «υπηρεσίες γενικού συμφέροντος» εντός του πλαισίου του άρθρου 106§2 της ΣΛΕΕ, το οποίο επιτρέπει αποκλίσεις από τους πρωτογενείς ενωσιακούς κανόνες στη βάση της ακώλυτης εκπλήρωσης της ιδιαίτερης αποστολής⁴⁴⁷. Ως εκ τούτου, η δραστηριότητα της ΟΠΑΠ ΑΕ υπάγεται, πλήρως και αναμφισβήτητα, σύμφωνα και με την ενωσιακή νομολογία, στην έννοια της παροχής υπηρεσιών και, συνακόλουθα, ελέγχεται στο πλαίσιο του άρθρου 56 της ΣΛΕΕ.

συμφέροντος δεν δύναται να είναι γενική και ασαφής, παρά πρέπει να διευκρινίζονται επακριβώς οι λόγοι της επιβολής του περιοριστικού μέτρου του μονοπωλίου, ώστε το τελευταίο να συνοδεύεται από επαρκή ανάλυση της σκοπιμότητάς του (απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2003, C-42/2002, *Diana Elisabeth Lindman*, σκέψη 25). Ως προς την αρχικώς απαιτούμενη από τη νομολογία δικαιολόγηση της επιβολής μονοπωλίου βάσει στατιστικής μελέτης, η οποία αποδεικνύει τη σοβαρότητα των κινδύνων από τα παίγνια και τα στοιχήματα και συνακόλουθα την ανάγκη θέσπισης μονοπωλίου, ιδ. *Μ. Παπαλουκά*, ό.π., σελ. 257.

⁴⁴⁵ *Gambelli*, σκέψη 69.

⁴⁴⁶ Εξάλλου, καθαρά οικονομικοί λόγοι δεν είναι σε θέση να δικαιολογήσουν την εξαίρεση από τη βασική ελευθερία παροχής υπηρεσιών (απόφαση της 5ης Ιουνίου 1997, C-398/1995, *Σύνδεσμος των εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων κατά Υπουργού Εργασίας*, σκέψη 29).

⁴⁴⁷ «Οι επιχειρήσεις που είναι επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος ή που έχουν το χαρακτήρα δημοσιονομικού μονοπωλίου υπόκεινται στους κανόνες της παρούσας Συνθήκης, ιδίως στους κανόνες του ανταγωνισμού, στο μέτρο που η εφαρμογή των κανόνων αυτών δεν εμποδίζει οικονομικά ή πραγματικά την εκπλήρωση της ιδιαίτερης αποστολής που τους έχει ανατεθεί». Ίδ. σχετικά σχετικά σχόλιο *Μ.-Θ. Δ. Μαρίνου* σε ΜΠρΑθ 5261/2005, ό.π., σελ. 850 και, περαιτέρω, *Θ. Γαλάνη*, ό.π., σελ. 666.

Η ΟΠΑΠ ΑΕ οφείλει λοιπόν να δικαιολογεί το μονοπωλιακό της δικαίωμα στη βάση της επιδίωξης ενός επιτακτικού σκοπού γενικού συμφέροντος, ως και πράττει, αφενός, με την επίκληση του σκοπού της συγκράτησης της έφεσης στις τυχηρές δοσοληψίες και, αφετέρου, δεδομένης της καλπάζουσας παρανομίας στο χώρο των παιγνίων, του στόχου της καταστολής της συναφούς εγκληματικότητας⁴⁴⁸. Ωστόσο, ήδη με μία πρώτη εξέταση των πραγματικών δεδομένων, και ανεξάρτητα από την τελική κρίση που το Δικαστήριο υιοθέτησε, ο ισχυρισμός αυτός της ΟΠΑΠ ΑΕ τίθεται υπό αμφισβήτηση: η παύση της καταβολής επιχορήγησης από αυτήν προς οποιονδήποτε φορέα, δημόσιο ή ιδιωτικό, η διεύρυνση του φάσματος των προσφερόμενων παιγνίων και, ιδίως, η απόλαυση του δικαιώματος της πρώτης προσφοράς ή προτίμησης για τη διεξαγωγή οποιουδήποτε νέου παιγνίου ή, περαιτέρω, η απόλαυση του μονοπωλιακού δικαιώματος διεξαγωγής κάθε μελλοντικού αθλητικού στοιχήματος⁴⁴⁹, θωρακίζουν την ΟΠΑΠ ΑΕ από τον ανταγωνισμό, εγχώριο ή αλλοδαπό, και εξασφαλίζουν στο έπακρο τα οικονομικά της συμφέροντα. Ωστε να αποδεικνύεται μάλλον ότι τη δράση της δεν καθοδηγούν υπέρτεροι σκοποί γενικού συμφέροντος, αλλά, όλως αντίθετα, ότι η ίδια λειτουργεί με αποκλειστικό γνώμονα την κερδοφορία, όπως κάθε συνήθης, κοινή ιδιωτική επιχείρηση⁴⁵⁰.

Περαιτέρω, στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι ο σκοπός της «πάταξης των παράνομων παιχνιδιών στη χώρα μας», για τον οποίο χαρακτηριστικά γίνεται λόγος στην εισηγητική έκθεση του ν. 2433/1996 περί «ρύθμισης θεμάτων ΟΠΑΠ» επ' ουδενί ευδοκμεί· διότι, δεδομένου του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ, το σύνολο των εκτός μονοπωλίου διεξαγόμενων παιγνίων καθίσταται εξ ορισμού παράνομο, δίχως τούτο να σημαίνει ότι τα συναφή κέρδη διοχετεύονται στην τέλεση εγκληματικών δραστηριοτήτων και απατών, ώστε να πληρούται ο σχετικός νόμιμος και αναγνωρισμένος από τον ενωσιακό νομοθέτη σκοπός⁴⁵¹.

Ωστε επί της νομιμότητας του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ ανακύπτουν σοβαρότατα ζητήματα, ήδη με μία πρώτη επισκόπηση του ρυθμιστικού της πλαισίου. Το εν λόγω ζήτημα ωστόσο, το οποίο έχει απασχολήσει ειδικά και το Δικαστήριο, αρμόζει να διερευνηθεί περαιτέρω στο πλαίσιο της νομιμότητας των μέσων του μονοπωλίου, ήτοι της εξέτασης της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας, συγκεκριμένα της αρχής της καταλληλότητας, όπως στη συνέχεια θα καταδειχθεί.

⁴⁴⁸ Ιδ. ΣτΕ 231/2011 και 232/2011, κατωτέρω.

⁴⁴⁹ Άρθρο 27§9α του ν. 2843/2000, ως τροποποιηθέν με το ν. 4141/2013 ισχύει σήμερα.

⁴⁵⁰ Ιδ. σχετικά σχόλιο Μ.-Θ. Δ. Μαρίνου σε ΜΠρΑθ 5261/2005, ό.π., σελ. 852, ο οποίος και συνηγορεί υπέρ της αντίθεσης της ελληνικής νομοθεσίας στο ενωσιακό δίκαιο, σε χρόνο κατά πολύ προγενέστερο της κρίσης του ενωσιακού δικαστή. Όλως αντίθετη η ίδια η απόφαση, η οποία δέχεται τη νομιμότητα του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ και συνακόλουθα την αδυναμία διαφήμισης και διεξαγωγής διαδικτυακών στοιχημάτων στην Ελλάδα από αλλοδαπές εταιρείες, έστω και νόμιμα λειτουργούσες κατά τους όρους του αλλοδαπού δικαίου.

⁴⁵¹ Μ. Παπαλουκάς, ό.π., σελ. 268 επ., Γ. Ψαρουδάκης, ό.π., σελ. 95, υποσημείωση υπ' αριθμ. 254.

γ. Η νομιμότητα των μέσων του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων

αα. Ο περιορισμός του περιορισμού: η αρχή της αναλογικότητας

Η εξυπηρέτηση των ανωτέρω σκοπών από εθνική ρύθμιση η οποία εγκαθιδρύει μονοπώλιο, όσο και αν συνηγορεί υπέρ της νομιμότητας αυτού, δεν επαρκεί· αντίθετα, το βάρος επιρρίπτεται περαιτέρω στη νομιμότητα των μέσων με τα οποία αυτή πραγματοποιείται, ήτοι, κατ' ουσίαν, στην τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, στο πλαίσιο της οποίας η νομιμότητα των σκοπών του μονοπωλίου αποτελεί μόνο πρόκριμα και προαπαιτούμενο. Στη βάση λοιπόν της εν λόγω αρχής θα κριθεί αν η εκάστοτε εθνική κανονιστική ρύθμιση, η οποία θέτει τον περιορισμό, δύναται πράγματι, λαμβανομένων υπόψη των συγκεκριμένων λεπτομερειών εφαρμογής της, να ανταποκριθεί στους σκοπούς που δύνανται να τη δικαιολογήσουν, και δεν κρίνεται απορριπτέα ως δυσανάλογη σε σχέση με αυτούς.

Για τη γενικότερη έννοια της αρχής της αναλογικότητας λίγα θα σημειωθούν εν προκειμένω, καθώς τούτο θα υπερέβαινε το αντικείμενο της παρούσης μελέτης⁴⁵². Ως εκ τούτου, αρκεί να επισημανθεί ότι, όπως το Δικαστήριο έχει σχετικά διευκρινίσει, οι περιορισμοί στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών και εγκατάστασης, οι οποίοι τίθενται χάριν εξυπηρέτησης υπέρτερων σκοπών δημοσίου συμφέροντος, πρέπει, σύμφωνα με τον γενικό κανόνα περιορισμού των ενωσιακών ελευθεριών, να θεσπίζονται πάντοτε με γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας, και, για τον λόγο αυτό, να είναι, πρώτον, κατάλληλοι και, ακολούθως, να μη βαίνουν πέραν του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού⁴⁵³. Πρόκειται συνεπώς, αντιστοίχως, για την αρχή της καταλληλότητας και την αρχή της αναγκαιότητας, οι οποίες, ως γνωστόν, συναποτελούν, μαζί με την εν στενή έννοια αναλογικότητα, την αρχή της αναλογικότητας και οι οποίες θα μελετηθούν στο ειδικότερο πλαίσιο της επιβολής περιορισμών στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών.

Εξαρχής δε, πρέπει να σημειωθεί, προκειμένου και για την εις βάθος κατανόηση των ζητημάτων που ακολουθούν, ότι, όπως το Δικαστήριο έχει σχετικώς επισημάνει, η αρχή της αναλογικότητας δεν τυγχάνει πάγιας εφαρμογής σε όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης, ιδιαίτερα δε ως προς το σκέλος της αναγκαιότητας· αντίθετα, η κρίση επί της τήρησης ή της παραβίασης

⁴⁵² Ίδ. σχετικά *Ev. Πρεβεδούρου*, Η αρχή της αναλογικότητας στη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου, 1, σελ. 3 επ., 1997.

⁴⁵³ Ούτως το Δικαστήριο διευκρίνισε στην *Gambelli*, σκέψη 67. Βεβαίως αναφορά στην αρχή της αναλογικότητας, αλλά όχι διεξοδική, είχε ήδη προηγηθεί στη *Schindler*, σκέψη 60. Επίσης ιδ. *Placanica*, σκέψη 49, *Bwin Liga*, σκέψη 59-61, *Markus Stoss*, σκέψη 93. Ίδ. σχετικά *Μ. Παπαλουκά*, ό.π., σελ. 250, 252 επ. και *Γ. Γεραπετρίτη*, ό.π., σελ. 121.

της θεμελιώδους αυτής αρχής τελεί πάντοτε σε συνάρτηση με τον σκοπό που επιδιώκεται από κάθε κράτος και τις ειδικότερες συνθήκες που επικρατούν εντός αυτού, τα οποία και τίθενται στην αποκλειστική του εξουσία εκτίμησης⁴⁵⁴.

ββ. Η καταλληλότητα των μέσων του μονοπωλίου

Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η έννοια της καταλληλότητας ως στοιχείου της αρχής της αναλογικότητας, εντοπιζόμενη στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών, ερμηνεύεται, κατά τη χαρακτηριστική ορολογία, ως «συνέπεια και συστηματικότητα»⁴⁵⁵.

Ειδικότερα, όπως το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα κρίνει και παραμένει πιστό στην κρίση του αυτή και με την πρόσφατη νομολογία του, μία ρύθμιση είναι κατάλληλη να διασφαλίσει την επίτευξη του προβαλλόμενου σκοπού μόνον αν σκοπεί πράγματι στην επίτευξή του «κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό». Ωστε μόνο η επίκληση, είτε των ρητά προβλεπόμενων από την ΣΛΕΕ σκοπών είτε των νομολογηθέντων επιτακτικών σκοπών γενικού συμφέροντος, να μην παρίσταται αρκετή· παρά να προσαπαιτείται η εισαγωγή της εκάστοτε περιοριστικής ρύθμισης κατά τρόπο που να εγκαθιδρύει ένα εν τοις πράγμασι συστηματικό μηχανισμό περιορισμού της άνευ όρων εξέλιξης της αγοράς των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων και ένα πρόγραμμα ουσιαστικού ελέγχου επί των φορέων και των δράσεων που πλαισιώνουν την ιδιόμορφη αυτή πτυχή οικονομικής δραστηριότητας.

Τα ως άνω φυσικά ισχύουν και στην περίπτωση του περιοριστικού μέτρου του μονοπωλίου, στο πλαίσιο της κρίσης επί της καταλληλότητας του οποίου για την ουσιαστική εξυπηρέτηση ενός ανώτερου σκοπού, ανακύπτουν πλείονα ζητήματα, τα οποία κατά καιρούς έχουν απασχολήσει το Δικαστήριο.

Στο σημείο δε αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι οι δύο ως άνω έννοιες δεν ταυτίζονται: η συνέπεια συνίσταται στην ανυπαρξία εγγενών αντιφάσεων, όπως ιδίως, της υιοθέτησης πολιτικής εφάμιλλης των εμπορικών πολιτικών των ιδιωτικών επιχειρήσεων και της ταυτόχρονης επίκλησης του σκοπού της αναχαίτισης του εθισμού στα τυχερά παίγνια και στοιχήματα· η δε συστηματικότητα συνυφαίνεται με τη θετική επενέργεια του περιοριστικού

⁴⁵⁴ *Läära*, σκέψη 36, *Zenatti*, σκέψη 34, *Bwin Liga*, σκέψη 58, απόφαση της 12ης Ιουλίου 2012, C-176/2011, *HIT* και *HIT LARIX* (εφεξής *HIT*), σκέψη 25, *Stanleybet*, σκέψη 28. Ίδ. σχετικά *Μ. Παπαλουκά*, ό.π. σελ. 254.

⁴⁵⁵ Ίδ. σχετικά *Gambelli*, σκέψη 67, *Bwin Liga*, 59-61, *Ladbroke's*, σκέψη 21, απόφαση της 10ης Μαρτίου 2009, C-169/2007, *Hartlauer Handelsgesellschaft mbH κατά Wiener Landesregierung και Oberösterreichische Landesregierung*, σκέψη 55, *Markus Stoss*, σκέψη 83, *Stanleybet*, σκέψη 27. Περαιτέρω, ιδ. *Γ. Γεραπετρίτη*, ό.π., σελ. 125-126, ο οποίος παρατηρεί σχετικώς ότι στην προκειμένη περίπτωση το Δικαστήριο υπερβαίνει τη συνήθη τακτική του απλού αρνητικού ελέγχου της ύπαρξης του στοιχείου της καταλληλότητας, προχωρώντας στη διάπλαση αυτών καθεαυτών των θετικών προϋποθέσεων κατάφασης καταλληλότητας, ήτοι της συνέπειας και της συστηματικότητας και, περαιτέρω, *Ι. Ε. Λιναρίτη*, ό.π., σελ. 17, *Τ. Κοσμίδη*, ό.π., σελ. 50.

μηχανισμού επί του προσδοκώμενου σκοπού, στην πραγματική δηλαδή συμβολή του στην επίτευξη αυτού⁴⁵⁶. Όπως λοιπόν καθίσταται ευνόητο, συστηματικότητα δίχως συνέπεια δεν δύναται να υπάρξει.

ι. Ζητήματα από τη νομική μορφή και τις συνθήκες οργάνωσης και λειτουργίας του μονοπωλούντος

Εν πρώτοις, ζήτημα δύναται να ανακύψει εκ της ίδιας της νομικής μορφής και των συνθηκών, οι οποίες πλαισιώνουν τη λειτουργία του μονοπωλούντος το δικαίωμα παροχής τυχηρών υπηρεσιών και οι οποίες δεν είναι διόλου απίθανο να προκαλέσουν αμφισβητήσεις και να δημιουργήσουν προσκόμματα επί της παραδοχής «της συνέπειας και της συστηματικότητάς» του, στερώντας του, ακολούθως, την καταλληλότητα και υποβιβάζοντάς τον στο επίπεδο του «δυσανάλογου».

Όσον αφορά τη νομική μορφή, ζητήματα γεννώνται στην περίπτωση του μονοπωλίου που διεξάγεται από νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και δη εμπορικού. Ειδικότερα, δυσχέρειες στην κατάφαση της καταλληλότητας του μονοπωλίου δημιουργεί, ευνόητα αναντίρρητα, η διατήρηση κεφαλαιουχικού χαρακτήρα από τον μονοπωλούντα τη διεξαγωγή των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, ιδίως η περιαφή του με τη μορφή της ανώνυμης εταιρείας· διότι έτσι, αναπτύσσοντας εκ του νόμου εμπορική δράση υπό τη μορφή μίας εταιρείας ταυτόσημης της κερδοσκοπίας και του πλουτισμού, ο μονοπωλών επιδίδεται στην πραγματικότητα σε συναλλαγές, οι οποίες επ' ουδενί συνεισφέρουν στην επίτευξη ανώτερων και ανιδιοτελών, επιτακτικού γενικού συμφέροντος σκοπών⁴⁵⁷.

Περαιτέρω, η εν λόγω κατάσταση βαδίζει επί τα χείρω, αν η ανώνυμη κεφαλαιουχική μορφή συνοδευθεί από την εισαγωγή του μονοπωλούντος σε οργανωμένες αγορές, όπως το χρηματιστήριο⁴⁵⁸: η επιλογή αυτή υποδηλώνει κατ' ανάγκην την επιθυμία και την προσδοκία για την επίτευξη του μέγιστου δυνατού κέρδους, όπως και την προστασία τόσο της επένδυσης όσο και των επενδυτών, στις οποίες εξ ορισμού αποβλέπει κάθε εισηγμένη στο

⁴⁵⁶ Ίδ. Θ. Γαλάνη, ό.π., σελ. 662.

⁴⁵⁷ Ίδ. σχετικά την υπ' αριθμ. 231/2011 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου 2011, με σχόλιο Σ. Ρηγάκου, σελ. 198 επ. και την υπ' αριθμ. 232/2011 απόφαση του ίδιου δικαστηρίου, Νομικό Βήμα, Τόμος 59, με σχόλιο Κ. Π. Σαμαρτζή, σελ. 59 επ. Αντίθετη η προγενέστερη νομολογία του ΣτΕ, κατά την οποία ΣτΕ Ολ 1776/2007 «η εταιρεία ΟΠΑΠ ΑΕ, ανεξάρτητα από τη νομική της μορφή, αποτελεί οργανισμό που λειτουργεί χάριν του δημοσίου συμφέροντος και ασκεί δραστηριότητα, χαρακτηριζόμενη από τις σχετικές διατάξεις του καταστατικού του ως κοινής ωφελείας». Ενδιαφέρουσα και η κρίση του Τ. Κοσμίδη, ό.π. σελ. 54 επ. σχετικά με τη νομιμότητα του ελληνικού μονοπωλίου στοιχημάτων πριν τον σχηματισμό σχετικής νομολογίας. Περαιτέρω, *Garkalns*, σκέψη 44, *Carmen Media Group*, σκέψη 65, *Zenatti*, σκέψεις 36 και 37, καθώς και *Placanica*, σκέψεις 52 και 53.

⁴⁵⁸ Ειδικά περί του ζητήματος του δυνατού ή μη του σκοπού προστασίας καταναλωτών από εισηγμένη στο χρηματιστήριο εταιρεία, ίδ. Μ. Παπαλουκά, ό.π. σελ., 270.

χρηματιστήριο εταιρεία. Μέτοχοι συνεπώς εταιρείας, η οποία φέρει τα εν λόγω χαρακτηριστικά και δραστηριοποιείται μονοπωλιακά στο πεδίο των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, αμφιβόλως τάσσονται και λειτουργούν με γνώμονα ανώτατους κοινωνικούς σκοπούς, με πιθανότητα δε ως επί το πλείστον αγγίζουσα τη βεβαιότητα, δεν επιδιώκουν τη μείωση της προσφοράς των υπηρεσιών της· αντιθέτως, κάτι τέτοιο πρόδηλα αντιφάσκει με τα οικονομικά της συμφέροντα και τις καταφανείς, ή, έστω, υφέρπουσες κερδοσκοπικές της βλέψεις, οι οποίες δεν υπαγορεύουν την περιστολή της προσφοράς, αλλά μάλλον, ορθότερα, τη μεγαλύτερη δυνατή διεύρυνσή της.

Ας τονισθεί ιδιαίτερα ότι, η εισαγωγή στο χρηματιστήριο πολλώ μάλλον αποτελεί στοιχείο αποδεικτικό της ύπαρξης μόνο ψηγμάτων εποπτείας από τις δημόσιες αρχές και, ως εκ τούτου, προφανώς ανέλεγκτης ή και αυθαίρετης δράσης του μονοπωλούντος, ο οποίος συναντά κατ' αυτόν τον τρόπο έδαφος καθόλα γόνιμο για παραβάσεις⁴⁵⁹. Διότι, ανεξαρτήτως του χαρακτήρα του μονοπωλίου, κρατικού ή ιδιωτικού, η ανάγκη άσκησης κρατικού ελέγχου και εποπτείας επί της μονοπωλιακής επιχείρησης παρίσταται αδήριτη. Εξάλλου, όπως το Δικαστήριο έχει πολλάκις κρίνει «ένα τόσο περιοριστικό μέτρο, όπως ένα μονοπώλιο, πρέπει μεταξύ άλλων να υπόκειται σε αυστηρό έλεγχο εκ μέρους των δημοσίων αρχών»⁴⁶⁰, καθώς, ένεκα της εγγενούς επικινδυνότητας των παιγνίων, η απλή υπαγωγή των φορέων στην κοινή εταιρική νομοθεσία καθιστά τον έλεγχο των εθνικών αρχών κατ' ουσίαν ανεπαρκή.

Φυσικά η εν λόγω ανάγκη καθίσταται επιτακτικότερη στην περίπτωση του ιδιωτικού μονοπωλίου· διότι η χορήγηση αποκλειστικών δικαιωμάτων σε δημόσιο οργανισμό, συνεπάγεται, ευνόητα και εξ ορισμού την ευχερέστερη εποπτεία του κράτους επί της παροχής τυχηρών υπηρεσιών από αυτόν. Όστε μόνο η κρατική εποπτεία επί των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου που μονοπωλούν το εν λόγω δικαίωμα, πραγματοποιούμενη λ.χ. μέσω της άσκησης εταιρικού ελέγχου ή της δυνατότητας διορισμού των οργάνων τους, να καθιστά το ιδιωτικό μονοπώλιο ικανό και κατάλληλο για την επίτευξη των ανώτατων κοινωνικών σκοπών⁴⁶¹, άλλως ο κίνδυνος υιοθέτησης επεκτατικών πολιτικών που θα σημάνουν τη ματαίωση των γενικού συμφέροντος σκοπών, παρίσταται αυξημένος.

Ομοίως, κρίνεται απίθανο να συμβαδίσουν με τον σκοπό της μείωσης της προσφοράς των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων συνθήκες λειτουργίας του μονοπωλούντος,

⁴⁵⁹ Ίδ. *Stanleybet*, σκέψη 35 και περαιτέρω, Η ελεύθερη κυκλοφορία υπηρεσιών και εγκατάστασης στον τομέα των τυχηρών παιγνίων (ΔΕΕ C-186/11, C-209/11, *Stanleybet International*, κλπ, 24.01.2013 - Προδικαστικό ερώτημα, Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου, 1:2013, με παρατηρήσεις *Παναγιώτη Αργαλιά*, σελ. 34 επ, 73 επ. και *Μ. Παπαλουκά*, ό.π., σελ. 265 επ.

⁴⁶⁰ *Stanleybet*, σκέψη 34, *Zeturf*, σκέψη 58, *Ladbrokes*, σκέψη 37, *Markus Stoß*, σκέψη 83.

⁴⁶¹ *Γ. Γεραπετρίτης*, ό.π., σελ. 127, *Μ. Παπαλουκάς*, ό.π., σελ. 259

οι οποίες δεν διαφέρουν σε τίποτα από εκείνες μίας κοινής, αμιγώς ιδιωτικής κερδοσκοπικής εταιρείας, δραστηριοποιούμενης σε έναν από τους συνήθεις εμπορικούς τομείς, η οποία δεν κατευθύνεται από κάποιον σκοπό δημόσιας τάξης. Ως τέτοιου είδους συνθήκες λογίζονται, κυρίως, η άνευ όρων διαφήμιση των παιγνίων και στοιχημάτων που προσφέρει ο μονοπωλών στο καταναλωτικό κοινό, η απόλαυση διαφημιστικών προνομίων, αλλά και η επέκταση της προσφοράς των υπηρεσιών του μέσω της ίδρυσης θυγατρικών εταιρειών και υποκαταστημάτων σε χώρες του εξωτερικού. Ομοίως αντιμετωπίζεται και η παροχή καθόλα ελεύθερης δυνατότητας συμμετοχής των παικτών και των στοιχηματιζόντων, δίχως οποιοδήποτε κριτήριο ή οποιαδήποτε προϋπόθεση ή όριο, ιδίως ως προς τον αριθμό των παιγνίων και στοιχημάτων στα οποία καθένας δύναται να λάβει μέρος εντός ενός συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου. Πολύ περισσότερο απρόσφορη καθιστά τη λειτουργία του μονοπωλούντος η θέση ανωτάτων ορίων ως προς τα ποσά του στοιχηματισμού όχι ανά παίκτη, αλλά ανά δελτίο («plafond ανά δελτίο»), κατάσταση που απονέμει δυνατότητα συνεχούς συμμετοχής και, ως εκ τούτου, αυξάνει τόσο την επιθυμία και τον πειρασμό του κέρδους όσο και, αναπόφευκτα, τις πιθανότητες απώλειας αυτού και, σε περίπτωση ασυγκράτητου εθισμού, οικονομικής αφαίμαξης⁴⁶².

Όπως είναι ευνόητο, τα ανωτέρω χαρακτηριστικά οργάνωσης και λειτουργίας, όχι μόνο δεν συνδράμουν στη μείωση της προσφοράς τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, αλλά, πολλώ μάλλον, δρώντας καθόλα αντίστροφα, τα καθιστούν ακαταμάχητα εντός ενός κύκλου αέναης ζήτησης και προσφοράς, στον οποίο ο παίκτης ή ο στοιχηματίζων υπάκουα εγκλωβίζεται. Ευνοούν δε περαιτέρω, ιδίως η εισαγωγή σε χρηματιστηριακή αγορά και η ένεκα αυτής εξασθένιση, αν όχι εκμηδένιση, της κρατικής εποπτείας, όχι την καταστολή, αλλά προφανώς τον πολλαπλασιασμό των φαινομένων εγκληματικότητας⁴⁶³.

Στα επίμαχα «παραπτώματα» έχει, όπως προκύπτει από τη νομολογία των εθνικών μας δικαστηρίων⁴⁶⁴, καθώς και από την πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου⁴⁶⁵, επί μακρόν υποπέσει η ΟΠΑΠ ΑΕ. Ειδικότερα, τόσο η επέκτασή της σε χώρες του εξωτερικού (ιδ., μεταξύ άλλων, την ΟΠΑΠ SPORTS LTD, την ΟΠΑΠ ΚΥΠΡΟΣ LTD και την ΟΠΑΠ INTERNATIONAL Ltd, με έδρα την Κύπρο), το «plafond» του στοιχηματισμού ανά δελτίο και τα δικαιώματα και τα προνόμια που στο παρελθόν διέθετε σχετικά με τη διαφήμιση των παιγνίων που μονοπωλεί (επιμερισμός δαπάνης διαφήμισης σε δημοσίους φορείς και δικαίωμα

⁴⁶² Ίδ. σχετικά την υπ' αριθμ. 231/2011 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, ό.π. και την υπ' αριθμ. 232/2011 απόφαση του ιδίου δικαστηρίου, ό.π., *Stanleybet*, σκέψη 32.

⁴⁶³ *Stanleybet*, σκέψη 33-35, *Zeturf*, σκέψη 58, *Markus Stoss*, σκέψη 83.

⁴⁶⁴ Ίδ. ανωτέρω, υποσημείωση υπ' αριθμ. 457.

⁴⁶⁵ *Stanleybet*, σκέψη 31-32. Ίδ. περαιτέρω, Η ελεύθερη κυκλοφορία υπηρεσιών και εγκατάστασης στον τομέα των τυχηρών παιγνίων, ό.π. με παρατηρήσεις *Παναγιώτη Αργαλιά*, σελ. 34 επ, 73 επ.

ακώλυτης χρήσης ποσοστού επί του χώρου των σταδίων χάριν διαφήμισης)⁴⁶⁶, όσο και οι λοιπές λεπτομέρειες της μονοπωλιακής της δράσης, προφανώς δεν ανταποκρίνονται κατ' ουσίαν στη μέριμνα για την περιστολή των δυνατοτήτων συμμετοχής στις τυχερές δοσοληψίες· ως εκ τούτου, η αντίστοιχη περιοριστική νομοθεσία καθίσταται ακατάλληλη και, ακολούθως, δυσανάλογη. Η δε άσκηση εποπτείας από την ΕΕΕΠ μέσω της έγκρισης των κανονισμών της ΟΠΑΠ ΑΕ και της παρακολούθησης της διαδικασίας διεξαγωγής των παιγνίων της τελευταίας⁴⁶⁷, δεδομένης βέβαια και της κατάργησης του δικαιώματος του Δημοσίου να διορίζει την πλειοψηφία των μελών του διοικητικού συμβουλίου της, ουδέν προσέφεραν ως προς την επανόρθωση των σφαλμάτων της και την εξυγίανση της μονοπωλιακής της δραστηριότητας.

ii. Ζητήματα από την εμπορική πολιτική του μονοπωλούντος

Μείζον ζήτημα καταλληλότητας γεννά και η πολιτική επέκτασης των τυχερών συναλλαγών, στην οποία οι μονοπωλούντες ως επί το πλείστον επιδίδονται. Συγκεκριμένα, πρόβλημα συμβατότητας προκύπτει ανάμεσα στην εγκαθίδρυση ενός μονοπωλίου στο όνομα της καταστολής της συναφούς με τη δραστηριότητα των τυχερών παιγνίων εγκληματικότητας, και στην ταυτόχρονη υιοθέτηση, από τους ελέγχοντες το μονοπώλιο αυτό, τακτικών που ελάχιστα ή διόλου διαφέρουν από εκείνες του κοινού, κερδοσκοπικού εμπορίου· και τούτο ανεξαρτήτως του δημοσίου ή ιδιωτικού χαρακτήρα του μονοπωλίου⁴⁶⁸.

Ειδικότερα, η επίτευξη του σκοπού της καταπολέμησης των πλέον συνήθων εγκλημάτων στο πεδίο των τυχερών συναλλαγών, ήτοι της απάτης και της εγκληματικότητας, απαιτεί την ύπαρξη και τη διασφάλιση αποτελεσματικού δημοσίου ελέγχου επί των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο των τυχερών δοσοληψιών. Διότι μόνο η άσκηση της επίμαχης οικονομικής δραστηριότητας εντός καταλλήλως ελεγχόμενων από τις εθνικές αρχές κυκλωμάτων δύναται να καταστήσει εφικτή την πάταξη της παρανομίας και να εγκαθιδρύσει την τάξη και την ασφάλεια στο, επί μακρόν πληγέν, συναλλακτικό πεδίο των τυχερών παιγνίων⁴⁶⁹. Εντός λοιπόν του πλαισίου του εν λόγω σκοπού, η άνευ όρων ανάπτυξη της προσφοράς των τυχερών παιγνίων και στοιχημάτων από τον μονοπωλούντα και οποιαδήποτε συνακόλουθα ασκούμενη εμπορική πολιτική δεν είναι πάντοτε συμβατή και επιθυμητή.

⁴⁶⁶ Ίδ. άρθρο 3 ν. 2433/1996, νυν καταργηθέν από το ν.4141/2013.

⁴⁶⁷ Ίδ. το προηγούμενο μέρος περί του ρυθμιστικού πλαισίου.

⁴⁶⁸ Γ. Γεραπετρίτης, ό.π., σελ 125, Η ελεύθερη κυκλοφορία υπηρεσιών και εγκατάστασης στον τομέα των τυχερών παιγνίων, ό.π. με παρατηρήσεις Παναγιώτη Αργαλιά, σελ. 34 επ, 73 επ.

⁴⁶⁹ Ίδ. σχετικά την υπ' αριθμ. 231/2011 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, ό.π., και την υπ' αριθμ. 232/2011 απόφαση του ιδίου δικαστηρίου, ό.π. Περαιτέρω, ιδ. Placanica, σκέψη 55, Markus Stoss, σκέψεις 101-103, 107.

Συγκεκριμένα, όπως το Δικαστήριο έχει δεχθεί, θα πρέπει, για τον έλεγχο της καταλληλότητας του μονοπωλίου, να αποδοθεί βαρύνουσα σημασία, στο αν η εκάστοτε εμπορική πολιτική που ακολουθείται από τη μονοπωλιακή επιχείρηση συνάδει αληθώς με τον ευκταίο σκοπό της καταστολής της παραβατικότητας, ήτοι κατ' ουσίαν αν σε ουδέν άλλο δεν αποβλέπει, παρά μόνο, μέσω της προσέλκυσης του συναλλακτικού κοινού και της αναστροφής του από τις παράνομες τυχρές δοσοληψίες, στη διοχέτευσή αυτού στις επιτρεπτές και νόμιμες, τις διεξαγόμενες με δημοσιότητα και διαφάνεια, ως ανταγωνιστική, εξίσου εναλλακτική ελκυστική επιλογή⁴⁷⁰.

Υπέρ του ως άνω σκοπού λοιπόν οφείλει να τάσσεται αποκλειστικά ο μονοπωλών με την εισαγωγή, την προώθηση, τη διαφήμιση και την προσφορά ευρέος φάσματος παιγνίων και στοιχημάτων και εντός του πλαισίου αυτού κρίνονται όλως και κατ' ουσίαν οι εν λόγω εμπορικές πρακτικές θεμιτές και απαραίτητες· άλλως, αν οι ειδικώς επιφορτισμένοι με την παροχή τυχρών υπηρεσιών φορείς επιδίδονται αδιάστακτα σε ανέλεγκτες εμπορικές πρακτικές, προβάλλοντας τον τζόγο ως κάτι κοινότυπο, ως μια απλή και κοινωνικά αποδεκτή ψυχαγωγική δραστηριότητα και ως μία εύκολη λύση πλουτισμού, λησμονώντας το ανώτερο, επιτακτικό γενικό συμφέρον που υπηρετούν, τότε εκπίπτουν στο επίπεδο των κοινών εμπορικών επιχειρήσεων, που δεν διστάζουν να θυσιάζουν την προστασία των καταναλωτών και την προσδοκία μίας ορθώς λειτουργούσας αγοράς στο όνομα της κερδοφορίας και του πλουτισμού, και δη του παράνομου⁴⁷¹.

Όπως συνεπώς από τα ανωτέρω προκύπτει, ο μονοπωλών το δικαίωμα διεξαγωγής των τυχρών παιγνίων τότε μόνο είναι θεμιτός και επιθυμητός, όταν διαφημίζει και προσφέρει παίγνια και στοιχήματα και διευθύνει εν γένει τις τυχρές συναλλαγές, κατά τρόπο συνειδητό και ποσοτικά ελεγχόμενο, με απώτατο σκοπό την καταπολέμηση της παρανομίας και την προστασία της κοινωνικής συνοχής, ήτοι όταν ειλικρινώς υιοθετεί μια πολιτική ελεγχόμενης και λελογισμένης επέκτασης των τυχρών συναλλαγών· όταν δηλαδή «εμπορεύεται» τόσο και μόνο όσον απαιτείται για την εξυπηρέτηση του σκοπού της πάταξης της εγκληματικότητας· αντιθέτως, αναπτύσσοντας την προσφορά των τυχρών παιγνίων και στοιχημάτων και προτρέποντας το κοινό σε ενεργή συμμετοχή, σύμφωνα με μία επιχειρηματική πολιτική ισόβαθμη εκείνης μίας συνήθους ιδιωτικής κερδοσκοπικής εταιρείας, επ' ουδενί συνεισφέρει

⁴⁷⁰ *Placanica*, σκέψεις 52, 55, *Ladbroke's*, σκέψεις 24-25, *Markus Stoß*, σκέψη 101-103, *Stanleybet*, σκέψη 33-35.

⁴⁷¹ Ίδ. σχετικά *N. Σ. Κοσμίδη*, ό.π., σελ. 34 επ., και, ειδικά για την έννοια της λελογισμένης εμπορικής πολιτικής σε *T. Κοσμίδη*, ό.π., στο πλαίσιο σχολιασμού της απόφασης *Placanica*, με την οποία εισήχθη η εν λόγω έννοια. Περαιτέρω, *I. Ε. Λιναρίτης*, ό.π., σελ. 17, *M. Παπαλουκά*, ό.π., σελ. 259-260, *T. Ε. Συνοδινού*, ό.π., σελ. 60, *Γ. Ψαρουδάκης*, ό.π., σελ. 94, 96.

στην περιστολή των τυχηρών δραστηριοτήτων, την υπαγωγή τους στον κρατικό έλεγχο και, συνεπώς, την καταστολή της παρανομίας.

Συνεπώς, το μόνο που επιτυγχάνει ο μονοπωλών στη βάση της αδίστακτης επιχειρηματικής, κερδοσκοπικής σκέψης είναι να ενισχύει, στο όνομα της άντλησης ιδίου οφέλους, το «παρακράτος» των τυχηρών παιγνίων, στο οποίο και εν τέλει ενσωματώνεται. Ωστε το ίδιο το μονοπώλιο καθίσταται ακατάλληλο και, αναπόφευκτα, δυσανάλογο, εξαιτίας των προσχηματικών δικαιοπολιτικών ερεισμάτων, τα οποία οδηγούν σε καταστάσεις αυτές καθεαυτές παράνομες και μη αναστρέψιμες.

Φυσικά η ως άνω παρανομία καθίσταται κατά πολύ περισσότερο «ασυγχώρητη» στην περίπτωση ενός μονοπωλίου αμιγώς κρατικού, ήτοι εξ ολοκλήρου ασκούμενου από το κράτος και όχι από ιδιωτικούς φορείς, το οποίο, λησμονώντας τον υπέρτατο θεσμικό του ρόλο, θέτει σε κίνδυνο την ηθική ακεραιότητα των υπηκόων του, υιοθετώντας έντονα αγοραία πολιτική και ευνοώντας τη συμμετοχή σε τυχερές δοσοληψίες προκειμένου να επιτύχει το ίδιο κερδοφορία, ήτοι να διευρύνει, υπογείως, στο όνομα της δήθεν προστασίας των πολιτών από τους αδηφάγους επιχειρηματίες ιδιώτες, τη συγκέντρωση δημοσίων εσόδων. Σε μία τέτοιου είδους περίπτωση η ακαταλληλότητα της περιοριστικής ρύθμισης προβάλλει ηχηρή και εξόφθαλμη: η δημοσιονομική και οικονομική άνθιση, αλλά και η είσπραξη των φορολογικών εσόδων, έστω και αν αξιολογείται για σκοπούς ολότελα κοινωφελείς, δεν δύναται να αποτελέσει αποδεκτή αυτοτελή δικαιολογία, όπως ανωτέρω σημειώθηκε, παρά μόνο παρεπόμενη ευεργετική συνέπεια του τιθέμενου περιορισμού· ως εκ τούτου, αντίστοιχη υφέρπουσα κρατική πρόθεση κρίνεται όλως παράνομη και καταδικαστέα και καθιστά αυτό καθεαυτό το μονοπώλιο ακατάλληλο⁴⁷².

Η ανάγκη δε αποφυγής αυτού του είδους της «επιχειρηματικότητας» καταλαμβάνει και τα λοιπά, εκτός μονοπωλίου παίγνια και στοιχήματα· διότι η ενθάρρυνση ή ανοχή της ενθάρρυνσης από τις δημόσιες αρχές της συμμετοχής των πολιτών σε τυχερές δοσοληψίες, έστω και αν αυτές δεν καταλαμβάνονται από τον περιορισμό του μονοπωλίου, καθιστά την επίκληση των υπέρτερων σκοπών του μονοπωλίου προφανώς επιφανειακή, αντιφατική και υποκριτική και καταλύει οιοδήποτε ίχνος συνέπειας και συστηματικότητας της κρατικής πολιτικής⁴⁷³.

⁴⁷² *Placanica*, σκέψη 55, *Ladbroke's*, σκέψη 28, 107. Ίδ. σχετικά και Γ. Γεραπετρίτη, ό.π., σελ. 125, Τ. Ε. Συνοδινού, ό.π., σελ. 60.

⁴⁷³ *Markus Stoß*, σκέψεις 99-100. Ίδ. σχετικά Μ. Παπαλουκά, ό.π., σελ. 261. Αντίθετα σε ΓνωμΕισΔΕΚ C-42/2007, ό.π., σημ. 302 επ., ο οποίος θεωρεί (ο Γενικός Εισαγγελέας) ότι η συστηματική και συνεπής πολιτική ανάπτυξης θα περιορίζεται μόνο στο πώς αναπτύσσεται το συγκεκριμένο παιχνίδι.

Συνελόντι ειπείν, το ζητούμενο αποτελεί η ανεύρεση και η υιοθέτηση μιας ελεγχόμενης πολιτικής επέκτασης των θεμιτών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων με σκοπό την προσέλκυση και τη διοχέτευση των καταναλωτών εντός ελεγχόμενων κυκλωμάτων⁴⁷⁴ και, ακολούθως, η εξυγίανση της διεξαγωγής των τυχηρών παιγνίων. Διότι η άσκηση ασύδοτης εμπορικής πολιτικής, είτε από το ίδιο το κράτος είτε από τους υπ' αυτού ελεγχόμενους ιδιωτικούς φορείς, οδηγεί, το δίχως άλλο, ακριβώς στο κατεξοχήν φευκτέον, ήτοι στην παρότρυνση σε αυτόν καθ' εαυτόν τον εθισμό, συνεπαγόμενη έναν φαύλο κύκλο παρανομίας, ήτοι τη γενίκευση και την εγκαθίδρυση μίας στρεβλής, «σκοτεινής» αγοράς. Ειδικά στην περίπτωση του κρατικού μονοπωλίου, ο ως άνω κύκλος καταλήγει σε μία μέγιστη δομική αντίφαση, η οποία ταλαντεύομενη μεταξύ της επίκλησης δημοσίου συμφέροντος και της υιοθέτησης επιθετικής επιχειρηματικής πολιτικής⁴⁷⁵, στερεί τελικώς την εμπιστοσύνη των κοινωνιών, οδηγώντας στην αποστροφή τους για την κρατική υποκρισία.

γγ. Η αναγκαιότητα του μονοπωλίου

ι. Γενικά

Πέραν της προϋπόθεσης της καταλληλότητας, ο εκάστοτε επιβαλλόμενος περιορισμός της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων οφείλει να πληροί, όπως φυσικά επιτάσσει η αρχή της αναλογικότητας και το Δικαστήριο έχει πάγια κρίνει, την προϋπόθεση της αναγκαιότητας⁴⁷⁶.

Ειδικότερα, εφόσον το επιβαλλόμενο περιοριστικό μέτρο και τα μέσα που αυτό συνεπάγεται, κριθούν κατάλληλα για την επίτευξη των ως άνω θεμιτών, ρητά προβλεπομένων ή νομολογηθέντων, σκοπών, τότε πρέπει περαιτέρω να εξετασθεί αν το εν λόγω μέτρο αποτελεί το λιγότερο δυνατό επαχθές· εάν δηλαδή για την επίτευξη των εκάστοτε τιθέμενων σκοπών στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών απαιτείτο πράγματι η λήψη του συγκεκριμένου μέτρου και των συναφών μέσων ή αν θα ήτο δυνατή η επέλευση του επιδιωκόμενου αποτελέσματος στη βάση περιορισμών λιγότερο αυστηρών.

Υπενθυμίζεται δε ότι, όπως και ανωτέρω αναφέρθηκε, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η κρίση περί της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας δεν δύναται να στηρίζεται στο γεγονός της επιλογής από ένα κράτος μέλος ενός συστήματος διοργάνωσης τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων κατά πολύ διαφορετικού από το ισχύον σύστημα σε έτερο

⁴⁷⁴ *Ladbroke's*, σκέψη 32.

⁴⁷⁵ Γ. Γεραπετρίτης, ό.π., σελ 125.

⁴⁷⁶ Γ. Γεραπετρίτης, ό.π., σελ 125, Θ. Γαλάνη, ό.π., σελ. 664.

κράτος μέλος· διότι οι εκάστοτε περιοριστικές ρυθμίσεις πρέπει να αξιολογούνται στη βάση των *ad hoc* επιδιωκόμενων σκοπών, όπως και του *ad hoc* επιδιωκόμενου επιπέδου προστασίας⁴⁷⁷.

Ωστε μόνο το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος καταφεύγει στην υιοθέτηση ενός συστήματος μονοπωλιακών ρυθμίσεων τη στιγμή που η πλειονότητα των λοιπών επιλέγει την εγκαθίδρυση ολιγοπωλίου μέσω συστήματος προηγούμενης διοικητικής αδειοδότησεως, να μην επαρκεί για την εκτίμηση της αναγκαιότητας και συνεπώς της αναλογικότητας αυτού, παρά να προσ απαιτείται η σε βάθος διερεύνηση των προσδοκιών του και των συγκεκριμένων συνθηκών υπό τις οποίες τελεί. Γιατί αν το μέτρο του μονοπωλίου βαίνει πέραν του αναγκαίου για τα δεδομένα ενός κράτους μέλους και το στοχευόμενο από αυτό επίπεδο προστασίας, τούτο δεν αποστερεί τη δυνατότητα επιλογής του από έτερο κράτος μέλος, το οποίο αντιμετωπίζει διαφορετικής κλίμακας ζητήματα και θέτει άλλες προτεραιότητες.

ii. Ειδικότερα επί της αναγκαιότητας του περιορισμού του μονοπωλίου

Μεταξύ των πρώτων αποφάσεων περί τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων εντοπίζεται, όπως αναφέρθηκε, κρίση του Δικαστηρίου, η οποία επιτρέπει την εισαγωγή εθνικής νομοθεσίας που παρέχει σε ένα μόνο οργανισμό, και δη δημόσιο, αποκλειστικά δικαιώματα εκμετάλλευσης ενός συγκεκριμένου είδους τυχηρών παιγνίων, στο πλαίσιο του επιδιωκόμενου σκοπού γενικού συμφέροντος· τον δε σκοπό αυτό, όπως επισημαίνει το Δικαστήριο, οφείλει πράγματι να υπηρετεί η μονοπωλιακή ρύθμιση και όχι να επιβάλλεται αυτή για λόγους απλώς αποκλεισμού της ιδιωτικής οικονομικής δραστηριότητας, εγχώριας ή αλλοδαπής, υπέρ της κρατικής⁴⁷⁸. Τη δε κρίση του αυτή εξακολουθεί να εφαρμόζει έως και σήμερα, ιδίως στις περιπτώσεις διαδικτυακού στοιχηματισμού⁴⁷⁹.

Ο ενωσιακός λοιπόν Δικαστής, απένειμε, ιδιαιτέρως νωρίς, σε έκαστο κράτος μέλος, το δικαίωμα, πλην της απαγόρευσης, ολικής ή μερικής, της θέσπισης μονοπωλιακών περιορισμών στο πεδίο των τυχηρών δοσοληψιών. Τόνισε δε περαιτέρω ότι ο εν λόγω περιορισμός πρέπει να υπόκειται σε έλεγχο εκ των εθνικών αρχών, ο βαθμός αυστηρότητας του οποίου επαφίεται εξ ολοκλήρου στην κρίση του εκάστοτε κράτους μέλους⁴⁸⁰.

⁴⁷⁷ *Stanleybet*, σκέψη 28, *HIT*, σκέψη 25, *Bwin Liga*, σκέψη 58, *Läära*, σκέψη 36, *Zenatti*, σκέψη 34.

⁴⁷⁸ *Läära*, σκέψεις 10, 32, 35. Ίδ. σχετικά *M. Παπαλουκά*, ό.π., σελ. 254-255 και *A.A. Μαλάτο*, ό.π., σελ. 243-244. Βέβαια η αρχή της αναλογικότητας αναλύεται εκτενώς στη μεταγενέστερη νομολογία του δικαστηρίου, καταρχάς, στην *Zenatti*, σκέψη 24, αλλά κυρίως στην *Gambelli*, σκέψεις 63-6, στην οποία το Δικαστήριο, αφού επιδίδεται σε μία γενική επισκόπηση της νομολογίας του, επιβεβαιώνει, στη βάση προγενέστερων αποφάσεων του, την αρχή της αναλογικότητας.

⁴⁷⁹ Ίδ., μεταξύ άλλων, *Bwin Liga*, *Sporting Exchange*, *Ladbrokes*.

⁴⁸⁰ *Läära*, σκέψεις 10, 35.

Ωστε αν πρώτιστο στόχο ενός κράτους μέλους αποτελεί η επιδίωξη ενός ιδιαίτερα αυξημένου, αν όχι του μέγιστου δυνατού, επιπέδου προστασίας της κοινωνικής τάξης, η χορήγηση αποκλειστικών δικαιωμάτων σε ένα μόνον οργανισμό υποκείμενο σε αυστηρό έλεγχο από τις δημόσιες αρχές καθίσταται καθόλα θεμιτή και αναγκαία. Ομοίως φυσικά και η εγκαθίδρυση μονοπωλίου υπέρ ενός φορέα αμιγώς κρατικού, μέτρο φυσικά αυστηρότερο, το οποίο ουδέν περιθώριο δράσης καταλείπει στην ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία, αν τούτο κρίνεται αναγκαίο για τη διευθέτηση των εγγενών κινδύνων του τομέα των τυχηρών συναλλαγών και της σκοπούμενης προστασίας των καταναλωτών, δεδομένων φυσικά και των διαστάσεων που τα σχετικά κοινωνικά ζητήματα, όπως ο εθισμός, η σπατάλη και η συναφής εγκληματική δραστηριότητα έχουν λάβει⁴⁸¹.

Ως εκ τούτου, ουδέν ζήτημα νομιμότητας του μονοπωλίου και δη σχέση με την αρχή της αναλογικότητας, στην ειδικότερη μάλιστα έκφραση της αρχής της αναγκαιότητας, προκύπτει σε σχέση με την επιβολή ενός μονοπωλίου διεξαγόμενου μεν από ιδιωτικό φορέα, αλλά υποκείμενου σε ουσιαστικό κρατικό έλεγχο ή, πολύ περισσότερο, αμιγώς κρατικού, εφόσον οι εθνικές δημόσιες αρχές κρίνουν, όλως θεμιτά, ότι το εν λόγω σύστημα τους εξασφαλίζει μέσα πρόσθετα και ικανά, πέραν των ρυθμιστικών μηχανισμών και νομικών ελέγχων, για μία κατ'ουσίαν εποπτεία επί της προσφοράς τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων με καλύτερες εγγυήσεις αποτελεσματικότητας για την επίτευξη των δικαιοπολιτικών τους στόχων.

Στην περίπτωση λοιπόν που το κράτος μέλος κρίνει ότι η άσκηση των δραστηριοτήτων στο πεδίο των τυχηρών συναλλαγών από πλείονες φορείς ιδιωτικούς, ειδικώς αδειοδοτημένους, δεν επαρκεί για την εκπλήρωση των υπέρτερων, επιτακτικού συμφέροντος σκοπών του, ακόμα και αν αυτές οι επιχειρήσεις φέρουν αυξημένες υποχρεώσεις και υπόκεινται σε σύστημα έγκρισης και σε καθεστώς ελέγχου και κυρώσεων, τότε τίποτε δεν παρακωλύει την εισαγωγή ενός μονοπωλιακού συστήματος, εφόσον τούτο, κατά την κρίση του, πληροί όλες τις προϋποθέσεις αποτελεσματικότητας και, περαιτέρω, αποτελεί τη μόνη οδό για την ευδωση των πολιτικών του στόχων⁴⁸².

Σημειωτέον μάλιστα ότι το Δικαστήριο πρόσφατα τάχθηκε, μέσω της μεταφοράς της λογικής του ωφέλιμου αποτελέσματος στο δίκαιο της Ένωσης, υπέρ της αναγκαιότητας και όλων των παρακολουθηματικού χαρακτήρα μέσων των ικανών να διασφαλίσουν τα ωφέλιμα αποτελέσματα του μονοπωλίου και να συνδράμουν τα μέγιστα στην εξυπηρέτηση των σκοπών

⁴⁸¹ *Stanleybet*, σκέψη 29, *Zeturf*, σκέψη 41, *Markus Stoss*, σκέψεις 81,83.

⁴⁸² *Stanleybet*, σκέψη 30, *Zeturf*, σκέψη 42, *Markus Stoss*, σκέψη 82, *Läära*, σκέψη 39, *Liga*, σκέψεις 66-67, *Betfair*, σκέψη 59. Ίδ. σχετικά *Μ. Παπαλουκά*, ό.π., σελ. 254, 258,260.

δημοσίου συμφέροντος, όπως λ.χ. υπέρ της αναγκαιότητας του αποκλεισμού της πρόσβασης των χρηστών του διαδικτύου στον ιστότοπο παράνομων παρόχων⁴⁸³.

δ. Η αδιάκριτη εφαρμογή του μονοπωλίου στην παροχή τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων

Και αν ακόμη πληρούνται οι προϋποθέσεις της αρχής της αναλογικότητας, η νομιμότητα του εκάστοτε περιορισμού δεν έχει εξ ολοκλήρου διαπιστωθεί. Συγκεκριμένα, την εξακρίβωση της τήρησης των όρων της αρχής της αναλογικότητας ακολουθεί η έρευνα της τήρησης της προϋπόθεσης της αδιάκριτης εφαρμογής του εκάστοτε προβλεπόμενου περιορισμού· ήτοι η έρευνα της επί ίσοις όροις επιβολής του περιορισμού στους ημεδαπούς και στους αλλοδαπούς επιχειρηματίες⁴⁸⁴.

Εν προκειμένω λοιπόν, στην περίπτωση του μονοπωλίου, πρέπει, ως τελευταίο στάδιο της διακρίβωσης της νομιμότητάς του, να διαπιστωθεί εάν η εγκαθίδρυση αυτού, ανεξαρτήτως του κρατικού ή του ιδιωτικού χαρακτήρα του, περιορίζει και αποκλείει εξίσου, ομοιοτρόπως και στη βάση των αυτών κριτηρίων, τους εκάστοτε ενδιαφερόμενους επιχειρηματίες, ανεξαρτήτως του κράτους εγκατάστασής τους. Διότι μία υποκριτική, υποτιθέμενη ισότιμη εφαρμογή του μονοπωλίου με υποκρυπτόμενο πραγματικό σκοπό τον αυθαίρετο αποκλεισμό αλλοδαπών επιχειρήσεων, που θα άφηνε, έστω μικρά, περιθώρια δραστηριοποίησης των εγχωρίων, θα απέκδυε το εν λόγω μονοπώλιο από οποιαδήποτε έννοια νομιμότητας⁴⁸⁵.

ε. Η δικαστική επιδιωξιμότητα του δικαιώματος τρίτων για διοργάνωση τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων υπό καθεστώς μονοπωλίου

Περαιτέρω, ειδικότερο ζήτημα σε σχέση με το μονοπωλιακό καθεστώς στον τομέα των τυχηρών παιγνίων αποτελεί η δυνατότητα κάποιου έτερου, τρίτου προσώπου, κυρίως νομικού, να αξιώσει τη διοργάνωση τυχηρών παιγνίων που τελούν υπό την αποκλειστική δικαιοδοσία ενός άλλου, μοναδικού φορέα. Συγκεκριμένα δε, αν υφίσταται σχετικό δικαίωμα και, ακολούθως, αν είναι περιβεβλημένο με αγωγιμότητα, ώστε το τρίτο πρόσωπο να είναι σε θέση, νόμω και ουσία βάσιμα, να εγείρει σχετική απαίτηση.

⁴⁸³ *Ladbroke's*, σκέψεις 43-44.

⁴⁸⁴ *Gambelli*, σκέψη 70, *Bwin Liga*, σκέψη 57, *Stanleybet*, σκέψη 24.

⁴⁸⁵ *Μ. Παπαλουκάς*, ό.π., σελ. 256, κατά τον οποίο το εν λόγω κριτήριο στερείται σημασίας στην περίπτωση των κρατικών μονοπωλίων.

Προφανώς, υπό καθεστώς μονοπωλίου για το οποίο ουδέν ζήτημα νομιμότητας τίθεται, αρμόζει απάντηση αρνητική· σπανίως ή, μάλλον, ποτέ οι περιοριστικές μονοπωλιακές νομοθεσίες δεν αφήνουν τέτοιου είδους περιθώριο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ΟΠΑΠ ΑΕ: τα ποδοσφαιρικά στοιχήματα, αλλά και πλείονα άλλα τυχηρά παίγνια, ανήκουν στην αποκλειστική και ανεξάριετη αρμοδιότητά του, οποιοσδήποτε δε έτερος ενδιαφερόμενος επιδιώξει να «εισχωρήσει» στον τομέα του, κρίνεται παράνομος και καταδικαστέος.

Εντούτοις, υπό διαφορετικό πρίσμα θα ιδωθεί η κατάσταση στην περίπτωση ενός μονοπωλίου που κρίνεται, ειδικώς από τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα, ασύμβατο με τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου, ως ακατάλληλο και συνεπώς δυσανάλογο των σκοπών που επιδιώκει. Δεδομένου μάλιστα ότι, όπως το Δικαστήριο έχει παγίως κρίνει, στην περίπτωση που μονοπωλιακό καθεστώς κρίνεται ασυμβίβαστο με την έννοια της ενωσιακής ελευθερίας εγκατάστασης και της παροχής υπηρεσιών, λόγω της υπεροχής του άμεσα εφαρμοστέου δικαίου της Ένωσης, δεν δύναται να εννοηθεί μεταβατική περίοδος εφαρμογής της σχετικής κανονιστικής ρύθμισης, η οποία θα ισχύσει μέχρι την εξυγίανσή της⁴⁸⁶. Κατά συνέπεια, αιτήσεις τρίτων, εκτός μονοπωλίου προσώπων, για την παροχή αδείας διεξαγωγής και διοργάνωσης τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων που υπήγοντο στο προηγούμενο, παράνομο μονοπωλιακό καθεστώς, δεν δύναται να απορριφθούν⁴⁸⁷.

Μολαταύτα, και αυτή η άμεση εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου δεν δύναται να καταστήσει εξαναγκαστή την έγκριση και την παροχή αδειών. Διότι πάντοτε, όπως και ανωτέρω ανελύθη, οι εθνικές αρχές κατέχουν την εξουσία εκτίμησης του επιθυμητού επιπέδου προστασίας της κοινωνικής συνοχής και του καθορισμού των επιδιωκόμενων σκοπών και, συνεπώς, επιλογής μεταξύ του ολιγοπωλίου, του μονοπωλίου ή και της απόλυτης απαγόρευσης παροχής υπηρεσιών⁴⁸⁸.

Δεδομένης λοιπόν και της, πολλάκις προαναφερθείσας, αντίστροφης λειτουργίας του ελεύθερου και ανόθευτου ανταγωνισμού στον ιδιόμορφο τομέα των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, η «παρανομία» του μονοπωλίου, σε συνδυασμό με την άρνηση χορήγησης μεταβατικής περιόδου ισχύος της, δεν συνεπάγεται αναγκαστικά την απαρέγκλιτη υποχρέωση του «παραβάτη» κράτους μέλους να ελευθερώσει αυτομάτως την αγορά των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, να εξετάσει σχετικές αιτήσεις επίδοξων διοργανωτών και να αποφανθεί επί

⁴⁸⁶ *Stanleybet*, σκέψη 38, απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2010, *Winner Wetten GmbH κατά Bürgermeisterin der Stadt Bergheim*, σκέψη 69. Περαιτέρω, Η ελεύθερη κυκλοφορία υπηρεσιών και εγκατάστασης στον τομέα των τυχηρών παιγνίων, ό.π. με παρατηρήσεις Παναγιώτη Αργαλιά, σελ. 34 επ, 73 επ.

⁴⁸⁷ *Stanleybet*, σκέψη 39.

⁴⁸⁸ *Stanleybet*, σκέψη 44, *Garkalns*, 38, *Carmen Media Group*, 46, *Läärä*, σκέψεις 35 και 36, *Zenatti*, σκέψεις 33 και 34, *Bwin Liga*, σκέψη 58.

αυτών· διότι τίποτα δεν μπορεί να του στερήσει την αναφαίρετη εξουσία να εκτιμήσει το ίδιο τους σκοπούς που επιδιώκει και να αποφανθεί εν τέλει σχετικά με το είδος του συστήματος οργάνωσης της παροχής «τυχηρών» υπηρεσιών που θα εγκαθιδρύσει⁴⁸⁹. Τούτο μάλιστα θα σήμαινε μάλλον αυθαίρετη παρέμβαση σε αυτήν καθεαυτήν την εθνική κυριαρχία, ειδικά σε σχέση με ένα ζήτημα που σκοπίμως το ενωσιακό δίκαιο καταλείπει αρρύθμιστο, κρίνοντας αληθώς ικανά και αρμόδια μόνο τα ίδια τα κράτη μέλη.

Ως εκ τούτου, υπό τις ανωτέρω συνθήκες, ουδέν αγώγιμο δικαίωμα υπέρ τρίτου γεννάται. Εξάλλου, τη δεδομένη χρονική στιγμή, ήτοι της διαπίστωσης της παρανομίας και της επεξεργασίας και αναμονής της νέας, υγιούς ρύθμισης, ουδέν εθνικό κανονιστικό πλαίσιο υφίσταται, το οποίο να θέτει στη διάθεση του εκάστοτε ενδιαφερόμενου δικαίωμα διοργάνωσης και διεξαγωγής τυχηρών παιγνίων, πλήρες και αγώγιμο. Μόνο αν το κράτος μέλος αποφανθεί, εφόσον κρίνει τελεσίδικα αδύνατη τη μεταρρύθμιση του υφιστάμενου μονοπωλίου κατά τρόπον που θα καταστεί εφικτός ο αποτελεσματικός και αυστηρός έλεγχος από τις δημόσιες αρχές, με γνώμονα πάντοτε το επιδιωκόμενο επίπεδο προστασίας της κοινωνικής τάξης, υπέρ της καθιέρωσης ενός συστήματος προηγούμενης διοικητικής αδειοδότησης για την προσφορά ορισμένων ειδών τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, το οποίο σέβεται τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου, τηρεί τη νομιμότητα των σκοπών και την αρχή της αναλογικότητας, τις αρχές της ίσης μεταχείρισης και της υποχρέωσης διαφάνειας, μόνο τότε θα δύναται να βρει η αξίωσή του έδαφος γόνιμο⁴⁹⁰. Άλλως, καθίσταται κενή ως άνευ αντικειμένου και συνεπώς απορριπτέα.

στ. Τα πρόσφατα νομικά τεκταινόμενα επί της νομιμότητας της ΟΠΑΠ ΑΕ

Οι πρόσφατες εξελίξεις γύρω από τη νομιμότητα του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ δεν σταματούν στην από 24.01.2013 απόφαση του Δικαστηρίου, η οποία, παρότι αφήνει την τελική κρίση στο εθνικό δικαστήριο, δεν διστάζει, όπως ανωτέρω εξετέθη, να διαπιστώσει την αντίθεση του μονοπωλιακού κανονιστικού πλαισίου προς τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου και, ιδίως, προς την αρχή της αναλογικότητας.

Η υπόθεση λοιπόν εισάγεται εκ νέου στην Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας⁴⁹¹, το οποίο, επικαλούμενο τη μεσολάβηση νέων ρυθμίσεων προς συμμόρφωση στην κρίση του ευρωπαϊκού Δικαστή, αποφαινεται υπέρ της συμβατότητας της νομοθεσίας για

⁴⁸⁹ *Stanleybet*, σκέψη 46-47, *Carmen Media Group*, σκέψη 90, και *Costa και Cifone*, σκέψη 56.

⁴⁹⁰ *Stanleybet*, σκέψη 47, *Costa και Cifone*, σκέψη 54, *Sporting Exchange*, σκέψη 39, απόφαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2010, C-64/2008, Ποινική δίκη κατά *Ernst Engelmann*, σκέψη 49. Ίδ. σχετικά *I. Ε. Αιναρίτη*, ό.π., σελ. 17-18.

⁴⁹¹ Απόφαση υπ' αριθμ. 3167/2014 του Συμβουλίου της Επικρατείας (Ολομέλεια) (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

τα τυχερά παίγνια με το ευρωπαϊκό δίκαιο. Ειδικότερα, στηριζόμενη στους ν.4002/2011, 4038/2012, 4141/2013, τάσσεται υπέρ της επικαιροποίησης του θεσμικού πλαισίου διεξαγωγής τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, λόγω της υπαγωγής όλων αυτών, συμπεριλαμβανομένων των διεξαγομένων από την ΟΠΑΠ ΑΕ, στην εποπτεία και τον έλεγχο της ΕΕΕΠ (ν.4002/2011), Ανεξάρτητη Διοικητική Αρχή, με διοικητική και οικονομική ανεξαρτησία και αυτοτέλεια, εκτεταμένες κανονιστικές και ελεγκτικές αρμοδιότητες και εξουσία επιβολής κυρώσεων (ν.4038/2012) και, συγχρόνως, της σύστασης τριμελούς Επιτροπής Ελέγχου ως οργάνου ειδικού ελέγχου, η οποία επιβλέπει και μεριμνά για την τήρηση της κείμενης νομοθεσίας εκ μέρους της ΟΠΑΠ ΑΕ, όπως και λόγω της κατάργησης των διαφημιστικών της πλεονεκτημάτων (ν. 4141/2013).

Ο Έλληνας νομοθέτης επιμένει λοιπόν στη διατήρηση του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ, θεωρώντας ότι επέφερε μια σημαντική εξέλιξη με τη θέσπιση ενός πληρέστερου, συστηματικού, αποτελεσματικού και καθόλα συμβατού με τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου, νομικού πλαισίου αγοράς τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, το οποίο πλέον πληροί τις προϋποθέσεις της αρχής της αναλογικότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων, διασφαλίζοντας την επίτευξη των σκοπών της μείωσης της προσφοράς, της αποτροπής του εθισμού και της καταστολής της απάτης.

Μολαταύτα, δεν δύναται να παραβλεφθεί ότι, παρά τα πρόσφατα τεκταινόμενα, διατηρούνται σημαντικά χαρακτηριστικά της ΟΠΑΠ ΑΕ, τα οποία διόλου συνηγορούν υπέρ της εξυγίανσης του καθεστώτος της. Συγκεκριμένα, η νομική μορφή της ως ανώνυμης εταιρείας, εισηγμένης μάλιστα στο χρηματιστήριο, παραμένει ανέπαφη, ενώ οι μέτοχοι, δυνάμει και της ολοσχερούς ιδιωτικοποίησής της, εκπροσωπούν εξ ολοκλήρου ιδιωτικά συμφέροντα, το αποκλειστικό δικαίωμα της ΟΠΑΠ ΑΕ έχει παραταθεί για 10 επιπλέον έτη και οι επιτρεπόμενες στην εταιρεία δραστηριότητες έχουν διευρυνθεί, ιδίως στο διαδίκτυο, και επεκταθεί και σε πλείονες χώρες εκτός Ελλάδος. Επιπλέον, το μέγιστο ποσό στοιχηματισμού και κέρδους εξακολουθεί να ισχύει ανά δελτίο και όχι ανά παίκτη και η ΟΠΑΠ ΑΕ παραμένει πιστή στην επεκτατική πολιτική των εργασιών της, υπό συνθήκες μάλιστα γενικής οικονομικής κρίσεως⁴⁹².

Συνεπώς, αν και ενισχύθηκαν οι μηχανισμοί εποπτείας στον τομέα των τυχηρών παιγνίων, τα βασικά χαρακτηριστικά της λειτουργίας της ΟΠΑΠ ΑΕ κατ' ουσίαν παραμένουν, παρακωλύοντας την άσκηση αυστηρού και αποτελεσματικού δημοσίου ελέγχου επί αυτής. Εξάλλου η εν λόγω τριμελής Επιτροπή διέπεται από το ιδιωτικό δίκαιο, ευρίσκεται εκτός του

⁴⁹² Ίδ. άποψη μειοψηφίας.

δημοσίου τομέα και, κυρίως, τα έξοδα λειτουργίας της καλύπτονται από την ίδια την ελεγχόμενη ΟΠΑΠ ΑΕ.

Συνεπώς, ούτε οι ρυθμίσεις αυτές μπορούν, να θεωρηθούν πρόσφορες για την επιδίωξη, κατά τρόπο συνεπή και αποτελεσματικό, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης και της νομολογίας του Δικαστηρίου, των επιδιωκόμενων στόχων της εθνικής πολιτικής στον τομέα των τυχηρών παιγνίων, είτε αυτοί συνίστανται στην προσπάθεια μείωσης των τυχηρών παιγνίων, είτε στην καταπολέμηση της συναφούς με τα τυχερά παίγνια εγκληματικότητας μέσω της άσκησης ελέγχου, ώστε να διασφαλισθεί ότι οι εν λόγω δραστηριότητες ασκούνται μόνον εντός ελεγχόμενων μηχανισμών. Εν όψει των ανωτέρω, η επικύρωση του μονοπωλίου από το Συμβούλιο της Επικρατείας καθίσταται προφανώς προβληματική, ενώ τα ζητήματα επί της νομιμότητας του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ φαίνεται δυστυχώς να διαιωνίζονται.

Από την παρουσίαση και μελέτη των ζητημάτων που σχετίζονται με τη νομιμότητα του μονοπωλίου στην αγορά των τυχηρών παιγνίων και στοιχημάτων, υπό το πρίσμα του ενωσιακού κυρίως δικαίου, οδηγείται κανείς αβίαστα στο εξής συμπέρασμα: ο Δικαστής της Ένωσης υιοθετεί ολοένα και πιο ανεκτική προσέγγιση απέναντι στην εκάστοτε εθνική νομοθεσία που καθιερώνει περιορισμούς των ελευθεριών της παροχής υπηρεσιών και της εγκατάστασης, ελευθεριών κατοχυρωμένων από το ευρωπαϊκό δίκαιο και δη το πρωτογενές.

Στο ως άνω πλαίσιο, ο Δικαστής δεν διστάζει ακόμη και να εγκρίνει αυστηρότητες μεθόδους και μηχανισμούς ελέγχου, ήτοι ακόμη και την απόλυτη απαγόρευση της παροχής κάποιου είδους τυχηρού παιγνίου ή στοιχήματος ή και την καθιέρωση μονοπωλίου, το οποίο και τυγχάνει της ιδιαίτερης προτίμησης σημαντικού αριθμού ευρωπαϊκών κρατών. Βέβαια πάντοτε, όπως διεξοδικά αναλύθηκε, υπό τους όρους της επίκλησης επιτακτικών σκοπών γενικού συμφέροντος, της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας και της μη εισαγωγής διακρίσεων, όρους που κάθε φορά διεξοδικά ερμηνεύει επ' αφορμή του εκάστοτε σχετικού προδικαστικού ερωτήματος.

Τούτο δε ανεξάρτητα από τον χαρακτήρα του μονοπωλίου, κρατικού ή ιδιωτικού, μα κρατικά ελεγχόμενου. Μολαταύτα, εντός του εν λόγω πλαισίου ανακύπτουν, όπως αναλυτικά εξετάθη, σοβαρότατα ζητήματα, όπως, ιδίως, το ζήτημα του θεμιτού και επιθυμητού του μονοπωλίου (ακόμη και του κρατικού) όταν τα προνόμια που απονέμονται χάριν υπέρτερων

σκοπών γενικού συμφέροντος θυσιάζονται αδίστακτα στο όνομα του κέρδους και της πλεονεξίας.

Στα ανωτέρω, το Δικαστήριο δεν χαράσσει μάλλον παρά μόνο γενικές κατευθυντήριες γραμμές, αφού η τελική κρίση επαφίεται, όπως έχει νομολογηθεί, στην αποκλειστική εκτίμηση των εθνικών δικαστηρίων, τα οποία, μετά τη λήψη της ενωσιακής απάντησης στο εκάστοτε προδικαστικό ερώτημα που έθεσαν, καθίστανται κατ' ουσίαν τα μόνα αρμόδια για την παραδοχή ή την απόρριψη της νομιμότητας της εκάστοτε επίμαχης μονοπωλιακής ρύθμισης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προαναφερθείσα απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας επί του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ, η οποία αψήφισε τον ενωσιακό δικαστή, αρκούμενη σε ολιγάριθμες επιφανειακές νομοθετικές τροποποιήσεις «εξυγίανσης» για τη διαμόρφωση θετικής κρίσης επί της νομιμότητας αυτού.

Ο Δικαστής λοιπόν, μαζί με το ίδιο το ενωσιακό δίκαιο υποχωρεί. Μολαταύτα, η υποχώρηση αυτή δεν αρκεί· αντίθετα, το βάρος ρίπτεται στην έλλογη, ειλικρινή και ευγενή κρίση του εθνικού δικαστή, ο οποίος, καλούμενος να εφαρμόσει τις ενωσιακές επιταγές, δίχως να αποκλίνει υπογείως απ' αυτές, είναι ο μόνος που έχει εν τέλει όχι μόνο τη δυνατότητα, αλλά και το καθήκον και την ευθύνη να συνδράμει πραγματικά στη διαμόρφωση ενός έννομου και υγιούς μονοπωλίου, δεσμεύοντας και καθοδηγώντας αντιστοίχως τον εθνικό νομοθέτη. Διότι ουδέποτε δεν πρέπει να λησμονείται ο πρωταρχικός σκοπός του μονοπωλίου: αποκλεισμός της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας χάριν κοινωνικής ευρυθμίας και όχι χάριν απολυταρχίας.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

§6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Από την παρούσα μελέτη κατέστη απολύτως σαφής η ιδιομορφία της περίπτωσης της ειδικής αυτής κατηγορίας συμβάσεων: τα παίγνια και στοιχήματα, τυγχάνουν, λόγω της διαβαθμιζόμενης επικινδυνότητας που ενέχουν, μεταχείρισης που λαμβάνει εναλλακτικές μορφές και συνακόλουθα νομικής πολυπλοκότητας, η οποία χρήζει σε βάθος διερεύνησης και προβληματισμού.

Απλώς ανεκτά, ειδικώς επιτρεπόμενα και ανεπίτρεπτα, τα τυχηρά παίγνια και στοιχήματα γεννούν πολυποίκιλους ενοχικούς δεσμούς βασιζόμενους σε διαφορετικές ψηφίδες ενός νομικού ψηφιδωτού, το οποίο, εκκινώντας από τον Αστικό μας Κώδικα, απλώνεται σε πτυχές τόσο ποινικού όσο και διοικητικού δικαίου, με τις ρυθμίσεις του ιδιωτικού δικαίου να αποτελούν το βασικό νομικό εργαλείο για τη διαμόρφωση των εννόμων συνεπειών τους.

Στο ως άνω ψηφιδωτό κυρίαρχη θέση κατέχουν οι επιχειρηματίες, υπό το ένδυμα του «ειδικώς επιτρεπόμενου», αλλά και εκείνου του «απαγορευμένου», δεδομένης και της σύγχρονης αχαλίνωτης και ανέλεγκτης διαδικτυακής παρανομίας. Τα πρωτεία φυσικά μονοπωλούν οι ολίγοι, ήτοι τα γνωστά σε όλους καζίνο, ή, ιδίως, οι μοναδικές ΟΠΑΠ ΑΕ και ΟΔΙΕ ΑΕ. Το δέλεαρ που τα τυχηρά παίγνια και στοιχήματα ενέχουν δεν φαίνεται λοιπόν να αφήνει ανεπηρέαστο και το ίδιο το κράτος, το οποίο επικαλούμενο σκοπούς αγίους, ορμά στον «στίβο» των τυχηρών δοσοληψιών, νομοθετώντας όχι σπάνια με πρώτιστο σκοπό την αύξηση των δημοσιονομικών του εσόδων στη βάση του ελέγχου των ειδικώς επιτρεπόμενων παιγνίων. Και τούτο τη στιγμή που οι ασκούντες το εκάστοτε μονοπώλιο, ή ακόμη και το ολιγοπώλιο, στους οποίους έχει ανατεθεί η διασφάλιση των υπέρτερων γενικού συμφέροντος σκοπών της προστασίας της κοινωνικής συνοχής και της πάταξης της παρανομίας, περιγελούν την ευαισθησία της εν λόγω δραστηριότητας και υπηρετούν πιστά και αδυσώπητα τα εγωκεντρικά και κερδοσκοπικά τους συμφέροντα.

Ωστε η υπερχειλίζουσα νομοθεσία υπερκέρασε τη νομιμότητα και πολλώ μάλλον ευόδωσε την παρανομία. Ποιος θα «συγκρατήσει» τους παρανομούντες ερασιτέχνες και τους δολίους επιχειρηματίες; Ποιος θα «συγκρατήσει» το ίδιο κράτος που δημιούργησε το παντοδύναμο μονοπώλιο της ΟΠΑΠ ΑΕ, ένα μακροχρόνιο μονοπώλιο επεκτατικής εμπορικής πολιτικής και το παρέδωσε απλόχερα σε αδηφάγους ιδιώτες;

Στο ως άνω περιβάλλον μια τυχηρή δραστηριότητα καθίσταται αδύνατο να ευδοκιμήσει· διότι εξ ορισμού, δεδομένων των συνθηκών τέλεσής της, κρίνεται μεμπτή και αποφευκτέα. Η ελπίδα κέρδους ουδέποτε ήταν από μόνη της κολάσιμη, μα μια επιθυμία απολύτως φυσική και ανθρώπινη, που αναπτυσσόμενη μέσα σε ένα ευγενές νομικό περιβάλλον, είναι ικανή να χαρίσει ψυχαγωγία, ευχαρίστηση και ικανοποίηση.

Συνελόντι ειπείν, η ανάγκη για νομική αναδιάρθρωση καθίσταται επιτακτική. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, ο παίκτης, ταλαντευόμενος στα άκρα της νομιμότητας και της παρανομίας, έρμαιο θεσμοθετημένων απολυταρχικών μονοπωλίων και αδίστακτων επιτήδειων παραβατών, χρήζει βοήθειας. Λύση λοιπόν δεν απομένει άλλη παρά εκείνη του αφορισμού των μοχλευμένων παιγνίων που υποκρύπτουν εγωκεντρικά, ακόμη και κρατικά, συμφέροντα και της θέσπισης και εγκαθίδρυσης ενός ειλικρινούς νομικού καθεστώτος περί τυχηρών συναλλαγών, που να κατανοεί σε βάθος την επιθυμία για τις τυχηρές δοσοληψίες και να μην επιθυμεί να την εκμεταλλευτεί αδυσώπητα, μα να την καθοδηγήσει ομαλά, με μέτρο, ανιδιοτέλεια και αυτοσυγκράτηση, ώστε να εξελιχθεί σε μία καθόλα ελεγχόμενη νόμιμη οικονομική δραστηριότητα, σε μία καθόλα νόμιμη πηγή ψυχαγωγίας, ψυχικής ευχαρίστησης και κέρδους και, ως εκ τούτου, σε έναν υγιή πόρο δημοσίων εσόδων, στον οποίο έκαστος παίκτης ή στοιχηματίζων συνειδητά θα συνεισφέρει.

ΠΗΓΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *Απ. Άνθιμος*, Τυχερά παιγνίδια και κοινοτικό δίκαιο, Αρμενόπουλος 2011
2. *Αντ. Αντωνιάδης σε Απ. Σ. Γεωργιάδη – Μ. Π. Σταθόπουλο*, Αστικός Κώδιξ, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2003
3. *Αλ. Απ. Αργυριάδης*, Αθέμιτος ανταγωνισμός με διεξαγωγή τυχερού παιγνιδιού από τον τύπο, Νομικό Βήμα, Τόμος 35
4. *Αργ. Αργυριάδης*, Το προτεινόμενο από την Ελλάδα «Σχέδιο διατάξεων περί των ψυχαγωγικών τεχνικών παιγνίων» και η αντίθεσή του με το Κοινοτικό Δίκαιο, Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνιών, 3/2008 – Έτος 5ο
5. *Δ. Αυγητίδης σε Απ. Σ. Γεωργιάδη*, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2010.
6. *Β. Αντ. Βαθρακοκοίλης*, ΕΡΝΟΜΑΚ (Ερμηνεία Νομολογία Αστικού Κώδικα), Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2006
7. *Γ. Γεραπετρίτης*, Η υποχώρηση του δικαστή της Ένωσης απέναντι στους περιορισμούς των ελευθεριών από τα Κράτη Μέλη με αφορμή τις αποφάσεις για τα παίγνια και το στοίχημα, Πειραϊκή Νομολογία, 2/2010
8. *Θ. Γαλάνη*, Τυχερά παίγνια: Η συμβολή του ενωσιακού δικαστή στην ρύθμιση μιας «ευαίσθητης» οικονομικής δραστηριότητας, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταρειών, 6/2011 (Έτος 17^ο)
9. *Απ. Σ. Γεωργιάδης*, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2007
10. *Σ. Διαμαντάκος*, Η εκ παιγνίου ή στοιχήματος ενοχή, Αρμενόπουλος, ΙΣΤ΄
11. *Αθ. Ζαχαριάδης*, Αντισυνταγματική η διάταξη του άρθρου 3 του ν. 3037/2002 για τα παίγνια, Συνήγορος, Τεύχος 32, 2002
12. *Γ. Ιατράκη*, Η ενοχή από παίγνιο, Εκδόσεις Αντ. Ν Σάκκουλα, 2008
13. *Αλ. Ηλ Κατσαντώνης*, Γνωμοδότηση, Νομικό Βήμα, Έτος 21^ο
14. *Κ. Α. Καυκάς, Δ. Κ. Καυκάς*, Ενοχικών Δίκαιον, Ειδικόν Μέρος, Αφοί Π. Σάκκουλα, 1993
15. *Ν. Σ. Κοσμίδης*, ΓνωμΕισΔΕΚ C-42/2007, απόφ. 14.10.2008, Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνιών, 1/2009 – Έτος 6^ο
16. *Ν. Σ. Κοσμίδης*, Η συμβατότητα της διεξαγωγής διαφήμισης καζίνο του διαδικτύου με το ελληνικό και το κοινοτικό δίκαιο, Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνιών, 1/2007 – Έτος 4^ο

17. *T. Κοσμίδης*, Νομικό Πλαίσιο και συμβατότητα του μονοπωλίου της ΟΠΑΠ ΑΕ στην αγορά στοιχημάτων με το κοινοτικό κεκτημένο, Εφαρμογές Αστικού Δικαίου, 1/2008 – Έτος 1^ο
18. *I. E. Λιναρίτης*, Ζητήματα ενωσιακού και τραπεζικού δικαίου από τη ρύθμιση της ηλεκτρονικής αγοράς τυχερών παιγνίων, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, 1/2013 – Έτος 19^ο
19. *I. E. Λιναρίτης*, Νομικά Ζητήματα κατά την παροχή υπηρεσιών τυχερών παιγνίων μέσω ηλεκτρονικών δικτύων, Το δίκαιο στην ψηφιακή εποχή, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012
20. *Αλ. Λιτζερόπουλος, Α. Γαζής*, Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος, 1976
21. *Α. Μαλάτος*, Παραδόσεις Αθλητικού Δικαίου, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2010
22. *Ευγ. Κ. Μάλλιος*, Ηλεκτρονικά παιχνίδια και Internetcafes. Μια ακόμα καταδίκη της Ελλάδα στο ΔΕΚ; Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνιών, 4/2004 – Έτος 1^ο
23. *Μ. Παπαλουκάς*, Ευρωπαϊκή Αθλητική Αγορά, Μ. Παπαλουκάς, 2012
24. *Μ. Παπαλουκάς*, Τα τυχερά παιχνίδια στην ευρωπαϊκή αγορά, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, Έτος 16^ο
25. *Ευ. Πρεβεστούρου*, Η αρχή της αναλογικότητας στη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου, 1, 1997
26. *Μ.Π. Σταθόπουλος*, Γενικό ενοχικό δίκαιο, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003 & 1998
27. *Τ. Ε. Συνοδινού*, Το παίγνιο και ο καταναλωτής, Αρμενόπουλος, Επιστημονική Επετηρίδα Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, 28
28. *Κ. Χατζίδης*, Κερκυραϊκός εξελληνισμός (<http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=129393>)
29. *Δ. Φ. Χριστοδούλου*, Εξωχρηματιστηριακά Παράγωγα, «Παίγνιο» και «Συναλλαγή» στις Επενδυτικές Συμβάσεις, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013
30. *Κ.Ν.Χριστοδούλου*, Έπαθλο σε τηλεπαιγνίδι γνώσεων – Στοιχείμα ή justumpretium; Σκέψεις με αφορμή την ΑΠ 1636/2008, Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας, 1/2009 – Έτος 6^ο, σελ. 11 επ.
31. *Π. Χρ. Φίλιος*, Ενοχικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος, Σάκκουλας Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013
32. *Γ. Ψαρουδάκης*, Ασφαλιστικό Συμφέρον, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
33. Μονοπώλιο: Παραδόσεις Μικροοικονομίας του επ. καθηγητή *Ευτύχιου Σαρτζετάκη* στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (<http://users.uom.gr/~esartz/teaching/micro/Section12.pdf>)
34. *Aschroft J. Daniels, D., Hart S.*, "Gambling and Crime Among Arrestees: Exploring the Link. U.S. Department of Justice", July 2004 (<http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/njj/203197>).

PDF)

35. *Howard Fenrich*, "Ex-mobster warns of Gambling Dangers", 11-11-2007 (http://www.responsiblegambling.org/articles/Ex_mobster_warns_of_gambling_dangers.pdf).
36. *Lisa Taylor - Pamela Hillyard*, Gambling Awareness of Youth: An analysis of the "Don't Gamble Away your Future" Programme", *Int. Journal of Mental Health and Addiction* (2009), 7:250-261 (<http://www.springerlink.com/content/b220651t4317p261/fulltext.pdf>).
37. *Martigoni-Hutin*, J.P. *Faites vos jeux*, L' Harmattan, Logiques sociales, Paris, 1993, σελ. 133
38. *T.L. Moore*, The Ethiology of Pathological Gambling, Oregon Gambling Addiction Treatment Foundation, 28.12.2002 (<http://www.gamblingaddiction.org/Ethiology/Etio02.pdf>).
39. *Christel Schaldemose*, Report on the Integrity og Online Gambling, 17-10-2008 (http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/pr/748/748214.en.pdf).
40. *J.-J. Wunenburger*, jeux sur écran: apothéose ou simulacre du spectacle?, *Cités* 2001/3, no 7

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

(Όσες από τις επικληθείσες αποφάσεις δεν απαριθμούνται κατωτέρω, ευρίσκονται στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών «Νόμος»)

1. ΔΕΕ, Απόφαση του Δικαστηρίου της 24ης Ιανουαρίου 2013, Stanleybet International Ltd και λοιπών (C-186/11) και Sportingbet plc (C-209/11) κατά Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών και Υπουργού Πολιτισμού, Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου, 1:2013, με σχόλιο *Π. Αργαλιά*
2. Δ.Ε.Κ., 26.10.2006, C - 65/05, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, Εφημερίδα Δημοσίου Δικαίου, 5/2006 με σχόλιο *Απ. Γέροντα*
3. ΑΠ 411/1948 Εφημερίς Ελλήνων Νομικών, 16
4. ΑΠ 1255/1986, Νομικό Βήμα, 1987
5. ΑΠ 482/1990, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 1992

6. ΑΠ 483/1990, Ελληνική Δικαιοσύνη, 1990
7. ΑΠ 1035/1991, Νομικό Βήμα, 1992
8. ΑΠ 557/1995, Ελληνική Δικαιοσύνη, Τόμος 37 (1996)
9. ΑΠ 8077/1999, Νομικό Βήμα, 2000
10. ΑΠ 1636/2008 Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου 2009, με σχόλιο *Χ. Παμπούκη*
11. ΑΠ 2218/2005, Ποινικά Χρονικά, ΝΣΤ/2006
12. ΣτΕ (Ολομέλεια) 231/2011, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 2011, με παρατηρήσεις *Σμαράγδας Ρηγάκου*
13. ΣτΕ (Ολομέλεια) 232/2011, Νομικό Βήμα, Τόμος 59, με σχόλιο *Κ. Π. Σαμαρτζή*
14. ΣτΕ 2144/2009, Αρμενόπουλος 2009, 10
15. ΣτΕ (Επιτροπή Αναστολών) 244/2004, Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνιών, 3/2004-Έτος 1^ο με σχόλιο *Αλ. Οικονόμου*
16. ΕφΚρ 64/1948, Εφημερίς Ελλήνων Νομικών, 13
17. ΕφΑθ 9267/1957, Νομικό Βήμα, 6
18. ΕφΑθ 1190/1975 Νομικό Βήμα, 23
19. ΕφΑθ 2214/1977, Νομικό Βήμα, 26
20. ΕφΘεσ 474/1979, Αρμενόπουλος 33
21. ΕφΑθ 2130/1987, Ελληνική Δικαιοσύνη, Τόμος 29
22. ΕφΘεσσαλ 2488/1988, Επιθεώρηση τραπεζικού-αξιογραφικού, χρηματιστηριακού δικαίου, 2000
23. ΕφΘεσσαλ 2326/1990, Αρμενόπουλος, 1991
24. ΕφΘεσσαλ 1682/1991, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 92
25. ΕφΑθ, 7342/1991, Αρμενόπουλος, 1991
26. ΕφΘεσ 2825/1992, Αρμενόπουλος, 47
27. ΕφΘεσσαλ 2488/1988, Δικαιοσύνη, 1999
28. ΕφΑθ 7813/1998, Ελληνική Δικαιοσύνη, 1998
29. ΕφΑθ 5737/2005, Ελληνική Δικαιοσύνη, 2007
30. ΕφΘεσσαλ 1188/2007, Επισκόπησης Εμπορικού Δικαίου, 2007, με σχόλιο *Αχ. Δ. Μπεχλιβάνη*
31. ΕφΛαρ 21/2009, Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 2009, με σχόλιο *Χ. Παμπούκη*
32. ΠολΠρΣερ 149/1994, Αρμενόπουλος, 1994
33. ΜονΠΘεσ 1286/1972, Αρμενόπουλος, 26
34. ΜονΠρΔραμ 106/1990 Ελληνική Δικαιοσύνη, 1995
35. ΜονΠρΑθ 1729/1997, Νομικό Βήμα, 1998
36. ΜονΠρΑθ 1924/1998, Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου, 1999

37. ΜονΠρΤρικ 1441/2001, Αρμενόπουλος 2002, 3
38. ΜονΠρΤρικ 1471/2002, Αρχείο Νομολογίας, 2003, με σχόλιο *Χρ. Νικολαΐδη*
39. ΜονΠρΠειρ 4784/2004, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, 2006
40. ΜονΠρΑθ 5261/2005, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, Ε/2005 με παρατηρήσεις *Μ.Θ. Μαρίνου*
41. ΜονΠρΑθ 6011/2006(Ασφαλιστικά Μέτρα), Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνιών, 1/2007-Έτος 4^ο
42. ΠρΗρ 242/1959 Αρχείο Νομολογίας, 10
43. ΤρΠΛΑθ 6517/1971 Νομικό Βήμα, 21
44. ΤριμΠλημΘεσ 16251/2002, Αρμενόπουλος, 2002, με παρατηρήσεις *Ι. Μανωλεδάκη* και Ποινική Δικαιοσύνη 2002, με παρατηρήσεις *Μαργαρίτη*
45. ΤριμΕφΘεσ 1114/2003, Αρμενόπουλος, Ιανουάριος, 2004
46. ΤριμΕφΘεσ 116/2003, Ποινική Δικαιοσύνη 2003
47. ΤριμΠλημΓιανν 340/2004, Αρμενόπουλος 2005, 1
48. ΕιρΑθ 9267/1957 Νομικό Βήμα, 1958
49. ΕιρΜεσολ 47/1964, Νομικό Βήμα, 12
50. ΕιρΠεριστ 99/1985, Αρμενόπουλος, 1986
51. ΓνμΕισΑΠ 25/1957, Νομικό Βήμα, 4
52. ΓνμδΕισΑΠ 13/1985, Ελληνική Δικαιοσύνη, 1986
53. ΓνμΕισΠλημ, Αριθμ. Πρωτ. 1/23.3.2005, Ποινικά Χρονικά, ΝΕ, 2005
54. ΒουλΠλημΑθ 1786/1972, Νομικό Βήμα, 21

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

1. <http://curia.europa.eu/>
2. <http://www.europarl.europa.eu>
3. <http://europa.eu>
4. <http://www.gamblingaddiction.org>
5. <https://www.gamingcommission.gov.gr>
6. <http://www.ncjrs.gov>
7. <http://www.responsiblegambling.org>
8. <http://www.springerlink.com>

9. <http://www.tovima.gr>
10. <http://users.uom.gr>